

NEMZETISÉGI ISMERTETŐ :: KÖNYVTÁR. ::

Szerkeszti :

DR. SZABÓ ORESZT.

Szerkesztőség és kiadóhivatal : Budapest, I. Alkotás-utca 31. sz.

I.

A magyar oroszokról. (Ruthének.)

Írta :

Dr. SZABÓ ORESZT.

BUDAPEST.

Nagyméltóságu

Gróf TISZA ISTVÁN urnak

valóságos belső titkos tanácsos, a Magyar Tudományos Akadémia
tiszteletbeli tagja stb.

Kegyelmes Uram!

Hazánk alkotmánya helyreállításának immár ötödik évtizedében még mindig sok olyan kérdés nem talált nyugvó pontra, amely az ország különböző fajú lakosságának kölcsönös megértését és békéjét is eredményezze.

Igy a többi között nemzetiségi kérdés neve alatt, közéletünk csaknem minden ágában, úgyszólván állandóan napirenden van egy oly probléma, amely a közhit szerint még megoldásra vár és az összes érdekelt tényezők közös munkájára tart számot.

A Nemzetiségi Ismertető Könyvtár céljaul és feladatául tűzte ki a nemzetiségi kérdés megoldását érdeklően abban az irányban közreműködni, hogy a hazai összes nemzetiségeket s azok minden dolgát, akár a hű és megbecsült testvériség, akár pedig a barátságos érzelmeket netán nélkülöző indulatok és bizalmatlanság, minden esetben pedig a közös célt képező: magyar nemzeti érdekek szempontjából megismertesse.

Excellenciád minden nemes és hazafias munka és kötelességteljesítés védelmezője és elismerője lévén, bátor vagyok ezért ezt a bár szegény keretek közt mozgó, de jelentős célok szolgálatára szegődött irodalmi vállalatot *Nagyméltóságodnak*

ajánlani. Mert mindnyájunk előtt kétségtelen, hogy azoknak a céloknak és feladatoknak, — amelyek egyúttal a Nemzetiségi Ismertető Könyvtár programját is képezik — az ország politikai és társadalmi életében is, az elérni kívánt modern való kifejeződésére, *Excellenciád* államférfiu egyénisége és szavának nagy súlya és irányítása hosszú időkre döntő befolyást fog gyakorolni.

Miért is mi, a Nemzetiségi Ismertető Könyvtár írói mint szerény, dolgozó munkások, a nemes és hazafias munka eredményébe való bizakodással tekintünk *Excellenciád* vezérlő alakja felé s ebben a meggyőződésben és reményben kívánjuk részünket kivenni a köztevékenységnek mindenki számára nyitva álló mezején.

Mély tisztelettel
A SZERKESZTŐ.

I.

A MAGYAR OROSZOKRÓL (RUTHÉNEK).

Írta :

Dr. SZABÓ ORESZT.

ELŐSZÓ.

A mikor a magyarországi orosz, másképen rutén nép ismertetését elhatároztam, már akkor tisztában voltam azzal a körülménnyel, hogy amilyen szegény és elmaradt ez a nép, ép olyan szűkkeretű lesz a dolog természetéből következőleg a róluk szóló ismertetés is, mert nem sok az, amit oroszainkról eddigelé elmondani lehet, egyrészt azért, mivel tárgy hiányában a történelem is keveset jegyzett fel belső és külső dolgaikról, másrészt pedig a jelen átalakulási és fejlődési viszonyok egyelőre várakozást követelnek.

Ebben a helyzetben tehát arra törekedtem, hogy a meglévő keveset úgy hozzam nyilvánosságra, hogy az némi értékkel is bírjon. Készséggel áldoztam fel ennek elérhetése végett minden írónak azt az öncélját, amely elsősorban a nyújtandó mű eredetiségében rejlik. Igénybe vettem ezért mások segélyét is avégből, hogy ami becses, hasznos és érdemes dolog hívatott kezekből idevonatkozóan kikerült, azt összegyűjtve s kellő alakba egybefoglalva közzé tegyem.

Ismertetésem gerincét az a kézirat képezi, amelyet *Zsatkovics K. György*, a Magyar Történelmi Társulat tagja, „A magyarországi oroszok magánrajza” címen közel két évtizeddel ezelőtt megírt.

Ez a kézirat becses anyag volt arra, hogy azt megfelelően átdolgozva, a szükség szerint meg-

rövidítve vagy kibővítve célokat érdeklően felhasználhassam, már itt-ott megjelent részeit újból átvegyem s a meg nem jelenteket lekötöljem. Mert kevesen vannak, akik az orosz népet minden irányban úgy ismernék, mint Zsatkovics K. György, aki eddigi egész életét a magyar orosz nép körében és javára töltötte el.

Ezt a kéziratot a szerző engedélyével használtam fel.

Ezenkívül *Lehoczky Tivadarnak* „Beregvármegye monographiája“ és *Hodinka Antalnak* „A munkácsi görög katolikus püspökség története“ c. műveit vettem igénybe. A magyar orosz nép történetének kiváló ismerője és oknyomozó kutatója ez a két tudós akadémikus, akiknek munkássága e nemből páratlan és ma még felülmulva nincs.

Lehoczky Tivadar nemcsak mint történétíró, hanem ethographus, Hodinka Antal pedig mint kiváló oknyomozó történész, magas nivójú, de inkább tudós jellegű munkáikban oly sok becses anyagot helyeztek el, hogy azt — miként a nemes ércet — méltó volt felkutatni s felaprózva közérdekből ismertetni.

A sárosi, zempléni és szepesi ruthénségre vonatkozó adatokat *Szémán István* eperjesi főgymnásiumi tanár gyűjtötte össze s írta meg, s a magyarországi kis-orosz nép egyöntetű ismertetése céljából azokat felhasználás végett készséggel rendelkezésemre bocsátotta.

Ezen az alapon és módon megírván ezt az inkább gyűjteménynek nevezhető kis munkát, egyúttal röviden megemlítettem azokat a kérdéseket is, amelyek a mai u. n. „rutén ügynek“ punctum salientisét teszik. Ezek a témák azok, amelyek körül a magyar orosz, vagy amint még ma neve-

zik, rutén vonatkozású dolgok elintézését fognak nyerni, s amelyek ma még csak a vizsgálódás és előkészítés állapotában vannak.

Aki figyelemmel kíséri az eseményeket, láthatja, hogy a magyar orosz nép eddigi története s élete úgyszólván napjainkban már lezáródott.

Ez már a multaké!

Új életműködés, új és nagy átalakulás előtt áll a magyar orosz nép!

Átmenet nélkül, gyorsan jött e változás!

Hiszen előttünk folyik le az a tüneményeszerű esemény, hogy amíg ma még a Beszkidek zord ormain hallatja pásztorsípját az orosz, addig alig egy hét leforgása után már Amerika fülsíketítő gyári gözsípjai hasítják füleit!

A gőz és villany korszak és Amerika eddig utól nem ért modern kulturtalaja, mielőbb és gyorsan átváltoztatják ezt a népet!

De nem érdektelen a magyar államra s magára az orosz népre is, hogy ez az átalakulás az állam közbenjöttével és közrehatásával-e, vagy enélkül menjen véghez. És csak a magyar orosz nép eddigi története, élete s magatartása lehet az az alap, amelyen ennek az átalakulásnak meg kell történnie; ennek az átalakulásnak gyökérszáalai csak ide és a haza földjébe vezethetnek! Meg kell tehát előbb ezeket mindnyájunknak ösmer-nünk!

Ebben a szellemben és ezzel a kívánsággal adom közre a magyar oroszok ezen igénytelen ismertetését, hogy az bár kicsiny, de tiszta forrásul szolgáljon azoknak, akik idevonatkozó ismereteikét az igaz és természetes valóságból óhajtják meríteni.

Budapest, 1913. január hó.

DR. SZABÓ ORESZT.

BEVEZETÉS.

Az északról lefelé nyomuló nagy szláv tenger utjában mindent magukba záró hatalmas hullámai, már sok évszázad előtt utat törtek maguknak az északkeleti Kárpátok erdős- bércei hegyeibe és szűk völgyeibe, és itt állandó medret, elhelyezést alkotván, egyfelől távoli nyúlványai maradtak az északi nagy szláv népcsaládnak, másfelől azonban az új hazában új szereplés, új hivatás betöltése jutott osztályrészükül.

Kisorosznak vagy *ruthénnek* hívják azt a népfajt, amely régi idők óta csendben s békében él kárpáti hazájában.

A hely, a viszonyok s hosszú idők történelmének eseményei oly átalakító hatással voltak rájuk, hogy a nyelvbéli és vallásbéli nagy hasonlóságokon kívül egyáltalában nem maradt más kapocs, mely e népet északi rokonaival összekötné, mert azok a közös faji, érzelmi és egyéb kötelékek, amelyek a tőle északra lakó szláv nemzetekkel egybekötötték, már abban az időben szakadtak el véglegesen, amikor az orosz nép Árpád földjén hazát lelt.

Magyarország történelmének nem egy olyan korszakot jelző dátumához vannak a magyarországi oroszok szívvel-lélekkel egybeforrva, mely dátumokból a kutató vizsgálódás nélkül is meg-

állapíthatja, hogy ezen idegen nyelvű nemzetiségnek multja, jelene mindenben a haza történelmével van összenőve és jövője sem kereshető sehol, mint egyedül a hazai föld határain belül.

Az Árpádházbeli királyok idején bejött, valamint a későbbi idők folyamán beszármazott oroszok s azok ivadéakai, kezdve az első királyok idején tanusított kiválóan megbízható szereplésüknél, a Baskaitól Rákóczy Ferencz idejéig tartó szabadságharcokban és az 1848—49-iki nemzeti küzdelmek idején oly próbákat tettek hűségükről és hazaszeretetükről, hogy a magyar az orosz már ősidők óta nem tekintí idegen nemzetiségnek, hanem hű és megbecsült osztályos testvérnek.

Ha a sors a magyar nemzet történelmi hivatásának betöltése elé — a hajdankor számos dicsősége mellett — nem gördítette volna a multban azokat az akadályokat és sokszor pusztító viharokat, amelyek magát a magyar nemzetet is nem egy alkalommal a lét s nem lét kérdése elé állították, további fennmaradásának s vezetészerepének kiküzdésében és az országnak előhaladásában nem egy ízben egy-két évszázadra is visszavetették: akkor a magyarhoz jóban-rosszban egyaránt hű és kitartó testvér, az orosz se lenne ma abban a nagy elmaradottságban, amelyben van, a amely elhagyatottság ezt a népet állandó küzdelmek és nélkülözések részesévé tette.

Mert a milyen mértékben harcolt az államalkotó és vezető magyar faj az általa alapított állam fennmaradásáért és megszilárdításáért állandóan jelentkező bel és kül ellenségeivel: épp olyan mértékben nagyobbodtak azok a hiányok és önkéntelen mulasztások, amelyek az ország különböző fajú lakosságának konsolidálását lettek volna hivatva előmozdítani.

Az orosz népnek nagy mérvű anyagi hátramaradása és a teljes elzúlláshez közel álló szegénysége az utolsó évek folyamán az egész ország figyelmét felkeltették. — Az észlelt súlyos anyagi bajok, az elviselhetetlen nyomorúság s a már korábban tapasztalt kulturai elmaradottság, nemcsak a humanitás szempontjából keltett általános sajnálatot és részvétet, de azért is, mert derék és mindig hazafias népről volt szó.

A magyar állam kormánya ennél fogva érdekesnek találta és sietett is a bajok orvoslásához látni s azonnal egy nagyszabású népfelsegítési akciót indított, amelynek célja az volt, hogy az északkeleti hegyvidéken lakó orosz lakosságot gazdaságilag felsegítse, támogassa, s kellően megerősítve ismét lábra állítsa, bízva abban, hogy az ezen célra fordított nagy anyagi és erkölcsi töke, az idegen ajkú lakosságot még inkább hozzá csatolja a hazaföldjéhez.

A megindított rutén, vagy hegyvidéki actió működése rendén vidékenként kutatta a létező bajokat, azok okait, s igyekezett a valódi diagnózist megállapítani és megfelelő orvosszereket alkalmazni. Az akció sikere nemsokára kedvező eredményűnek is mutatkozott s joggal lehetett várni, hogy ezen eredmények, a hozzájuk fűződő célok érdekében a távolabbi jövőre is kihatólag biztatók lesznek.

De nemsokára azután, pár év alatt kiderült, hogy itt egy kulturailag és gazdaságilag oly teljesen elmaradt nemzetiségi vidékről van szó, ahol a multak hibáit s a jelennek több irányban rendezetlen viszonyait egyoldalú intézkedéssel gyökeresen orvosolni nem lehet. A hegyvidéki akció egész sorát állította ugyan be a kitűnő népmen-tési intézményeknek, amelyeknek eredményei már ma is szemmel láthatók, de még inkább a jövőre

nézve bírnak kiváló érdekekkel: mégis annyi megoldandó problema maradt azután is a hegyvidéken, hogy a rutén vonatkozású dolgok állandóan foglalkoztatják s ébren tartják az állam és társadalom figyelmét.

A hegyvidéki akció s ezzel kapcsolatban felmerült kazárkérdés, a görög katolikus vallást követő rutének között egy időben lábrakapott szimatikus irányú vallási mozgalom, a nagymérvű amerikai kivándorlás s annak várható nemcsak gazdasági, de politikai hatásai, naptáregyesítés, stb. más fontos és országos jelentőségű dolog révén a rutén kérdés állandóan napirenden van.

Több szempontból nem lesz tehát érdektelen a ruthénekről egyet-mást elmondani, őket hűen és a maguk valóságában és természetességükben megismertetni, e nép múltját és jelen életét, gondolkodását és érzéseit, valamint műveltségi fokát feltárni.

Mert valamely néprétegnél bármely politikai, társadalmi, kulturális vagy gazdasági kérdés csak úgy lehet alaposan elbírálható és sikerrel megoldható, ha a megoldásra hivatott tényezők az illető népet minden irányban megvizsgálják és megismerik s a szükséges intézkedéseket e szerint teszik meg, s az orvosszereket e szerint alkalmazzák.

I.

AZ OROSZOK FAJA, SZÁMA ÉS LAKÓ- HELYE.

A magyarországi oroszok az északi nagy szláv népcsalád azon ágához tartoznak, amely ág *kisorosz* név alatt Déloroszországban, Galiciában, Bukovinában és Moldovában lakik s összesen mintegy 33 millió lelket számlál.

Ugy a hazai, mint a külföldi történetírók nagy része a legrégibb időktől fogva a mai napig váltakvzva *kisorosznak*, vagy *rutének* nevezi e népet, sőt a török hódoltság idejéből fennmaradt a *magyar-orosz* elnevezés is, mely a múlt század közepéig általánosan használatban volt.

Annyi, tény, hogy a nép magát „*ruszín*“-nak vagyis „*kisorosz*-nak“ nevezi, faji számozásánál fogva.

A kisorosz nép ugyanis a legősibb szláv eredetnek s a legtisztább szláv vérnek tartja magát s nevét a *Rusz* törzsből, származtatja, s azért a kisorosz a nagyoroszt, amely nép régi idők óta tatár és csud vérrrel van keverve, „*mászkalý*“-nak „*muszkának*“ hívja s mindenképen igyekszik magát tőle megkülönböztetni.

Különben is a nagyorosz önmagát „*ruszkij*“-nak nevezi és soha sem „*ruszinnak*“.

Ezt a különbséget a magyar nyelv és történelem is érezteti. A nagy-oroszokról szólóban ugyanis mindig csak *muszkát* emleget úgy a közmagyar élő nyelvhasználat, mint összes XVI—XIX. századbeli magyar nyelvű oklevelünk.

Ezek szerint tehát a magyar géniusz szempontjából egyedül a kisorosz név illik a Back korszak németjeitől ruthén-nak elnevezett nemzetiségünkre, megkülönböztetésül illetve pedig félreértés elkerülése céljából egyedül a *magyar-orosz* a helyes, s azért mi ezt az elnevezést fogjuk ezután használni.

A nagy- és kis-oroszok közötti különbség az idők folyamán mindinkább kiélesedett és különösen a germánfajok politikai célokból vezérelt biztatása nagyban elősegítette a kis oroszok nemzeti öntudatának felkeltését, amely évek multán külön célok iránti vágyakat ébresztett.

Olyan egységes elnevezésre jutni, mely egyaránt megfelelné az ethnografiai, egyházi (vallási) és politikai követelménynek, teljesen lehetetlen. — Ruthén elnevezés pusztán csak egyházi szempontból bír vitathatatlan jogosultsággal, mert tény, hogy a római egyház a szláv ajku görög katolikusokat fajbeli különbség nélkül ruthéneknek nevezi. — E miatt azonban nem szabad e szláv ajku görög katolikusokat a gácsországi ruthén nemzetiséggel azonosítani, mert való igaz, hogy azoknak igen jelentékeny, sőt talán tulnyomó része nem Gácsországból, hanem a régi Lengyelország egyéb tartományaiból és Oroszországból származott be Magyarországba. Ethnografiai szempontból tehát leghelyesebb a *kisorosz* elnevezés, mely különben hű magyar fordítása a nép által magára nézve használt „ruszin” vagy „rusznák” elnevezésnek is és amely ethnografiai megjelölés nem magyar nemzetiségi vagyis politikai, hanem éppen

csak ethnografiai szempontból a gácsországi ruthénekre is ráillik. Nemzetiségi, vagyis politikai szempontból aránylag még a magyar-orosz megjelölés látszik a leghelyesebbnek, de tulajdonképen ebből a szempontból nincs is szükség egységes elnevezésre, mert a nép nem pályázik a magyartól elkülönített nemzetiségi kialakulásra és politikai szempontból nem akar elválni a magyartól, ami abból is kitűnik, hogy a ruszin és rusznák elnevezést inkább csak vallásának megjelölésére a külföldön használja, — ellenben, ha a politikai megjelölésről vagy nemzetiségi hovatartozásáról van szó, különösen a külföldön, magát *uhernek-magyarnak* nevezi.

Igy születtek meg a kisoroszek által lakott országokban a különböző alkalmak által felszínre került ruthén nemzetiségi mozgalmak és ezek betetőzéseül az úgynevezett *ukrainista* törekvések, az utóbbiak abból a célból, hogy idővel az összes kisoroszek egy külön önálló államban egyesüljenek.

Mindezek a politikai mozgalmak hazánk kisorosz népét mind ezideig semmiféle irányban s a legcsekélyebb mértékben sem érintették. Mindössze az történt, hogy a magyarországi kisorosz nép a nagyorosz néptől véglegesen és névszerint is megkülönböztetessék, az eddig váltakozva, kisorosz, magyar-orosz és ruthénnek nevezett kárpátalji népet az utolsó évtizedekben hivatalosan is „ruthénnek“ nevezték el.

A magyarországi oroszok politikai érzelmi világa, mint ezt fentebb is említettük, a magyar nemzetével azonos, partikularis céljaik egyáltalában nincsenek s ilyenekre nem is törekednek.

A magyarországi orosz nép ezidő szerint nemcsak hogy nem vágyik külön, önálló nemzetiségi kultúrára, hanem ellenkezőleg nagy öröm-

mel és készséggel fogadja el a vezető magyar kulturát.

Jól tudja és érzi e nép, hogy csak a hazai kultura útján mehet előbbre úgy szellemi, mint anyagi téren és csupán ezen kultura segítségével változtathatja meg meg mai minden irányú nyomasztó helyzetét! Itt azután az a főfontosságú körülmény, hogy mily módon és eszközökkel lesz az orosz nép e kultura részesévé téve.

A magyarországi oroszok összes száma az 1910. évi népszámlálás adatai szerint: 464.270. Számuk inkább fogyóban van, részint a szomszéd magyar és tót fajokba való beolvadás, részint pedig az Amerikába való kivándorlás következtében, jóllehet természetes szaporodásuk nem mondható kedvezőtlen arányúnak Lakóhelyük az ország északkeleti vármegyéiben, nevezetesen: Máramaros, Bereg, Ugocsa, Ung, Zemplén és Sáros megyékben van. Ezenkívül Abauj-Torna, Szepes és Bácsbodrog vármegyékben is vannak kevés számban.

II.

AZ OROSZ NÉP ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE ÉS FELOSZTÁSA.

Az orosz nép az országnak egyik igen érdekes, természetére nézve békés, kevéssel beérő és engedelmes nemzetiségét képezi.

A szűkös viszonyok, az állandó jobbágyi, mondhatni szolgai helyzet, amelyben ősidők óta él, sajátyszerű jellemet adtak a népnek. A mélabús, zárkózott és gyanakvó természet erősen hozzátapadt e fajhoz, mely multjából lelkesedést nem tud a jövőre nézve meríteni.

Jól lehet életének nem egy kérdésében lassú, megfontolt és kitartó, mégis a legnagyobb mértékben hiszékeny természetű, aminek következtében úgy jó, mint rossz irányban befolyásolható.

Általában a nyugodtság, szolgálatkészség jellemzi az orosz embert, kinek lelkülete inkább hajlik a jó, mint a rossz felé.

Egymás között igaz vonzódással, ragaszkodással és bizalommal élnek, igen csekély igényekkel s ezt a megszokott kört alig tudják nélkülözni.

A legutóbbi időkig alig vettek tudomást a külvilágról, s a világ sem igen vett tudomást ő róluk.

Nagy szegénységben, de megelégedetten éltek ősi falvaikban, s bérceik között.

A külvilággal nem érintkezvén vágyaik és kívánságaik egyáltalában nem voltak s így a haladás iránt sem volt eddigelé semmi érzésük.

A magyar orosz nép szelíd, a bizalmat hasonló bizalommal és nyílt szívűséggel viszonzó természetéből következett az is, hogy közte és urai között sohasem voltak a múltban összetűzések s ami csekély perpatvar akadt hamarosan elintéződött.¹

Az orosz gyermekded félelemmel igyekezett ősi életét, szokásait fentartani, s borzongott, ha a kor haladásának valamely új szele őt is megfújta.

Az idő kerekének szakadatlan forgása azonban mégis nyomokat hagyott az orosz nép ősi patriarchális életében is.

Az első zökkenő a jobbágyság felszabadításával történt. Évekig szokatlannak találta a magyar orosz a szabadságot, mert semmiképen sem tudta elképzelni, hogy ezentúl akaratának és cselekedeteinek korlátlan ura lesz.

Majd később a közlekedési viszonyok átalakulásával a nagyobb forgalom bekövetkezése mindinkább megzavarta a magyar oroszt elzárt életében, aki nagy bizalmatlansággal vizsgálta azt a különbséget, amely az ő megszokott régi élete s az elébe tárult új világ között mutatkozott.

Mint a szabad természet gyermeke rajongva csüng erdön, mezőn és szíklás bérceken. Élete legnagyobb boldogságát és örömét abban találja, ha családjával hetekig s hónapokig foglalkozhat künn a szabad természetben, akár mint szántóvető, akár mint az erdőrengeteg famunkása, vagy a havasok pásztora.

Az orosz ember igen családias érzelmű, sze-

¹ Lehoczky T. Beregvármegye monographiája.

reti feleségét és gyermekét, akiket lehetőleg mindig házatája körül foglalkoztat.

Feltétlen bizalommal az orosz csak papja iránt viseltetik, akit maga között is mindig a „mí urunknak” nevez, ellenben idegenek s különösen a hatóságok iránt a legújabb időkig igen bizalmatlan volt. Jellemző, hogy mikor régebben a szolgabíró vagy orvos bejelentette falúba való érkezését a nép apraja-nagyja az erdőbe rejtőzött.

A nép általában erkölcsös érzelmű, nagyobb büntények ritkán fordulnak elő körében.

Amilyen nygion szívére vesz minden csapást, épp oly mértékben szereti a mulatozást is.

A családi események alkalmával elmaradhatatlan eszem-iszom, tánc és dal egyik nélkülözhetetlen és elmaradhatatlan része az orosz életének.

A korcsmák látogatása szintén nagy divatban van, sőt az utóbbi évtizedekben a korcsmázás s az ezzel járó részegeskedés annyira elharapózott a magyar oroszok között, hogy a hatóságok szigorú beavatkozása vált szükségessé. — Bátran elmondhatjuk, hogy a magyar orosz nép rohamos hanyatlását a nagymérvű alkoholizmus is elősegítette, amely párosulva sok lelkiismeretlen uzsorás korcsmáros gonoszságával, több ezer orosz családot döntött nyomorba.

Az orosz paraszt mindezek dacára nem tud elszokni sem a korcsmától, sem az iszákosságtól, hanem ha csak szerit teheti, iszik s felvidulván, nyomban eldalolja: „Ha nem iszom s te sem iszol, ki fog akkor inni, ki fog a mí szegény zsióónk árváira dolgozni?”

Egyébként nem is csoda, ha annyit iszik; hiszen alkalma van rá elég. Azonkívül üres idejét, ünnepnapját hol tölthetné el? Hiszen hét vármegyében egyetlen olvasókör, paraszt kaszinója

vagy gazdasági egylete sincs az oroszoknak! Így hát egészen természetes, hogy szabad idejét csakis korcsmában töltheti, társaságot csak ott talál.

Egyik jellemző s hazafias szempontból pedig legbecsülendőbb tulajdonsága az oroszoknak, hogy szereti szülőföldjét, s hazáját, ahhoz szívének s lelkének egész melegével ragaszkodik.

A magyart kész örömmel ismeri el vezetőjének s a szomszédos magyarok tulajdonságait igyekszik minden téren elsajátítani.

Ha valakit különösen meg akar dicsérni, azt mondja rá: „olyan mint egy magyar“.

A magyar nyelvet — bár nem nagyon könnyen — de szívesen tanulja s bármily kevés a magyar orosz parasztnak magyar nyelvbéli ismerete, azt lehetőleg fitogtatni szereti.

A magyar orosz nép kiválóbb szellemi tulajdonságoknak nincs híjával. Nemcsak józan értelmű, de mélyebb gondolkodása és érzelmekre is képes.

Általában elmondhatni, hogy az orosz nép, mai igen kulturálatlan és elmaradt helyzetének ellenére is bír azokkal a tulajdonságokkal, melyek őt a haladásra és művelődésre képessé teszik.

Ha a nép mai kiskorúságában kellő vezetés és felügyelet alá kerül, a siker el nem marad, a kitűzött cél bizvást és fényes eredménynyel lesz elérhető.

Csak egy dolog van, ami a magyar oroszt szürke és egyhangú életében állandóan és hatalmasan befolyásolja: *a vallás*.

Az oroszok vallásossága igen nagy, sőt a vakbuzgóságig megy. És ez nem is csoda, mert a görög egyház a maga misticizmusával, ragyogó pompájával, káprázatos szertartásaival, egyházi énekeinek szívet s lelket megragadó dallamaival,

állandóan lebilíncselve tartja a költői érzelgésre ügyis hajlamos népet. — Ősi vallásához, annak szertartásaihoz, az egyház tanításaihoz és parancsaihoz híven és rendületlenül ragaszkodik az orosz. Ettől soha és semmi körülmények között el nem tér, sőt még maga is szaporítja intézkedéseinek számát, pl. az elő nem írt böjtök megtartása.

Bátran elmondhatni, hogy az orosz vallásában él. A születés percétől kezdve, életének minden órája, minden cselekedete, öröme, bűja háztartása, gazdagsága stb. vallásával van összekötve.

Nincs a magyar orosznek egyetlen ténye sem, amely a vallási vonatkozást nélkülözné. — A nép vallásosságából folyik, hogy a szegények, nyomorútlak iránt szánalommal viseltetik, a koldúst aki Isten nevében jár kérgetni üres kézzel el nem bocsátja.

Egyik jellemző tulajdonsága vallásosságának, hogy szeret búcsukra járni. A búcsújáró helyek közül Mária-Pócs az oroszok Mekkája. A legforróbb nyári napokon, napokig tartó, fárasztó gyaloglásokat tesz az orosz, — rendesen csapatokban — hogy lelkiszükségleteinek kielégítése végett megjelenhessen a híres pócsi búcsun. Az oroszok búcsújárásáról mint néprajzi érdekességről alább is külön fogunk szólni.

Az ünnepeket és böjtöt, amelyek igen nagy számban vannak, pontosan és lelkiismeretesen megtartja az orosz, s ezeknek mellőzését igen nagy véteknek minősíti.

A böjtök alkalmával a rendes körülmények között is igen egyszerű életmódja s táplálkozása legcsekélyebb mértékre redukálódik, s ilyenkor még a teljes ételek élvezetétől is tartózkodik, ami munka kedve és fizikai erejének nem kis csökkentésével jár.

A magyar orosz fanatikus vallásossága mellett
ös időktől fogva rendkívüli babonás is.

Sok babonás szertartása és mondása van az
orosznak. Ezek még a pogánykorból maradtak
fenn és keresztény felfogással vegyítve mai napig
is fennállanak. — Babonáihoz az orosz nép ép
úgy ragaszkodik, mint vallásához. — Varázslatok,
bübáj, ráolvasás, ráimádkozás stb. ma is vannak
köztük.

A babonáról, néphit stb.-ről érdekességüknél
fogva alább bővebben és külön fejezetben szólnunk.

Jöllehet a magyar-oroszok egy és ugyanazon
törzsnek a hajtásai, mégis lakóhelyeik, nyelvük
tájszólásai, viseletük és szokásaiknál fogva bizonyos
eltéréseket mutatnak.

Miután az eltérő néprajzi és egyéb vonások
leginkább a lakóhely szerint mutatkoznak a leg-
élesebben, azért a hazai oroszok legáltalánosabban
két osztályba sorozhatók u. m. *hegyvidéki* (vercho-
vinai) és *síktájéki* (dolinyásnani) oroszokra. Ami
ezen két csoport között van, az igen elmosódik s
külön álló harmadik csoportnak nem állítható fel.

A magyar oroszoknak csupán ezen fenti két
csoport szerinti ismertetése azonban nem kielégítő,
mert ezek az általános keretek igen tágak, úgy,
hogy sokszor az ugyanazon csoportba tartozók
között, néprajzi s egyéb tekintetben is igen éles
különbségek vannak. Így például a Máramaros
vármegyei felső tiszavidéki huculok, valamint a
Máramaros és beregvármegyei többi hegyvidéki
oroszok sok tekintetben különböznek egymástól.

Leghelyesebb tehát a származási hely, illetőleg
a fennálló néprajzi és nyelvbéli különbségek alap-
ján eszközölni a felosztást.

Kétségtelen t. i. hogy oroszaink legnagyobb
része a mai Galiciából vagy a Galicián túl eső

kis orosz tartományokból került e hazába, de hogy mely vidékről, azt a legtöbb esetben csakis a néprajz és nyelv segítségével állapíthatjuk meg.

A határhoz közel eső falvakban a máramarosi huculok és a bereg és ungmegyei bojkák a velük tözsomszédos galíciai huculok és bojkák nyelvét beszélik és ruházatuk is csaknem ugyanaz. A zempléni és sárosi lemákok nyelve azonos a szomszéd galíciai lemkik nyelvével. Ellenben a Máramaros, Ugocsa és Bereg vármegyék alsó magyar-orosz rétegének — akiket a többiek blyácháknak neveznek nem találjuk meg a törzsét Galiciában. Ezek a magyar-oroszok a legrégibb telepesek s valószínűleg Kis-Oroszországból származtak be, még pedig a nagyszámú nyomokból következtetve, Moldván és Erdélyen keresztül.

Magyar-oroszainkat tehát feloszthatjuk: *huculok, bojkák, lemák, és blyáchák* csoportjára. Ehhez hozzávethetjük még a szepesi *gorálokat*, akik a galíciai ruthének legnyugotíbb nyulványai.¹

Ezeknek a csoportoknak eloszlása a következő:

A *huculok* Máramaros vármegye északkeleti részén a Tisza forrásától lefelé Trebusáig sőt Kaszópolyánáig laknak; a *bojkák* Máramaros vármegye északnyugati részén; a Taracz vizén lefelé Gányaig, a Talaboron-Köveslígetig és a Nagyág mentén Alsóbisztraig; a *blyáchák* Trebusától Husztig és Dolháig, a Nagyág, Talabor és Taracz völgyein fölfelé a bojkák vonaláig. A *bojkák* átterjednek a beregi és ungi Verchovinára is a Laborc és mellék folyói felső völgyeiben Alma-mezőig, Hánykovicáig, Uklináig s tovább az Ung vize és mellékágainak legfelsőbb völgyeiben lévő néhány faluban egész az Ung északnyugati zúgáig.

¹ Lásld. Hodinka Antal: Osztrák-Magyar-Monarchia. Magyarország kőtetét.

Tőlük s a blyácháktól tovább nyugatra Zemplén és Sáros orosza igazi lemákok, a beregieket dícskának nevezik, vagy máskép feketetérdűeknek, rövid magyar gatyájuk miatt.

Máramaros alsó része, továbbá Bereg és Ugocsa vármegyék orosz népe képezi a magyarországi oroszoknak zömét, magvát. Ez a csoport a legrégibb település s mint ilyen a legtisztább kisorosz elem valamennyi között a történelem eseményei ugyszintén szokásai, érzelmei és gondolkozása révén inkább van a haza földéhez hozzáöve s földrajzilag is legközelebb is áll a magyar nemzethez, amelynek történetének hosszú idők óta a kimutatható részese is volt.

A SÁROSI, ZEMPLÉNI ÉS SZEPESI KISOROSZOK.

Sáros, Szepes és Zemplén megye területén lakó ruthénekről, mint testvéreiktől elzárt, — különböző hatások alá került s így némi tekintetben különválva fejlődött ruthén néprétegről a jelen helyzet teljes megértése szempontjából helyenkint külön is fognak szólani. —

Ennek a külön tárgyalásnak alapját és jogsultságát nemcsak a jelen alkalomra, de a jövőre nézve is, — mindezek részére, akik magyar-orosz nép eme csoportjával akarnak foglalkozni — a következőkbe világítjuk meg.

A magyarországi kis-oroszság (ruthénség) két fő nyelvre osztható. 1. a *tiszta kisorosz* csoportra, amely Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyékre és némi tekintetben Zemplén vm. északkeleti részére terjed ki; 2. a *rutén-tót* (eltótosodott) csoportra, amely Zemplén vm. más, ruthének lakta részére, valamint Sáros és Szepes megyékre terjed ki.

Ennek a második csoportnak hovátartozása már régóta vitás s egész irodalom keletkezett körülötte. Különböző nézőpont szerint majd a kis-oroszokhoz, majd a tótokhoz számítják ezen területnek ruthén lakosságát aszerint, amint az egyik, vagy másik nemzetiség súlyarányának kell kedvezniök.

Ezen vitás terület határait: Safarik¹, Biedermann², Broeh³ és több más író és ethnografus igyekezett meghatározni. Safarik idézett munkájában azt mondja, hogy ez a határvonal a Poprád folyó völgyén át Halics felől lép át Magyarországra s a Tapoly folyó mentén Rokító, Hosszúmező s Bártfa fölött huzódik, majd innen délnek, Kuríma felé egész Tapolyhanusfalváig és le a Tapoly mentén. Észak felől Sztropkót, Szinnát és Homonnát fogja körül, majd megint délnek tart a Tapoly és Ondava teknőjében. A magyarországi tót határt ezzel szemben azonban nagyon is kiterjeszti s csak hazánk észak-nyugoti részén 15 vármegyét sorol fel, amelyekben a tótság túlnyomó. Ezen vármegyék között sorolja fel az említett vitás terület három vármegyéjét: Sáros, Zemplént és Szepest is. Holovackij (Narod. pisni Hal i. Uhor. Raszin) galíciai kisorosz író ezzel ellentétben azt mondja, hogy pl. Sáros vármegyében „a ruthénség van túlsúlyban minden más nemzetiség fölött“ s szerinte 1840-ben Sáros vm. 112500 lakosa közül 62000 esett a ruthénekre. Körülbelül erre az eredményre jut Fényes is („Magyarország Statisztikája“, Pest, 1843. I. 56. old.), aki

¹ „Slovansky Narodopis — sestawil: Pavel Josef Safarik, w Praze 1849.“ I. m. 23. és 97. old.

² „Die Ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte.“ Innsbruck, I. 1862., II. 1867.

³ „Studien von der slov. Klein-russischen Sprachgrenze im Östlichen Ungarn Kristiania 1897.

a sárosmegyei ruthénség számát ugyanakkor 66690-re becsüli. Fényes statisztikájának alaposágában pedig a legkevésbé sem kételkedhetünk. Azok a tévedések, amelyek a sárosi, szepesi és zempléni ruthénséget illetőleg mégis oly gyakoriak, az említett okon kívül még onnan is erednek, hogy noha a gör. szert. kath. vallás címén, más nemzetiségeket csatolnak a ruthénséghez, viszont a lat. szertartásúvá, vagy itt-ott protestánsná lett ruthénséget pedig mindig a tótsághoz számítják. A másik tévedés az, hogy ezen területnek nyelvében már eltótosodott, de még jellegében határozottan gör. szert. kath. ruthén lakosságát is többnyire a tótokhoz számítják a nyelvi és ethnographiai tudás híjával készült összeírások. Még a hivatalos népszámlálás alkalmával is akadnak ilyen felületes népszámlálók. A vallás azonban nem elég alap a nemzetiség meghatározására, mert habár igaz, hogy a ruthének ma ezen területen is legnagyobbbrészt, sőt majdnem kizárólag, görög katolikusok, de vannak közöttük, főképen az unió (1649.) óta latin szert. katolikusok, sőt itt-ott protestánsok is.

A tótosodás sem elég alap, mert habár a tót befolyás alatt ezen a vidéken a ruthén (kisorosz) nyelven kívül egyes néprajzi vonatkozások is (ruházat, szokások stb.) elváltoztak, de a történelmi adatok és a még felismerhető typus jogos és elégséges alapot szolgáltatnak nekünk arra nézve, hogy a nevezet 3 vármegyében is ruthénekről beszéljünk.

A nevezett ethnografikai elváltozások azonban viszont arra kényszerítenek, hogy külön tárgyaljunk róluk hogy sajátos helyzetüket helyesen foghassuk fel és reálisan értékelhessük.

Hnatyuk Vladimír galíciai ethnografus (Szlo-

vaki csi ruszini) „Tótok-e vagy oroszok“ c. dolgozatában a sárosi, zempléni és szepesi ruthénség történetét, nyelvét s állandóan folyó asszimilációját vizsgálva a következő eredményre jut:

„A nyugati magyar vármegyék ruthénsége már nem is mutat tiszta typust; „Wasser-ruthének“-nek nevezhetnők nevezhetnők őket, úgy amint „Wasser polaken“-nek nevezik a sziléziai lengyeleket. Nemzetiségükből való kivetkőzésük egyre halad és ha valami váratlan körülmények nem állanak elő, e század folyamán nyomuk se marad: mind elvesznek a magyarság és a tótság tengerében.“ (80—81. old.)

Mikor tehát ez a historiai multjánál s jelleménél fogva is értékes nemzetiség a jelzett területen ily rohamos átalakuláson megy keresztül, — nem lehet érdektelen ránk nézve sem, hogy hová fordul, hol találja meg azt a kiegyenlítődést: a magyarságban-e, vagy a tótságban?

Ez is egyik ok, amelyért külön is kell róluk tárgyalnunk és velük foglalkoznunk.

A magyarországi kisoroszság — amint már láttuk — nyelvi szempontból¹ két fő dialektuscsoportra osztható; az egyik a tiszta kisorosz nyelvet beszélő (Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung-ehhez áll legközelebb Zemplén vármegye északkeleti és Sáros vármegye északi része) — a másik az orosz-tót csoport (Zemplén és Sáros vármegye egyéb részei és Szepes vármegye). Területünk ruthénsége között mind a két nyelvi csoport él, amelyek közül a tisztábbat oroszoknak (rusznak), a másikat *eltótosodott oroszoknak* (szlov-

¹ Hnatyuk: „Hungarico-Ruthenica“ és „Ruszini Prjasivszoj eparchii jich hovori“ című dolgozatai; I. Verchratszhij: Znadvdj gyla piznanya uhorszkoruszkich hovoriv; Olaf Broch idézett műve; Urban: „Sárvsi tót nyelvtan vázlata“ stb. művek nyomán. Bonkáló Sándor: A rahói kisorosz nyelvjárás leíró hangtana.

ják) nevezhetjük. — A legkönnyebben szembe-
 ötlő nyelvi sajáttság szerint orosznak nevezzük azt
 a nyelv csoportot, amelyben az ígék inifinitvusa
tí-re (mu), szlovjáknak pedig azt, amelynél ugyanez
 az alak — *c-re* végződik. Ezt a két elnevezést
 már csak azért is használhatjuk, mert a nép maga
 is használja. A „szlovják“ nem egyenlő jelentésű
 a „szlovák“-kal, mert a szlovák elnevezést a nép
 is csak a tiszta tót nyelv jelzésére használja; s így
 ha azt mondja, hogy *po szlovonszki* beszél, akkor
 az eltótosodott ruthén nyelvet, vagy a sárosi-
 keleti-tótnyelvet érti rajta, „po szlovácki“ pedig az
 igazi nyugati tót nyelven való beszédet jelenti.
 A szlovájokat néha *szotákoknak* is nevezik, de
 ez legfeljebb részleges elnevezés lehet, mert csak
 Zemplén vármegye egyes részein használatos a:
szo- (co) névmás az orosz: *sto-* (stb), vagy a
 szlovják: *co* (tótul *cso*) helyett. Helyesebb volna,
 ha a szlovájokat *cotákoknak* s a tiszta kisorosz
 nyelvűeket *stotákoknak* neveznők.

Ezen szembeötlő sajátzágon kívül jellemző még
 a kétnyelvű csoportra nézve: a *hangsúly* is, amely
 a két, vagy többtagú szavaknál épúgy, mint a
lengyel nyelvben is a szó végétől számított (utolsó-
 előtti) (szótagon van: *bóga* (vóda), (zséna) (ra-
 dúval). — A galíciai *lemákok* hangsúlyozása is
 ugyanílyen. Ez nem azt jelenti, mintha a magyar-
 országi kisorosz nyelv csak a galiciainak egyik,
 tájszólása lenne, legfeljebb azt, hogy mind a ket-
 ten közös befolyások alatt állhattak. A *lengyel*
 nyelv hatása a Galiciával való érintkezésünkből
 magyarázható, amely úgy a Zsigmond, királyféle
 elzalogosítás idején, mint később is elég sűrű¹
 volt, sőt amint Galiciából lassanként állandóan
 szivárogtak hazánkba kisorosz lemákok, viszont

¹ Sváby Szepes vármegye.

a tót nyomás elől a Kárpátokra túlra is visszavándoroltak a mí ruthénjaink. — A galíciai és magyarországi lemákoknál is épúgy, mint a galíciaiaknál főképen a kiejtésben (s itt-ott a formákban is) egyes vidékek nyelve nagyon is különbözik más vidékektől, sőt pl. a jó hosszú Laborcfn (Habura, Zemplén vármegye) a felvégesiek kiejtése egészen más, mint az alvégesieké. A felső végén pl. azt mondják, hogy gyitina *szpít* (a gyermek alszik), az alvégen pedig: gyitina *szpe*. Egyes vidékeken azonban fogalmak jelölésére is egész más szavak vannak, bár egyébként a nyelv lexikális része egyformn (pl. a báránybör gunya- ködmön- Zemplénben, Zbojnán: zadusník, Borón: kozsunanka, Szepesben és Sárosban pedig: szerdak. *Falu* a Szepeségen: *dedína* (— cseh —), más helyeken: *valál*, imig kisorosz eredeti neve: *szelo*. A lengyel hatáson kívül területünk nyelvi átalakulására igen nagy hatással volt a *tótság*, amely főképen a huszita mozgalmak idején erősödött meg hazánk most tárgyalt részében.

A magyarországi kis oroszországnak nem volt s ma sincs számba vehető *irodalma*. Akadt egy-két író, akik a kisorosz nép számára próbáltak írni (Duchnovits, Paulovics stb.), de ezek a nagy orosz és az ószláv egyházi nyelvből átvett elemekkel kevert nyelvökkel hatni nem tudtak, mert nyelvöket alig értette meg a nép. Bizonyosága ennek az is, hogy a nevezett költők termékeiből alig ment át valami a nép körébe.

A tót elem ezen a területen még jobban meg erősödött a reformatio idején. Latkóczy¹ Sáros vármegyét illetőleg így jellemzi a reformatio eme hatását: „A reformatio rohamosan egyesítette azokat az elemeket, amelyek a reformatioval rokon-

¹ *Sváb*y Szepesvármegye.

szenveztek és már a mohácsi vész előtt megvoltak. Ilyenekül tekintendők elsősorban a *husziták szlávajkú* utódai, akik Mátyás halála után előbb titokban, utóbb II. Lajos alatt nyíltan vallották tanaikat. Ezek nemcsak, hogy maguk *tótok* maradtak, de a katolikus vallású magyarságot is kiszorították, ami a kapcsolatban Stöckel által megnyert német elemmel előkészítette a megyei népesség magyarságának nyelvi pusztulását. — A kisorosz nyelvre is roppant nagy átalakító hatással volt a tót nyelv, úgy hogy az északkeleti ruthénység (különösen szlovjások) nyelve valósággal átmeneti nyelv lett a kisorosz és a tót nyelv között.

A tót nyelv hatását fokozta továbbá még az a körülmény is, hogy főképen az újabb időben (a XIX. század elejétől) a magyarországi tótság kulturális színvonala határozottan a kisoroszkoké felé emelkedett. A tót patrióták erősen hozzáfogtak a tót nyelv műveléséhez s az irodalmi nyelvet képző cseh nyelvet félretéve a magyarországi tájszólásokat igyekeztek irodalmi nivóra emelni s így irodalmuk révén nagyon is fölélesztették a tótságban a nemzetiségi szellemet.

A tót lakosság (főképen Szepes vármegyében) tagadhatatlanul rokonszenvedett a kelyhesekkel.¹ Ebben az időben történt a Szepesség elzálogosítása is, amikor a szepesi várakkal együtt több ruthén község: Szepesjakabfalva, Kövesfalva (Kamjonka) Hársad (Littmanova), Szulin, Lublókorompa (Krempach) is lett zálogosítva, s az elzálogosított területet gör. kath. lakossága a przemislei püspök joghatósága alá lett rendelve. Ez az esemény nyelvíleg is hatással volt rájuk, mert az elzálogosítás Szepes vármegyében határozottan megerősítette a tót elemet.²

¹ A XVI. és XVII. század egyik legforgalmasabb kereskedelmi vonala is ezen a területen haladt keresztül Lengyelországba és

Saját népies irodalmának hiányát az írás-olvasás mesterségében jártas kisorosz elem saját nyelve rovására tót irodalmi olvasmányokkal pótolta. Ujabban az eperjesi papnövendékek fordítanak és adnak ki évenként egy-két hazafias irányú és szociális tárgyú füzetet a ruthén nép számára. Ezeken kívül az ungvári „Unió“ társaság lapjai és kiadványai, valamint a magyar kormány által kiadott „Negyilja“ és a Volosin Ágoston által szerkesztett „Nauka“ terjed a nép között.

A lengyel és tót hatáson kívül újabb időben a magyar nyelvnek is van hatása az északkeleti ruthén vidék nyelvére, sőt helyenként a németnek is.

A tót nyelvből átvette az északkeleti ruthén nyelv (főleg a szlovjokoké) a fonológiát, de mindent megtartotta a maga hangsúlyát, szókincsét és alaktanát.

Igy lett a nyugoti kisoroszok nyelve átmeneti nyelvvé, amelynek ma jóformán határait sem tudjuk kijelölni,¹ mert az átalakulás egyre tart az erős tót hatásnak bizonyos visszahatást is kellett szülnie s részben *ennek* is tulajdonítható, hogy az ugynevezett sárosi (keleti) tót nyelv teljesen elűt és bizonyos tekintetben különálló nyelvet képez a nyugoti tót nyelvvel szemben. A sárosi, zempléni tót meg sem érti pl. a líptói tót nyelvet,

vissza. Lengyelország felől árú lerakó helyek voltak: *Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Késmárk*, fiókjaik pedig *Homonna, Varranó* és *Sztropkó*. V. ö. *Dinékly Adorján*: „Felsőmagyarország kereskedelmi összeköttetése Lengyelországgal, főleg a XVI. és XVII. században“, Bpest, 1905.

1 V. ö. *Broch* I. m. 6—7. old.: „Frühere Forshcer die die nordost-ungarischen Gegenden beobachtet haben, haben schon gesehen, dass, da sprachliche Verhältniss zwischen Slovaken und Ungorussen sich ohne weiteres durch die Bestimmung einen einfachen Grenzlinie darstellen lässt, mann kann nicht sagen: da ist die Sprachgrenze auf deren einer Seite wird kleirussisch, auf deren anderer slovakisch gesprochen stb.

sőt organuma (valamint a ruthéné) sem tud megbarátkozni a sok mássalhangzó torlódás okozta pergő kiejtéssel, amely valósággal nyelvtorna rá nézve.

Állításunk igazolására hivatkozunk azon tényre, hogy a múlt század nyolcvanas éveiben a Sáros vármegyei iskolatanácselterjesztést intézett a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszteriumhoz azíránt, hogy az elemi iskolai tankönyveket u. n. sárosi nyelven is adhassa ki, „mert — ugymond — itteni népiskoláink az állami nyomdából kikerült tót tankönyveknek nem vehetik hasznát, *nyelvezetük nálunk bebizonyosodott érthetlensége miatt.*” Bizonyára ez a sajátságos nyelvi átalakulás tévesztett meg több kutatót, akik a sárosi, zempléni többséget kivétel nélkül eltótosított ruthéneknek tartják. Ez az álláspont azonban a jóhiszemű logikán kívül, kétségbevonhatatlan argumentumokkal egyáltalán nem támogatható. Ezen terület nyelvi átalakulásainak tényei néplélektani szempontból is érdekesek lehetnének, de azoknak részletezésére nem terjedhet ki egy általános keretű ismertetés. Önálló szakdolgozatban azonban sok tanúsággal járhatna feldolgozása.

III.

AZ OROSZOK TÖRTÉNELME ÉS BESZÁRMAZÁSA MAI LAKÓHELYÖKRE.

A magyarországi oroszok történelmében nincsenek olyan kiemelkedő mozzanatok és események, amelyek a haza bármely más nemzetisége történetében, — ha elvétve is — de fellelőhetők.

Oka ennek egyrészt abban van, hogy oroszainknak egy része igen régen származott be hazánkba és így a régi hazájukból a múlt időkre vonatkozó magukkal hozott emlékeket, és nemzeti hagyományokat már elfelejtették, másrészt pedig, mert az utóbb jöttek igen kis csoportokban vándorolva, mint pásztorok és jobbágyok kerültek e hazába s továbbra is ilyenekül maradtak itt. A váradi regestrumból tudjuk, hogy a XIII. században Szilágyságban, Kraszna vidékén szabad, nemes ruthének is voltak. De azért későbbben a nemesiségük révén magyarokká váltak leszámításával majdnem valamennyien jobbágyi sorsra kerültek és mint ilyenek még a megyei életben sem szerepelhettek alantas helyzetüknél fogva, s így nem várhatunk tőlük országra szóló eseményeket.

Ilyen körülmények között egységes és változatos eseményekkel telt történelemről szó sem lehet náluk.

A magyar-orosz népnek hazánkba való beszármazására nézve különböző nézetek merültek fel. Ez a kérdés sokáig eldöntetlennek látszott, míg legújabb történetíróink¹ oknyomozó munkássága ezt a homályosnak látszó pontot is mindinkább megvilágosítja s a helyzetet tisztázza.

Kétségtelen ugyan, hogy a magyar-oroszok történetében még sok a felderítlen rész, még sok adat hiányzik, azért mégis általánosságban teljesen előttünk áll a magyar-oroszok multja.

A történetírónak lesz hivatása ezt a multat tökéletesen feltárni és egységesen előadni; mi csak arra fogunk szorítkozni, hogy idézett forrásaink alapján a főbb adatok és eredmények felsorolásával a magyar-oroszok multjáról általánosan tájékoztató képet adjunk.

Némely írók azt állítják, hogy oroszok már a magyarok bejövetele előtt is laktak kevés számban mai lakóhelyükön; mások szerint a hazát kereső magyarokhoz is csatlakoztak s a honfoglaló vezérekkel is jöttek oroszok. Ezen állításokkal szemben azonban legújabbkori történetíróink oknyomozó adataiból sokan azt következtetik, hogy mai helyükön oroszok sem a honfoglalás előtt nem voltak a hazában, sem a vezérekkel nem jöttek be, hanem a XIII. század közepe óta kezdték mai lakóhelyeiket csoportosan megszállani.

Ezeket a különböző nézeteket röviden ismertetni fogjuk.

Az első nézeten lévők szerint már a magyarok bejövetelekor szláv ajkú népek laktak

¹ Lásd Lehocsky I. Beregvármegye monographiájaa 116—1208. és Hodinka A. A munkácsi gör. kath. püspökség története 58—89. l.

Magyarországnak (beleértve Erdélyt is) rónáit, völgyeit, s minthogy arról, hogy e népek azután innen kiköltöztek volna, sehol sem tétetik említés, kétségtelennek mondják, hogy e szláv fajok egy része az idők folyamán beleolvadt az új hazát alkotó magyar nemzetbe, másrésze pedig mai napig is megtartotta nyelvét és faji jellegét.

Ezen írók állítása szerint az utobbiak közé számíthatók az oroszok is, de ezen írók szerint is csak igen kis részben; mert a magyarok bejövetelekor az a terület, melyen ma az oroszok laknak, akkor még sűrű erdőséggel volt borítva s legfőljebb a Kárpátok déli lejtőin, a patakok és folyók mentén éltek nomád pásztoréletet a Kis-Oroszországból ide átjött pásztornépek.

Az az állítás tehát, hogy a honfoglalás előtt is laktak oroszok e hazában sokak szerint, bizonyítva semmivel sincs, s figyelembe nem jöhet, mert abból a körülményből, hogy az itt lakó népek szlávok voltak, egyszersmind még nem következtethető az, hogy azok oroszok is voltak. Béla király névtelen jegyzője mondja azután, hogy a kievi oroszok Álmos vezérhez csatlakozva, vele Pannóniába jövének s kiknek maradéka mai napig különböző helyeken Magyarországon lakik. Továbbá ugyancsak a névtelen szerint Álmos vezér a Galíciafejedelemtől nyert kétezer íjász és háromezer ruthén parasztot az ország északkeleti részein telepített le mint határőrséget.

A névtelennek ezen kijelentéseiből sokan azt következtették, hogy az oroszok a honfoglaló magyarokkal együtt jöttek be az országba. Ez azonban némelyek szerint szintén nem fogadható el ténynek, mert arról, hogy a magyarokhoz oroszok is csatlakoztak volna sehol, még szláv írónál sem tétetik említés. A Névtelennek az az állítása tehát,

hogy az oroszok, a magyarokkal együtt jöttek be a hazába mai lakóhelyükre, csak onnan eredhet, hogy abban az időben már voltak elszortan oroszok az ország különböző részeiben, akikről a Névtelen minden alap nélkül és csupán jóhiszeműen azt következtette, hogy azok csak a vezérekkel együtt jöhettek be az országba.

A Névtelen ide vonatkozó tudósításaiból tehát sokan csak annyit vesznek ténynek, hogy az ország egyes részeiben mint például Erdélyben, Nógrádban, Krasznában, s a Dráva mellett már akkor is laktak oroszok, akik egyenként származhattak be az országba. Így okleveleink említik 1262-ben Maladik ruthén Nyitrában, 1218-ban László rutént Esztergomban, 1312. [Tyza rutént¹ Biharban Nagy- és Kisorosz falvak rutén lakósaikról pedig azt mondják, forrásaink, hogy Kálmán király idejében jöttek be.

Az első adat 1254-ben említi az oroszokat Csemernye és Leszna vidékén. Továbbá ugyan csak egy 1254-iki okirat „rután sírokat“ Sepulchra ruthenoum“ emleget.

Az oroszok rendszeres betelepődése mai orosz lakta területre tehát a XIII. században kezdődik és tartott a XVII. század elejéig. Ennek a betelepedésnek története már eléggé figyelemmel kísérhető s teljesen kiderítettnek mondható s amely végeredményében az orosz népnek Magyarországra való bejövételéről teljes képet nyújt és a következőképen történhetett.

A mai orosz lakta területen levő uradalmak birtokosai ugyanis a puszta lakatlan és üresen álló területeknek lakók által leendő benépesítését elhárítván, erre a célra egyes vállalkozókat fogad-

¹ A mai Tisza család őse. V. ö. Komáromy Andrásnak e családról írott monographiáját.

tak fel azzal a kikötéssel, hogy a betelepítendő jobbágyak idegenek azaz ne más hazai földesúr jobbágysai legyenek.

Ezeket a vállalkozókat Szepesben és Sárosban *soltésznek*, a többi megyékben pedig *kenéznek* nevezték. Ezek a kenézek és soltészek rendszerint fel voltak mentve a jobbágyi adózás alól, amely kiváltságot utódaik is élveztek s az volt a feladatuk, hogy a határ mentén nomádul barangoló idegen orosz pásztor-népet egy bizonyos kijelölendő helyre mint jobbágyokat letelepítsék. Ezek a pásztornépek valószínűleg a mai Galiciából s a Galicián túl fekvő kis orosz tartományokról jöttek.

A földesúr a kenéznek vagy soltésznek engedélyt adott arra, hogy embereivel a kijelölt helyet megszállhassa s ott irtásokat eszközölhessen, telkeket kihasíthasson, amelyek bizonyos időig mindennemű adózás alól mentesek maradtak, de azután az illető letelepülők mint jobbágyok meghatározott fizetéseket tartoztak teljesíteni. Ez a szerződéses megállapodás képezte az úgynevezett kenézleveleket.

Míg más nemzetiségek telepesei rendszerint egy tömegben s királyi jószágokra is szállhattak, addig oroszok csak földesúri jószágra telepíthettek és kis csoportokban.

Ez az úgynevezett *paraszt telepedés* képezte tehát az orosz megszállásnak zömét, amely az illető uradalom benépesítésének történelmével egyidejűleg a magyar oroszok betelepítésének történetét is képezi.

A magyar oroszok egy része tehát mint *paraszt jobbágy* került a hazába, nem egyidőben s nem nagy tömegekben, hanem több száz év alatt.

Régi tudósításaink többi között arról is szólnak, hogy a magyar orosz letelepültek a határ-

örvidék védelmével is megbízattak, mint ezt több helynév is mutatja: Sztrázsa, Ör, Ördarma, Boronga stb.

Ezt az oroszok által lakott határörvidéket Krajnának (végvidéknek, határszélnek) nevezték, amely név máig is fennmaradt a nép emlékében s később kisebb igazgatási kerületekre is alkalmaztatik, az egyházmegyei közigazgatásban pedig ma is használatos.

A határörvidéki oroszok Krajnájáról több régi iratban tételik említés, így többek között Kálmán király egy rendeletében, hogy a király meghagyja, hogy akkor, ha a király a határörvidékre bevonul, a főispán két küldöncöt tartozzék elébe küldeni; egy XII. századbeli irat szerint II. István is megfordult az orosz Krajnán.

A határörvidéki oroszok kiváltságos osztály volt s jobbágyi terhektől menten a király szolgálatában állottak; a történelem a fegyverrel szolgált oroszokat szabadoknak említi.¹ Voltak a királyok udvarában ajtónállókul s egyéb tisztükkel alkalmazott oroszok is, sőt nem egy bizonyos méltósággal is fel lett ruházva. Így Palma szerint egy magyar báró címében foglaltatik ez is: „Banus de Rusznya”; 1299-ben pedig Gergely beregi főispán „Officialis ducis ruthenorum“-nak mondatik.

A XV. és XVI. században pedig oly gyakran alkalmaztattak udvarnokok és oroszok közül úgy, hogy a kamarások és testőrök hivatali neve általánosan „ruthenus” „ruthén“-nek mondatott, még ha magyar is volt az illető s az irántuk való bizalom igen nagy volt.

Bereg vármegyében egészen a XVIII. száza-

¹ Ilyenek már a XIII. századbeli Váradi regestrumban is szerepelnek.

dig egy kilenc orosz helyiségből álló terület is Krajna néven volt ismeretes, melynek élén vajda állott s különféle kiváltságokkal volt ellátva.

Az idők folyamán azonban a magyar oroszok és az általuk alkotott kiváltságos területek, előjogaikat s kiváltságaikat elvesztették s a többi parasztokkal egyenlő jobbágyi állapotba kerültek és abban végleg megmaradtak a legujabb időig.

Nagyobb mértékben szaporították az itteni oroszok számát azok az oroszok, akik Nagy Lajos idejében Korjatovics Tivadar podoliai herceggel vonultak be.

Korjatovics kísérőinek számát 40.000 főre, sőt családra tenni, mint némelyik teszik, szembe szökő nagytétel, mert ő mint menekült került az országba s nem valószínű, hogy szűkebb környezetén kívül, nagyobb tömeget hozott volna magával. Akinek 40.000-nyi népe van, nincs oka a menekülésre.

De leginkább növekedett a hazánkbeli magyar-oroszok száma a XVI. és XVIII. századokban azon galíciai oroszok bevándorlása által, akik a lengyel nemesség zsarnoksága elől menekülve, a magyar-orosz lakta vidékek felső részén kerestek és találtak menedéket. A hazai határszáron elterülő orosz falvak óriási többsége ezeknek a menekülteknek köszöni létezését.

Első részletesebb és igen érdekes jelentésünk¹ a magyar-oroszokról 1570-ből való.

Miksa király t. i. 1570-ben négytagú bizottságot küldött ki az északkeleti felvidékre, hogy az 1567-ben az ottani királyi jövedelmek kezelésére életbeléptetett szepesi kamara nehezen kezdő működését a helyes irányban megindítsa, a jövedelmet a kiadással összhangba hozza s lehetőleg új

¹ V. ö. Hodinka. A munkácsi gör. kath. püspökség tört. 38 l.

jövedelmi forrásokat nyíson. A bizottság 1570. augusztus 4-én Kassán kelt terjedelmes jelentésébe tudósítást szőtt be a magyar-oroszokról is. A rendkívüli érdekes és becses jelentés a lehető legkedvezőtlenebb színben tünteti fel a tipikusan pásztornak jellemzett magyar-oroszat. Papjaikról felemlíti s kiemeli, hogy a nép annyit adózik nekik, hogy a földes úr részére alig marad valamije. Érdekes, hogy ez a németekből álló bizottság már akkor ugyanazt mondta, amiket a magyar-orosz lakta vidékeket felkereső német utazók ma is hangoztatnak.

Akkor a XVI. században a bécsi körök ugyan csak érdeklődtek a magyar-oroszok iránt.

Országgyűléseinken évtizedeken át ott szerepelt mai kifejezéssel élve a „rutén kérdés“.

A királyi előterjesztések közt t. i. hosszú időn át ott van a Bécsből jött kívánság, hogy a rutének akiket az 1481. 3. t.-c. és az 1495. 45. t.-c. felmentettek a tizedfizetés alól, szintén fizesenek tizedet, amit azonban a rendek a törvényekre hivatkozva mindannyiszor megtagadtak.

Az oroszok tehát nagyobbbrészt mint jobbágyak kerültek be a hazába s ilyen állapotban maradtak évszázadokon át, — egykedvűen viselve sorsuk minden jó és rossz oldalát. Földes uraik velük kivétel nélkül meg voltak elégedve s ők is hűséggel és ragaszkodással viseltettek irántuk és új hazájuk iránt.

E tekintetben különösen II. Rákóczi Ferenczhez mint urunkhoz és az általa képviselt magyar ügyhöz való kitartó hűségük és odaadásuk a történelemben is elismerve van. Rákóczi Ferencz „legkedvesebb és leghívebb népének“ nevezi a magyar-oroszokat a kik erre ritka hűségükkel valóban rászolgáltak.

Rákóczi Ferenc emlékezete még ma is élénken él a nép körében. Nevéhez nem egy legendaszerű esemény fűződik és él a nép száján az igazi kuruc dallamokkal egyetemben.

Csendes és békés sorsban távol a világ eseményeitől találta a magyar-orosz népet az 1848-49-iki szabadságharc és a jobbágyság felszabadításának ténye.

Mindkét esemény egyhangú és sívár életében hatalmasan, felrázta a magyar-orosz népet. Harcozás nélkül állottak a magyar nemzeti ügyhöz, harcoltak buzgón és kitartóan a végküzdelemig. Nem egy orosz pap, papnövendék és tanuló ifjú neve szerepel a honvédek dicső tetteivel együtt említve.

A magyar-orosz nép ez alkalommal újból kimutatta hűségét és szeretetét a haza iránt s megdönthetetlenül kifejezte ebbeli érzelmeit, hogy a magyar nemzetet erős oltalmazójának elismeri.

Jobbággyi állapotából való felszabadítása oly váratlanul érte e népet, hogy az új helyzetbe sokáig nem tudta beleélni magát.

A hazai oroszok multjának és külső történelmének az előadottak képezik a főbb vonásait.

A belső történetük egy részét azok az adatok képezik, amelyek a jobbággyi összeírások, tartozások, kötelezettségek s azok lerovásával stb. vannak összefüggésben s minden nagyobb esemény híján vannak; másik és pedig nagyobb részét pedig egyházi és művelődés történeti viszonyaik teszik.

Igen helyesen jegyzi meg tehát egyes írók azt, hogy oroszaink múlt szereplése legnagyobb részben egyházi téren nyilvánult, vagyis jobban mondva „a magyar oroszoknak csak egyháztörténetük van, s ennek keretében elfér az, ami történetüknek nevezhető“.

Ennek következtében oroszaink vallása és egy-

házi viszonyairól külön és bővebben fogunk szólni.

Ösi települési helyeiről aztán el-elhúzódott a ruthénség s másodlagos település helyeik is vannak.

Igy Zemplén vm. Monographiája szerint: „A XIV. században Zemplén vármegyében első ízben Koriatovics Tódor Sátoraljaujhely és Homonna környékére telepített oroszokat. Eleinte nem is voltak állandóan letelepülve, hanem hazánk északi részein csatangoltak . . . Zemplén vármegyében leginkább a mai szinnai járás területét lepték el, mely még a XV. században is jórészt lakatlan terület volt, de azért tömegesen telepedtek le az Ondava, a Latorca és a Laborc völgyeiben is, úgy hogy e vidék még a XVII. században *tiszta ruthén volt* és csak a XVIII. század folyamán kezdtek mindegyre jobban beleolvadni a szlávságba (talán a tótságba?) s kisebb mértékben a magyarságba is.“ Ugyanezen munka tovább (a 365. oldalon) *őslakóknak* is nevezi a kárpátalji ruthéneket, s IV. Béla királynak 1252-ben IV. Ince pápához intézett levelére hivatkozva már a Koriatovics-féle település előtt is beszél róluk s azt állítja, hogy akkor schizmatikusok voltak. Később az 1326. évi Pethő Péter-féle fölkelés részesei között is említi őket, mint akik a felkeléstől helyzetük, főképen vallási ügyeik jobbra fordulását várták.“

Az eperjesi egyházmegye schematizmusa szerint¹ Zemplén vármegyében a XIII. (Habura, ma Laborcfő) és a XIV. században a nagy erdőirtások helyén (Csertezs, ma Nagycsertész) máig is létező ruthén községek keletkeztek.

¹ Schematizmus ven. cleri. gr. rit. cath. Eperjeniensis pro anno D. 1898. 212. 23. old.

Szepes vármegyében is már jóval a Koriátovics-féle település előtt találkozunk a ruthénséggel, sőt egyes helyeken a XIV. század elején már szervezett községi életet találunk náluk. Jakubjánban (ma Szepesjakabfalva) már 1322-ben görög szertartású parochia van. Jarembina (Berkenyéd) is már 1329-ben népes község. Nagy-Lipník (Nagyhársas) 1338-tól ismert község. Ugyanígyen régi ruthén község Littmanova (Hársád), amelynek 1570-től görög szertartású parochiája is van.¹

Szepes vármegyében érintkezik először a ruthénség a tótsággal. Az első tót áttelepítések a XIII. század második felében kezdődnek. Nemsokára Liptóból történik nagyobb mérvű tót település. (Ebben az időben ott sok schizmatikus ruthén lépett át a latin szertartású egyházba.) A XIV. század első felében már Sárosban is érintkezik a két szláv faj. Szent-Kereszten 1340-ben egy apostoli breve tanúsága szerint megtelepül a Ferenc-rend azért, hogy a körüllakó (a tótsággal vegyes) ruthéneket megtérítse.²

Ebben az időben Gömör vármegyében (sőt Abauj és Borsod vármegyékben) is van a tótsággal vegyes ruthénség,³ mely maig teljesen asszimilálódott, úgy hogy az ott lakó gör. szert. katólikusok nyelv, népszokások ruházat stb. tekintetében teljesen egyeznek a környék és a szomszédos vármegyék nyugati tótságával, illetve magyarságával. *Petrusevics* (lemburgi kanonok) egyik dolgozatában azt bizonyítja, hogy a X. századtól kezdve lassanként szivárogtak be hazánkba a rut-

¹ Schem. ven. cleri. gr. rit. cath. Dioec. Eperj. 1878.

² Wagner Dipl. Com. Sáros 519. old. „Praesertim cum ipsi populi (tótok) habeant intra se Ruthenos, qui sunt schismatici.”

³ L. Bartholomaeides: Memorabilia provinciae Csetnek 1779. „Deprehendimus his in oris signa ritus Christiani non tantum latini, verum etiam graeci seu potius Ruthenici.”

hének. Ennek a felfogásnak híve *Balogh Pál* is, aki „Népfajok Magyarországon“ című nagyszabású művében a tótságba mintegy beékelődött elemnek mondja a sárosi, zempléni és szepesi ruthénséget, míg *Duliskovics* („Isztoricseszkija Csertő Uhroruszkich“ című művében) és mások álláspontja az, hogy a magyarokkal beköltözött ruthénség a tótság nyomása alatt vonult itt a periferiákra s a szinte hozzáférhetetlen hegyközökbe. Itt mintegy szívetet képezve, úgy, ahogy, megőrizte faji jellegét, míg végre a haladás előidézte érintkezés meg nem kezdette rajtuk a tótság javára szolgáló átalakító munkáját.

Hogy a Galiciából való beszívárgás is tény, annak még a jelenben is több élő bizonyítéka van. Így például Lukó sárosmegyei község leány-egyházában *Venécén* (Venecia) mai napig is megvan az a fatemplom, amelyet, mint a mellette álló harangláb felírása bizonyítja, 1654-ben Galiciában építettek s 1774-ben hozták át hazánkba Veneciába. Ez a tény a rokon szomszédok érintkezésén kívül az ő nagy szegénységüknek is a bizonyítéka, mert különben aligha vettek volna meg egy több mint száz éves fatemplomot.

Mai elhelyezkedése a ruthénségnek ezen a területen a következő:

a) *Sáros vármegyében;*

Sáros vármegye 382 községe közül 119 olyan községet találunk, amelyekben a faji többség kis- orosz (ruthén). Ezek a községek szinte zárt tömegben: 1. a Poprád-völgyében (felső-tárcai járás:) 2. a szekcsői járásnak a sárosi Magura és Jávör hegység alatt elterülő részén, 3. a makovicai hegyek körül (tapolyi és makovicai járás). 4. az Ondava völgyében s az Ondava melléki hegyekben fekszenek. Szétszórtan: a Csergő hegység

alatt, a Tarca-völgyében, a Szekcső-völgyben s a Tapoly-völgyben és a környékén vannak még kisorosz községek.

A Poprád völgyben; Máté (Matiszova.)¹, Kishárs (Kislípnik), Sáros-Szulín, Hosszúvágás (Langó), Paprádófalú (Sztarina), Hajtóra (Hajtovka), Sárosujlak (Ujak), Kormos (Gromos), Feketekút, Orló, Pusztamező, Csércs (Csírcs), Poprádökrös (Oroszvolya) és Abroncsos (Ob-rucsnó);

a Magura és a Jávor hegységek alatt; Livóhuta, Kavicsos (Livó), Venéce (Venecia), Lukó, Kötelep (Kruzslyó), Malycé, Szánkó (Sznakó), Geréb (Hrabszke), Kuró, Végpeti (Pítrova), Felsőfricske (Fricska), Cigelka, Sárosgörbény (Kríve), Boglárka;

a makovícai hegyek körül; Vajkvágás (Valykóc), Sápony (Sapinyec), Benedekvágása (Benedikóc), Berezóka (Brezuvka), Ortutó, Molnár vágása (Mlínaróc), Róna (Rovno), Gyertyánpatak (Hrabovcsík), Felsőcsernye (Cernina), Kiskurima (Kurímka), Csarnó, Komlóspatak (Komlósa), Biharó (Becheró);

az Ondava völgyében; Ondvafő (Ondavka), Felsőpagony (F.-Polyánka), Váradka, Alsó-Pagony (Alsó-Polyánka), Borókás (Jedlinka), Hutás (Hutka), Miklósvölgye (Miklova), Felsőmerse (Mirossó), Cigla, Végrosztoka (Rosztoka), Kecskőc (Kecskóc), Cseres (Dubova), Alsómerse, Felsőodor (Orlich), Alsó- és Felsőfenyves (Jadlova), Alsó- és Felsővízköz (Szvidník), Rákóc, Mérgespatak (Meggeska), Patak (Potoka), Viskó, Körösény (Kruzsinyec);

az Ondava melléki hegyekben; Kishollód

¹ Jellemző voltuk miatt a helységeknek a legujabb hivatalos magyarosításáig használt kisorosz neveit is közöljük.

(Gavranjecz), Dolhonya, Mészégető (Vapeník), Kisfagyalos (Szvidnícska), Belejóc, Suzsoly (Kruzslyova), Alsó- és Felsőhímes (Piszana), Dobroszló (Dobroszlava), Ladomérvágása, Felsővárgony (Vagríneć), Szemes (Semetkóc), Kisolysó (Olsavka), Végcsarnó (Krajna-Csarno), Ladomérmező (Kr.-Polyana), Felsőhunkóc, Karóc (Korejóc), Kismedvés (Medvedzse), Végortovány (Kr. Porubka), Sarbó, Alsó- és Felsőkomárnok (Komarník), Bátorhegy (Krajna-Bisztra), Meredély (Příkra), Rózsa-domb (Bodruzsál), Mérfalva (Mírolya), Körmös (Kožsukóc), Szárazhegy (Szuha), Peszternye (Psztrina), Kísombás (Gribó).

Sáros vármegye északkeleti részén a kisorosz elem a tömegesebb s egész elhelyezkedése a Gácsország felől és Bukovinából való beáramlásra vall. *A Csergó hegység alatt; Radoskő (Hradíszkő) és Zavadka, a Cerna-Hora alatt Miklósvágása (Miklusovec), a Tarca-völgyben Balázsvágás, Csendspatak (Stelbach), Bajorvágás (Bajirovce), Kijó, Olajpatak (Olejnok), Som, Szinyefő (Rencsissó), a Szekcsővölgyben Fulyán és Részó, a Tapoly-völgyben; Alsó- és Felsőtaróc (Tvarosc), Endrevágása (Andrejova), Bélavézse (Belovezsa), Kozsány, Istvánd (Stefuró), Szobos, Fias, Mátévágás (Matovci), Kabalás (Kobulnica), Kisszabados, Oroszvolya, Mátyáska, Lőrincvágás (Vavrinyec), Porzács (Proszács), Remenye, Balázsi (Vlacsá), ruthén községek fekszenek. A Tapoly-völgy 40 községe között 16 a kisorosz, de ezek nagyrésze napjainkban rohamosan tótosodik.*

A zárt területeken élő kisoroszságba már mindenütt beleékelődnek a tót szigetek is, így: a Poprádvölgyben 4, a Magura és Jávor hegy alatt 7, a makovicaí hegyek alatt 4, az Ondava völgyben 9, az Ondava melléki hegyekben pedig 1 tót

helység, amelyek legnagyobb részt a közelmúltban, (mintegy 30 évvel ezelőtt is) még kisorosz helységek voltak. Több mint 30 sárosmegyei község eltótosodása ment végbe az elmúlt félszázadban, mind olyan községeké, amelyek lakossága mai napig is gör. szert. hatholikus. A vallásra itt azért hivatkozhatunk, mert a schizmatikus kisoroszok uniója történeti tény, míg arról sehol sincs szó, hogy a tótok tömegesen vették fel volna valahol a görög szertartást, vagy hogy mind schizmatikusok — unióra léptek volna. — A szertartás és vallás változással járó tótosodást nem is említjük, bár erre nézve egyházi anyakönyveink, s multakban sűrűn előforduló elkeresztelési surlódásaink elég bő adatot szolgáltathatnak. Ez a tény egyben ellentmond Balogh Pál hatalmas munkájában olvasható azon tévedésnek is, hogy pl. Sárosban a ruthén és tót faj bizonyos averzióval viseltetik egymás iránt. Az érintkező pontokon mindenütt az ellenkezőt tapasztaljuk, mert az említett szertartás változtatásokon kívül a két faj összeházasodása és a kisoroszszágnak ebből származó állandó térvesszessége napnap mellett tapasztalható jelenség. A kisorosz ilyen esetekben valósággal szégyenli nyelvét, viseletét, s mihamar megtanulja a kisorosz s lengyel elemekkel vegyült, u. n. (sárosi) keleti tót nyelvet. A városokba került kisorosz cselédség is, úgyszólván az első perctől fogva, nyelvben, ruházatban egyaránt megtagadja a faji mivoltát, mert azt hiszi, hogy így *urasabban* cselekszik, beszél. Az Amerikába vándorolt kisoroszszág társalgási nyelve is nagyobbára tót, mert azt műveltebbnek tartja stb. Ezek mind a közeledésnek s nem az averzionak jelei.

b) Zemplén vármegyébe;

Zemplén vármegye 451 községe közül 124 kisorosz és több eltótosodott községben lakik a

kisoroszság. A kisorosz községek a Laborc folyó felső folyamzaka mellett Homonna vidékén (27 község), a Círóka-völgyben (19 község), a Jablonka-völgyben (10 község), az ungmelléki hegységekben (21 község), az Olyka-völgyben (31 község) és az Ondava-völgyben (15 község) fekszenek zártabb közösségben. Szétszortan egy-egy községben a Hegyalján a szerencsi és a gálszécsi járásokban (Komlóska és Bacskó) élnek még kisoroszosok.

Homonna vidékén: Izbugya-Radvány, I. Rokító, Homonna-Radvány, Homonna-Rokító, Obajna (Homonna-Zbojna), Horbók-Radvány, Világ, Virava, Megyfalva (Olsínkö), Csabaháza (Csabalóc), Izbugyabéla, Ökröske (Volyica), Alsó, Felső és Horbók-Csebény, Szukó, Roskóc (Ruskovci), Laborcrév (Kranszníbrod), Nyágó Rokító, Mezőlaborc, Vidrány, Palota, Kalenó, Boró, Laborcfő (Habura), Nagycsertész;

a Círóka-völgyben: Takcsány (Sztakcsin), Zuhatag (Rosztoka), Jármos (Jalova), Czirókaófalú (Sztarina), Dara, Szedreske (Osztruzsnica), Zellő (Zuelle), Szomolnok (Szmolník), Nagypolány (Polena), Zemplénorosi (Oroszruszka);

a Jablonka-völgyben: Méhesfalva (Pcsolína), Csukaháza (Csukalóc), Juhos (Parihuzóc), Vendégi (Hosztovicza), Telepóc, Alsó- és Felsőamád (Jablonka), Színnamező (Nechvaly-Polyánka), Tölgyeshegy (Zubna), Tüskés (Pichnye);

az ung-melléki hegységekben: Runyina, Oroszpatak, Tapolya, Kis-Pereszlő (Priszlop), Kolbászó, Novoszedica, Zboj, Kriva-Ulics, Ulics, Kálnarosztoka, Orosz-Volova, Klenova, Mihajló, Brezovec, Kolonica, Ladomér, Krakova-Rosztoka, Orosz-Bisztra, Orosz-Hrabóc, Dubrava, Inóc;

az Olyka-völgyben: Alsó- és Felsőladács (Vladica), Zemplén- és Sáros-Bukoc, Kistavas, Nagytavas,

(Sztaskóc), Nagyderencs (Dricsna), Mikó (Mikova), Kísberezsnye (Brezsnyice), Homonna-Olyka, Kríva-Olyka, Piszkaróc, Máriakút (Rafajóc) és Zavada, Havaj, Mákos (Makóc), Hegyesbisztra (Sztropkó-bisztra), Variháza (Varehóc), Velkő (Velkrop), Kálnok (Kálník), Érfalú (Potocska), Vojtvágása (Vojtóc), Pusztaháza (Pucák), Repejő, Jobbos (Prauróc), Sztropkó-Olyka, Oroszkánya (Oroszkajna), Oroszvágás (Oroszporuba), Hegyvég (Pri-tulyán), Barátlak (Rohozsnyík), Zemplénpálhegy (Pakasztó). (Balog Pál csak 10 orosz községet sorol fel ebben a völgyben, de ez a tévedés csak az összeírók felületességéből eredhet . . . Így akár az egész itteni ruthénséget tótnak lehetne tekinteni. Különben itt még a tótosodás sem oly mérvű, mint egyebütt. Az ilyen tévedés könnyen megesik, az összeírásoknál. Magam hallottam, hogy mikor egy népszámlálót arra figyelmeztettek, hogy téved, hogy tótnak jelzi a kisorosz községet, — amire azt felelte, hogy az „mindegy“ — és meghagyta a „tót“ jelzőt.)

az Ondava völgyben: Oroszkázmér, Istvántelke (Stefanóc), Kisvalkó, Lomna, Detre, (Detrik), Oroszkrucsó, Felsőolsava, Borosnya (Brusnyica), Kísvölgy (Krizslóc), Jakabvölgye (Jakosóc), Köves (Kolbóc), — ruthén községek fekszenek.

Egy fél századdal ezelőtt az Ondava-völgyben még körülbelül 15 községgel többet laktak a kisoroszok, mint ma. Ugyanez a változás, de kisebb mértékben a Laborc-völgyben és Tapoly-völgyben is végbement, sőt a gálszécsi Hegyalja 12 községéből is 9 volt kisorosz népességű 50 évvel ezelőtt. Ma túlnyomó részben tótok s kisebb részben magyarok ékelődtek be ezen területre. A tót áramlat egyre feljebb szorította a kisorosz nyelvhatárt s terjeszkedése közben jó nagy contingenst eltótosított a zempléni kisorosz lakosságból.

C) *Szepes vármegyében*: Zártabb területen sehol sem él a kisoroszság. Az egyes völgyekben két-három kisorosz község huzódik meg a szomszédos tótság és németség között.

a Gölnic-völgyben: Kojso s az eltótosodás felé haladó Nagy-Kunchfalva (Helcmanóc);

a Hernád-völgyben: Alsó- és Felsőszalánk (Szlovniká);

az iglói járásban: Görögfalú (Zavadka);

a szepesváraljaiban: Nagyolsva (Ólsavica);

a löcseiben: Tarcafő (Toriszká) és Alsó-Répás;

a késmárkiban: Száztelek (Hodermark);

a lublóiban: Szepesjakabfalva;

a szepesi Magura alatt: Oszturnya (Oszturna), Nagyhársas (Nagylipník), Nagymajor (Folyvárk),

a Poprád-völgyben: (lubló járás) Kövesfalva (Kamjonka), Berkenyéd (Jarembina), Hársád (Littmanova), Nagyszulín (Szepes-Szulín) és Lubló-Korompa (Krompa) kisorosz községek fekszenek. A vázolt területen csekély hullámzással szaporodott — fogyott a kisoroszság, amelynek természetes szaporodását viszontagságos multja a más fajokba való beleolvadás s ujabban a nagymérvű kivándorlás akadályozta és akadályozza meg.

Az alábbi táblázatban 1823-tól kezdve hozzávetőleg a következő volt a kisorosz népesség a tárgyalt három vármegyében:

Az 1823. 1833. 1846. 1848. években:

Sáros vm. 58700 61150 68500 61160

Zemplén vm. 42400 41321 44000 37166

Szepes és

Gömör vm. 26700 28510 31300 31900

az 1855. 1859. 1868. 1878. 1889. években:

Sáros vm.

53400 48900 53700 56383 57000

Zemplén vm.

34765 30742 33800 34100 34000

Szepes és

Gömör vm. 28400 27800 29200 29400 31600
az 1898. 1906. 1908. években:

Sáros vm. 60800 62000 55700

Zemplén vm. 38200 41300 32000

Szepes és

Gömör vm. 33000 35700 32000

Ez a hullámozás sok viszontagságról és veszteségről beszél.

Egy-két ilyen jellemző adat: Az 1846-tól 1848-ig az eperjesi egyházmegye híveinek, jórészt a ruthéneknek száma 18000-rel apadt, amire nézve a schemetizmus így világosít fel: „cuius enormis decrepescenciae causa fuit femina ac deinde erumpentes diversae infirmitates.” Tehát az éhség és a betegségek voltak okai — ujabban pedig a legnagyobb betegség: a kivándorlás és a beolvadás okai a csekély, s a faj szaporúsága mellett *csökkenésnek* mondható néphullámozásnak. Ugyanígy csapások érik a vázolt területet pl. 1827-ben, amikor a gyér aratást inség és járvány követi. (Felső-Zemplénben Sztakcsin, Szropkó, Papina környékén csak harmadnapos kenyeret szabad enni, a bükkmakkból pogácsát kell sütni, galagonyát kell szedni és szárítani, répát szárítani eledelül), Nagy árvizek és gyakori marhavész is sutja ezt a vidéket.

1831-ben Tarnopol felől ide is ellátogat kolera. A biztosok a ruthének között állandóan Oroszországban, Jablonkán, Vidrányban és Sztropkán tartózkodnak. A kolerával egyidőben kitor a nagy parasztlázadás is, amelyben a ruthénség nem igen vesz részt, legalább tömegesen nem.

A legutóbbi időben jobb napok virradtak ugyan e vidék sokat szenvedett kisorosz népére, de nagy ára van ennek a kis jólétnek: egy értékes fajnak szemmel látható pusztulása.

Régi kis-orsz fatemplom.

IV.

AZ OROSZOK VALLÁSA ÉS EGYHÁZI VISZONYAI.

A magyarországi oroszok még a hazába való beköltözésük előtt, a Photius konstantinápolyi patriarcha idejében a IX. században egymástól elszakadt, latin és görög szertartású illetőleg a nyugati és keleti egyházak közül az utóbbinak lettek hívei. Különösen szent Metód és Czirill szláv apostolok és hittérítők buzgólkodása birta rá a szlávokat s így oroszaink elődeit is a keleti egyházhoz való csatlakozásra. Az említett apostolok leginkább azzal hatottak, hogy minden nép saját nyelvén dicsérje az Istent.

Mivel pedig VII. Gergely pápa koráig nem volt nagy különbség a keleti és nyugati egyház fegyelme és szertartásai között az oroszok majdnem a XIII. századig azon latin szertartású püspök alá tartoztak, akinek egyházmegyéjében laktak. Hazai görög szertartású püspökségről a XV. századig nincs híradásunk.

Mikor azonban VII. Gergely pápa és utódai, de különösen III. Incze a latin egyház fegyelmét és szertartásait a keleti egyház híveire is kezdték rákényszeríteni, ezek hogy ősrégi szokásaikat és szertartásaikat megtarthassák, teljesen elszakadtak

a nyugati egyháztól. Az elszakadás folytán a nép főpásztorok nélkül maradván, szükség esetén az oláhok az ungro-vlachiai érsekhez, az oroszok pedig a szomszédos Galiczia és Moldova görög nem egyesült püspökeihez fordultak.

Antonius konstantinápolyi pátriarcha, a Mármaros, Ugocsa vármegyékben és Beregvármegye keleti szélén lakó óhítú oroszokat 1391. évben a Mármaros vármegyében fekvő *körtvélyesi kolostor* feje, mint *főapát alá* rendelte, akit vissont a jászvásári nem egyesült érsek alá utasított; — míg a többi orosz egyház feje az 1360. évben Korjatóvics Tódor herceg által alapítatott munkácsi kolostor apátja lett, ez pedig a premisli püspök főhatósága alá tartozott.

Első püspöküket 1491. évben emlegetik az oklevelek, amikor II. Ulászló király *Jánost*, a munkácsi kolostor fejét nevezte ki püspöknek, s a körtvélyesi főapát alá tartozott híveket *is* alája rendelte. Ezután is a keleti, nem egyesült egyházhoz tartoztak az oroszok, míg végre Jakusics György egrí püspök buzdítására Rosztosinszky Parthen Péter szent Bazil rendi szerzetes élén 1646 évben visszatértek a katolikus kebelébe, illetőleg elfogadták az *egyházi úniót* oly föltétel alatt, hogy a keleti egyház ősi szertartásait és fegyelmét sértetlenül megtarthatják.

Ez alkalommal azonban az úniót a papságnak és a híveknek alig egyharmad része fogadta el, míg a többi nagyobb rész továbbra is a görög nem egyesült egyház híve maradt, egészen a XVIII. század közepéig.

Ebben az időben a magyar-orosz népnek kétféle püspöke volt: görög egyesült és nem egyesült, az utóbbi különösen az erdélyi fejedelmek támogatásában részesült.

VII. Sándor pápa 1689. évben ezt a visszás helyzetet megszüntetni akarván, Kollonics Lipót gróf bíboros érsek javaslatára De Camelis János József nevű szent Bazil rendű görög nemzetiségű szerzetes személyében apostoli vicáriust nevezett ki a magyarországi összes görög szertartású hívők élére.

De Camelis és utódai első és legfőbb kötelességüknek tartották, hogy az únó terjesztésén, illetőleg állandósításán munkálkodjanak.

Ez, ha nem is azonnal, de idővel mégis teljesen sikerült, mert *ma már az összes magyarországi oroszok a görög egyesült egyház hívei s közönségesen görög katolikusoknak neveztetnek.*

Jóllehet az egyházjog szerint az apostoli vicáriusok közvetlenül a római szent Széknek vannak alárendelve; mindazonáltal úgy I. Lipót De Camelist, mint utódai az egymásután következő többi vicáriusokat az egrí püspök fennhatósága alá helyezték és pedig abból az okból, és célból, hogy az egrí püspök közelről ellenőrizhesse az apostoli vicáriusoknak az únó terjesztése és megerősítése érdekében kifejtett működését.

Ez a királyi intézkedés, mivel egyrészt ellenkezett a tételes egyházjoggal, másrészt pedig, mivel azt az egrí püspök igen tág értelemben magyarázták és alkalmazták, hosszas és elkeseredett viszálykodást idézett elő az egrí püspök és a munkácsi apostoli vicáriusok között. Ennek 1771. évben a pápa Mária Terézia királynénk kérésére úgy vetett véget, hogy a munkácsi püspökséget önállósította s annak püspökét az egyházjog szellemében az esztergomi érseknek mint metropolitának rendelte alá.

Ezen idő óta a görög katolikus vallást követő magyar oroszok egyházi élete a rendes me-

derben halad és a munkácsi görög katolikus püspökök kormányzása alatt ősi szertartásaikat szabadon gyakorolják s amellet a katolikus egyháznak is hívei meg nem szüntek lenni.

A munkácsi püspökség székhelye 1775-ben Munkácsról Ungvárra tétetett át, s itt székes káptalan is alakíttatott.

De miután ezen új egyházmegye igen nagy terjedelműnek mutatkozott, VII. Pius pápa 1816. évben I. Ferencz király kérésére a Zemplén vármegye nyugati szélén, továbbá a Sáros, Szepes vármegyékben lakó keleti szertartású hívek számára az eperjesi püspökséget alapította; míg a Bács-Bodrog vármegyében lakó oroszokat a horvátországi körösi görög katolikus püspökség joghatóság alá rendelték.

A munkácsi püspökök — kiknek eddigi száma 30 volt, — mindig kiváló gondot igyekeztek fordítani az orosz nép előhaladásának előmozdítására, nem egy közülök elévülhetetlen érdemeket szerzett e téren.

A püspököknek segítségére voltak minden tekintetben a papok is, különösen az utóbbi évtizedekben, amióta művelt és felvilágosodott papság gondoskodik a magyar orosz nép lelki szükségleteiről. Ez azonban régebben nem így volt. Mert a papok — akiket *batykónak* (atyus) nevezték s külsőre és életmódra nézve alig különböztek híveiktől, a műveltség igen alacsony fokán állottak s maguk is századokon át jobbágyi állapotban voltak, amiből csak a XVII. században szabadultak fel.

Amikor De Camelis püspök, illetve apostoli vicárius 1693. évben a zborói várba zsínatra papjait összegyűjtötte, azok legnagyobb része gubában, súbában s bocskorban s hátán élelmiszeres tarisz-

nyával jelent meg. Blazsovszky apostoli vicárius pedig az egri püspökhöz intézett felterjesztésében azt mondja, hogy a parochusok kasszájából kiutalt 1000 forintot kiosztotta ugyan, de a nyugtákat az előírt módon, tudniillik latinul aláírva az illető pecsétjével ellátva nem küldheti be, mert 100 papja közül alig van egynek pecsétje, s azonkívül 200 papja közül alig kettő vagy három tudja a nevét deákul aláírni.

A XVIII. században már az apostoli vicáriusok és a latin főpapok gondoskodása folytán a papok nagy része az egri és a nagyszombati latin szertartású papnevelő intézetben kapta nevelését és képeztetését.

Mig végre 1744-ben Olsavszky Manó apostoli vicárius Munkácson papnevelő intézetet állított fel, amely később a püspökséggel együtt Ungvárra helyeztetvén át, itt 1780. évben az átalakított ősi várban nyert elhelyezést, amely azóta fokozatosan fejlődött s ma már hívatása magaslatán áll.

A munkácsi püspökség területén a lelkeszségek száma : 403, az eperjesi püspökség területén pedig : 190.

A magyar orosz papok képzett, művelt s kivétel nélkül hazafias érzelmű és [gondolkozású egyének, akik minthogy a keleti egyház fegyelme a coelibatust nem ismeri, igen csekély kivétellel mind nők. Ezekből a papícsaládokból már eddig is igen szép számú, teljesen magyarra vált intelligencia fejlődött, amelynek tagjai a közéletben megbízhatóságuk és szorgalmuk révén mindenütt kitűnnek.

Sajnos azonban, hogy ez az intelligencia, sokszor került eddig érdemtelenül mellőzött és inferioris helyzetbe, mert akár Rákóczy hű ruthén né-

pének, akár pedig a hajdu magyarságnak volt le-
származottja a görög katolikus valláson lévő, de
nyelvében és szívében is teljesen magyar intelligens
egyén, a közéletben méltó helyét elnyerni nem
tudta.

E kedvezőtlen helyzet megváltozásának mielőbb
be kell következnie, mert a magyar görög katho-
likusok intelligenciájára, elsősorban ugyan saját
népeik szellemi és anyagi nivójának emelése kö-
rül vár még szép, de nehéz feladat, másfelől azon-
ban egyenesen *történelmi fontosságúnak* jelezhet-
jük azt a szerepet, amelyre ez az intelligencia, kü-
lönösen a *nemzetiségi kérdés* megoldása körül
hívatott.

Igen fontos szerep játszott még az orosz nép
egyházi életében a *szent Bazil szerzet* is, amely-
nek munkácsi kolostorát 1490. év körül Korjato-
vics Tívdar herceg alapította. Bár a legújabb
történelmi kutatások az alapító oklevelet hamís-
nak jelentik ki, mégis kétségtelen, hogy ez a szer-
zet a XV. század óta él a hazában és az orosz
nép vallási viszonyainak rendezése körül sok ér-
demei vannak és megfelelő reformálás után, még
a jövőben is sok fontos feladatot oldhat meg a
keleti egyháznak ez a legrégibb és egyetlen szer-
zetes rendje.

Hogy az ősrégi Szent Bazil rend ezen missiója
már nem soká fog késni, abból is látható, hogy
Ungvárt, a magyar-orosz-görög-katolikusok köz-
pontjában a régi görögkeleti egyházi épületek he-
lyén egy hatalmas új monostort építettek.

Az új intézet, nemcsak a rend, hanem az egész
munkácsi egyházmegye, sőt az egész hazai görög
katholicizmus hitéletére nézve nagy jelentőségű,
mert a hajdan hatalmas Bazil rend az utóbbi idő-
ben kissé megfogyatkozott, ami óriási kár a görög

katholikus klérusra, minthogy nem bírja azt a nagy munkát, amely a nép különös szeretete és a püspökök bizalma folytán vállaira nehezedik. A Bazil rend a görög katolikus püspökök könnyű serege. Ahol gyors intézkedésre van szükség, ahol valakit helyettesíteni kell, mindig hozzájuk fordulnak. Mindezek, arra bírták a rend vezetőségét, hogy a novíciusokat ezentúl nagyobb számban vegye fel és nevelje őket. Hogy ezt megtehesse, Ungváron egy teljesen modern felszerelésű és beosztású internátussal kapcsolatos kolostort épített. Célja a rendnek, hogy a köznép szegény fiaai közül azokat, akik tehetséget árulnak el és akiknek a szerzetesi életre hajlandóságuk van, fölnevelik és a helybeli gimnásium elvégzése után a teológiai tanulmányok elvégzésére Budapestre, Bécsbe, Inszbrukba küldik. Érintkezésbe léptek az olaszországi italograecus Bazilita renddel is, melynek Grotta-Ferratában van híres kolostora és ez kétségesen vállalkozott néhány növendék kiképzésére.

Ez a hatalmas alkotás, amelynek kulturális jelentősége rendkívül nagy, már a közeljövőben fog megnyílni. A Szent Bazil rendnek vannak még Máriapócon, Csermekhegyen, Kísberesnán, Míszticán, Krasznabródon, Husztbaranyán és Bík-szádon kolostorai, amelyeknek felvirágoztatása úgy hitéleti, mint közművelődési szempontokból igen kívánatos.

A magyar orosz nép, bármily nyomasztó anyagi viszonyok között is volt, mindig készségesen adózott úgy az államnak, mint a földesúrnak, de legfőképpen pedig az egyháznak.

Különösen papjainak eltartásáról mindig kiválóan gondoskodott s a párbér címén viselt adózással ma is jelentékeny terhet visel a vállán. A

párber kérdésének korszerű megoldása immár elodázhatatlan állami feladat, amely egyaránt érinti a papság, mint a hívek és az állam érdekeit.

Templomok építése s azoknak lehetőleg díszes felszerelésére mindig kiváló gondja volt a magyar oroszoknak.

Régebben bizanci stílusú fatemplomok emeltek, ma azonban már legtöbb helyen többé-kevésbé izléses kőtemplomok épültek s csak itt-ott tűnik fel még a régi századok érdekes és sok tekintetben romantikus emléke gyanánt egy-egy fatemplom, amelynek összeállítása nem egyszer művészi módon történt, és pedig kivétel nélkül egyszerű orosz mesteremberek által.

A templomok belső berendezésére igen sokat ad az orosz. Templomát igyekszik a legékesebb és lagdrágább egyházi öltözékek és fölszerelésekkel ellátni. Igen gyakori az az eset, hogy egyes buzgó hívek százakat érő kelyheket, papi díszöltözékeket, továbbá harangokat vesznek saját költségükön templomuk részére. De nemcsak ezekkel mérsékelik az egyházi pénztár kiadásait, hanem az apróbb templomi szükségletek beszerzésével is, mint gyertya, tömjén stb. ezekkel annyira ellátják a templomot, hogy ezek a tárgyak soha sem hiányzanak. Az orosz ember ugyanis ha valamit elad, vagy ha valami kártól, veszedelemtől szabadul meg, temploma részére rendesen vásárol egy-két gyertyát, vagy néhány fillér árú tömjént.

Az ősi munkácsi anya-egyházmegyének a kormányzás megkönnyebbítése szempontjából eszközölt kettéválasztása hozta létre az *eperjesi* egyházmegyét s így a területileg, s nyelvileg is mindjobban elhatárolódó sárosi, zempléni és szepesi ruthének egyházi viszonyai is sok tekintetben mások.

A XIX. század 20-as éveitől a Sáros, Zemplén és Szepesvármegyékben lakó kisoroszság a munkácsi egyházmegyéhez tartozott. S így egyházi élete addig közös a többi vármegyékben lakó fajtestvéreinek életével. Jelenleg az ungmelléki hegyek alatt lakók kivételével mind az *eperjesi egyházmegyéhez* tartozunk a sárosi, zempléni és szepesgömöri főesperességek területén összesen 17 esperesi kerületbe osztva 151 paróchia vezetése alatt állanak.¹ Különvállásuk egyébként már előbb, II. József idején (1787-ben) kezdődik, amikor a terjedelmes munkácsi egyházmegyében a szatmári és szigeti vikariatuson kívül a *kassai* vikariatus is létesül, amely a későbbi eperjesi egyházmegyének lett magva. — A munkácsi káptalan tagjaiból lettek kinevezve az első kassai vikáriusok, *Olsauszky* János munkácsi kanonok volt az utolsó vikárius aki 1821-ig viselte ezen hivatalát, amikor is az időközben (1818-ban) szervezett *eperjesi püspökség* első főpásztora *Tarkovics* Gergely vette át az új egyházmegye kormányzatát.

Ettől az időtől kezdve az egyházi élet egyre halad ezen a területen. Mára négy püspöke volt az egyházmegyének: *Tarkovics* Gergely 1841-ig, *Gaganecz* József 1875-ig, dr. *Tóth Miklós* 1882-ig és dr. *Vályi János* 1911-ig. Különösen az utóbbi két főpásztor kormányzatához fűződik az *eperjesi egyházmegye intézményeinek rohamos fejlődése*, amelyek közül tárgyalásunk keretébe vág a *papnevelő és a tanítóképző felállítása*. — A papnevelő intézet működésében fontos lépést jelent az a tény, hogy újabb időben a magyar kormány támogatásával az Amerikába vándorolt ruthénség szá-

¹ E munka írása közben lett szervezve a *hajdudoroghi magyar egyházmegye*, amelybe az eperjesi egyházmegyéből is 8 paróchia lett kihasítva — de nem ruthénok lakta vidéken.

mára is nevel papokat, hogy azok felvidéki népünk lelkeikben való gondozása mellett a hazához való ragaszkodást is ápolják az idegenbe szakadt lelkében.

A *tanítóképző* felállítása is valóságos bölcs előrelátás volt b. e. dr. Vályi János részéről, mert így az újabb népoktatási törvények már nem találtak készületlenül az eperjesi egyházmegyét. Amíg az egyházmegyének tanítóképzője nem volt, addig csak Ungvárról kaphatott okleveles tanítókat, de ezek a szükségletet sehogyssem fedezték s a tanítói állás rendezetlenségén kívül ez is okozta azt, hogy kevésbé alkalmas egyének is jutottak tanítói álláshoz.

Ma ezen intézet mindenben kiállja a versenyt, s mihamar elegendő számú okleveles tanerőt fog nevelni az eperjesi egyházmegyének és a felvidéki ruthén népnek. — A vallásos élet fellendülésének fontos tényezői a megfelelő kezekben lévő elemi iskolák. A tanítóképzés a kántorképzéssel is össze van kötve, s így a költői tartalmú görög szertartás külső érvényesülését is nagyban előmozdítja.

V.

KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTOK. TANÜGY.

A statisztikai szerint hazánknak oroszok lakta területe azon vidékek közzé tartozik, hol a legtöbb analfabéta lakik.

Kétségtelen, hogy ezek az adatok a valóságnak tényleg megfelelnek, mert még ma is az oroszok között van a legkevesebb írni és olvasni tudó egyén.

Ez a nagy kulturai elmaradottság elsősorban a kedvezőtlen földrajzi helyzetnek következménye, s emiatt annak az elzárt, elhagyott és szegényes életnek, amelyben a magyar orosz nép ős idők óta volt, s amely állapoton rövidesen segíteni nem lehet. Csak hosszas fárasztó és szakadatlan munkásság változtathatja meg ezeket a megrögzött kultura nélküli viszonyokat.

Az oroszok tudvalevően hosszú időközön át leginkább pásztorkodással foglalkoztak s csak idők múltán — legtöbbször felsőbb parancsra verődtek sősze községekben. — Ilyen körülmények között igen sokáig nem lehetett szó közöttük közművelődési haladásról.

Első nyomaít a kulturának az egyház terjesztette a magyar oroszok között. Az egyházi könyvek olvasása s a cirill írás elsajátítása voltak a műveltség első jelei, amelyben azonban a XVIII. századig csak a papság részesült úgy ahogy. — Erre a tudományra *orosz deák-ok* (gyák) azaz alsóbbrendű papok diakonusok tanították a népet, illetőleg elsősorban a gyónás és áldozáshoz járuló mindkét nemű ifjúságot a XVIII. századtól fogva. Ezt megelőző időkben semmi féle tanítás sem volt.

A deákok (gyákok) elsősorban egyházi ügyekkel, kántori teendőkkel voltak elfoglalva, a tanítás csak másodsorban állott hivatásukban, amire különben sem bírtak kellő készséggel, — mert ők maguk is csak egyszerű emberek voltak, küzdve a szegénységgel és a jobbágyi állapot ezer nehézségével. — Egy ilyen deákról (gyákról) beszélték a beregi felvidéken, hogy életében a legnagyobb szerencsétlenség akkor érte, amikor tehene, amely apró faházának pítvarában volt elhelyezve, s gyakran bekandikált a szobába, egy alkalommal megette a deáknak zsoltáros könyvét, amelyből énekelni és tanítani szokott.

De ezekről a deákokról is csak a 17-ik században tétetik először említés, amely idő óta gyakran előfordulnak az urbéli lajstromokban.

Nyomdák hiánya miatt semmiféle könyv nem volt közöttük forgalomban, sőt egyházi könyveihez is nehezen tudott a nép hozzájutni. Régebben mindössze egynehány nyomtatott egyházi könyv forgott közkezen, amelyről azután másolatokat készítettek. Ezek a kéziratos könyvek nagy számban lettek készítve és pedig leginkább félbenmaradt szerzetesek által, kiket a nép a magukkal hordott fekete kötésű könyvek miatt *fekete köny-*

veseknek (csornoknizsnik) hívott. Ezek a fekete könyvesek közben jóslással s kuruzslással is foglalkoztak, s emlékük ma is él a nép körében.

A magyar oroszoknak legelső iskolája a 17-ik században Munkácson volt, második a nagykarolyi a XVIII. században ebből az időből, másutt seholsem találkozunk valamelyes népoktatás nyomaival.

Az első orosz ábécés imakönyv 1670. körül jelent meg Körtvélyesen, a legrégebb ősmert ilyen könyv azonban csak 1699-ben jelent meg Nagyszombatban, az első katekizmus (De Camelis féle) ugyanott 1698-ban; latin rutén kátét Olaszky Manó püspök írt és adott ki Kolozsvárt 1746-ban. Ezek voltak a magyar oroszok első és leginkább közkezen forgó könyvei.¹

Csakis Mária Terézia korában kezdett némileg javulni az állapot, amikor a munkácsi püspökség önállósítása után a korszellem hatása alatt államkormányi vezetés alatt az egyházmegye püspökei nagyobb gondot kezdett fordítani a népoktatás fejlesztésére és népiskolák állítására. Ekkor amennyire a nép anyagi ereje megengedte, az alsóbbvidéki nagyobb községekben keletkezett néhány iskola, de a felvidéken bizony 1850-ig, illetőleg 1868-ig nagyon siralmas volt az iskolák dolga. A tanügy fejlődését nagyban előmozdította az Ungvárt felállította görög katolikus tanítóképzőintézet, ahol ma már képzett tanítók és kántorok nevelkednek.

Ezenkívül rendkívül nagy számú állami iskola keletkezett a magyar orosz vidékeken, kivált a

¹ V. ö. Sztripszky Hiador dolgozatát a hazai rutének legrégebb nyomtatványairól. *Magyar Könyvszemle*, 1911. II. és III. füzet, amely a régi eddig ismeretlen magyar orosz könyvek egész sorát mutatja be.

XIX. sz. 90-es évei óta. Ma a magyar oroszok lakta területen az állami iskolák száma 250 körül jár. És habár az iskolák száma folyton szaporodik, még mindig tetemes az iskolába nem járó tankötelesek száma.

Az iskolába járást s így az intensív tanítást igen megnehezítik a nagy távolságok, s a földrajzi helyzet, mert például sok vidéken télvíz idején ki se mozdulhatnak házukból a gyermekek, továbbá a mezőgazdasági munka is sok tankötelest von el időszakonként az iskolától.

Ma már lassan ugyan, de mégis biztató fény nyel dereng a kultúra a magyar oroszok között, amelynek egyik jelentős eredménye az, hogy az orosz nép nagy előszeretettel sajátítja el a magyar nyelvet. E tekintetben nincs semmi kívánni való.

Tanügy tekintetében talán egy országrész népe sem mutat fel oly *rohamos és feltűnő haladást*, mint épen az oroszországnak Sáros, Zemplén és Szepesvármegyék területén lakó része. Adataink 1851-től szólnak s olyan beszédesek, hogy szinte hihetetleneknek volnának mondhatók, ha nem reális számadatok volnának. A jelzett (1851.) esztendőben Sáros vármegyében kerek számítás szerint 1800 (Eperjest is beleszámítva), Zemplénben 1300 és Szepesben 1200 ruthén gyermek jár iskolába, ahol bizony a hittanon és az egyházi nyelvű olvasáson, egy kis magyar olvasáson és íráson, valamint a némi számtanon kívül alig hall és tanul egyebet. Ezek az adatok körülbelől 1865-ig stagnálnak. A jelzett esztendőben az iskolázás rohamosan föllendül, úgy, hogy már Sáros vármegyében 4437, Zemplén vármegyében 2516 és Sepes vármegyében 2281 ruthén gyermek látogatja az elemi iskolákat, — tehát a tanulók száma Sárosban háromszorosára, a másik két vármegyében majdnem kétszeresére

szökken. 1865-től fogva 1889-ig fokozatos és egészséges haladás áll be e téren, amikor is az 1851. évi 4307 és az 1865. évi 11646 tanulóval szemben 21396-ot iskoláztat ruthénségünk ezen a területen. Azóta hol növekedett, hol apadt a tanulók száma, de a hullámváz oly csekély, hogy semmiképen sem felelhet meg a természetes szaporodásnak, hanem inkább gondolkodóba ejtő apadásnak tekinthető. Az 1903. esztendőben pl. 21888, 1908-ban pedig már csak 20630 volt a ruthén lakosság iskolát látogató gyermekeinek száma.

Ha ezen adatokhoz, még azt is hozzávesszük, hogy az újabb népoktatási törvényeinek kívánalmainak megfelelően az egyházi hatóság és az állam mindent elkövetett, hogy a gyerekek beiskolázásáról a legteljesebb mértékben gondoskodják, — valóban érdemes az okait kutatni ennek a számbeli csökkenésnek.

Legelső oka mindenesetre a *kivándorlás*, a fiatal házasok tömegesen vándorolnak ki s így ha csak férj vándorol ki, (ami elég gyakori), a családalapítás sokszor évekre eltolódik, s alól marad a rendes népesedési arányon, ha pedig mind a két házaspár kivándorol: idegenben születnek és iskolázódnak a gyermekek. Egy kis töredék az utóbbi időben aztán az elemi iskola egy-két osztályát és a közép iskolát végezni hazajön, mert a ruthén paraszt szülőnek is ábrándja az, hogy fiából urat, s legelső sorban *papot* neveljen. (Az eperjesi kir. kath. főgimnáziumban az utolsó 10 esztendőben évenként 20—25 Amerikában született ruthén tanuló végzi a középiskolát s ezek aztán részben itt lépnek pályákra s megvárják vizszaköltöző övéiket, másik részük pedig — sajnos — visszamegy s ott értékesíti tudását.) Az idegenben született s végleg ottmaradt gyermekek

pedig a hazai népesedés rovására esnek. A csökkenés másik oka a ruthénségnek a magyarságba vagy tótságba való beolvadása, bár ez csekélyebb jelentőségű, mert adataink összeállításánál elsősorban a terület s annak egységesebb jellege vezérelt, mert ez biztosabb támpont, mint a sokszor kétséges és átmenetet képző nyelvi határok. A jelzett terület ruthén lakossága 1878-ban, a szorosabban vett iskolázás kezdetén 142 iskolát tartott fenn, ma ugyanazon területen több mint 210 iskola s közöttük nem egy: két-három tanerős, teljesít kiváló nemzeti missiót. Ez az állítás egy cseppet sem tulzás, amennyiben — bár az 1907. XXVII. t.-c. megengedi az iskola fenntartónak, hogy a magyar nyelv jogainak épségében tartásával, a tannyelvet meghatározhassák — a jelzett területen egyetlen egy ruthén tannyelvű iskola sincs. A tanítási nyelv általános megállapításakor ezen a területen mindössze 5 iskola kívánta a ruthén tanítási nyelvet, de amikor felvilágosítást nyertek, hogy a vallástanítás nyelve nem befolyásolja az iskola tanítási nyelvét — egy újabb határozottal ezek is a magyar tanítási nyelv mellett döntöttek. Tehát *nem csak a magyar nyelv törvényes jogainak biztosítása történt meg az iskolákban, hanem annak és az állami tantervnek teljes érvényre jutása is.* És mindez a legcsekélyebb felső nyomás nélkül történt így! Az iskolák tekintélyes számbeli gyarapodása mellett az ugynevezett vándortanítóságok is teljesen megszűntek, ami szintén az iskolák szellemi nívelőjének javára szolgál. A szellemi nívelő tekintetében úgy az egyházi, mint a világi ellenőrző tanügyi közegek örövendetes haladást tapasztalnak s még a rohamos haladással járó s itt-ott talán fölmerülő kisebb mérvű fogyatékok kiküszöbölésére is meg van a népben a teljes jóakarát.

Ennek a népnek a tanügy iránt való érzékéről és lelkesedéséről tesz tanuságot, hogy sokszor valósággal eseng tanítóért. A fiatal tanítógenerációt szereti, mert gyermekeit magyar szóra tanítja, aminek bírása nemes büszkeséggel tölti el ruthéneinket. A tanítónőket nem igen kedveli, ennek oka az, hogy a nép lelki szükségleteinek kielégítésénél a kántori teendők rendes végzése is fontos körülmény, amiknek a nők megfelelni nem igen tudnak.

A tanügy iránt való érzéknek határozott jele nagy áldozatkészsége. Az új iskolai törvények által megkívánt iskola fejlesztés oly nagy terheket ró a nép vállaira, hogy az egyes kisebb községek (20—30 ház) lélekszám arányát véve, szinte anyagi erejüket túlhaladó költségeket kell viselniök. Ezen — majdan kivétel nélkül szívesen teljesített — kulturalis áldozat illusztrálására összegeztük ezen terület ruthén lakossága által az 1908. esztendőben — iskolafenntartás (személyi és dologi szükségletek) címén viselt terheket. Azért választottuk éppen az 1908. esztendőt, amennyiben ez a régi állapot és az 1907. XXVII. t.-c. teremtetten új helyzet között bizonyos középátlagos helyet foglal el s így reális adatokat tartalmaz, míg a következő átmeneti esztendők lényeges teher növekedést mutatnak. A nevezett esztendőben Sáros vármegye ruthén lakossága kerekszámításban 55000 korona, Zemplén vármegyéé 34000, és Szepesé 16000 korona, összesen 147000 koronát fizetett iskola fenntartás címén, ami Sáros vármegyében (110 iskola) átlag 500; Zemplén vármegyében (80 iskola) 440, Szepes vármegyében (20 iskola) 800 korona évi állandó terhet jelent iskolaközségenként.

Ezen pénzbeli adózásban nincsenek beleszámítva a tanítósággal össze kötött kántorságért

fizetendő *párbér*, stóla illetmények és az esetleges *köteles-munka* egyenértéke sem. A pénzben és terményekben való adózáson kívül tanítói és kántori földbirtok címén is (nem számítva a specialisan iskolai célokra tett magán és *egyes* községek által tett alapítványokat) a felvidéki földéhséghez viszonyítva igen tekintélyes földterület van lekötve és pedig (kerekszámításban) Sáros vármegyében 1100, Zemplén vármegyében 862, Szepes vármegyében pedig 115, — összesen 2077 hold szántó, erdő, legelő nem számítva bele a tanítói és iskolai kerteket. A legalacsonyabb számítás mellett (holdanként 600 korona, — pedig most helyenként 1000—1200 koronát is fizetnek egy holdért. L. közgazdaság-nál) is s több mint 1246000 korona vagyonnak felel meg. Az iskolai és tanítói belsőségek (lakás és mellék-épületek) értéke pedig a legegyszerűbb típus egységárát: (12000 korona) véve is 2600000 korona tőkének felelnek meg a jelzett területen.

Eme vonásokból is be kell látnunk, hogy a nevezett három vármegye ruthénsége állandóan nagy kulturális áldozatokat hoz s a továbbépítés nagy munkájában méltán számít és érdemes is állam segítő, támogató kezére.

Az állami támogatás kétségtelenül hatalmas összegeket juttat tanítói fizetés-kiegészítés címen ezen vidék kulturális haladásának elősegítésére, a segélyezésben azonban itt-ott oly aránytalanságok fordulnak elő, amilyeneken bizonyára teljes jóindulattal fog segíteni a magyar kormány. Az 1908. évi XLVI. t.-c. ingyenessé tette az elemi népoktatást, s az egyes iskoláknak tandíj kárpotlást nyújtott az elmaradt jövedelmért. Ezen vidék iskoláinak tekintélyes része azonban nem részesülhet az új törvény áldásában, amennyiben, — sok helyen bár az iskoláztatandó gyermekek után fizették a

szülők a tanítói fizetés egy részét, de ezt az összeget, mivel az iskola a kompakt tömegekben élő ruthénségnél tisztán általunk fenntartott gör. kath. felekezeti iskola átlag miszerint *iskola fenntartói hozzájárulás*, vagy tanítói *készpénzfizetés* címén vették fel a javadalmi összeírásokba, s ezekből a tanítói díjlevelekbe is. Így ezen iskolák a *törvény betűje* szerint a tandíjkárpotlástól elestek. Ez a helyzet különösen két szomszédos és külön elbírálás alatt álló iskolaközségnél érthető surlódásra, vagy kisebb foku zugolódásra is vezet.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Valamint a Bizanctól függő összes szlávságnál, úgy hazai oroszainknál is, nemcsak az egyházi életben, hanem általában a műveltség terjesztésének, tehát az irodalomnak is nyelve az egyházi, vagyis az ó-szláv nyelv volt.

Oroszaink legrégebbi irodalmi emlékei is ó-szláv nyelven maradtak fenn. Később azonban az ó-szláv nyelvnek nehézkes és közhasználatra alkalmatlan volta miatt a magyar orosz-irodalomban a hitújítás terjedése ellen a népies orosz nyelv lett általánossá. A lengyelországi kisoroszkok u. i. ennek saját fegyverével igyekezett védekezni a XVI-dik században, vagyis a nép köznyelvén kezdte írni védekező könyveit. Hatalmas irodalmat fejlesztett ki tehát nálunk a reformáció lökése, amelynek termékeit nyomda hiányában szélteben-hosszában kéziratilag másolgatták és terjesztették. Ezek a népies tanító könyvek átkerültek a Kárpátokon innenre is, a magyar oroszok közé, akik között szintén rendkívül elterjedtek. A magyar orosz nyelv félreismerhetetlen sajátságait magukba hor-

dozó e codexek igen nagy hatással voltak a XVI—XVIII. századok irodalmi nyelvének kialakulására, amely azonban a XIX. században teljesen megakadt, illetőleg más, t. i. nagyorosz irányt vett.

Ez a korszak volt az, amikor a magyar orosz irodalom virágkorát érte, t. i. a XVI—XVIII. századok.

Mielőtt azonban a népies orosz nyelvre fektetett irodalom végleges alapokat nyert s magának állandóságot biztosított volna, a XIX. század 50-es éveiben sokan abban a nézetben voltak, hogy egyedül a nagy-orosz nyelv hívatott arra, hogy helyét a hazai oroszok irodalmában is véglegesen elfoglalja. Minthogy pedig ennek a mozgalomnak illetve kívánságnak inkább politikai háttere volt, amelyhez a hazai oroszság hazafias része véglegesen sohasem tudott volna csatlakozni, oly nyelvújítás kísérlet történt meg a hazai oroszok között, amely ezt az irodalmat s annak továbbfejlődését nagy-orosz, egyházi szláv és kisorosz furcsa keverékével, érthetlensége miatt teljesen megbénította.

Az történt tudniillik, hogy azok, akik a népies orosz nyelvet nem tartották méltónak arra, hogy irodalmi nyelvvé tétessék, másrészt pedig a nagy-orosz nyelvet sem akarták irodalmi nyelvvé tenni, az ó-szláv, népies orosz és nagy-orosz nyelvből oly keverék nyelvet alkottak, amely semmi tekintetben sem alkalmas arra, hogy irodalmi nyelvvé fejlesztessek.

Itt is, mint minden más népnél beigazolódott az a ma már megcáfолhatatlan tény, hogy az irodalmi nyelv csak a nép nyelvéből fejlődhetik ki. Ez természetes is, mert minden nyelvnek összes szépségei, változatosságai és további életet, fejlődést biztosító gyökerei csak a népben vannak meg.

A magyarországi oroszoknak számtalan név nélküli alakján kívül eddig ismert első írója egy *Andrella Mihály* nevű munkács-vidéki pap volt, kinek életéről igen kevés adat áll rendelkezésünkre. Oroszvégesi Mihály papnak, máskép Mihók papnak írta magát. Előbb oroszvégen paposkodott, majd az ugocsaí Szászfaluban, ismét (1678-ban) Bedőházán, Máramarosban, s hányadott életét Izán fejezte be 1710-ben, a helyi templomi könyvek marginális jegyzetei szerint. Tüzes védelmezője volt az ó-hítnek az unióval szemben. Színnyei József nem emlékezik róla a Magyar Írók Élete és Munkái című nagyszabású művében. Ez a pap a XVII. század második felében megírta a munkácsi egyházmegye akkori állapotát. Több munkáját kéziratban őrzi az Ungváron levő püspöki levelestár.

De Kamelis János József első apostoli vikárius és munkácsi püspök „Katechisis“ című kátéját, valamint abc.-és könyvét már említettük, írt oroszul, illetve ennek a káténak eredetije latin volt s Korniczky János galíciai rutén fordította ilyen érthető népies orosz nyelvre.

Olsavszky Manó Mihály apostoli vikárius és munkácsi püspök (1742—1763.) több, latin nyelven írt s kiadott dolgozataival („Dialogus inter Christianum et philosophum,“ „Sermo de unione stb.) valamint említett kátéjával érdemelte ki az írói nevet.

Bradács János utolsó apostoli vikárius és első önálló munkácsi püspök (1768—1772.) azért említendő e helyt, mert ő orosz ÁBÉCÉ-t valamint imádságos könyvet adott ki a nép számára, amelyek azonban hatóságilag megsemmisítettek. Színnyei hallgat róla.

Babilya (másként Babilyovics) *Gergely*, ki mint Bacsinszky püspök udvari gyóntatója 1795-ben halt

meg, „Historia Diocesaha“ címen írta művét, melyet kéziratban az ungvári püspöki levelestár őriz. Színyyei nem ösmeri.

Vele egyidőben élt és működött *Basílovics Joannicius*, ki mint a szent Bazil rend tartományi feje halt el 1821-ben, megírta s kiadta „Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits etc“ című kétkötetes munkáját Kassa 1802 s ezzel a magyarországi oroszok Herodotoszává lett. E mű a munkácsi Bazilrendű monostor történetét foglalja magában érintve természetesen a magyarországi orosz-ság történetét is. Írt ezenkívül s kiadott egy asceticus művet is, „Vera imagoetc“ címen. Színyyei ezt másképp mondja. Oroszul írt „Szertartás-tana“ kiadatlanul hever Ungvárott a már többször említett levelestárban.

Oroszaink egyik legjelesebb s legtermékenyebb írója *Lucskay Mihály*, kinek fő munkája a négy nagy folio-kötetre terjedő „Historia Carpatho-Ruthenorum“, mely bár szintén csak kéziratban van az ungvári püspöki levelestárban, mai napig elsőrangú kutforrás a magyar oroszok történelmére. Lucskay 1789. nov. 19. Beregmegye Nagylucska községben született, hol atyja Pap János, kántortanító volt. Középiskoláit Ungvárott és Szatmártt befejezván, a papnövendékek sorába lépett s mint kítünő tehetségű ifju a hittudományok elsajátítása végett Bécsbe jutott. Pappá szenteltetése után kevés ideig segédlelkész volt szülőföldjén, honnan a püspöki udvarba került. Itt először a levelestárban alkalmazták, hol előbb levéltári tiszt, utóbb pedig 9 éven át püspöki titkár lett. Mint már ungvári parochus 1829-ben Károly lukkai herceg meghívására Olaszországba ment, hol udvari lelkész-ként két évig működött. Majd visszatért Ungvárra s ott esperespapi minőségben jobblétre szenderült

1843-pán. Lukkából távozása előtt a boldogságos szűz Máriáról nevezett lukkai apátság címével tün-
tette volt ki Károly herceg, kinek személyes barát-
ságával is dicsekedhetett. 1830-ban Budán kiadta:
„Gramatica Slavo-Ruthena“ c. művét, egy évvel
utóbb pedig orosz nyelven irt egyházi beszédeit,
két kötetben, melyeknek kiválóságáról bizonytságot
tesz az, hogy ma is sok lelkész használja.

Európa hírnevet a magyarországi oroszok között
tudományos munkásságával csakis *Uenelin* (családi
nevén Huca) *György* vívott ki magának, ki 1802 április
22-ikén Bereg megye Nagy-Tibava helyiségében
látta meg a napvilágot. Atyja ott lelkész volt. A
fiú középiskoláit Szegeden és Szatmártt, az orvosi
tanfolyamot pedig Lembergben végezte, honnét
1823-ban Moszkvába ment át. Az orvosi pályát
azonban nemsokára elhagyta s teljes erővel a
szlávok, különösen pedig a délszlávok östörté-
nelmének tanulmányozására adta magát s az e
tárgyban megjelent számos munkája valósággal
európai hírűvé vált a tudós világban. Mint az aka-
démia tisztviseleje halt el 1839. márc. 26-án Mosz-
kvában. Irodalmi hagyatékát elválhatatlan társa és
barátja, egy Molnár nevű, szintén magyarországi
gör. kath. papfiu adta ki. A bolgárok az elhunyt
tudós sírja fölé, mely a moszkvai Dániel kolos-
torban van, halából nagyszerű síremléket állítottak.

A magyar tudományos világban a legjobb ne-
vet a régebbi oroszok közül *Doňovics Bazil* sze-
rezte meg. Született 1783-ban Máramaros megye
Eötvösfalva nevű községben jobbágy sorsu szülők-
től. Elemi iskoláit Huszton, a középiskoláit Sze-
geden és Nagyváradon, a hittudományt pedig Nagy-
szombatban és Ungvárott tanulta. Fölszentelése után
előbb Máramaros megye dolhai, később Bereg
megye nagylucskai, azután munkácsi s végül husztí

lelkész volt. Ez utóbbi helyen, mint egyuttal kerületi esperes 1849. dec. 13-án hunyt el. Dohovics valóságos polyhistor volt, minthogy kedves szaktudományán, a bölcseleten kívül egyaránt művelte a nyelvészetet, történelmet, csillagászatot és a mennyiségtudományt. Ezeken kívül különösen ifjabb korában a költészettel is hivatásszerűen foglalkozott, valamint a zene és festőművészettel is. Szakértelemmel üzte az órasmesterséget. Egyaránt könnyen irt oroszul, latinul és magyarul. Dolgozatai részint önállóan jelentek meg, részint a „Tudományos Gyűjtemény“-ben, a „Felsőmagyarországi Minerva“-ban és a m. tud. akadémia kiadásai közt, melynek 1831-től kezdve *levelező tagja* volt s a melyben halála után fölötte az emlékbeszédet Toldy Ferenc tartotta. Hagyatékában nem kevesebb, mint 1694 kézirati ívet találtak. Ez mutatja, hogy nem minden műve látott napvilágot. Ilyen mindössze 18 van kinyomtatva. A többi közt van latin 48, magyar 36, orosz 10 munka. Résztvett a m. t. akadémia bölcséleti muszótárának szerkesztésében.

A dolhai templom és paplak, a dolhai és munkácsi kerület több temploma s különösen a munkácsi, melyet a hajdani püspöki lakból alakítottatott át és a nagylucskai templomok az ő fáradozásával létesültek. Közbenjárására a munkácsi gör. kath. iskolát állandó alappal biztosították. Műveiről olvashatni még bővebben Színnyeinek már többször említett monumentális munkájában (II. köt. 962—964 lapokon,) valamint Toldy F. emlékbeszédeiben.

Kutka János munkácsi kananok (1794—1812) azért méltó az említésre, mert a szerkesztésében Budán orosz nyelven 1804-ben kiadott nagy és kis káté volt az első legnépszerűbb munka a magyar oroszok közt, melynek kiválóságát legjobban

az a körülmény bizonyítja, hogy sok kiadást ért és ma is ezt használják a nép és középiskolákban.

Tarkovics Geryely eperjesi püspök (1821—1842) szintén e férfiak sorába tartozik, mert az ő budai cenzorsága (könyvbíráloi hivatala) alatt jelent meg 1804-ben Budán először az oroszok részére a szent Írás 5 kötete ó-szláv nyelven.

Muszyánovics István mint máramarosi, pilipecsi espereslelkész adott ki orosz nyelven egyázi beszédet három nagy kötetben, 1860-ban halt el.

Mihalics János, Ugocsában nagyszőlősi volt lelkészesperes is kiadott egy kötet orosz prédikációt.

Artím János eperjesegyházmegyei pap meg öt kötetet orosz nyelven.

Duliskovics János, ki mint beregszentmiklósi lelkészesperes 1883-ban halt el, „Isztoricseszkija cserti Uhro ruszkih“ cím alatt megírta s 1874., 1875. és 1877-ben Ungvárt 3 kötetben kiadta a magyarországi oroszok történelmét Lucskay nyomán.

Homicskó Miklós, ki mint tiszteletbeli kananok és ungvári főgimnáziumi hittanár 1886-ban szenderült jobblétre, éveken át szerkesztette a „Kárpát“ c. orosz hetilapot; kiadta a felsőbb osztályok használatára Geist Kajetánnak általa oroszra fordított alapvető ágazatos hittanát s végül szerkesztett és kiadott az ifjuság részére egy „Zborník“ c. imádásos könyvet, mely már eddig hat kiadást ért.

Rákouszky János, máramarosi izai lelkész és szentszéki ülnök az ötvenes évek végén Budán szerkesztette az első orosz nyelvű lapot Magyarországon, „Cerkovnaja Gazeta“ címen; írt és kiadott egy Magyar-orosz Nyelvtant és élénk munkásságot fejtett ki különösen a külföldi lapokban néprajzi és társadalmi dolgozataival, 1885-ben halt meg.

Mondok János apátkananok, elhalt 1886-ban, kitünő egyházi beszédei közül többet bocsátott

sajtó alá s ezen kívül tudományos színvonalon álló magvas dolgozataival gyakran gazdagította a hazai orosz hírlapokat.

Roskovics Ignác, volt munkácsi székeskáptalani nagyprépost fordította csaknem az *összes szertartásos könyveket magyar nyelvre*, kiadott a magyar ajku gör. katolikusok részére imádságos könyvet, mely már számos kiadást ért, s az orosz ajkuak számára meg „Zborník“, c. imádságos és énekeskönyvecskét. Írt s kiadott még ezenkívül mind a két ajku gör. kath. ifjuság használatára magyar és orosz kis kátét.

Popovics András ugocsamegyei veresmarti lelkész, szentszéki ülnök, a Ferenc József rend lovagja, már a negyvenes években írt s adott ki egy orosz Ábécét és imádságos könyvet, később orosz nyelven kis, közép és nagy bibliát, valamint a már több kiadásban megjelent „Zborník“ című nagy, énekes és imádságos könyvet.

Még jóval előbb kellett volna említeni *Duchnovics Sándort*, ki mint eperjesi kanonok 1865-ben halt el, s ki munkásságaival talán legtöbbet lendített az orosz nép szellemi művelésén. Azonkívül, hogy őt tartják az orosz népköltés megalapítójának, mivel az ő költeményei közül ment át a legtöbb a nép ajkára, írt és kiadott kalendáriumokat, imádságos és ismeretterjesztő könyveket, sőt egy erkölcsi irányu s idáig egyetlen orosz nyelvű igen jó szindarabot. A negyvenes években egy latin nyelvű egyházi jogtant is írt, mely azonban nem jelent meg, ugyszintén sok más munkája sem.

Paulovics Sándor sárosmegyei felsőszvidniki lelkész „Tatranszky Orel“ (Tátraí sas) álnév alatt ugyanazt a működést fejtí ki orosz nyelven, különösen a népköltés mezején, mint Duchnovics.

Gebé Viktor, munkácsi székesegyházi prépost-kanonok a hetvenes években a „Novi Szvit“ (Uj

világ) c. heti lapot szerkesztette, utóbb pedig kiadta oroszul és magyarul a nép számára az ünnep- és vasárnapokon olvastatni szokott Apostolok és Evangéliumok gyűjteményét.

Szilvay Iván ungmegyei turjaremetei lelkész „Uriel Meteor“ álnév alatt a hazai és külföldi orosz lapokban és folyóiratokban számos és jeles regényt, elbeszélést, költeményt tett közre.

Szabó Cyrill főreáliskolai profesor még ungvári főgymnasiumi tanár korában kiadott a középiskolai ifjúság részére egy orosz nyelvtant s egy orosz Anthológiát, azaz szemelvényeket orosz jeles írókból.

Kimák Viktor, később odesszai tanár, még mint ungvári főgymnasiumi tanár, szerkesztette évenként át a „Szvit“ c. hetilapot, valamint a rövid életű „Szova“ (Bagoly) c. élclapot.

Mitrák Sándor, vorocsói (ungmegyei) lelkész-esperes, hírlapi működésén kívül megírta és kiadta 1884—86-ban a legteljesebb orosz-magyar szótárt.

Fencsik Ödön poroskói (Ung m.) lelkész, még mint papnövendék „Vladimir“ álnév alatt megjelent orosz költeményeivel vonta magára a figyelmet, később a magyar közoktatásügyi kormány megbízásából a népiskolai tankönyvek egyrészét fordította le orosz nyelvre s kiadta orosz nyelven a középiskolai ifjúság részére „Liturgika“ c. munkáját s egy „Molitvennik“ c. imádságos könyvet a nép számára. 1885-től kiadta és szerkesztette haláig a „Lisztok“ c. folyóiratot.

Szabó Eumen volt ungvári főgymnasiumi tanár irt s kiadott egy „Magyar-orosz nyelvtant“ a középiskolai ifjúság használatára és „Cheresztomatia“ címen egy jeles irodalomtörténetet.

Répay András ungvári képzőintézeti tanár a hetvenes években szerkesztette az „Ucsitely“ (Ta-

nító) c. lapot és kiadott egy orosz nyelvű gazdaságtant.

Zsathkovics K. György malmosi esperes-lelkész egyike a legkiválóbb magyar orosz történetíróknak. Harminc évet meghaladó irodalmi munkássága alatt ugyszólván minden fontosabb részét feldolgozta legfőképen a magyar-oroszok egyháztörténelmének; mint a Magyar Történelmi Társulat tagja, működése szélesebb körökben nyert teljes elismerést. Az „Egri befolyás” című munkája akadémiai pályadíjat is nyert. Műveinek legnagyobb részét magyar nyelven írta meg, bár nem csekély része van a népies orosz nyelv meghonosításának állandósítása körül is.

Hodinka Antal akadémiai tanár, jeles történet tudós; ő ugyszólván az első oknyomozó kutatója a magyar-oroszok történetének. Legjelesebb munkája „A munkácsi görög katolikus püspökség története” akadémiai pályadíjat nyert. A magyar tudományos akadémiának levelező tagja. Továbbá történetírói munkásságától, még igen sok nagyszabású eredmény várható.

Dr. Sztripszky Híador m. nemzeti muzeumi custos, ethnographus és philologus. Magyar nyelven eddig három szakmunkája és sok apróbb dolgozata jelent meg. Ezek között orosz vonatkozású kettő van: Kossuth a ruthén népköltészetben és A magyar-oroszok legrégibb nyomtatott könyvei. Oroszul a hazai oroszok irodalomtörténetének legrégibb (XVI—XVIII. sz.) korszakát írta meg, közzétette a huklivai kronikát és Olsavszky Manónak általa fölfedezett eddigi ismeretlen kolozsvári nyomtatású ábécés katekizmusát. A magyar-oroszokról írott több néprajzi közleménye az Ethnographiában jelent meg.

Volosin Ágoston szentszéki tanácsos, az ungvári tanítóképző intézet igazgató tanára, egyike a

legkötönyebb pedagógusoknak, több jeles iskola-könyvet írt. Azonkívül szerkesztője az Ungvárt megjelelvő „Nauka“ című orosznyelvű hetilapnak, a melyhez „Szela“ címen tanulságos füzeteket ad ki a nép számára. Érdemes működése és igyekezete legfőképen a nagyon elmaradt rutén nép szellemi előhaladásának előmozdítására irányul.

Melles Emil budapesti görög katolikus parochus, kiérd. Szatmári főesperes még papnövendék korában írta meg a „Görög kath. szertartások magyarázata“ és a „Görög kath. ünnepek értelmezése“ című munkákat. Kiadott a magyar ajku görög katolikusok részére egy „Dícséret áldozata“ című imádságos könyvet s egy „Liturgiát“, szerkesztette a magyar ajku görög katolikus hívek számára alapított „Keresztes Naptárt.“ Melles Emilnek a magyar görög katolikus hitélet fejlesztése körül elévülhetetlen érdemei vannak különösen Budapesten, ahol a görög katolikus magyar hitközség szervezése és felvirágoztatása az Ő nagy érdeme.

Drohobeczky Gyula körösi püspök szerkesztette mint ungvári tanítóképző intézeti tanár négy évfolyamban a „Kelet“ című hetilapot és 3 éven át az orosz nyelvű „Keresztes Naptárt“.

Szémán István, az eperjesi kir. k. főgimn. r. hittanára, s az eperjesi egyházmegye másodtanfelügyelője. A magyarországi ruthén nép költészetére vonatkozólag az „*Ethnographiában*“ jelent meg több folhloristikus dolgozata. 1910-ben meg „Sáros vármegye népköltészete“ c. kétkötetes pályamunkájával megnyerte az eperjesi „*Széchenyi kör*“ 500 kor. pályadíját. A *Litorgikus* irodalom körébe vágó művei: „Bold. Szűz Mária tisztelete a görög egyházban“ (Bpest, 1908. a Szt. István társ kiadása.) „A görög kath. szertartástan ele-

mei" (Ungvár, Lévai, 1911). A *Kutka*-féle ó-szláv „Nagy Katekizmus” magyar fordítása (Eperjes 1908. az egyhm. tankönyv-alap kiadása.) „Elemi egyháztörténelem” (Ungvár, 1912. Földesi kiad.) „Mindennapi kenyér” ifj. imádságos könyv stb. *Szépirodalmi művei*: „Tíz év” (Eperjes, 1912.) novellás kötet, „Innen-onnan” orosz elbeszélések, (Bpest, 1907. a Szt. Istv. társ. kiadása) stb.

Itt kell szólni a *szent Bazil társulatról* is. A hatvanas évek elején Popovics Bazil munkácsi püspök kezdeményezésére és pártfogása mellett a magyarországi oroszok jelesebb fiai egy szent Bazil nevű társulatot alapítottak oly célból, hogy a társulat a középiskolai ifjuság számára tankönyveket, a nép részére pedig ismeretterjesztő s erkölcsi tartalmu olvasmányokat adjon ki. Alapszabályainak megerősítése után a társulat azonnal hozzáfogott egy „Szvit” című hetilap és a tankönyvek kiadásához. A nép számára a társulat minden évben naptárt adott ki ismeretterjesztő és vallásos irányu olvasmányokkal egész az 1890-ik évig. A társulat működése azonban alig terjedt tíz évig, mivel a hetvenes évek elején, amint később megállapított, alaptalanul hazafiatlan törekvésekkel kezdték vádolni, mi annyira elzsibbasztotta erejét és részben elrettentette a tagok nagy részét, hogy a társulat mint ilyen, hosszas tétlenség után megszűnt.

A magyar-orosz irodalom a jelen időben teljes dekadenciában van, éppen az elől említett okok miatt, hogy t. i. az irodalmi nyelv végleges megalapozása körül igen eltérők a vélemények és kívánságok.

És itt le kell szegeznünk azt a kétségbevonhatatlan tényt és igazságot, hogy a magyar orosz vagy mint még általánosan nevezik, rutén nyelv-

nek, mai alantas nivójáról való felemelése és magasabb kulturái haladás befogadására leendő alkalmassá tétele, elodázhatatlan szükségesnek mutatkozik. Az erre vonatkozó kívánság alapos és jogosult. Mert dacára annak, hogy a rutén népelem szívesen tanul meg magyarul, de tény az, hogy a rutének tetemes része Amerikába vándorolt ki, hol a nagy oroszok és ukrainisták nyelvü és politikai befolyása alá került. Ezen idegen befolyások pedig a visszavándorlás következtében itthon is föl-föl tűnnek és csakis megfelelő, de magyar szellemü és irányu rutén irodalmi termékek által ellensúlyozhatók úgy most, mint a jövőben.

A nyelvi fejlesztésnek tehát akként [kell] [történnie, hogy a ma még a rutén-nak nevezett magyar-orosz nyelv, — már a nép földrajzi lakóhelyének fekvése és teljes izoláltsága figyelembe vételével is, a többi rutének és kisoroszkok nyelvétől eltérő oly alakzatot nyerjen, amelynek minden gyökérszála csak a helyi talajból táplálkozzék.

Más szóval, hogy a véglegesen megteremtendő magyar-orosz irodalmi nyelv, a kulturái haladásra a legnagyobb mértékben reászoruló, s ennek hiánya miatt ma ezer veszedelemnek kitett magyar orosz nép körében a kulturái haladásnak egyik főeszköze kell, hogy legyen. Azaz a *nép saját nyelvét kell nyomdafestékre érdemesíteni*, mert ellenkező esetben a magyar orosz nép nyelvével és irodalmával együtt a folyton fejlődő tótságra fog mihamarább beolvadni. Ennek a beolvadásnak pedig mindenféle tekintetben csakis káros következményei lehetnek.

*   *

A szerbek mellett kétség kívül a kisoroszkok a legdalosabbak valamennyi szláv néptörzs között. A

kisoroszoknak ez a tulajdonsága hazai oroszainknál is észlelhető, mert házban, udvaron, erdőn, mezőn, hegyen-völgyön mindenfelé zeng az orosz nép dala.

Örömben, bánatban, a bölcsönél és koporsó mellett, szóval mindenütt és minden alkalommal dalban fejezi ki érzelmeit és hangulatát az orosz nép.

Érdekesekek ezek a dalok azért is, mert a nép gondolkodásáról, érzéseiről, valamint műveltségi fokáról is tájékoztatnak.

Rendkívül mély érzés és gyönyörű költői képek és gondolatok jellemezik e dalokat, amelyeknek legnagyobb része „Kolomejkanak“ neveztetik.

A „Kolomejka“, mely szülőföldjétől, Kolomea galíciai várostól kapta nevét, négysoros versszakban kerekded gondolatot, érzelmet fejez ki.

A Kolomejka a legkezdetlegesebb dalforma s mint ilyen, ma a világirodalomban egyike a költészet- és zenetörténeti ritkaságoknak. De a kisoroszoknál nem ez a vers faj uralja kizárólagosan a dalt, mert például a déloroszországi ugynevezett ukrainai, kis orosz népdalok már igen fejlett fokon állanak. Így nálunk is Bereg- és Máramaros vármegyék déli részén lakó oroszoknál a Kolomejka kívül is vannak másnémű dalok, amelyeknek rokonsága s így származása önkéntelenül reámutat a hazai orosz nép ezen részének — régi hazájára: Dél vagy Kís Oroszországra.

A „Kolomejka“ leggyakrabban szerelmi érzést tolmácsol, de azért akad elég tréfás, gúnyos, sőt társadalmi vonatkozású is. Lássunk példát mindenik fajtára. Megjegyzendő, hogy se szeri, se száma a nép ajkán forgó „Kolomejkáknak“. Szerelmi „Kolomejka“ a következő:

Dva holubi vodu pělě,
A dva kolotělě
Bodaj totí ne zkonalě,
Sto nasz rozlucsělě,

= Két galamb vizet ivott, kettő megzavarta,
Bárcsak azok meg ne bírnának halni, kik
minket szétválasztottak.

Tréfás :

Aj ésov ja hori szelom,
Csort u verbi kótáv
A mínyíszja prévégyíló,
Azs nótáros hojkáv.

= Amint mentem fel a falun, ördög ropogott
a fűzfában; nekem pedig úgytetszett, hogy a
jegyző lármázott.

Gúnyos egy rest leányról :

V szeredu nya urodíla
V csetverj nya kresztíli,
U pjatnicu vsztala rano
Hízsú pomasztíla ;
Jak jem hízsú pomasztíla :
Daj mi manko szszati!
Táj zabrala zvarjku platya,
Hájda v riku prati.

Mamko moja sztarenykaja
Lem szja zdíloválá,
V csoram gyívkvu pokresztíla,
Dnesz mí plátya prála :

= Szeredán születtem, csütörtökön kereszteltek,
pénteken korán fölkeltem s a házat kikentem, ki-
meszeltem.

Amint a házat kikentem: adj anyácskám szopni, — s fölszedve egy szapuló ruhát, hajrá a patákba mosni.

Az én öreg anyácskám csak elcsudálkozott: Tegnap keresztelték a leányomat s ma már ruhát mosott.

Társadalmi tekintetben legtöbb a katonáskodásra vonatkozó „kolomejka“ mint pl.:

Vagy budu ja kozi pásztí,
Avagy budu vüci,
Avagy budu ja csisztíti
Csíszarszki remínci.

= „Vagy kecskéket fogok legeltetni, avagy juhokat, vagy tisztogatni fogom a császári szíjakat.

A népköltésen kívül van az oroszoknak elég bő s magvas műköltésük is, mint az már fentebb az egyes íróknál érintve volt, Szílvay, Fencík, Duchnovics, Paulovics és mások annyi szép költeményt írtak, hogy azok egybegyűjtve néhány kötetre mennének. Az ötvenes években írta meg Duchnovics az orosz néphymnust, mely tíz négysoros versszakból áll, melyekben a rímek hol párosak, hol ölelkezők, hol meg mind a négy sor egy rímű. E hymnus első versszaka így hangzik:

Ia ruszín bél jeszm í budu
Ia rodílszja ruszínom,
Csesznyj moj rod ne zábudu,
Osztanusz jeho színom.

Magyarúl: Én orosz voltam, vagyok és leszek.
Én orosznek születtem. Becsületes nemzetemet el nem felejttem. Az ő fia maradok.

A kisorosz dalos, méjézésű s melancholikus hangulatu nép, amelynél sokszor a legjelentéktlenebb esemény vagy móka is nótát szül. A hazafias érzés, a családi élet, a foglalkozás és a szerelem a főbb motívumok a ruthén népköltészetben. Ennek a népnek költészete annyira összefonódott életével, hogy a híres nagyorosz író Gogol Miklós valóságos lelkesedéssel ír a kisorosz dalokról s azt mondja, hogy azok síremlék a multak sírja felett, költészet, történet, őseik koporsója. A régi kisorosz dalok határozottan történetiek. A pezsgő kozák élet, a csatározások ezer változatossága, a párját féltő szerelmes busongó fájdalma oly hűen tükröződik vissza bennök, hogy Gogol szerint, aki „a nép valóját, jellemét, érzelmeinek hullámozását, szenvedéseit, örömeit, a mult szellemét akarja kipuhatólni, akkor teljesen meg lesz elégedve ezekkel a dalokkal, mert a nép története tiszta világításban s maga fönségében tárul eléje.”¹ A jelenben természetesen már nagyon is fogynak, enyésznek ezek a költői termékek, új idők, új viszonyok, új szomszédság közepette él hazánkban a ruthén-ség s nagy appercipáló képességénél fogva új elemeket vesz fel s költészete is átalakul. Ezen is meglátszik az erős tót és a magyar hatás.

Igy pl. az egyre ritkuló sárosi, zempléni ruthén történeti dalok közül már csak e nép hazafias érzületének bizonyosságául is meg kellene menteni a feledéstől, amit lehetséges.

Rákóczi dicső kora s a labanc világ szomorú állapota, a magyar nemzet hű osztályosát a ruthént is dalra készíti s 1700. után megszólal a nóta:

¹ Gogol „Arabeszkí“ részben ford. Szémán István, Bpest, 1900 Alkotmány.

1. „A magyart elnyomják
Németet emelik,
Szabadságainkat
Semmibe sem veszik.

2. Szabadságainkat
Elmellőzték végkép
Azok a németek,
Kik hazán kiéltek.

3. Széttépték Lengyelhont
Tépik már Magyarhont,
Ugy tekintik azt csak,
Mint valami vadont.

A magyar diadallal az ő önérzete is nő :

Megy a kuruc Duna partján
Kardját villogtatva,
Utána a német ballag
Vállát vonogatva.

A hazai dicsőség hanyatlásával a csüggedés
szólal meg :

1. Repült, repült, repült
Páros sas felettünk
Szerelmes istenünk !
Mi lesz már belőlünk ?

2. Szétverték a sasok
Sólymot, galambokat
Pusztítani küldtek
Hollókat varjakat !¹

¹ Ezek a dalok a *Kisfaludy Társaság* 1863-ban kiadott gyűjteményéből, a többi költői és prózai termékek pedig : *Szémán István* : pályadíjnyertes gyűjteményéből vannak idézve.

A ruthén jobbágy sorsa, sőt még a apjáé is nehéz, folytonosan sanyargatják a földesurak s ez néha valóságos elkeseredést szül benne :

Mikor építették fehér Makovicát,
Egy szegény özvegyet robotba hajtottak.
Az egyik vasárnap férjét eltemette,
A másik vasárnap kis fiát megszülte,
A harmadik héten munkába hajtották,
Munkába hajtották, nyugodni nem hagyták.
Az egyik kezében kis fiát tartotta,
A másik kezével követ adogatta . . .
Követ adogatta és sirt keservesen . . .
És sirt keservesen . . egy tavat keresett . . .
„Usszál te fiacskám ebben a mély vízben,
Nem ismerted apád, ne ismerd anyád sem“..

Valóságos és tökéletes népballada.

A gazdasági és pásztorélet is kedves dalokat fakaszt:

1. Már én öreg juhász vagyok
A tavaszt túl nem élem,
Nem szól többé a kakuk sem
A kosárnál már nékem . . .

2. Kifogtíteket juhaim
Kihajtani a hegyekre
Forráshoz veletek járni,
S vinni árnyas helyekre.

Refrain : Lassan juhocskáim
Ottfönn a vágásban,
Vén juhász vagyok már,
Nem bírja a lábam . . .

Az állatszeretete is megható naivsággal nyilvánakozík meg:

A mi házunk szomorú lett,
Mert elpusztult a tehénke,
Ö volt a mi másik anyánk
Hát öt miért ne síratnánk . . .

A szerelmi dalok között is nem egy formás akad :

Hej szombat vasárnap,
Bárcsak már itt volnál.
Hogy az én galambom
Hamarább láthatnám.

Utolsó versszaka :

Hej szombat vasárnap,
Felőlem lehetek . . .
Nincs már nekem babám,
Aki járna hozzám . . .

A dalok elején, mint a magyar dalban is igen gyakori a természetí kép :

Daloljátok erdők,
Madarak a réten,
Hogy én férjhez mentem,
Ahogy nem volt kedvem.

Te pedig szívecském,
Te kökemény szívem
Szakadj meg én bennem,
Én nagy keservemben.

A melancholikus hangulat mellett a jókedv, sőt a humor is megcsillan ezekben a dalokban :

1. Adjon isten jó időt
Ugy nálunk, mint mindenütt
És szerencsés jó órát
Viduljon a rokonság
Ejja haj, hajja haj
Viduljon a rokonság stb . . .
2. A cigelkai pap
Nem fizet árendát,
Vehetne magának
Egy új reverandát stb . . .
3. A nyúl sarjut kaszált,
Róka gereblyézett,
Szunyog rakott boglyát
Nyomtató a légy lett stb . . .

A sárosi és szepesi kisorosz és tót dalkincs kölcsönösen hatása mellett bizonyít az a körülmény is, hogy sok ugyanazon dalszöveg mind a két nyelvi formában él a szomszédos vidéken.— Formai tekintetben az itteni kisorosz dalok erősen közelednek a magyaros formához s dallam tekintetében is sok közös vonás van közöttük. A lembergi Sevcsenkótársaság nemrég fonográf felvételek után egy kötet kisorosz dalt adott ki, amelynek előszavában a kiadó határozottan magyar-szlovák hatást is konstatál e dalokban.

A magyar hatás még abban is megnyilvánul, hogy igen sok magyar dal kisorosz fordításban is megvan s azokat vagy az eredeti, vagy általuk komponált dallamra énekelik. Az is sűrű eset, hogy a meglévő magyar dallamokra költenek új szöveget. Még a „Bob herceg“ dallamára is találunk újabb kisorosz dalt. — Újabb időben a városok közelében a katonabandák indulói s az

operettek dalamai nagyon akadályozzák a ruthén népdal egészséges fejlődését.

A dalköltészet kapcsán meg kell emlékeznünk a sárosi, zempléni és szepesi ruthénség *vallásos énekeiről* is, amelyek tárgyai az *Ur Jézus és a bold. Szűz* ünnepein kívül : sz. Mihály, Illés, ker. János, sz. Miklós, Péter és Pál, Vazul, a dusgazdag és a szegény Lázár stb. Egyik-másik ilyen népéneket a szertartások után a templomban is, vagy búcsukra menet is éneklí a nép.

Az orosz népköltészet másik s talán még gazdagabb része a prózai termékek : mondák, legendák, anekdoták, találós kérdések, népmesék és közmondások. E két utóbbiból Hnátyuk és Frankó hatalmas köteteket tettek közzé eredetiben, a lemerbergi Sevcsenkó tudományos társaság néprajzi gyűjteményeiben.

Magyar fordításban közülök csak egyet-kettőt közölt némely hírlap, naptár s a Kísfaludy társaság évlapja (1872) s azért Zsatkovics K. György igen nagy szolgálatot tett a közmondások összegyűjtésével, amelyeket s az alábbi mesét, kézírata nyomán közlünk.

A *népmesékben* szintén meglátszik a ruthén nép tiszta erkölcsi felfogása (a jó jutalmat, a gonosz büntetést nyer) s e mellett bölcselkedő, okoskodó természete is. — „Az okos bolondról“, vagy a „Szerencse és az Ész“ című mesék egész kis népfilozófiát tartalmaznak.

A mesére íme egy rövid példa, mely kétségkívül legeredetibb terméke a nép élénk képzeletének :

„Még egy-két ütés s azután kész a bárka, amelyen Noé atyus dolgozott. Az ördög ám folyton-folyvást nógatta a Noé feleségét : „Kérdezd meg az uradtól, hová járogat?“ Az úgy is tett.

Faggatta unos-untig az urát, de bíz Noé soha sem akarta megmondani. Egyszer azután az ördög dióhéjában pálinkát visz az asszonynak s így szól hozzá: „Mikor haza jön az urad, add oda neki ezt a kis italt, hadd igya ki; de úgy itasd meg vele, hogy meg ne tudja, mit ivott. Így aztán majd kimondja: hová járogat. Az asszony úgy cselekedett. Haza jön Noé a munkából, a szíves kínálásra megissza a kevés pálinkát a dióhéjból. Persze ki is mondta azonnal, hogy bárkakészíteni járogat. Az ördögnek sem kellett több. Nosza abban a szent perczben úgy szanaszét szedik a bárkát, hogy két forgácsa se marad együtt. Noé a bárkához menve, meglátja a sok forgácsot szanaszerte, szegény feje, látván, hogy sok fáradsága kárba vészett, elkezd keservesen sírni. Itt lelkemteremtette, egy angyal jön hozzá, — oly igaz, mint ahogy élek, úgy láttam, mint most s aszongya neki a szárnyas angyal: „Sose búsulj jó ember! Eredj ahhoz a tökéhez, amelyikből az legelső deszkát kivágtad, verd meg azt, szenteltvízzel hintett bottal, az ördögök íziben úgy összerakják, a deszkadarabokat, a mint azelőtt volt úgy is lett, Noé elővesz egy szenteltvízzel locsolt botot, megveri a tökét. Az ördögök tüstént egybeszerkesztették a bárkát.“

Az orosz népnek igen sok közmondása van, amelyeket gyakran alkalmaz. — Alig tud pár mondatot előadni az orosz anélkül, hogy közmondással ne erősítené állítását. — Az orosz közmondások gazdag tárházakból bemutatunk néhány jellemző példát:

Az Isten magasán, a király távol van.

Becsülettel bejárhatod a világot, becsület nélkül pedig a szomszédba sem mehetsz.

Az idegen lóról a sár közepén is szállj le.

A jólakott ember nem hisz az éhesnek.

Bocsásd a kutyát az asztal alá s felmászik az asztalra.

A tolvajon a kalap ég.

Ne köpj abba a tálba, amelyikből ettél.

Ha urakhoz mégy, hazulról (azaz ajándékkal) indulj.

Szeressük egymást testvériesen és számoljunk zsidómódra.

Ahol kenyér és víz van, ott nincs éhség.

Ne neved a túmetésen és ne sírj a lakadalmon.

Új edény, régi ismerős a logjobb.

A szelíd bornyu két tehenet is szopik, a macacs egyet sem.

Nehéz a tele tarisznya, az üres még nehezebb.

Csak egészség legyen, bűnök majd csak lesznek.

Ne adj Istenem Ivánból urat.

Ha vénasszony leszáll a szekérről, könnyebb lesz a küllőknek.

Megtanítja a szegénység az embert papolni, mikor nincs mihez fogni.

Görbe fába, görbe éket vernek.

Jaj annak az udvarnak, hol téhen parancsol az ökörnek.

A szegény a hegyről sem bír leszaladni, a gazdag pedig a hegyre is könnyen felfut.

Sokat kellene beszélni s nem volna mit hallgatni.

Az apa ette meg a keserű ételt s a gyermekeknek vásott el a foga.

A feleség a háznak három oldalát támogatja, a férj csak egyet.

Bemenne a lélek a mennyországba, de nem eresztik oda a bűnök.

A női szépség az ördög oltára.

A mondák-ban a szomszédos hegyekben, várakhoz, sziklaalakulatokhoz fűződő történeteket tar-

talmaznak. Ilyenek pl.: a Zboró és Kapivárhoz, a Beszkídtó-hoz, a hajtókaí „ördögszíkla“-hoz, a körösfői elsülyedt templomhoz stb. füződő mondák. Mátyás király személyéhez is több monda füződik.

Legendák.

A *Legendákban* a ruthén nép jámbor vallásossága s erkölcsi érzéke nyilvánul. A legendákban főképen Krisztus Urunk és sz. Péter alakja a domináló, kívülök még szent Pál s az angyalok s az ó-szövetségből főképen a bölcs Salamon szerepelnek bennük. Ilyen legendák pl. Krisztus és a négy ökrös gazda, sz. Péter és a sült lud, Isten Pétert a földre küldi, stb.

Bemutatóul közlünk néhány orosz Krisztus legendát Hnatyuk Vladimír gyűjteményéből.

Ime:

„Jézus Krisztus, szent Péter és a sült lud. Egyszer, mikor Jézus Krisztus sz. Péterrel mendegélt, egy sült ludat vettek utravalónak. Péter elmaradt, s titokban megette a liba egyik combját. A mikor leültek, Krisztus Urunk észrevette, hogy csak egy lába van a libának s mindjárt Péterhez fordult: „Péter, hol a másik combja?“ Péter felel: „Uram, hisz a libának csak egy lába van. Aztán tovább mentek. Utközben Péter egy féllábon álló libát vett észre az árok szélén. Rögtön figyelmeztette Krisztust: „Uram nézz csak oda, ennek a libának is csak egy lába van“. Krisztus csak ennyit válaszolt: „Menj csak és zavard tovább!“ Péter felzavarta a ludat és az két lábra állt. Péter ekkor elröstellette magát, hogy hazudott.

Krisztus és az ökrös gazda. Amikor két tanítványával, Péterrel és Pállal a földön járt, utközben egy nagy vízhez ért. Nem tudtak átmenni rajta, leültek hát a partjára és vártak. Arra ment

egy négy ökrös gazda üres szekérrel. Kérték, hogy vigye át őket, de arra azt felelte nekik, hogy koldusokat nem fog szekereztetni. Utána jött egy szegény ember apró tinóival. Azt is kérték, hogy vigye át őket. A szegény ember így felelt: „Jó emberek, szívesen átviszlek benneteket, tinóim ugyan olyan gyöngék, hogy nem tudom, elbírnak-e bennünket, de azért csak üljetek fel, lassacskán majd csak átmegyünk.“ Át is vitte őket a másik partra, ők megköszönték és tovább álltak. Péter az uton megszólította Krisztust: „Uram, mit adunk annak az embernek, azért, hogy átvitt bennünket?“ Krisztus így felelt: „Péter, mire az az ember haza ér, mind a két tinója megdöglök“. „Nem jól van az ugy Uram“ ellenkezett Péter. „De biz jól van az Péter, mert ez az ember a miénk!“ „És annak mit adunk, aki nem akart minket átvinni?“ „Még négy ökröt adunk neki, mert még nem a miénk. Annak, akinek sok van még több adatik; akinek pedig kevés van, az is elvételik, amiye van. Legyen áldott az Ur neve mostantól fogva mind örökké. Isten az Ur, ki megjelent nekünk! áldott, aki az ur nevében jön. Adjon az isten a kovácsnak kalapácsot a csizmadiának árat és nekünk jó gabonát“.

Krisztus és szent Pál. Egyszer Jézus szent Pállal járt-kelt. Pál fiatal és csinos férfi volt. Egy faluba értek, hol épen lakadalom volt. Cigány javában huzta és a vendégek táncoltak. Pál így szól Krisztushoz: „Jó mester én bemennék egy kicsit széjjel nézni“. Jézus így felelt: „Pál, ne menj oda, ahova nem hívnak, mert meg járod“. „Miért járnám meg, felelte Pál, hisz senkinek sem ártok“. S azzal bement a lakadalmas házhoz. Rögön észrevették és táncolni hívták, de ő nem akart menni, mert hozzá, mint szent férfiúhoz a tánc

nem illett. Amint ott álldgált, táncközben egy részeg ember megrugta, egy másik fejbe ütötte. Erre aztán kiment, Jézus rögtön megfeddette: „Látod Pál, — kellett ez neked, előre megmondtam, hogy megjáród“. Tovább mentek a falun keresztül vezető uton. A korcsmából épen akkor dülöngött ki egy részeg ember, de sehogysem bírt tovább menni és a sárba esett. A pocsolyában egyre fohászkodott: „Istenkém legalább hazáig segíts, sohasem bántalak meg többé!“ Krisztus ezt látta és Pálhoz fordult: „Menj emeld fel és vidd haza“ Pál hozzáment, megfogta a kezét és a részeg fölkelte. „Dicsőség neked Istenem a te szent kegyelmedért, hogy vezető embert küldtél hozzám, akár csak Tóbiáshoz angyalt, máskülönben itt veszttem volna a sárban“. Hálálkodott a részeg. Otthon meg így szól feleségéhez és gyermekeihez: „Térdeljetek le fiaim és feleségem a földre és imádkozzatok az Istenhez ezért az emberért, aki haza vezetett. A korcsmában voltam, de soha többé nem megyek oda.“

A keményszívű gazda és bűnhődése. Egyszer Krisztus szent Péterrel egy jómódu gazdánál kért szállást. A gazda így felelt neki: „Ilyen koldusok számára nincsen szobám, hanem ott van az öl, menjetek oda“. Krisztus erre Péterhez fordult: „Menj csak Péter nézd meg, hogy milyen az a hely“. Péter megnézte és azt mondotta, hogy ottegy nagy tócsa van, de azért csak oda kellett menni aludni. Reggel felkeltek és elmentek a gazdának megköszönni a szállást. A gazda ezzel nem elégedett meg, hanem utánuk ment és követelődözött. Akkor Krisztus elővett egy huszast és a földre dobta. A gazda látta, hogy valami csillant a földön, felkapta, de tovább is utánuk ment. Péter hátranézett, észrevette és így szólt: „Uram, a gazda nyomon kö-

vet bennünket“. „Nézd csak meg jobban“ — mondá az Ur. Péter erre így válaszolt: „Uram, hisz az egy ló és a szájában tartja a huszast“. Nemsokára egy korcsma mellett haladtak el. Épen akkor dögölt meg egy fuvarosnak a lova. A fuvaros látva Krisztust s így szólította meg: „Alkudjunk meg erre a lóra“. Jézus így felelt: „Jó, alkudjunk, de csak egy évre“. És megalkudtak. „De egy év múlva ugyan-ide hozd a lovat, a honnan elviszed“, — tette még hozzá Krisztus. Az év elmúlt s a fuvaros pontosan megjelent a lóval, s ott volt Krisztus is. „Hát itt vagy?“ Kérdé Krisztus. „Itt“, felelt a gazda. „No add át a lovat!“ Ahogy átadta, Krisztus Péterrel a faluba hajtotta s a ló épen a feleségének a kertjébe, a káposztásba ment. Krisztus Péterrel megint abba a házba tért be. „Befogadsz-e jó asszony éjjeli szállásra“ — kérdék az asszonytól. „Befogadlak-e, hogyne fogadnálak. Tavaly az uram is két koldusnak adott szállást, aztán utánuk ment és azóta még nem jött vissza.“ Krisztus azután így szólt hozzá: „Hát hol az urad?“ „Mondom, hogy azután a két koldus után ment és azóta nem jött vissza“. „Káposztája is van — ugye jó asszony, menjen csak és nézze meg, mert egy ló van benne“. Az asszony kiment és egy doronggal jól elverte a lovat, aztán pedig az ólba zárta és rázárta az ajtót. Azzal a szobába ment. Krisztus megszólította: „Hát ott volt a ló a káposztában?“ „Ott volt, hogy az Isten büntesse meg, de legalább jól elvertem“. Reggel így szólt Krisztus az asszonyhoz: „Nézze meg csak jó asszony, mit csinál ott az a ló“. Az asszony elment, kinyitotta az ajtót és férje állt előtte emberi alakjában. Az asszony megijedt és a szobába futott: „Mi van ott, jó asszony,“ — kérdé Krisztus Urunk. „Uram — úgy megijedtem, hisz a gazdám

van ott.“ „Hát menjen és hívja be a szobába“. Amint bevezette a szobába, látta, hogy a kezén és lábán patkó van. „Látod, mondá neki Krisztus, ugy-e hogy nem igen jó tócsába aludni. A kezeden és lábadon még ott van a patkó, de én mondom, hogy hulljon le. S tudd meg, hogy Isten vagyok.“

Az *anekdóták*-ban sok a humor. Sok jóízű história fűződik a *cigány* és a *zsidó* köré, mert ezekkel a ruthén nép élete szorosan össze van fűzve.

A *találós kérdésekben* is sok filozófia és éles ész nyilvánul. Ilyenek pl. Hol süttött a nap egyszer s nem fog többé? (A Vöröstenger fenekén.) Mit nem visz el a víz? (Az árnyékot.) Mije nincs az Istennek? (Testvére). Egyszer született, kétszer hal meg? (Lázár) stb.

A népköltészetnek kiegészítő részét képezik a *népjátékok* is, amennyiben nagyobbára dalolással, verseléssel vannak összekötve. Ilyen érdekes népszokások a karácsonyi, vízkeresztí, húsvéti, pünkösdí, lakodalmi stb. szokások, amelyek között még pogány eredetűek is vannak. Ilyen húsvéti a „Hoja Gyongya“ énekével összekötött kórtánc, amely az *ős-szláv tavasz-ünnep* maradványa és a sz. János napi tűzugrálás,

KOSSUTH LAJOS A MAGYAR OROSZ NÉPKÖLTÉSZETBEN.

A fenti cím alatt dr. Sztripszky Hiadar az 1907. év folyamán az Ethnographiában igen érdekes és jellemző rutén népköltészeti tanulmányt tett közé, amelynek egyes részeit alább érdemesnek tartjuk itt is bemutatni.

„Kossuth Lajosnak nagy alakja mélyen belevésődött hazánk minden népének lelkébe. Azok a viharok, a melyek szabadságharcunk másfél éve alatt végig zúgtak Magyarországon, Közép- és Kelet-Európának nemcsak politikájában, hanem népköltészetben is nyomot hagytak maguk után s így egészen természetes, hogy hazai oroszainknál egész bokrétára valót tudunk összeszedni olyan történeti dalokból, amelyek Kossuth neve körül csoportosulnak..

Köztudomású, hogy a magyarországi rutének ethnosza mennyire át meg át van itatva magyar elemekkel. Nyelvüket helyenkint magyar szótár nélkül a külföldi rutén nem érti meg; táncuk, viseletük, építkezésük, dallamaik ötven százalékban magyarok, földéhségük és érzelmük pedig egészen magyar. Így hát egészen rendjén való dolog, hogy Kossuthról és Rákócziról olyan gyakorta emlékeznek meg dalaikban.

Azonban igen sok olyan kisorosz epikai terméket ismerünk, amelyek a hazai határain túlról valók és pedig Galiciából és Bukovinából; jobban mondva, ismerik és dalolják ezeket nálunk Sároستól Mármarosig mindenütt, de e mellett rendkívül nagy elterjedésnek örvendenek a Kárpátokon túl lakó osztrák-oroszoknál is. Ez a körülmény aztán kétszeres értéket ad neki a magyar néprajz szempontjából.

Honnan hát Kossuth nevének olyan nagy népszerűség a galíciai ruténekről?

Tudjuk, hogy a zavarosban mindenütt halászní szerető lengyelek Galiciából és egyebünnen nagy számban jöttek 49-ben segítségünkre. És pedig nemcsak közkatonáknak, hanem vezéreknek is, hiszen a szabadságharc két legkiválóbb alakja Bem és Dembinszky éppen lengyelek. Ezek a Galicián át hazánkba történt csapat átvonulások már csak azért is igen élénken foglalkoztatták a galícia ru-

ténséget, mivel az ellenünk harcoló osztrák hadseregben egész ezredek voltak, a melyek ezred nyelve rutén volt, (Parma, Nassau, svalzsérek, Hartmann). Ettől a parancsszóra történt részvételtől eltekintve, a rutén polgári népség nem igen vett részt a magyar mozgalomban, fegyvert miértünk nem fogott (legfőlebb mint határőrök) és így a Kossuth neve köré fűződő galíciai népköltészet eredetét nem lehet csupán a galíciai rutének között keresni. Az a néhány rutén nyelvű osztrák ezred még nem tette Kossuth nevét annyira népszerűvé, hogy még a mai nemzedék is daloljon róla. Ezeket a dalokat a hazai rutének közvetítették neki, így hát ezek itthon termettek. Csak-hogy nálunk még nem akadt gyűjtőjük.

Alkalom erre bőven kínálkozott. A hazai ruténség Bocskai óta állandóan a magyarsággal együtt vett részt minden nemzeti mozgalomban. Ennek egyik oka a politikai viszonyokban keresendő, amelyben a ruténektől lakott vármegyék az önálló magyar Erdélytől függöttek. A másik ok, amely miatt galíciai s egyáltalán határon túl fajbeliektől művelődés tekintetében elszakadt és élett teljesen magyar irányt vesz, a földrajzi helyzetben található. A merre a vizek aláfolynak, arra felé vezetődik a népek gazdasági s így működési érdeke is. A többi ruténség lengyel, tehát mégis csak szláv befolyás alá került, amely alól legujabbi idők nemzeti öntudat mozgolódásai következtében már fölszabadult; a mi ruténjeink viszont magyar hatások alá kerültek, úgy hogy mire maga a magyarság nemzeti öntudatára ébredt (1825. körül), addigra a hazai ruténségnek derekabb, vagyonosabb részét öntudatlanul is és nyelvében is már elmagyarosította minden iskola és sovínizmus nélkül, is a megmaradt hegyvidéki ruténség pedig ma oly

szegény, hogy önálló nemzetiségi életet élni s így a magyar befolyások alól emancipálódni képtelen. Nem képes erre, mert egész gondolat világa (úgy az értelmiségnél, mint a köznépnél) teljesen elűt a Beszkideken túli kisoroszkok életétől. Ez magyarázza meg, miért más a nyelvük és irodalmuk fejlődése, mint odakint, miért más a társadalmuk, mint Galíciában; miért mások még a templomi ugyanazon szövegű énekek dallamai is, miért különbözik még népdalaiknak vesszerkezete, ritmusa is az összes osztrák-ruténség e nemű dolgaitól. A Kárpátok bizonyos tekintetben tökéletesen elvágják a magyarországi kisoroszkok atyjukfiáitól s így egész ethosuknak emezekétől elűtő vonásait a magyar befolyásban kell keresni.

Ez pedig érdekes jelenségre vezet bennünket.

A szóban levő népdalokat ma a rutének az u. n. hucul csoportjában éneklék a leggyakrabban.

Ezeknek a galícia-bukavíniai huculoknak szókincse telistele van magyar elemekkel. Van ugyan majdnem az összes osztrák ruténségnek nyelvében is egy és más magyar szó pl. *legény* és *bettyár* szavakat majd mindenütt használják, de sehol oly tömeges magyar hatást nem tapasztaltunk, mint éppen a huculoknál. Építkezésnél jó salást keres a hucul (ház-helyet) a maga és *marzsina* (marha) számára; az adósság után fizetendő százalékknak neve *kamát*, a melyért a kölcsönnevő *feleluje*; a lányok nyakából *bójtica* lóg alá, ők maguk pedig a legény után szomorúan *banújut* (bánnaknak); az öregek *légedno* szoktak *fuskaty* pipáikból (elégedetten füstölni); az ásvány-vízet félig székelyesen *borkutnak* nevezik, noha saját szavuk is van rá (kvasi), a falu határa náluk *chytár*, a csorgókút pedig *curkaló*, amelyből *pohárral* isznak; a terhet az általános kisorosz tjahar helyett *terchnek* mond-

ják; az iparos szerszámok neve *sarsáma*; ha valami erőltető munkának fognak s azt nem bírják, felsóhajtának *hiába, ne byruju* (hiába nem bírom). Igen jeles vadász nép a hucul (az ős foglalkozások vadászati elemeiből lesz még alkalmunk bemutatni bámulatosan ősi dolgokat), de azért az őz után *kapovy hajtufut* (kopok hajtának) náluk. A gúnynevek között ilyeneket találunk: madjárás, oblupykotyuha (kutyanyúzó). Nyelvük ezenkívül tele van oly szókkal és szólamokkal, amelyek csakis a magyarországi ruténségénél ismeretesebbek és pedig itt általánosan: a zárójelbe ezeknek külföldi rutén pár darabjait foglaltuk: *cerléna* (*cervona*), *chebujé* (*brakuje*), *cy* (*cy*), *hovin e* (*pist*), *sokoty y* (*sterecy, sterehty, vérhty s a* (*kynuty s a*) *petelky* (—), *pokazyty* (*potoroscyty zipsuty*).

És mindez Galíciában él, pedig csak egyetlenegy könyvből *Suchevics* profeszornak a galícia huculokról írott monographiából futólag szedtük össze mutatvány gyanánt. A magyar szellem e kisugárzásai nyilvánvalóan nem egyenest a magyarságtól erednek, hanem közvetítés útján jutottak a galíciai és bukovíniai huculok szókincsébe. Ezek a közvetítők a magyarországi rutének, akik tehát nemcsak szavakat, hanem eszméket, gondolatokat is átjuttattak a határon túlra.

Arról a bámulatosan sokféle magyar elemről, amely a hazai rutének egész ethnicumában tapasztalható, azt hinné az ember, hogy a legújabb idők szülőttei és hogy azoktól az időktől származnak, a mióta magyar nemzeti irány olyan általános erőre kapott szerte az országban, tehát a XIX. század elejétől kezdődő korból. Ámde a hazai rutén irodalmi emlékek mást mondanak.

Akinek alkalma van a rutén nyelvű egyházi és köztörténelmi oklevelekbe belepillantani, lépten-

nyomon czíril betükbe bujtatott magyar szavakkal, találkozók már a XVII. és XVIII. századokban. Nem sok jelent ezekből eddig nyomtatásban s így az olvasót a leginkább kéz ügyben lévő Szabó Eumén-féle Chrestomatiára és Duliskovics János „Magyar-oroszoktörténeté”-re utaljuk. Ezekben ilyen kifejezéseket olvashatunk: parancoval, bizonsági neme (s) stvo, varmad, ahodnad, protestaloval stb.

Ezeket leginkább magyar hatóságok és jogiszemélyek által kiállított, oklevelekben találjuk s így azt mondhatná valaki, hogy éppen eme körülmény miatt fordul elő az a sok magyar szó. Ámde a köztörténelmi és jogéleti okmányokon kívül ismerünk egy egész sereg olyan irodalomtörténeti emléket, amelyek szorosán egyházi tartalmuak, amelyeket tehát csupán rutén nyelvű magyar polgárok szerkesztettek és irtak le, s ezekben ugyanazzal a jelenséggel találkozunk már a XVI. században. Itt leginkább a papok és bazilita barátokkal írott magyarázatos evangéliumokat és a görög egyház apokrifikus irodalmát értjük.

A külföldi rutének Sevcsenko költőről elnevezett tudományos társasága Lembergben eddig már hat testes kötetnyit adott közre a rutén irodalom XVI—XVII. századi emlékeiből, amelyek között összesen 27 darab oly kéziratban maradt vallás-irodalmi munkát közölnek egész terjedelmükben vagy kivánatosan, amelyek magyar földről származnak, Szepes-, Sáros-, Zemplén-, Ung-, Bereg-, Máramaros- és Bács-Bodrog-vármegyékből. Ezekből nem nehéz dolog ilyen szavak gyűjteményét leírunk: bajla (bü-bájolás), sarkan, vares, beteg, rablovaty, (rabolni) orsag, birujes, mester, stb; az egyik történeti emlékü versben pedig ezek állanak:

O, Mukac, Mukac, osyroscenyj

Ó, Munkács te elárvult
Munkács.

Tak tesyk Erdel barzos muscenyj,

Tessék, Erdély is igen szomorodott.

A magyar elemek tehát már a XVI. századbeli írásokban is kimutathatók s így azoknak a rutén lakosságba való behatolása igen régi időre tehető.

Ha maga a rutén köznép is ennyire telítve volt magyar szellemmel egészen természetszerű volt ennek az a következménye, hogy ezt egyszerűen átköztetítette galíciai és bukovíniai atyafiaikhoz is.

De miért éppen a huculokhoz jutott legszélesebb kisugárzásban a közvetített magyar szellem? Erre a földrajzi viszonyok felelnek meg: az Ung-, Máramaros-, Beregi határ Kárpátai innenső oldalán levő völgyeknek nincsenek másutt átellenesei csakis egyetlen helyen t. i. Körösmezőnél, ahol az ország út a mi huculjainktól a galíciai huculokhoz vezet s emiatt hazánk és Galícia között a legkönnyebben csakis itt, a Felső-Tisza völgyén Körösmezőn keresztül lehet közlekedni. (Ugyanezt a hatást, de kisebb méretben, tapasztaljuk a mezőlaborci és a duklai átjárók átellenes népénél hol a magyar elemek átszívargását hasonló földrajzi körülmények segítették elő a lengyelek közé.) A mozgékony kalmár huculok átjárógatva hazánkba s mindennap érintkezve az idevaló ruténnel, megismerték és elsajátították a magyar szavakat, a magyar érzést, dalokat, rítmust, rokonszenvet és gondolatokat. Ezeket aztán otthon Galíciában elterjesztették. Ez annak a magyarázata, hogy a szomszédos ruténeknél miért éppen a huculok földjén olyan népszerű Kossuth Lajos neve is.

Dalaiban a hucul természetesen nem foglalkozik a magyar szabadságharc aprólékosságaival. Ebből az epochális eseményekből őt csak két dolog foglalkoztatja: magának Kossuthnak a személye és a szabadságharc leverése a muszkák fegyverével. Az osztrák császárnak segítségért való falya-

modása a muszka hadaknak Galicián keresztül való vonulása, a komáromi emlékezetes csata — íme, ezek főbb epizódjai annak az epopoeámnak, mely a rutén népköltészetben Kossuth alakja körül fonódik.

Az oroszok közti Kossuth nótának igen sok változata van a nép ajkán, amelyek közül dr. Frankó Iván kisorosz író 12 változatot gyűjtött össze.

Dragomanov Mihály, a kisoroszok elsőrangú folklóristája ezeken kívül még 10 változatot idéz, amelyel közt van bizonynyal néhány ezekkel azonos darab is; már e számok magok is bizonyítják, micsoda élénk benyomást gyakoroltak a ruténségre a dalokba foglalt események és hogy mennyire foglalkoztatják ezek a nép képzeletét mind mostanáig is.

Ugy a galíciai mint a hazai Kossuth nóták egy dologban megegyeznek, a Kossuth nevéhez csodálatos logikával idegen eseményeket ragasztanak; a galíciaiak beléfonták a lengyel forradalom tényét, a mieink pedig, a törököket, sőt egyes változatok már Párisról és a franciákról is beszélnek. Asok Kossuth nóta változat közül egyet íme Sztripszky fordításában bemutatunk:

Havas tájról, magas hátról
Szellőcske lengedez,
Asztalánál ül a császár,
Tétova révedez.

Nem is arról gondolkodik,
Honnan vesz eledelt,
Hanem arról, a törököt
Hogyan, mint verje meg.
Ül, üldögél, levelet ír
Sötét éjszakába :

Jer segíts meg, te muszkáknak
Hatalmas királya !

A muszka meg visszaüzen :
Szívesen megyek el ;
Reggeltől én délebedig
Végzek a törökkel.

El is küldte seregeit
Szíves segítségnek ;
Magos hegyen állottak fel
A muszka tüzérek.

S hogy rákezdett a sok ágyú
Bömbölni, döngeni,
Följajdúltak komáromban
Kossuth gyermekei.

S hogy még jobbandörg az ágyú
Mít Cselekednének ?
Török ifjak neki futnak
A Duna vizének.

Egyik ugrott, általugrott,
Másik vízbe merült ;
A harmadik nem jól ugrótt,
Szuronyhegyre került.

VI.

KÖZGAZDASÁGI ÁLLAPOTOK.

FÖLDMIVELÉS.

Az orosz nép még ma is atyáitól örökölt kezdetleges módon végzi mindennemű gazdasági munkáját és szigorúan ragaszkodik ősi szokásaihoz.

A földmívelést még mindig a legprimitívebb módon és gazdasági eszközökkel üzik, a faeke s ehhez hasonló más kezdetleges eszközök, ma is úgyszólván általános használatban vannak. — Ez már nemcsak a földrajzi helyzetből folyó jelenség náluk, hanem ethnikai: primitív gazdasági módszerük és eszközeik hangosan vallanak rá a *pásztorból* átvedlett földmívelőre.

Ez a konservatív ragaszkodás a régi megszokot gazdálkodási rendszerhez meg van ugyan hazánk más parasztnépénél is, de sehol sem olyan mértékben mint a magyar oroszok között.

„Apáink is így cselekedtek mindig“ mondja az orosz s minden újításnak ellentáll.

A szántóföld hiánya miatt, sok helyen még ma is új és új irtásokkal igyekeznek szaporítani az orosz földjét, a mit meglehetősen gyorsasággal

visz véghez; amennyiben ma kiírtja, másnap kiszárítja s harmadnap már be is veti a kiírtottföldet.

Ezek az irtások meredek hegyoldalakon, s más magaslatokon vannak, a mely helyeken rendes szántásról szó sem lehet hanem csak kapával, forgatódik fel némileg a föld, minek következtében a rajta levő termés is igen silány.

Régebben általánosan, de még ma is némely helyeken a tavaszi szántás megkezdése előtt a falu papja a templomhoz közel vezetett ökröket megáldja, mire megindul a menet a mezőre, ahol vígdalokkal megkezdődik a munka, amit rendszeren egymást kiegészítve végeznek, miután előző napon a korcsmában nagy áldomás mellett megállapították a munka tervet. — Másnap megtörténik a vetés és boronálás. — Ezt a közös munkát orosz szóval *koláka-nak* mondják: azonos a székelý kolokával.

Érdekes, hogy a gazda és neje a vetőmag mennyiségét az utolsó percig titokban tartják, különösen fecsegő kiskorú gyermekeik előtt, nehogy a vetőmag mennyisége időelőtt kitudódván, biztos rossz termés következze be.

A mezőgazdasági termények a házi szükségleteket sem fedezik, piacra alig kerül belőlük valami.

Az orosz népnek legfőbb terményét a tengeri vagy mint ők nevezik „málé“ képezi, azért minden valamire való földjüket azzal vetik be.

Ennek azután az a természetes következménye, hogy egyrészt a többi termény részére hagyott föld alig terem valamit, másrészt igen kevés helyen lévén otthonos a váltógazdaság, maga a málénak való föld is hamar kimerül, főleg ha a tulajdonosa nem tudja azt minden évben elegendően trágyázni.

Második főtermény: a krumpli, mely azonban az alsó vidéket kivéve csak úgy terem meg, ha trágyával telehintett apró gödrökbe ültetik.

A harmadik főterményt: a paszulyt, csakis a málé közt szokták termesztetni.

Az alsóvidékeken, hol helyenkint kítünő búza-termő földek is találhatók, az említett három főterményen kívül: őszi búzát, gabonát és zabot is vetnek, de aránytalanul kisebb mennyiségben, mint tengerit.

A középrónán a tengeri, krumpli és paszuly mellett kevés tavaszi búzát vetnek el.

A felsővidékeken a tengeri már nem igen érik meg. Azért itt a krumpli mellett főtermény a zab, mely azonban a talaj terméketlen volta s a zord időjárás miatt a vetőmagot sem adja meg; ha mégis két magot termett, akkor bő termésről beszélnek.

A paszuly is ritkán érik itt be s így a káposzta, karórépa, és pohánka van hívatva azt pótolni.

Káposztát, lent, kendert mindenütt termelnek. Káposztát leginkább a felsővidék szolgáltat, még pedig egy nem nagy fejű, kékes színű s magas kocsányú fajtát, mely azonban tartósságánál s ellenálló képességnél fogva felülmúlja az alsóbb vidékeken termelni szokott alacsony fehér káposztát.

Legkevesebb lent a közép róna termel, ámbár úgy a lent, mint a kendert nemcsak a száláért, hanem a magváért is termelik, amelyből olajat készítenek.

A mezei gazdálkodás munkájának eredményét a felsővidékeken igen kétségessé teszi az a körülmény, hogy a termésben az erdei vadak óriási károkat okoznak. A közép és felsővidékek orosz

Talamás. Bereg-m.

falvai nyáron át éjjelenként a szó szoros értelmében kihaltak, mert napnyugatkor mindenki tengeri, krumpli vagy zab földjéhez siet s azt reggelig őrzi. A nagy grófi és egyéb uradalmak medvéi vaddisznói, szarvasai stb. igen nagy károkat okoznak az oroszok terméseiben, fegyvert pedig nem szabad ellenük használni; tehát egész éjjeli virasztással, kurjongatással nagy tüzek mellett védekeznek ellenük juniustól szeptemberig. E tüzeket felső Beregben „örömtüzek“-nek hívják.

Konyha kertészetről e nép közt alig lehet szó, mert ez mindössze annyiból áll, hogy beültetnek egy pár ágyacskát foghagymával, vereshagymával és nagy ritkán salátával, retekkel s ugorkával. Az orosz asszonyok mást nem termelnek, jöllehet más konyhakerti vetemény, különösen a városok közelében, szép mellékkeresetet biztosíthatnának.

Az orosz hegyvidékeken igen kitűnő takarmány terem, a hegyek közötti gyakori esőzések kitűnő és buja füvet növesztenek, amelyből elsőrendű szénát termel az orosz.

A puha szénát a hegyvidékiek nem rakják asztagokba, hanem az olpadjára, fenntartván azt jövő tavaszra a gyengeborjú és ellendő tehének számára. A hegyi szénát még kissé nedves állapotban rakják össze, hogy tápereje ki ne szikkadjon, emiatt azután többnyire penészes és poros takarmányuk van az oroszoknak.

A havasokon összegyűjtött szénát galyakon hordják össze, illetőleg huzzák le az erdőszélhez, vagy malomkö nagyságú csomókban legurítják a hegyoldalról. — Az ilyen szénagyűjtés mindig víg dalolás és hangos kurjongatás között történik.

A szénát véglegesen az ugynevezett aborákba — (négy rúd között álló, mozgatható tetővel le-

takart speciális kisorosz találmányú szénatartó) — kelyezik el, amelyek az udvaron vagy kertben állíttatnak fel közel a lakóházakhoz.

ÁLLATTENYÉSZTÉS.

A szántóföld hiánya de egyébként az őseitől örökölt ösztöne és hajlama az oroszok főfoglalkozásául az állattenyésztést tették.

A pompás buja és illatos havasi legelők és a bennük lévő vízbőség az orosz havasokat elsőrendű állattenyésztő vidékké képezték. — De sajnos ezek a legelők korlátozott mennyiségben állnak az orosz rendelkezésére, mert egyes vármegyében a kincstár, máshol pedig a nagy kiterjedésű magánbirtokok foglalják le a legtöbb helyet, bár kétségtelen, hogy mindennap több és több intézkedés történik a legelő hiánya leküzdésére és így az állattenyésztés előmozdítására. A legtöbb bajt a tavaszi legelő hiánya okozza, amikor t. i. a téli takarmány már elfogyott, de a hegyekbe a marhát felhajtani még nem lehet.

A hegyvidéki orosz marhája, korcs, silány, aprófajta. s a tagosítások végrehajtása után állománya félannyira apadt le.

A verchovínai apró „bicsok“ munka ereje és értéke igen keveset képvisel, de azért az ép oly becses a hosszú hajú hegyvidéki, mint a szép szarvú tekintélyes magyar fajta ökör, a beregi rónán lakó orosz előtt.

Az állat nevelésénél és gondozásánál nem egyforma mértékkel mér az orosz. Míg a házi használatra szánt álatot nem nagyon dédelgeti és meglehetősen rosszul élelmezi, erősen dolgoztatja, addig az eladásra szánt állatot a világért sem

fogná járomba, nyáron a legkövőbb legelőre hajtja, télen pedig a legjobb takarmánnyal eteti.

Ha az állattenyésztés a legelők rendezése, a megfelelő fajok megválasztása és apa állatok biztosítása által kellő mederbe terhelhetik, ezáltal egyúttal az oroszoknak főfoglalkozása és megélhetésének kérdése is rendezve és biztosítva lesz. De mindezeket megelőzőleg elsősorban kiírtandó, az úgynevezet felesmarha rendszer, mely a közismert rutén nyomor egyik rákfenéje, s mely felesrendszerről a kazárokkal kapcsolatban alább fogunk szólni.

A lovat az orosz ember nem igen szereti. Ezért nem ritka az olyan falu, melyben egyetlen egy ló sincs. A magyarokkal és tótokkal szomszédos községekben már gyakoribb a ló, de legtöbb van a felsővidékieken, hol a járhatatlan, köves, vízmosásos és szűk utakon a szekérrel való közlekedés csaknem lehetetlen, s így lóháton történik a teher szállítása is. Érdekes látványt nyújt sokszor a hegyvidéknek, amint nyolcvan-száz egy lovas szánkó üget szép líbasorban az úton, ekkor mennek a piacra élelmet bevásárolni vagy a sós kútakhoz sósvízért. Az orosz ember azt tartja egyébként, hogy amely faluban sok a ló, ott bizonyára szegények az emberek, mert szerinte csak az vesz lovat, amelynek az ára 5—25 frt. között váltakozik, — akinek nem telik ökörrre. — Mily jellemző vonás ez a baromtartó, pásztornép természetéből!

Mint szenvedélyes állattenyésztő és állatkedvelő nép közt igen sok az állat gyógyítással foglalkozó kuruzsló, akiket igen nagyra becsülnek s kik iránt sokkal több bizalommal viseltetnek, mint az okleveles állatorvosok iránt. Az orosz ha va-

lamely családtagja megbetegszik, nem igen fut az orvosért, hanem azt mondja „a mint az Isten adja úgy lesz.“ De bizony ha állatja betegszik meg, nem bizza azt egyedül az Istenre, hanem félretéve legsürgősebb, munkát, nemcsak maga jár a beteg jószág körül, hanem sokszor a harmadik faluba is küld valakit ismert állatgyógyítóért.

Sertést inkább csak az alsóbb vidékeken tartanak házi használatra, amíg a felső tájakon kucpeczkednek velük, de rendszerint kevés haszonnal. Rendes szokás, hogy az orosz megveszi a malacot és roppant gonddal fölneveli. De a hizót nem maga vágja le hanem eladja és annak árából fizeti ki az adót.

Baromfit igen keveset, abból is csak tyúkot tartanak, de az alsóvidéken kacsát s libát is tenyésztenek. Egy háznál tyúkot alig tartanak többet háromnál, négynél, mert úgy okoskodnak, hogy egy—egy tyúk évente háromszor annyi szemes edelt fogyaszt el, mint amennyit megér.

JUHTENYÉSZTÉS.

A juhtenyésztés régebben Máramaros, Bereg és Ung havasain igen nagy arányú volt.

Igen hosszú ideig ezer számra rajzott a sok juhnyáj havasról—havasra s bő megélhetést biztosított a kevés igényű oroszoknak. Ez az idő volt a magyar oroszok aranykora, míg len a birtok és legelőrendezés határt szabott a korlátlan legeltetésnek. Ez ugyan rendet teremtett, de egyúttal az orosz nép eleven testébe vágott, mert a legtöbb helyen a nép életműködését és erejét is megbénította.

Ily körülmények között a rendkívül sokat hajtó juh-tenyésztés is sokat veszített jelentőségéből, jöllehet teljesen nem enyészett el.

Mínthogy a pásztorkodás a magyar-orosznak ösi foglalkozása, a pásztorélet s különösen a juhászság körül egész míthosz képződött, mely telve van egy romlatlan, őseredeti nép alkotta költői képekkel.

Igen érdekes a magyar orosz pásztorok és juhászok élete, amint azt Lehoczky Tivadar az Ethnographia 1891. évi egyik számában ismerteti, amit az alábbiakban közlünk:

„A havasra kiküldött juhnyáj rendszerint két felfogadott orosz juhászra bízatik, kiket a tulajdonosok falujokból szerződtetnek, egyszerre több heti élelemmel ellátnak s felkisérik, azután pedig koronkint meglátogatnak, hogy a juhállomány sorsáról személyesen meggyőződjenek. E juhászok itt az elhagyatott vadonban nyaranta éppen úgy, mint a havasokon legelésző marhák pásztorai, rudakból összeállított s fakéreggel fedett oly kunyhókban vonják meg magukat eső vagy vész idején, mely elől nyitott s hátul keskeny szögben végződik; a tél idején is itt maradó juhászok pedig a hegyoldalba egy három méter mély és másfél méter széles s alig ily magas üreget vájnak, melyet az ügyesek még nyárban jól ki is égetnek, hogy agyagos oldalai nyírok s penész nélkül maradjanak. A bejárat elébe rudakból készült gunyhószerű pítvart állítanak s azt szénával, gyeppel és földdel fedik be; e tanya mellé pedig rudakból, sövényből, vagy 5—6 centiméter széles falemezekből csinált fonadékból úgynevezett *kosárát* vagy szállást készítenek, a végből, hogy e kerítésben csak úgy a szabad ég alatt a juhnyáj az éjszakákat töltsen.

A juhászok a földbe vájt üreg végében, puha mohból és szénából ágyat, nyugvóhelyet készítenek, a falba pedig bükkfából hasított deszkákat alkalmaznak polcokul, melyeken összes készletöket: a tengeri vagy zablepény, ilyen lisztet, ántalakba nyomott savanyú káposztát, burgonyát, paszulyt, szárított gombát, zsírt, sőt, tejet, savót, ruhát, fazekat s egyéb szükséges apróságokat helyeznek el. Elöl a nyílt pitvar bejárásánál kövekből töcze készíttetik, melyen egész éjjel lobog a tűz, melynek lángja világításul és melegítésül szolgál, a tűz hevetűrhető melegben tartván a hosszukás földilakot. A tüzet élesztő egyszersmind ébren is tartozik lenni egész éjen át, vigyázván, hogy farkas, medve vagy hiúz ne férjen a nyájhoz s ott hivatlanul ne gazdálkodjék; miért is az őrzésben egymást felváltják s inkább nappal s váltakozva alusznak. Különben a beállott hosszú éjeleken át világításra még vékony szárított falemezek, vékony szalagszerű hasábokat is használnak, melyeket egy földbe szúrt meghasított pálcába csiptetnek s meggyújtanak. Ily gyér világításnál a végtelennek tetsző hosszú őszi és téli estéket azzal töltik, hogy egyszerű szerszámmal, fejszével vagy fanyelű bicsakkal, vakarccal nyár-, hárs- és juharfából különféle edényeket, bödönöket, az itt szokásos két szakaszú sztojacska nevű tartályokat faragnak, melyek kerek fogantyúval bírnak s tej és főzelék hordására használtatnak, s falemezből kosarakat fonnak.

Némelyik hársfából pásztorkürtöt farag, ez itteni divatu zeneszer 2—3 méter hosszú, egyenes, alsó végén tágasabb, tölcsérszerű; a juhászok ezzel tíz-tizenkét kilométernyi távolságról értekeznek s koronkint unaloműzésül vagy szerelmi ömlengésből méléző dallamokat fujnak oly módon, hogy eleinte felfelé tartják a hosszú súlyos hangszert s azt fo-

kozatosan lassan emelgetve nem csekély erőlködéssel mindaddig fújják, míg az önsúlyánál fogva lassan a földre ereszkedik, amidőn a fülhasogató dallam is végét éri.

E sajátságos zenét távolabbról a juhnyáj mellől a bodros kuvaszok kísérik rémitő üvöltéseikkel. Ez ebek nyakára különösen nappalra terjedelmes fakoloncokat kötnek a juhászok, hogy hasznos vad hajhászására ne indulhassanak.

Egyszer a juhászok napfelkeltekor arra ébrednek, hogy az egész láthatárt az éjjel esett első hó borítja. Maguk a kosárába zárt juhok is fektökben hóréteggel vannak fődve; azonban a juhász egy füttyentésére felugrálnek s lerázva magukról a havat, menetkészen várják az etetésre való indulást. Itt a juhászok nem azonnal reggel, hanem úgy tizenegy óra tájban étkeznek először, nem gondolva saját éhségükkel, csakhamar felemelkednek s vezetik a nyájat etetésre. E végből, ha nagy az éjen át esett hó, a hegy lejtőjén, meredek oldalán elől az egyik juhász lépdél, nagy bocskoraival mély nyomokat vágva a hóba; ezekenazután a juhok egyenkint haladnak, úgy, hogy mire a 3—400 juhból álló nyáj elhagyja a kosarat, a gyalogút már egészen le van taposva; a végén halad a másik juhász, szemmel tartva a hosszú mozgó vonalat. Így érnek gyakran 2—3 kilométernyi távolságban a gunyhótól a szénaboglyához, melyet megbontanak s a juhok elébe vetnek.

Igy mulik e csendes magányban egyik nap a másik után; változásul néha átláthatlan köd borul a tájra, majd napokon át jégdara és zuhogó zápor ömlik; míg nyárban egetrázó dörgések és villámlások rezegetetik a környéket: szélvész és viharok vonulnak át rombolva és pusztítva, egész hegyoldalokról néhány perc alatt ledöntve a leg-

szálasabb faállabokat s télben a felkapott hórétgekből óriási torlaszokat emelve. Ez elemi dúlást egykedvűen nézi odújából a juhász. Önzetlen, lámbor s vidám kedélyét semmi sem képes lehangolni, még az sem, ha gazdáik koronkint késnek látogatásukkal; mert jól tudják, hogy meg nem feledkeznek róluk s a nyájról s az elfogyott ételmet majd újjal, jobbal helyettesítik; lesz friss pálinka, dohány s lágy zablepény, mely a zseniticével (savó) és édes sajttal oly jól esik.

Ekép hónapokon át éldegél itt a szegény orosz juhászlegény, addig, míg a szénakészlet teljesen el nem fogy; a mikor azután január végén, de sokszor tavasz kezdetén, a husvéti kedves ünnepekre visszatér a faluba, amidőn leszámol a rábizott jószágról s átvevén gazdáiktól a parányi díjazást, elégedetten, mint ki jól, becsületesen teljesíté feladatait, élvezi a szerényke helység egyszerű gyönyöreit. Esténkint kedveseik lakása közelében, vagy a falu felett emelkedő dombról meg-megfújják a havasi kürtöt. Néhány hónap múlva ismét felkerülnek a havasokra s újból kezdik a sajátos pásztoréletet,

Az orosz pásztorélet igen sok primitív kulturai vonást őrzött meg, többek között a *tűzímádás* kultuszát is. A pásztortűznek májustól szeptemberig éjjel-nappal *egyfolytában* kell égnie. Gyúfával vagy csiszoló acéllal gyújtani ezt nem szabad, ha nem csakis dörzsöléssel. Ha mégis el talál aludni, a haragos havasi szellem kiengesztelésére torkon szúrt kicsiny báránka vérét csorgatják a kialudt tűzhelyre.

GYÜMÖLCSTERMELÉS.

A gyümölcstermelés is nagyon kezdetleges az orosz atyafiaknál, mert sajnálják a gyümölcsfától

a helyet, a földet. Vannak ugyan egyes tájak, pl. a beregi Krajna, Máramaros-Sziget és Ungvár környéke stb. hol nagyobb, szép gyümölcsöskerteket láthatunk, de nem egy falu is található, melyben ezer lélekre tíz gyümölcsfa sem esik.

A régebbi időkben elég jelentékeny volt a gyümölcstermelés, később azonban igen elhanyagolták azt az oroszok.

Ennek oka állítólag abban van, hogy a tagosításig a község egész határát maguk a falubeliek használván, elég földjük volt arra, hogy minden rövidség nélkül rendezhettek be kertjükben gyümölcsöst. A tagosítás után azonban kevesebb földjük maradt s a kivesszett gyümölcsfákat többé nem pótolták újakkal, hanem helyére a kertekben is málét vettek. De ahol van is gyümölcstermelés, ott sem lehet szó okszerű gyümölcstenyésztésről, mert a nép nem arra ügyel, hogy jó fajta, hanem hogy minél több gyümölcsre teremjen. Ebből aztán az következik, hogy egy okszerű gyümölcstermelő pl. 800 koronát venne be a gyümölcsért arról a területről, melyről az orosz ember 60—80 koronát alig tud bevenni.

Némi jövedelmet a szilva és dió termelése nyújt, de az is igen csekély mérvű.

A máramarosi Tiszavidéken kivételre való gyümölcsöt, kiváltképen pedig tartós almafajokat termelnek s azt jó pénzen értékesítik.

Szőlősgazda csak Munkács, Szerednye és Ungvár vidéken található az oroszok között, de itt is csekély számmal, mert az orosz nem igen szeret szőlőműveléssel foglalkozni.

MÉHÉSZET.

A méhészetet is kedvelte régebben az orosz, ma azonban csak kevés helyen tartanak méheket,

bár a méhtenyésztésről le nem mondtak véglegesen, mit bizonyít az is, hogy a méhek kezelése és a velük való bánásmódról fenmaradt ősi szokásokat, nemcsak fentartják, de azt szájról-szájra adják.

Igen érdekes és jellemző az a szertartásos eljárás,¹ amellyel tavasszal a méheket ünnepélyesen kibocsátják.

„Az orosz parasztasszony Szent György előtti csütörtökön éjjel csendben felkelvén, férje, fia és leányának ruháit magára ölti és fejére férfi kalapot tesz, seprővel kezében a háza ajtajába áll s mondja: Valamint e sötétségben engem senki sem lát, úgy titeket, édes mézhordó szolgálím se lásson az irigy s igéző szem. Ekkor a seprőt a vízbe mártja s vonja maga után a pítvar ajtajáig, hol újra megáll s mondja: „Miként ezen mocskos seprő utánam húzódik és bőven ragad rá a por, úgy húzódjatok ti, méhecskéim vissza, a köpütökbe, ha kirajoztok, s olyan bőven ragadjon rátok a jó illatú virág édes lisztje.“ Ezután a kamarához áll, hol a méhek teletek s háromszor megropogtatván ajtaját mondja: „Alusztok édes méhecskéim? Ha alusztok, ébredjete, ha ébren vagytok készüljete a munkához.“ Azután az ajtónak rohan s nagy dörömböléssel kiáltja: „Valamint én a kamrámba nem megyek lopni, úgy ti sem lopjatok s titeket sem lopjanak el. Ekkor beállít a szoba ablakán át: „Kelj fel férjem, ébredj, a mi édes mézhordó szolgálím talpon vannak, tőled szabadságot, Istentől áldást, erőt, a mezőktől virágot várnak!“ Most a gazda felkél s utána az ébredő háznépvilágot gyűjtanak s nagy örömmel vonúlnak kamarába, honnan a méhesbe viszik a köpüket,

1. Lásd Lehoczky Bereg várm. monographiája, 214. 1.

mely alkalommal, ha kéznél van farkasgége, azt a köpü szájára igazítják, ha nincs, veres posztó szeletet tesznek rá és egy vályucskában mézet, sóval és borssal meghintve. Azután Isten és a méhek védszentje Szent György oltalmába ajánlva a méheket, a házba visszatérnek, hol reggelig többé még a csecsemőnek sem szabad aludnia.

A méhrajokat is az orosz asszony szokta a köpübe terelni akként, hogy moslékba vagy vízbe mártott sertés alomból készített permetezővel fut a raj elé, s ha az sem használ, leveti szoknyáját s azt a földre tevén rá ül. Kaszát is pengetnek vagy más zajt is okoznak a raj előtt, hogy az megijedjen, s valamely legközelebbi faágra szálljon, a honnan könnyű szerrel lehet azután a rajt a köpübe terelni.“

VADÁSZAT.

A vadban bővelkedő erdőkben és halakban gazdag folyók és patakok mentén lakó nép, a dolog természeténél fogva, különösen a fegyver- és vadászati adó, úgyszintén a halászati törvény behozatala előtt nagy kedvvel üzte a halászatot és vadászatot. Ez utóbbitól nem csekély mellékjövedelemre tett szert a régibb időben az oroszország, mert az ehető állatok húsát a háztartásban felhasználta s a bőrt könnyen értékesíthette. Azonban, mióta a fenti törvények életbe léptek, a jóvedelem e részben teljesen elmaradt, vadászat, mint foglalkozás nem jöhet szóba, — legfeljebb mint védelmi ténykedés. A kisorosz nép lakta terület egyébként oly gazdag a vadban, hogy hazánk ragadozó faunája nagyon is bőven van itt képviselve. Egyes vidékeken a *szarvasok* annyira

elszaporodtak, hogy nemcsak a vetéseket pusztítják el, hanem egészen a házak közelébe merészkednek. A *vaddísznó*-tól is folytonosan őrizni kell a krumpliföldeket; s a népnek nincs semmi védelme, mert a vadászati törvények gyakorlati alkalmazása a legtöbb helyen olyan, hogy csak a legnagyobb elkeseredéssel beszél róla a védtelen kisorosz nép. Van község, ahol a határnak jó egyharmadát már nem is művelik az állandó vadkárok miatt. Megszívlelendő okának kell lennie erre a földéhes kisorosz népnek.

IPAR, KERESKEDELEM S EGYÉB KERESETI FORRÁSOK.

Kézműiparról az oroszok közt alig szólhatunk, azért alig akad közülök a városokban egy-egy cipész, kovács még ritkábban, asztalos vagy szabó mester nincs is. Ennek oka az orosz népnek nem a kézi ipari mesterségek iránt való idegenkedéséből magyarázható meg, hanem abból, hogy az oroszoknak rendkívül erős a családias érzülete, melynél fogva a legszegényebb ember is inkább együtt küzdök, nyomorog 4—5 fiával, mintsem azok közül egyet is elbocsátana magától. De még inkább magyarázza ezt a városi kultúra hiánya. Városok ugyanis az oroszoktól lakott vidéken nincsenek. Ott pedig, ahol minden szükségletét ki-ki maga látja el, s minden ember csak *magának* iparosa, a *más számára* való dolgozás szükséglete nem fejlődhetik ki.

Annál nagyobb mértékben üzi a nép a *háziipar* minden ágát, de legnagyobb részt csak a saját szükségletei fedezésére.

Mivel az orosz nép a kalapot és kendőt kivéve, minden ruhadarabját, továbbá a háztartáshoz való és gazdasági szerszámaikat, valamint bútortartatát önmaga készíti, a házi ipar már régi idők óta el van terjedve közöttük.

A fehérenemű készítése a nők egyik legfőbb hivatását képezi, azért egy nőre nézve a legnagyobb szegénynek tartják, ha nem tud szépen és finoman szőni, fonni. Fonni rendszeren csak az őszi munka befejezése után, a hosszú téli esték beálltával kezdenek, s úgy igyekeznek, hogy husvétig multhatatlanul meg is szőjjék a vásznat. Erre nemcsak azért iparkodnak, hogy a tavaszi munka megkezdésével már ne maradjon szőni valójuk, hanem főleg azért, mert azt tartják, hogy abban a helyiségben, ahol husvét után is szőnek, nagy tavaszi szárazság s így rossz termés lesz. Az ilyen, husvét után is működő szövőszéket márciusi szövőszéknek hívják s ha tavasszal csakugyan bekövetkezett a nagy szárazság, az előljáróság sok helyütt karhatalommal is kiviszi a házból a szövőszéket s a pataokban megfűrésztli, abban a hitben, hogy azután okvetlen esőnek kell lennie. A legtöbb vidéken csak két, három nőszemély jár együvé fonni, de vannak olyan helyek is, különösen Máramarosban, Zemplénben, hol rendszer fonókák is vannak. Ilyen helyen a leányok kibérlik valamely gyermektelen házaspárnál vagy özvegyasszonynál a lakó szobát oly módon, hogy kötelezik magukat, hogy a fűtésről és világításról gondoskodnak s egyszersmind minden leány köteles a ház asszonyának egy guzsalyra való szöszöt megfonni. Egy-egy községben rendszerint két ily fonóka van, u. m. egy a serdülő, egy meg a felnőtt leányok számára.

Juhtenyésztő vidékeken a fehérenemű készit-

sén kívül a guba- és pokróccsinálás is dívik az asszonyok körében. A házi ipar ezen ágát nemcsak saját szükségleteik kiegészítésére, hanem eladás céljából is üzik.

A férfiak legjobban szeretik a famunkákat. Bátran elmondhatjuk, hogy a legtöbb orosz emberben egy ügyes ács, asztalos, kerékgyártó, sőt esztergályos veszett el. Különösen az ácsmesterséget, sokan közülök oly tökéletességre viszik, hogy munkáikkal nemcsak a laikust, hanem a szakértőt is meglepik.

A molnárságot is nagyon szereti az orosz ember. Ez okból az oroszoklakta területen alig van malom, melynek nem orosz ember volna a molnára. Igen jellemzők a gubagyapjút készítő kallómalmaik (sztupi).

Az oroszok iparüzéséről szólva nem szabad említetlenül hagyni a drótozást sem. Igaz ugyan, hogy a magyar csak drótos tótot ismer, de ez onnan van, mert a Szepes- és Sárosmegyéből való orosz nemzetiségű drótosokat egy kalap alá veszi a nyugati megyékből származó tót nemzetiségű drótosokkal.

Vannak vidékek, kivált Máramarosban, hol kosár- és szekérfasfonásból, nemkülönben hánccsések és ágyak készítésében szintén jó keresetre tesz szert a nép.

A máramarosí házi ipar ma már oly virágzást ért el, hogy termékei igen nagy keresetnek örvendenek.

Ismerve e nép vonzódását a háznál is elvégezhető csendes munkák iránt, bátran állíthatjuk, hogy alkalmasabb helyet, főképen faipari cikkek készítésére — úgy az anyag könnyű beszerzését, mint a népnek arra termettségét tekintve — keresve is alig találni, mint az oroszoklakta felsővidékeket.

Kereskedő egyáltalában nem akad az oroszok között. Sáros- és Zemplén megye felső részeiben akad egy-egy marha, sertés és juh kupec, aki azonban rendszerint anyagilag nem prosperál üzleti tevékenységével.

Hajdan az oroszok közül sokan fuvaroztak tengelyen Lembergől Debrecenig és Szigettől Kaszáig s ez nem csekély állandó jövedelmi forrásul szolgált, valamint a vizen való szállítás is. Mindez manapság már legnagyobb részben megszűnt, mióta vasutak szeldeklik keresztül-kasúl az oroszok lakta vidékeket is. A szárazföldi szállítás ma már csak a szomszédos forgalomra terjed, a vizen való szállítás is csak a Tisza felső folyásán s jobbparti mellékfolyóin van meg: Érdekes ekhos szekerek, növénylevelek nedvével kent fatengelyükkel már-már eltűnt.

Egyéb kereseti forrás a szegény orosz ember számára még a napszámra járás. Ez inkább csak az alsó részeken, a városok közelében van meg.

A hegyvidéki nép főbb keresetét az alföldi munkában találja fel. A felsővidékiek, mihelyt elvetették zabjukat, elültetik burgonyájukat, ami május közepe körül szokott történni, nagy csapatokban mennek le az alföldre kapával, kaszával és sarlóval s onnan csak a zabaratás idejére, azaz augusztus vége felé térnek haza. Kapálni, kaszálni pénzért; aratni pedig részért szoktak. Már XVII. századbeli erdélyi följegyzések gyakran szólnak Erdélyben járkáló orosz aratókról.

Az alsó vidékiek csak a tengeri második kápalása után, illetve július első felében húzódnak az alföldre arató munkára és már augusztus elejére otthon igyekeznek lenni.

VII.

NÉPRAJZ, KÜLSŐ ARCULAT.

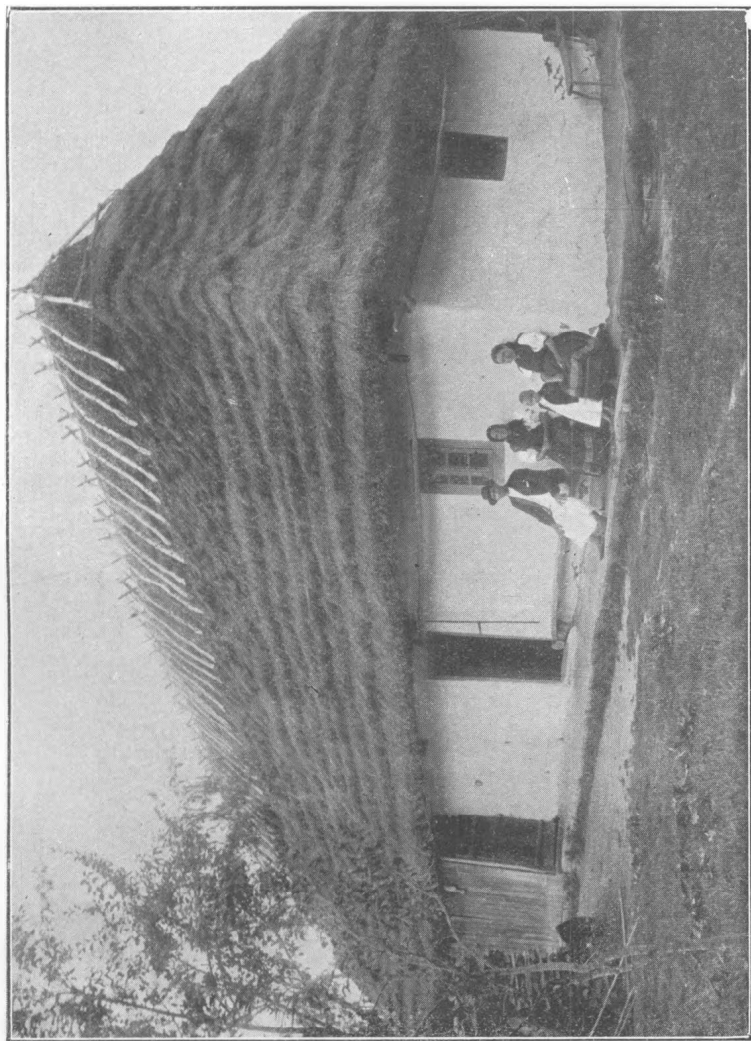
Az alsó vidéki orosz testalkatranézve közepes, csontos könnyed, rugékony idegekkel; a havasi már inkább magasabb termetű.

Színe mint az összes szlávoké szőke, csak a u. n. huculok barnák, akik mindnyájan erős, magas testalkatuak. Csakis a szőkét szeretik innen a *szerető* fogalmának orosz megjelölésére a *bílanya* szó. (Fehérke).

A huculoknak ez a külseje arra enged következtetni, hogy ez a csoport nem is szláv eredetű, de hogy melyik néptörzsből származhattak, arra még valószínű adataink nincsenek. Annyi tény, hogy a huculok — típusukat kivéve — minden tekintetben szlávokká lettek.

Az oroszok eredetileg vállig érő hosszú hajat viseltek, amely szokást azonban csak a felsővidékeken tartották meg, az alsóbb helyeken az ifjabb nemzedék ma márkivétel nélkül rövidre nyírott hajat hord, és csak az öregek viselnek még hosszú hajat.

Az orosz ember nem növeszt szakált s ebben követi a többi összes kis oroszokat, akik ösödök

Kis-ország lakóház és csűr. Ung-m.

óta szintén beretválkoznak, ellentétben a nagy oroszokkal, akik szakált viselnek, mert a beretválkozást szégyennek tartják. Ezért is *kácáp* (kecskebak) szóval gunyolja a kisorosz a muszkát. Bajuszuk rövidre nyírott, csak a magyar vidékekkel szomszédos helyeken viselnek hosszú bajuszt.

Az asszonyok konytyba szedik hajukat s a gyér hajuk e konytyot, hogy nagyobbnak lássék farkikával leszorított csepüvel tömíki ki.

Az asszonyok Máramaros egyes részeiben kicsiny piros, míg máshol meglehetősen nagy fehér főkötőt viselnek a kendő alatt, sőt némelyek félkör alaku bádög fésűt is hordanak. Fülbevalót csak Máramaros alsó részeiben hordanak a nők, másut ez csak az utóbbi időben kezd terjedni.

A leányok eredetileg középen választékkal kétfelé fésülték hajukat oly formán, hogy a fejen egyenesen fésült haj a derékon egy pántlikába font varkocsot képezett. Némely helyeken ünnep és vasárnapokon természetes vagy művirágkoszort hordanak fejükön, a két fül mellett pedig egy kisebb virágfüzért, míg homlokukon a hajba színes és nagy üveggyöngyfeju gombostűket szurnak. Nyakon az üveggyöngyöket s az ujjokon a rézgyűrűket a nők általában minden vidéken kedvelik.

LAKÓHÁZ.

Az oroszok lakóhelyeiket régebben dombok oldalán és patakok mentén építették s rendszeren szétszórta n laktak és csak a későbbi időkben a XVIII. század végén kényszerítették őket tömörülésre, községek alakítására. A házkörűli udvar rendszeren kicsiny, csak az alsó vidékeken van szépen bekerített tágasabb udvar. A házát lehető-

leg a birtok közepére építik hogy onnan mindenfelé el lehessen látni. Így persze önállóan, egyik ház a másiktól sokszor nagy távolságra esik, utca tehát nincs, de épen ez az oka a társasélet hiányának, iparnak és minden kulturszükséglet ismeretlen voltának is. Az orosz lakóház rendszeren három részből áll u. m. a lakószobából, pitvarból és kamrából; fagerendákból épül, legtöbb helyt meszeletlen.

A magas tetejü szalmával fedett ház rendszeren kelet vagy dél felé néz bejáratával. A lakószobának rendszerint két ablaka van.

A lakószobában az ajtótól balra terül el a tágas kemence (pecs), mely az előtte levő nyílt tűzhellyel és a körülötte huzódó padkával a szoba harmadrészét foglalja el. A kemence teteje (lopat) és padka a család legidősebb és legfiatalabb tagjainak télen át kedvelt fekvőhelye.

A füst a nyílt tűzhely fölé rakott kürtön keresztül a pitvarba, innen a padlásramegy, honnan — nem lévén a házakon kémény a tető oldalán nyitott lyukon át törekszik a szabadba.

Néhány hegyvidéki községben ily kemence és tűzhely nincs a szobában, hanem a szoba közepére rakják a tüzet, s füst pedig ajtón ablakon igyekszik kijutni a szabadba. A ház mindig a telek belseje felé esik, ellenben az istálló és dísznőöl közvetlen az utcára.

BUTORZAT.

Az orosz lakás butorzata igen kevésből áll. A hány házaspár lakik a szobában, annyi ágy van benne, még pedig a családfőké a kemencével szemben, a többieké pedig a jobb oldali fal mellett. A falak mentén az üres helyeken széles falóca hu-

zódik, amely szintén fekvőhelyül szolgál. Maga az ágy rendszeren a földre vert négy illetve a fallal kombináltan két alacsony cölöpre helyezett deszkából áll; ezekre a deszkákra szénát vagy szalmát raknak s lepedővel s takaró gyanánt szolgáló pokróccal befedik. A párna ismeretlen dolog s ahol elvétele akad, azt is többnyire csak széna vagy szalmával tömők meg toll helyett.

Az orosz lakóház butorzata között különben az első s legfontosabb tárgy: az asztal, — mely az ajtóval szemközt levő fal közelében lóca előtt áll, — s tulajdonképen nem is annyira asztal mint inkább egy félretolható fedelű láda, melynek felső deszkája másfél méter hosszú, míg maga a láda 1 méter széles és magas. Minthogy a láda fedele elég széles és hosszú, az asztalt előkelő vendégeknek fekvő helyül szokták átengedni. Egy ilyen asztal volt sokaig egy orosz család birtokában Vezérszálláson, amelyről mondták, hogy Rákócsy Ferenc Lengyelországba való menekülésekor, azt egy éjen át fekvőhelyül használta, sőt monogramját is belevészte.

Az asztal belsejében tartják a tejet, kenyeret s egyéb kész ételeket. Az asztal, de leginkább az asztal teteje, rendszeren juharfából készül s oldalait csillagok és kereszttekből kombinált motívumok sokszor igen szép vésések díszítik.

Az ajtóval szemközt lévő falon a sokszorosító művészet bölcsőkorára emlékeztető kezdetleges üvegfestésű képek, Jézus Krisztus Szűz Mária, Szent Bazil, Szent Miklós és Szent György képei vannak fölragasztva, ezenkívül a falon helyet foglal néhány cseréptál is. A tálas egyébként itt-ott művészi faragású.

Az ajtótól balra a padkán áll a vízes edény, fölötte a falon a kanál, és sőtartó. A kevés házi-

edényt, fazekakat teknőt stb. a kamrában vagy a kemencén tartják.

A kis számú üvegüemű elhelyezésére a jobb oldali fal szegletében egy deszkából összerótt háromszög alakú kezdetleges szekrény áll. Az ablakok ki nem tárhatók, hanem a fallal egy síkban vízszintesen mozgathatók. A szellőztetés ismeretlen dolog, ami az idegenre kivált ott kellemetlen, ahol az emberrel egy levegőn él a sertés, borjú vagy tehén is.

A szobában tükör csak a legutóbbi idők óta van, addig csak egy tükör darab volt a falba betapasztva.

Az orosz ember házat rendszeren fából építi és szalmával vagy durva zsindellyel fedí be. Házépítésre szolgáló anyagnak legjobban szeretik a tölgyet, a nyárfát és fenyőfát, amelyek közül a legolcsóbb és legkönnyebben hozzáférhetőbb a fenyő.

A házat egymás kölcsönös kisegítésével (koloká) igen rövid idő alatt építik föl. A felső vidékeken a fenyő gerendákból összerótt ház, sem kívül, sem belül betapasztva és bemeszelve nincs, hanem csak a gerendák között puha havasi mohával kitömve; ellenben az alsóbb övekben már nemcsak zsindelyes, de cserépfedelű házakat is találunk, kéménynyel és csinos tornáccal ellátva.

A házhos közel, sokszor vele egy fedél alatt van az istálló, amelyben az orosz féltve őrzi néhány darab marháját. Az ilyen hegyvidéki ház tisztán mutatja a pásztorszállásból való leszármazást.

A legszegényebb hegyvidékeken az apró riska tehén borjával s esetleg egy darab malac a ház pítvarában van elhelyezve, amely állatok kemény tél idején a hideg ellen a ház lakószobájába is találhatnak menhelyet.

RUHÁZAT.

Az orosz férfi rendes ruházata: ing, gatyá, bocskor, kalap, széles derékszíj, guba és kuzsuchból (börködmen) áll; a nők pedig alsó inget, csizmát, fej és vállkendőt, valamint kötényt viselnek.

Ami ruhaneműt még ezenkívül hordanak, azt a velük szomszédos népektől vették át, ilyen az alvidéken a magyar gatyá.

Általában azt lehet mondani, hogy a boják, blyáchák és lemákok viselete sokban egyezik és csak a huculoké elütő. Azért mellőzni fogjuk a népviseleteknek nép csoportok szerinti tüzetes leírását, hanem csak a többség által hordott és helyel-közzel, kisebb-nagyobb eltéréseket mutató ruházatot és külön a hucul viseletet fogjuk leírni.

A gatyá, férfi és női ing házi, még pedig kender vagy a jobb móduaknál lenvászonból készül, noha a városokkal határos helyeken már divatba jött a női ingeket vagy legalább azok ujjait sifon vászonból készteni.

A gatyá a felső vidéken az éghajlathoz alkalmazkodó oroszoknál ismeretlen; a hová már eljutott, itt szűk és hosszú, ránc és rojt nélkül, az az alsó vidékeken pedig hosszú, ráncos és rojtos, a magyarokkal szomszédos tájakon pedig nagyon bő, ráncos és rojtos, de alig térdig érő, úgy hogy az ily rövid gatyát viselőket a többiek „fekete térdüeknek“ (csornokolyenik) csufolják.

A felső vidékeken a férfi ing hosszú, sok helyen hátul nyílik és semmi díszítés nincs rajta, az alsó tájakon pedig alig ér csípőig, elől ráncba szedett és apró porcellán gombokkal díszített. A felső vidékiek ingujja nyílt, a többieké zárt.

Az alsó női ingek, mely körülbelül egy tenyérnyire nyílik a csípők alá, a váll és mellrészét

piros és kék pamut kivarrásokkal díszítik. A női ing ujjá mindig zárt.

A máramarosiak fehérneműje, főképen az alsó vidéken, nagyon különbözik ettől az általános jellegtől. A férfiak széles, hosszú ráncatlan, rojt nélküli gatyát s hátul nyíló inget hordanak, mely a nyaktól lefelé alig egy arasznyi széles, úgyhogy a mellét és vállat majdnem egészen meztelenül hagyja. A nők nem viselnek alsó inget, hanem egy hátul nyíló inget, melyik kék, piros vagy fekete szőrővvel kötnek át magukon. Az ingujj váll és elő-részenek díszítésében igen nagy fényüzést fejtenek ki, amennyiben az uj és váll-, valamint mell részét az ingnek, igen díszes kék, vagy piros valóban művészi pamut himzéssel látják el, amelyek elkészítése sokszor négy-öt hetet is igényel.

A hegyvidéken a férfiak és nők egyaránt bocskort, míg az alsó vidéken férfiak és nők csizmát viselnek.

Ünnep és vasárnapokon a felsővidéken a nők piros csizmát viselnek. Az alsó vidék férfiai s főleg a mezei munka idején mindég bocskort hordanak.

Az alsó vidéki férfiak télen-nyáron pörge magyar kalapot viselnek, kivéven az öregebbeket, kik télen bárány börsüveget hordanak.

A felső vidéken a kalap igen széles, vastag anyagból készül, ha ilyen kalapba a zsír bele eszi magát, majdnem elpusztíthatatlan. A máramarosiak kedvelt alaku kalapja, melynek karimája magasabb a tetejénél s belseje oly kicsiny, hogy csak a fej bubját födi be. Ez az u. n. kupeces kalap, melyet nagybárra debreceni iparosoktól nagy mennyiségben vásárolnak a máramarosszigeti és huszti kereskedők. A felvidéken télen minden férfi báránybőrből Galiciában készült sapkát hord álta-

lában az alsóvidékiek kalapja magyar gyártmányu, a felsővidékieké pedig galíciai. Itthon posztó kalap nem készül.

Szalma kalapot a felnőtt s különösen jobb módú férfiak nem hordanak, mert nézetük szerint a szalma kalap csak gyereknek való.

A fehér nép kendő dolgában a legnagyobb fényűzést fejtí ki. A kendők száma és minősége szerint szokták őket megítélni. Minthogy a nép mindenben csak rikitó, t. i. a piros, kék, zöld, színeket kedveli, azért fekete, barna vagy sötét-kék kendőt csak az idősebb nők viselnek, A kendő anyaga szerfölött különböző, jóllehet nagysága és színe elég egyforma. Míg a felső vidéken gyér a szőr vagy éppen a selyem kendő, addig az alsóbb vidékeken a valamire való nőszemély ünnep- és vasárnap csak selyem, vagy legalább szőr kendőben igyekszik nyilvánosan megjelenni.

A szőr és selyem kendők rendesen piros vagy fekete színűek, tarka virágokkal és koszorúkkal vannak beszöve. A karton, perkál s más anyagból készült és a mindennapi használatra. szánt kendők, piros alapon fehér — vagy fehér alapon piros mintájuak, nem ritka azonban a kék, sárga söt zöld alapu kendők sem. A fejre való kendő majdnem mindenütt egyforma nagyságu, kivéve a máramarosiakét, hol a kendők egészen nagyok, s ezeket nem elől, hanem hátul kötik meg a máramarosiak úgy, hogy csücskéik a kötésig érjenek. A nyakba való kendők kétfélék u. m. vagy egészek, a mikor hátul kötik meg, hogy csücskéik a bokát verjék, vagy csak fél kendők-

A kötény rendesen a kendővel egyforma anyagból készül azzal a különbséggel, hogy a kötény nem szokott mintázva lenni, hanem csak cérna csípkével díszítve, kivéven ebben is Máramarost,

hol kivált az ünneplő kötény piros vagy kék alapu s nagyvirágu mintákkal díszített szörkelméből készül. Az oláhokkal szomszédos helyeken divatos még a kettős t. i. elől és hátul csüngő posztó kötény is.

A guba a legkülönlegesebb ruhaneműje az orosz atyafinak. E nélkül őt el sem lehet képzelni, amit ő épp oly hűséggel kitarással visel a legforróbb nyári, s a leghidegebb téli időben.

A gubának különben két fajtája van, u. m. a *petek* és *hunya*. Amaz rövid, alig térdig érő, vékony, liha szövésű ruha darab, csupán köznapí használatra szánva, ellenben a hunya bokaíig érő, sűrű szövésű, hosszú fürtű guba, mit csak templomba menetelkor vagy ünnepi alkalommal szokás felvenni. A guba színe többnyire fehér, de a felsőbb tájakon, valamint Ugocsa körül gyakran égerfa főzetben feketére festik.

E rendes és általános ruházaton kívül vannak oly ruha darabok is, amiket csupán egyes vidékeken használnak. A felső vidékeken a férfiak tavasszal és ősszel a gatyá fölé vászonnadrágot (pacsmagi), az ing fölébe pedig ugyan olyan ujjast huznak. Télen pedig szürposztó nadrágot (holosnyi) és ujjast (reklik) szoktak felöltetni, az előbbit kivált Máramarosban égerfa kéreg főztjében, legalább térdig, barnára festikbe,

Az alsóbb tájakon nem ritkán már posztó nadrágot s főleg ujjast is lehet látni. A mellény (lajbi) viselése csak az alsó vidéken általános, egyebütt csak elvétve. Nyakkendő csak az alsó és magyarokkal szomszédos vidéken hordanak. A városok, de leginkább a svábok közelében, lakó oroszoknál télen a gyapot nyakkendő is divatozik.

A férfi, öltözet kiegészítő részét képezi a túső (cseresz) vagy a derékszíj (remíny), mind a kettő

igen nagy változatosságban dívik az oroszok között. Azonban az alsó vidéken tüzstöt nem viselnek, hanem inkább egy 2 vagy 3 ujjnyi széles szíjat kötnek a derekukra, míg Máramarosban oly széles tüzstöt viselnek, mely az ing rövidsége miatt hónaljtól a csípőig ér. A felső vidéken a tüzstön kívül még — bőrtarisznyát is hordanak az oldalukon, melynek külső oldalát sárgaréz kapcsokkal, gombokkal és szegekkel díszítik.

Ami a máramarosi alsó vidék lakóinak a tüzstő, az a felső vidékieknek a bőrtáska; ebben tartja ugyanis kését, pénzét, pipáját, dohányát stb. az orosz — miért is azt csak a legnagyobb forróságban és akkor is csak munkaközben teszi le, de ilyenkor is folyton szemmel tartja.

A felső vidékiek egy különös ruhadarabja a báránybőrből készült, ujjatlan mellény (kamazolya v. kamazózsuch). Az asszonyok és leányok a máramarosiakat és a felső vidékieket kivéve ünnep és vasárnapokon szoknyát és reklít vesznek föl, mely többnyire kék, piros vagy fehér alapszínű, de mindig mintázott szőr- vagy karton szövetből készül, bár az alsó zónában gyakori a selyem szoknya és reklí is.

A városokhoz közel fekvő helyeken különben sokan már hétköznapon is szoknyát viselnek. Az alsó vidéki leányok ünnep és vasárnapon nyakba való kendő helyett fehér, fodros és vasalt kendőfelét hordanak. Leginkább ragaszkodnak régihez a megszokotthoz e részben Máramaros oroszai, kik, még ha a városhoz közel laknak is, sem szoknyát, sem reklít nem öltenek magukra, hanem ez utóbbi helyett virágosan kivarrott bőrmellénykét, minőt a felső vidéken is viselnek a fiatalabb nők.

Ruházat tekintetében a sárosi, szepesi és zempléni részek ruthénsége meglehetősen tarka képet

mutat. Egyöntetőséget még a szomszédos vidéken sem találunk. Pl. Feketekuton (Sáros) feltűnik a nők hosszú ingujja, ami tovább Orló, Sárosujlak vidékén egészen rövid. Mátén a nők olcsó perkál bluzt viselnek. Orló vidékén pedig rövid mellénykét. A férfiak öltözetében a kalap karima szélessége és alakja, valamint a mellény variálódik úgy. Sáros vm. északi részein különben általános a vastag, meleg fehér gyapju ruha (cholosnyí), amelyet a legforróbb nyárban sem cserélnek fel szelesebb ruhával. Sárosban ezenkívül a Galiciával szomszédos vidékeken a ruházatban is van valami hasonlatosság az ottani ruthénekével.

Felső Zemplénben a legujabb időkig a férfiak és a nők is egyaránt viselték a *kozsuch*-nak nevezett rövid juhbőr-ködmönt. Ujabban az asszonyok olcsó meleg pamutkendőkkel helyettesítik a *kozsuchot*. Lábbelijök a bocskoron, bakkancson kívül a vásári csizma is. A mezítlábjárás azonban különösen Szepes vármegyében és Felső Zemplénben oly általános, hogy a nagy havak idején sem ritka az utcán a mezítlábas ember. A templomba azonban mindig csizmában vagy bocskorban megy a ruthén, amelyet nyáron az asszonyok a templomig karjukon visznek s csak a templom előtt huzzák föl.

TÁPLÁLKOZÁS.

Az orosz nép táplálkozása igen szerény és mérsékelt. Okozza ezt egyfelől a nép nagy szegénysége, másfelől a keleti egyház sok böjtnapja, amelyet önkéntesen még meg is szaporít, úgy hogy átlag 250 napot böjtöl egy esztendőben.

Rendes táplálékul a tengeri (málé) kenyér szol-

gál. S ha például az alsó zónában megterem a buza és gabona is, ezekből csak akkor sütnék kenyeret, ha a tengeri teljesen elfogyott. A felső övbeliek, kiknél tengeri nem terem, s így csak zabpogácsával élnek napokig is utaznak csakhogy a messze eső város piacáról legalább ünnepnapra való tengeri kenyérlisztet vásárolhassanak.

Az ételek közt első a burgonya és a paszuly. Alig van az évben akár böjtös, akár szabad nap melyen e két étel egyike vagy másika hiányoznék az orosz család asztaláról. Rántásos eledellel nem élnek, csak habarttal. Ennek folytán böjt idején a paszulyt szemesen fogyasztják, szabad időben azt tejjel vagy savóval és lisztel habarva eszik. A burgonya böjtben egyszerűen héjával megsütve, megsózva kerül az asztalra, böjttől ment napoktól pedig megfőzve és megzsírozva eszik. E két eledel után a tengeri pép (puliszka) következik. Ezt sokféle módon készítik. Böjtkor nagyon hígra főzik s úgy kanalazzák, vagy ha sűrűre főzték, akkor aszalt gyümölcslével vegyítik. Mikor nincs böjt, a pépet vagy hígra főzik tejjel, vagy ha sűrűre főzték vízben, akkor édes tejjel költik el. Különös fajtája a tengeri pépnek a „tokán“ és „halabec.“ A tokán a juhtartó vidéknek kedves eledele. Ugy készítik, hogy a sűrűre főtt pépből egy lábas aljára tesznek egy réteget, azt jó bőven behintik juhturóval, erre ismét egy réteg pépet, s rá turót s így megy ez mindaddig, míg az edény meg nem telik. Ekkor a tűzhöz teszik, hogy a turó felolvadjon és az időközben kihűlt pép fölmelegedjék. A tokánt Szatmár megyében s többfelé turós puliszkának is hívják.

A halabec az alsó vidékeken dívik s készítése módja a következő : a sűrűre főtt tengeri pépből vízbe mártogatott fakanállal gombócokat szag-

gatnak ki s azokat egy tálba rakják s bőjt idején olajjal, máskor pedig zsírral öntik le. Ez az úgynevezett zsíros púliszka.

Egy másik neme a tengeri pépnek a „mácsánka“, mely úgy készül hogy édes vagy aludt tejben főzik meg fél sűrűre a malé lisztet.

Télvíz idején a savanyított, hordós káposzta örvend nagy fogyasztásnak. A káposztát vagy nyersen eszik sült burgonyával, vagy, — ezt tartják a legpompásabb bőjtös eledelnek — paszulyal főzik össze oly módon, hogy egy fazékba paszulyt, másikba pedig káposztát tesznek főzni a tűzhöz, s mikor e két étel megfőtt, akkor egy nagyobb fazékba öntik össze s még egyszer felfőzik.

A felső övben igen kedvelt és gyakori étel a karó répa, mít épen úgy beraknak hórdóba télire, mint a káposztát szokás. Ugy a káposztának, mint a répának savanyu leve igen kedvelt, s nemcsak minden ételt azzal savanyítanak, hanem bőjtben egyszerűen föl forralva kenyérrel vagy sült burgonyával eszik. Az orosz nép csak kivételesen használ ecetet, helyette a káposzta, ugorka zöld szilva levét használja. Az elősorolt eledeleket az évszakhoz képest kiegészíti a zöld paszuly, öntött saláta, tökkáposzta, a nyers és savanyított ugorka és aszalt gyümölcs.

A tejet, tejfölt és túrót s az ezekkel készült eledeleket szereti legjobban az orosz. Sertést kevesen ölnek s rendesen egy vékony szalonnájú süldővel megelégesznek, melynek husából és szalonnájából csak a nagyobb ünnepekre jut egy — egy falat. Zsirt sohasem olvasztanak. Vajjal nem készítenek ételt.

Húst az orosz ritkán s mondani, csak ünnepies családi események alkalmával vagy betegség-

ben eszik, amikor is a háziasszony egy—egy tyúkot szokot levágni. E tekintetben kivételt képeznek a juhtartó vidékek, hol természetesen juhhús rendes táplálékul szolgál.

Lakomák alkalmával az első, legkedveltebb étel a rántotta, még pedig akár szalonnával, akár tejfőlel sütvé, azután a forralt édes tej, továbbá a nyárson sült szalonna, tejben laska, tepertős galuska, töltött tyúk, töltött káposzta, tejbe kása, meg kaszásalé, böjt idején pedig hering — nyersen vagy sütvé, meg a gomba. — Ezeket az ételeket tartja az orosz nép legjobbaknak.

A káposztát nem rízzel, hanem tepertős tengeri kásával vagy liszttel töltik meg, orosz neve ekkor „halubci“ (galambok.)

A tyúkot úgy készítik, hogy összes belső részeit kiszedve, melyekből az orosz ember semmit sem használ föl, — málélisztból és édes tejből csinált péppel töltik meg s bevarva először megfőzik s csak aztán főzik meg.

Az evés rendje az oroszoknál az, hogy a leves vagy kanalas ételt legutoljára találják fel.

Az étkezés nem egyenlő számmal történik az évegyesszakaiban, az orosz ember ugyanis csak az esztendő egyik felében étkezik napjában háromszor, míg a másik felében csak egyszer vagy legfeljebb kétszer. Mikor ugyanis bevégezödik az őszi munka azt mondja a gazda: „No gyerekek, elvitte a golya az ebédet!“ Ez annyit jelent, hogy ezentúl napjában csak kétszer étkeznek a háznál. Ettől fogva az első étkezés d. e. 10—11, a második meg d. u. 4—5 óra között szokott történni. De ha megkezdődik a tavaszi munkálkodás, újból megszólal az apróság nagy öröme a gazda: „No gyerekek, visszahozták a fecskék az ebédet!“ Vagyis ettől fogva már háromszor fognak napjában át étkez-

ni. Ez időszakban az első étkezés (ebéd) reggel 8 és 9 közt, a második (poludenak) 2—3 óra közt, d. u. a harmadik (vecserja) a napi munka befejezése után történik.

Az orosz igen lassan és pihenőt tartva eszik, azon hiszembben, hogy a gyors evés árt az egészségnek, és hogy a hirtelen evés után hamar meg is éhezik az ember. Ez az oka, hogy az étkezést is munkának tarja, miért is nem azt mondja: „megreggeliztem“, hanem „megcsináltam a reggelizést.“

Az egyszerű táplálkozás mellett azonban általános és nagymértékű a pálinkafogyasztás. A fuvaros ruthén keresményének egy része az utonútfélen csalogató korcsmákban marad, a mezei munkás mog otthon issza meg a gyilkos italt. Újabb időben egy szinte végzetesnek mondható szokás is felütötte a fejét, amely Galiciából származott ide, t. i. nemcsak denaturált szeszt, de étert is isznak, amelynek kábító hatása aztán rettenetes. Az astinens község igen ritka. Ha legalább annyit lehetne minden ruthén községben elérni, mint pl. újabban Felső Zemplénben Nagycsertészen, ahol a nép megfogadta, hogy vásár és ünnepnapokon korcsmába nem jár, szeszest italt ezeken a napokon nem iszik és rendkívüli esetben (keresztelő stb.) a szükséges italt hazaviszi! Mennyi erkölcsi jót rejt magában egy ilyen fogadalom, hisz a ruthénség között is épen a vasárnapi korcsmázás volt egyik főoka a civódásnak, dorbézolásnak és élesztője a pörlekedésre úgy is túlságosan hajló érzékeny természetének.

KÖZEGÉSZSÉGÜGY.

A közegészségügy az oroszok között még igen elhanyagolt kezdetleges állapotban sínylődik.

A halálozásoknak csaknem háromnegyed része az egy éven alóli gyermekekre esik. E szomorú jelenségnek oka az, hogy a nép csak a legritkább esetben hívat a beteg gyermekekhez orvost, a felnőttekhez hasonlóképen.

Hosszú életűek nem ritkák különösen a hegyvidékeken.

A felnőtteknél a halált okozó betegségek közül a leggyakoribbak a tüdővész, a nőknél pedig ezenkívül még a gyermekági láz is.

A járványos betegségek, az alsó és közép övben alig szünetelnek, mert a vérhas, a himlő, a torokgyík és a typhus állandóan szedi áldozatait.

A járványok nagy elterjedésének és rossz lefolyásának első és fő oka természetesen az, hogy a fertőző és ragadós betegségek ellen semmiféle védekezést nem használnak, sőt a hatóság által rendelt és kiszolgáltató fertőtlenítő szereket sem alkalmazzák.

A második oka a járványok keletkezésének és elterjedésének a közüzsztaság érzékének csaknem teljes hiánya e népnél. Ott, hol igen sok helyen nemcsak a baromfi, de a szarvasmarha és sertés is a ház pitvarában él; ahol a trágyadomb közvetlenül a hajlék közelében áll, ahol egy szűk és alacsony, soha nem szellőztetett szobában 10—15 vegyes korú és nemű egyén tartózkodik állandóan, ahol a lakás és ruházat tisztaságára igen keveset adnak; — ott az volna csodálatos, ha a járványos betegségek nem dühöngének oly gyakran és oly nagy erővel.

Elmebeteg az oroszok közt csak elvétve akad annál több azonban a sárosi, zempléni és szepesi vidékeket leszámítva a hülye gyengeeszű. Különleges orosz betegség gyanánt tűnik föl a hegyvidékiek között a *golyvátság*, amely ugylátszik, a víznek következménye.

A HUCULOKRÓL.

Érdemes röviden külön is megemlékezni, azon elűtő néprajz is egyéb tulajdonságuknál fogva, amelyek őket a többi hazai oroszoktól megkülönböztetik.

A huculok lakóhelye Máramaros vármegyében a felső Tisza folyása mentén van, Körösmezőtől kezdve Trebusafejérpatakig.

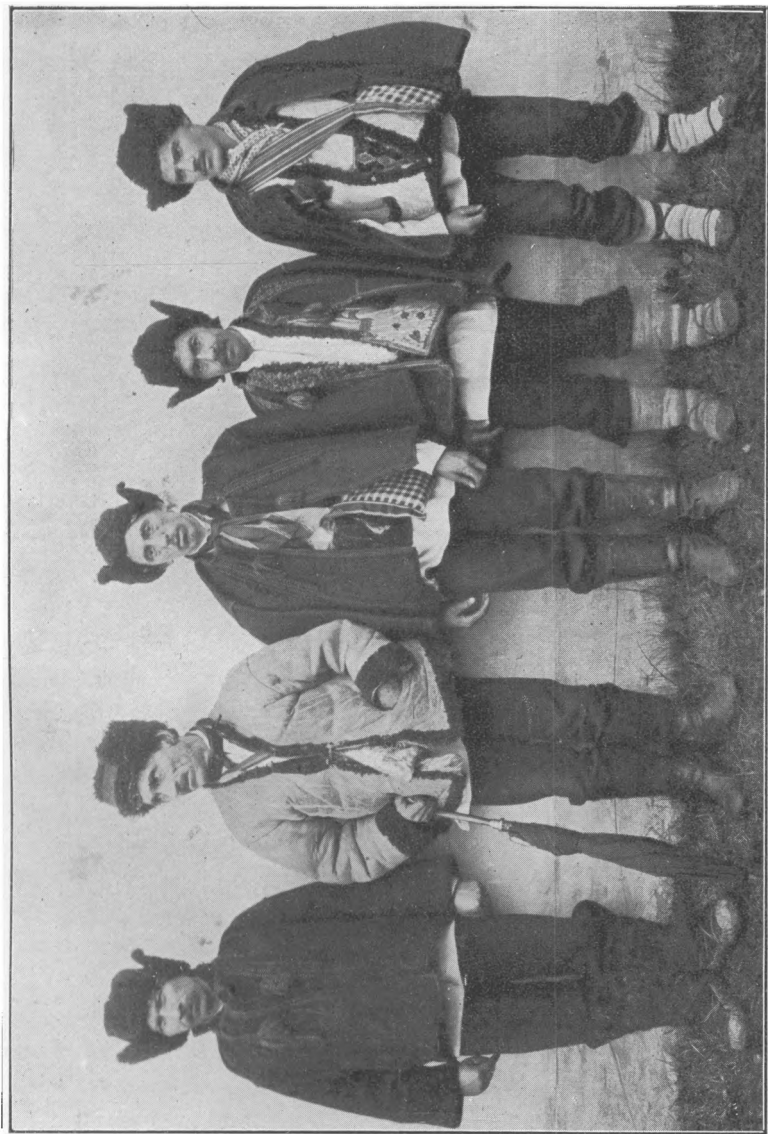
Rendesen erős testalkatúak, karcsú, magas termetűek, férfias arcvonásokkal, barnás bőr és fekete szemmel, hosszú fekete haj és bajusz és szép sással bírnak. Külsőjük egyáltalában nem szláv jellegű, e mellett azonban a legősibb szláv felfogásnak és gondolkodásnak képviselői. — Igen valószínűen oláh alapra rakodott vörösorosokkal van bennük dolgunk, akik mind a szomszéd Galiciából és Bukovinából lassankint vándoroltak be a XVI. század óta. A havasi jellegű területek toponomiája ugyanis majdnem mind oláh (havasok, patakok), ellenben az alsóbb régió, az erdős részek szláv nevűek.

Ósi szokásaikhoz, erkölcsükhöz rendkívül ragaszkodnak s nem egy regéjük, mondájuk, babonájuk még a régi pogányvilág maradványa, amelyen a keresztény felfogás alig változtatott.

A huculok kiválóan eszesek, igen nagy költői hajlamú képzelőtehetséggel bírnak, amit a szabad természettel való állandó érintkezés folyton dúsan táplál. De még nagyobb a kereskedési és faragási talentumuk.

Írni, olvasni tudó az összes hazai oroszok között az 1890-es évekig náluk található a legkevesebb, de most feltűnő rohamosan nő a betűtudók száma.

A kis orosz népfaj tagjai közül ők az egye-

Huonlenthén fáiál Tíerhondón Múseum

düliek, akik az ének iránt nem bírnak elég fogékonysággal, de viszont a hosszú havasi kürt fúvásában az összes kárpáti pásztor népet felülmúlják. — Aki a havasi alkonyat méla csendjében, a mérhetlen arányú isteni természet álomra való félhomályában s a csillagok milliárdjainak kigyúlásakor, hallotta hucul pásztorkürtjének ércesen zengő s mégis bánatos szavú hangját, azt soha elfeledni nem tudja!.

A huculok mint minden hegyi nép, kissé laza erkölcsi felfogásuak.

A huculok ruházata is teljesen elütő a többi oroszokétól.

Ami a legszembeötlőbb rajtuk, az a vastag darócból készült és élénk vörös színre festett nadrág. Nyáron ujjatlan, télen pedig ujjas báránybőrből készült ködmönt (kozsuch)viselnek, ez a ködmön sokszor gyönyörű hímzésekkel van ellátva. Ezenkívül van egy rövid, darócból készült subájuk (szerdák) amit átmeneti ruhadarab gyanánt viselnek. Télen báránybőrből készül s nyáron széles karimájú vastag posztókalapot hordanak.

A nők csak alsó inget s elől hátul egy—egy köténydarabot viselnek, amely öltözetet télen az-zal egészítik ki, hogy testükre meleg gyapjú alsó nadrágot húznak.

A huculok főfoglalkozása a juh és barom tenyésztés volt hosszú időkön át. Ma már azonban a helytelenül keresztül vitt erdő és legelő elkülönítés a huculok életfenntartását nagyon megnehezítette, s mindinkább szegényednek.

A huculok ezenkívül elsörendű famunkások és híres tutajosok, akik sokszor távol keletre is elbarangolnak erdőirtási munkálatokra.

Egyébként igen érdekes népelem, akik bár közvetlen folytonosságban vannak a galíciai és

bukovinai huculokkal, érzelmi világuk teljesen a magyar hazáé és a szomszédos ősi származást helyükhöz semmiféle kötelékkel egybefűzve nincsenek.

NÉPSZOKÁSOK.

SZÜLETÉSEK.

A gyermek fontos személyiség a házban. Már a menyasszony gondol rá és ruháján semmit sem köt csomókra, mikor az esküvőjére megy, hogy a gyermekszülés könnyű legyen nála.

Mihelyt egy nő megérzi, hogy áldott állapotba jutott, tüstént siet azt idősebb nőrokonával tudatni, mert közhit szerint a gyermek néma lesz, ha az anya titkolja áldott állapotát. A nők különben ezt az állapotukat idegenek előtt is elárulják azzal, hogy a templomi körmenetek alkalmával nem járják körül a többi hívekkel a templomot, valamint temetésen sem kerülik meg a koporsót, mint az a keleti szertartású egyházban szokás, hanem félre állanak. A templom körül azért nem járnak, hogy majd a gyermeknek a sírás-rívástól el ne álljon a szava, a koporsót meg azért nem kerülik meg, hogy a majd világra jövő magzat sápadt színű ne legyen.

De amily sietve tárja föl illetén állapotát a nő, épp oly óvatosan titkolja el a szülés fájdalmainak elkövetkezését, mert azt hiszi, hogy men-nél többen tudják meg a fájdalmak beálltát, annál nehezebben hozza majd világra kisdédét. Ezért azután, ha például napközben érik utól a szülés fájdalmai, "órákig szótlan szenvedí azokat, hogy az emberek, látván a bábát háza felé menni, ne ér-

tesüljenek az ő szülési állapotáról. A vajudó nő rendesen anyjának vagy férjének fedezi föl, hogy megérkezett a válságos pillanat. Azok azután a sötétben s lopva mennek a bábáért, hogy illetéktelen egyén ne vehessen tudomást a dolog mi-benléte felől. Ha a házban sok a felnőtt egyén, a vajudó nő a kamrába, sőt sokszor az ólba húzódik a bábával s csak szülés után megy be, hogy ágyába feküdjék. Ha a vajudás soká tart, a bába kuruzsláshoz folyamodik.

Világra jövén a gyermek, az anyát erősen itatják pálinkával, hogy ne érezze a szenvedő asszony a fájdalmakat. Az első idegen férfinak, ki a betegágyas szobába lép, elveszik a kalapját s csak egy vagy fél liter pálinkával válthatja ki azt. Azért e szavakkal szokták figyelmeztetni a férfiakat az ily házakra: „Ne menj oda, mert elveszik a kalapodat!” A gyermekágyas nő ágyát, kinek neve oroszul: „zesztinegyilka” azaz “hat hétig fekvő asszonyt” lefüggő lepedőkkel veszik körül, hogy idegen szem ne láthassa.

A szülést követő első szabad napon (vasárnap, kedd, csütörtök és szombat) elviszik a kisdedet megkeresztelni, ha félni lehet, hogy gyöngesége miatt el nem éri a következő böjttelen napot. Szabad, vagyis böjtmentes napon azért keresztelik a kisdedet, mert vélekedés szerint, a böjtös napon keresztelt gyermek soha sem lesz gazdag.

A kereszteléshez többnyire egy férfit hívnak meg komának s egy nőt komaasszonynak, de némely helyen többeket is, abból az egyszerű okból, mert minden komaasszony köteles egyszer eledelt vinni a gyermekágyas asszonynak, amit a székely ma is ruthén szóval jelöl: rodína. Ez az ételvívés a keresztelést követő legközelebbi szabad napon történik. Az ételvívésre kijelölt nap kora

reggelén ünneplőruhába öltözve viszi a komaasszony az egész éjszakán át sütött és főzött ételeket a betegágyas asszonynak, kívül együtt tölti el azokat s délfelé dalolva tér haza. Az ily lakomának rendes részei: fél liter pálinka, egy fehér cipó, főtt tyúk, tejes rizskása és rántotta: — bőjt idején a pálinkán és cipón kívül olajban ki rántott gomba és olajos galuska. Itt-ott meg az a szokás, hogy a komák közvetlenül a keresztele után egy-egy fél liter pálinkát visznek a betegágya s asszonynak.

Az örömapa inkább a keresztelő után vendégeli meg komáit pálinkával és kenyérrel, de nem a saját házában, hanem vagy a csapszékből vagy valamely atyafinál.

Komáknak többnyire a férj és feleség ifjúkori barátait s barátnőit hívják meg. A kereszteleknél a keresztszülők nem adnak a kisednek u. n. „keresztele ingecskét“ (krizsmo), hanem csak egy kendőt, vagy egy darab fehér vásznat. Keresztele ingecskét két-két ízben adnak u. m. másfél és hét év múlva. Az első keresztele ingecske (pud krizsmo) csakis egy fehér vászonból készült kis ingből áll, melyet egy ünnep- vagy vasárnapon visz el a keresztszülő keresztyermekének, azért a komáinak anyagi helyzetéhez mért lakomában részesül. Mikor a gyermek hetedik évét elérte, keresztszülei elviszik neki az igazi „keresztele ingecskét“, mi a fiuknál nem egyéb, mint kis ing, csizma, kalap, — a leányoknál pedig csizma, kendő, kötény s víganó. Ekkor s lakomát is csapnak. Az illendőség úgy hozza magával, hogy a gyerek szülei viszszonozzák komáiknak ezt az ajándékot (vertabíkoláci). A viszonzás úgy történik, hogy a gyermek szülei a komákhoz mennek s azoknak a keresztele ingért életneműt vagy pénzt adnak s

Hucul-ruthén keresztelő. Máramaros-m.

együttal vendégeskednek. Ha a gyerek előbb hal el, mint sem keresztszülei a keresztlő kis inget átadhatták volna, a keresztszülőknek kötelessége az elhalt gyereket illendően felöltöztetni.

Bár az egyházi törvények értelmében csak a szülést követő negyvenedik napon volna szabad a gyermekágyas asszonynak a templomba avatásra menni, mégis a körülmények parancsoló szüksége folytán, sokszor már a huszadík, sőt a tizennegyedik napon is mennek avatásra. Ez avatás után az anya az egyház küszöbére teszi le a gyermeket abban a hitban, hogy ezentúl a kised nem lesz sírós, hanem oly csendes, mint a küszöb. Itt is, ott is a kiavatott nő maga igyekszik a templom ajtaját becsukni, még bedig némelyek szerint azért, hogy a csecsemő csendes legyen, mások szerint pedig azért, hogy több magzata ne legyen. Az avatatlan asszonynak nem szabad udvarából ki-lépni; mert ha ki talál lépni, minden bizonynyal jégeső vagy más elemi csapás fogja sújtani a határt.

Sárosban és Felsőzemplénben keresztlő alkalmával idegen embernek nem szabad a szobába lépni, mert a gyermek rövid életű lesz. A gyermek táplálása az anya gondja s hogy sok teje legyen, az *avatás* után tele kupára ül. Az elválasztás nem lehet bármely évszakban: jégolvadáskor és levélhulláskor nem szabad elválasztani a gyermeket, mert gyöngé mellű lesz.

Szereti is gyermekét a kisorosz. Az anya, ha kenyeret süt, a kenyér tetejét vízzel simítja le s ezzel a vízzel aztán gyermekeit is megmossa, hogy az emberek is úgy szeressék azokat, mint kenyeret.

A fiugyermek azonban kedvesebb és hasznosabb a családban, azért inkább azt óhajtja a kisorosz. Felsőzemplénben a vőlegény ostorral köti

át menyasszonyát, hogy annyi fia legyen, ahány csombék van az oston, a templomban meg arra vigyáz, hogy mátkája pántlikájába gombostűt ne szurjanak, mert akkor annyi lánya lesz, ahány gombostűt szurtak bele. A bekonytyozáskor is kis fiút adnak az új asszony kezébe, hogy első gyermeke fiú legyen.

A keresztnévek közül legszokottabbak a fiúk-nál: Iván, Vászily, Andri, Jurkó, Mihály, a leányoknál pedig: Mária, Anca, Olena, Zsófia.

HÁZASSÁG ÉS NÁSZ SZOKÁSOK.

Az orosz népnek jellemző sajátja, hogy a házasságot lehetőleg egyenlő vagyonuak között szokta és szereti megkötni.

Egy negyedtelkes gazda például nem engedi meg fiának, hogy kisebb birtokú embernek vegye el a leányát, viszont leányát sem adja, amíg csak lehet szegényebb sorsú ember fiához. A kiházásnál minden apa azon iparkodik, hogy ingatlan birtoka a fiaié maradhasson, míg a leányukat pénzzel, marhával, szóval ingóságokkal igyekeznek kielégíteni.

A rokonokkal való házasságot szerencsétlennek, bűnösnek tartják s legfeljebb az elhalt feleség hugával való házasság fordul elő elvétve. A férfiak rendszerint korán házasodnak, agglégény alig akad közöttük, még a legszegényebb is megházasodik azért, hogy legyen ki ruháit rendben tartsa. A nász alkalmával a fiatal páron kívül úgy mint más népeknél leginkább a násznagyok, nászasszonyok, vőfény és koszorús leányok szerepelnek.¹

1. V. ö. Lehoczky T. Beregvármegye monographiája 220 1.

„A násznagy egyúttal a kérő szerepét is betölti. A megválasztott násznagy egy este megjelen a kiszemelt eladó leány házában s illő köszöntés után megkéri a ház kifejlett, sokszor csak fejledező rózsáját. Ha a szülőknek inyökre van a megkérés, úgy pihenésre szólítják a kérőt, mentetetődzve mondván, „majd meggondoljuk a dolgot, nem lehet egy csapással levágni a fát“ stb. de egy szersmind lakomához készülnek, melynek elmaradása annak jeléül is szolgál, hogy a kérést el nem fogadják, mely alkalommal a kérőt őszintén megintik, hogy magát jövőben ily fáradságtól megkímélje.

Ha a násznagy nem kapott kosarat, úgy a legközelebbi szabad azaz bűntmentes napon ismét megjelen a leány házában, s ekkor már ezzel is beszédbe bocsátkozik; ha a leány meggondolta a dolgot s nem akar férjhez menni, úgy bölcsen hallgat mint a hal, s a kérő szavaira mit sem válaszol; ellenkező esetben kezét nyújtja a násznagynak, ki áldólag terjeszti ki kezét feléje, ihletett arccal mondván: „Áldjon meg az ég, mint az ó szövetségben Jákóbot és Izsákot“. Ekkor a násznagy vizet kér és törölt, melyet magával el is visz, hogy azt a vőlegénynek a megtörtént eljegyzés jeléül átadja.

Néhány nap múlva megjelennek az eljegyzettek a násznagygyal együtt az illető papnál kézfogásra, mely alkalommal kölcsönös ígéretek és fogadásokat nyilvánítanak a házasulandók, s ezután jobbjáikat nyújtják egymásnak s kendőket cserélnek. Kézfogás után néhány nap múlva a leány házában lakoma van, mit „szvatanki“-nak neveznek. Ez ünnepélyre csak a vőlegény hívhatja meg rokonait, barátait s szomszédait, az ara nem. E vendégségre elől megy a násznagy, utána

a vőlegény. A háziak várva s üdvözölvén a jötteket, a násznaggy így kezdi a szót: „Jó estét! hogy vagytok? befogadtok-e minket a házba? Mire ez a felelet: „Szívesen fogadunk titeket, üljetek le!“ E közben az ara leendő apósát és anyósát arcban megcsókolván, a hosszú lócán letelepednek az asztal körül, melyre pálinka és kenyér van helyezve. A háziak megkínálják a vendégeket, de azok nem nyúlnak az ételhez, minék okát a násznaggy csakhamar ekkép terjeszti elő: „Addig nem nyúlunk az ételhez és italhoz, míg meg nem tudjuk kiért igyunk; körünkben hibázik egy személy, kít látni szeretnénk.“ Erre a gazdasszony megjegyzi: „Terítve az asztal, van mit enni s innotok, mi hiányzanék még nektek?“ „Mire a násznaggy megjegyzi: „Én jól tudom, miért jöttem ide s célomat el is kell érnem.“ Ekkor elősompolyog az eljegyzett leány s közeledvén az asztalhoz, a szülők rámutatván, kérdik a násznaggytól: „Ez-e a személy, kít kerestek?“ Mire a násznaggy örömmel felel: „Ez az a gyöngylány, kít keresünk; köszönjük Istennek, hogy őt ily szépen felneveltétek.“ Ekkor a násznaggy felköszönti a fiatal párt és azok szülőit; mire általános ivás áll be; a pálinkával telt kis poharat szorgalmasan körözik, s az étkezés is foly annak rende szerint, előbb azonban a buzgó násznaggy megáldja az ételt. Elköltvén az étkeket, ismét imádkozik az egész társaság s eloszlik.

Az oroszoknál húsvét után van a legtöbb lakodalom. És nem véletlenségből. Az orosz népnek télire igen szűken van eltenni valója, ha tehát az ifjú télen nősülne, asszonyt hozna a házhoz, oly időben szaporítaná a kenyérevők számát, amikor nem lehet még keresni. Nyárban, akkor már más. Igaz, hogy kenyér kell az asz-

szonynak akkor is, de az asszony ott segít az urának réten, erdön s mindenütt, ahol kell.

A máramarosi huculok azonban leginkább farsang idején házasodnak.

A kitűzött menyegzői nap előtti este mind a leány, mind a vőlegény házában megjelennek az eljegyzettek ismerősei s barátai az úgynevezett huszkira (konyha- vagy libatánc), mely nevét a lúd alakú kalácstól nyerte s zene mellett táncolnak s vígadnak. Később megjelen a vőlegény a vőfény (druzsba társaságban arája házában a bokrétaért, mely kalapja díszéül fog szolgálni. Ez többnyire csinált virágokból készült és rezgő, csillogó aranyfüsttel ékített csokor; a vőlegény a menyasszony, a vőfény pedig a nászleány kezéből veszi át a bokrétát, azonnal oda is illesztik kalapjaikhoz. Ezen este a felcícomázott hívogatók (szvacsí), többnyire válogatott, jókedvű s kiállású suhancok, sorra járják hívogatni a kiszemelt vendégeket a másnapi lakodalomra. A meghívás formája következő: „N. N. vőlegény (molodí pán) kéri Önt először és másodszor, hogy holnap rövid időre lakodalmi ünnepélyén megjelenni s magát ekként hozzá megalázni szíveskedjék.”

A várva-várt reggel felvirradván, a menyasszony és vőlegény kimennek a legközelebbi forráshoz, vagy patakhoz s megmosdanak: azon vízbe pedig, mely számukra ez alkalommal merítették, a nászsereg pénzt dob. A nászlányok a vőfény és násznagy társaságában a helység bármely kertjébe betérnek téli zöldet, másként bőrvényt szedni, hogy abból a házasulandók részére koszorúkat kössenek, mert a görög szertartás szerint ezek az esketésnél fontos szerepet játszanak, sok helyen búzaszálakat és vereshagymát is fonnak a koszorúba. A bőrvényszedés zene és dalok kíséretében

történik. Ezek a menyegzői dalok a közönséges daloktól eltérők és századok óta sajátos dallammal bírnak s inkább komoly hangulatúak. Bármely kertből szedhetnek ugyan e célra börtvényt, de kárpótlásul tartozik a násznagy az illető háziasszonynak egy üveg pálinkát adni, ki az üveg tartalmát saját edényébe átönti s az előbbi vízzel megtöltvén, a násznagynak visszaadja. Így mindkét fél külön szedeti a börtvényt, azzal a különbséggel, hogy a vőlegény emberei zászlóval járnak, mely többnyire rúdhoz illesztett fehér és veres, vagy egészen tarka, kiáltó színű kendőkből áll. A koszorú-kötés fontos szertartása így megy véghez: a násznagy keresztformában meghinti a börtvényt szentelt vízzel, azután kiválaszt egy négylevelű ágacskát s azt a nászasszonynak nyújtja annak jeléül, hogy a kötést megkezdhetik. Özvegy állapotban lévő nászasszonynak tilos a koszorú-kötéshez nyúlni, ezt menthetetlen rossz előjelül tekintenék. A börtvényhalmazt egy asztalra terített kendőbe teszik, s melléje búzából vagy rozsából készült kalácsot, ily dalt kezdenek:

„A lakodalom kezdődik,
A nagy Tiszától Beszkidig;
Házunknál ma vígalom van
Öröm áradt a faluban.

Oh nagy Isten, légy mi velünk,
Hogy itt szerencsések legyünk.
S te is, Jézus, a keresztfán,
Légy mi velünk e víg tanyán.

Násznagy uram, készíts italt,
Szólítsd elő a hangászkart;
Zenéljetekek kedveteiből
Ti is angyalok a mennyből stb.

Ez alatt a szertartás-vezető öreg (jefnári) pálinkát osztogat a vendégeknek.

Midőn a koszorú elkészül, a nászasszonyok két kendőre fűzik azt keresztalakban s arra egy átfúrt kalácsot (korovaj) illesztnek; a kendők végeit kezökbe veszik s háromszor körüljárják az asztalt, mely menetet zenészek, többnyire hegedűsök, kísérnek; ekkor az asztalfőhöz ültetett házaspárt a nyoszolyó-lányok zabbal behintik, hogy reá az Isten áldása oly bőven áradjon. Ennek végével táncra perdül a négy nászasszony s ujjongva tapsol. A leány házában ez alkalommal egy fiú fejére főkötőt tesznek, egy fátyolalakú fehér kendővel, mit primitkának neveznek; e fejéssel az esküvés végén szokta a pap a menyasszony fejét befedni, Pál apostól utasítása szerint, t. i. a férjes nők megkülönböztetésül fedett fővel járjanak. A fiút az udvaron ékesítik fel a fátyolos főkötővel, s így a szobába kísérik, hol a jelenlévők nem kis mulatságára ez sirva panaszkodik, hogy ő asszonyá lett; ekkor táncra kapják a főkötős fiút, s három tánc után leveszik róla a fejéket.

Ezek után a templomba készül az ünnepi ruhába öltözött s jókedvű nászsereg; a díszesen s tisztán felöltözött menyasszony haját fonatlanul leeresztik s fejére a koszorút illesztik, melyet hajához egy édes almafa galyacskával megerősítenek. A vőlegény kalapja tetejére teszi a részére kötött s az esküvés alkalmával fejére illesztendő koszorút. Mielőtt a sereg megindulna, a násznagy a menyasszony nevében búcsúzik annak szüleitől, kik könnyeznek ez alkalommal s megáldva a templomba bocsátják leányukat, előbb azonban a vendégek és ismerősök búcsú csókkal árasztják el a menyasszonyt, mi oly általános sirás-rívás közt történik, hogy a bögés messze kihallatszik. A me-

net így elkészülve, többnyire délelőtt 11 órakor zene és dal kíséretében mindkét házból elindul, elől a zászlót lobogtatva.

A szobából kiindulók így énekelnek búcsú-zásképen :

„Kérd, anyám Istenem,
Hogy szerencsém legyen;
Főkötöm kezemben veszem
S jó szülém ekkép megkérem.

Oh anyám, anyácskám,
Add áldásod reám;
Kérjed jó Istenem,
Hogy őrizzen engem . . .

Istennel, lányom, Istennel,
Távozz jó leányka tőlem,
Menj az ég angyalaival
És kedves szomszédaiddal,”

Midőn az utcára ér a menet, így danol:

Örömhang szól mindenfelől,
Vidám zene harsog elől.
Jó emberek, mínek álltok,
Minket úgy miért csodáltok?

Nem tábor, nem harci sereg
Vonul át itt most köztetek.
Nem vad török s pogány tatár,
Aki jön: az egy boldog pár.

Pengessük meg patkóinkat,
Had hallják érchangjaikat.
Ez lesz a mi dicsőségünk
Örömünk és büszkeségünk.“

A templom felé közeledve a menyasszony és
vőlegény mindenütt a vőfély nyomaiba lépdel s a
nászmenet a következő dalt zengi:

Galamb ül a templom falán,
A pap magához híván;
Nincs otthon a tisztelendő.
Lembergbe eltávozott ő.

Elment kulcsot készíttetni,
Azzal a templomot nyitni,
Oda minket bevezetni,
Az ifjú párt megesketni.“

A templom ajtajához érvén, a vőfély lábával
egy keresztet húz a küszöbre.

A kísérők közt két férfi van, kik két nagy
átfúrt kalácsot visznek; ezek a templomtól elma-
radnak és valamely közel lévő házba bevonulnak,
hogy a visszatérőkhöz ismét csatlakozzanak. Eskü-
vés után a kalácsokat a menyasszony házába
viszik, onnan másnap reggel a vőlegény lakába.

A menyasszony az esküvés alkalmával, hogy
magának férje feletti uralmat biztosítson, csellel
szokott élni t. i. midőn eskütétel végett ujjait
az evangéliumra teszik, a menyasszony nagy
ügyesen úgy csinálja, hogy az ő ujjai a férje ujjai
fölé essenek; vagy ha ezt nem tehetné, úgy meg-
elégszik azzal, hogy esküvés alatt legalább egyszer
férje lábára hágjon.

Esküvés után a jelenlévők ismét rendben, de
már mindkét fél együtt, zene és dal kíséretében
betérnek a menyasszony házába, melynek küszö-
bénél mézes búzát szoktak áldás jeléül az új párra
hinteni, mely alkalommal az utcán a nászasszo-
nyok ily dalt hangoztatnak:

„Köszönjük a mi papunknak,
Ugy mint jó lelki atyáknak,
Hogy minket nem késleltetett,
S mindent oly szépen elvégzett . . .

Inog, inog ez az utca,
Amint az új pár jár rajta.
A házak is meghajolnak,
Ha ennyi sok fényt s díszet látnak.

Felszállott az ékes páva,
Az örömház kapújára;
Hullott csillogó zuzmara.
A menyasszony szép hajára . . .

Az új pár előtt mi lebeg?
Repdeső homályos felleg.
Kérjük Istent, hogy e homályt
Oszlassa el mi hamarább.“

A házhoz érve:

„Nyissatokajtót, jó szülék,
Haza hoztuk a menyecskét.
Vele együtt a boldog vőt,
Adjon az ég nekik erőt.

Jőjj, jó anya, jőjj előnkbe.
Fogadd gyermeked kebledre,
Neked ő nagy örömet hoz,
Vezesd őt a telt asztalhoz.“

Ekkép bevonul a násznép a szobába; de elébb csak a vőlegény vendégei telepednek le az asztal körül; mindkét fél nászasszonyai azonban állva maradnak s következő dalbeszédet folytatnak:

„Nagy itt a bőség és a kincs,
Csak a csapláros sehol sincs,
Leszakadt a ház padlata,
Ott veszett szegény alatta.
Fohászkodjunk jó Istenhez,
Igy a jámbor tán mentve lesz.

Tisztességes nászasszonyok,
Kérünk, most velünk szóljatok.
Tán nem mertek szót emelni,
Kérdéseinkre felelni?
Mi nem hívatlanul jöttünk,
S így jogainkal élhetünk.

Hol van, hol az örömanya,
Ki nekünk a korvaj nyújtja?
A tarka tyúk még tegnap künn
Kapargatott s járt jókedvün.
És már ma a szegény pára
A bús táncot nyáron járja.

Mínthogy házunk a szélen áll,
Róka vitte el magával
Rossz gazdasszony kí engedi,
Tyukocskáját elcsenteni.“

E körmönfont dal után a vőlegény emberei a lakomához fognak, mi többnyire pálinka és kenyéren kezdődik; erre következik a sült tyúk, sertés- és bárányhús pörköltve, főzelék, kalács, kürtösfánk és legeslegutoljára a leves. Közben-közben pálinkát isznak, többnyire egymásra köszöntve ilyképen: „daj Bozse!“ (adj Isten.)

Étkezés után a vőlegény násznagya pénzbeli ajándékot ad a menyasszony anyjának, hogy a leány illendően fölnevelte; végre a vőlegény este

felé a menyasszonnyal és két nászasszony kíséretében haza felé készül; ekkor a menyasszony ekkép búcsúzik szüleitől:

„Isten veled édes anyám,
Gondolj jövőben is reám,
Én távozom, de magammal,
Mit sem viszek ne aggódjál;
Sőt még én emlékül hagyom
Könnyeimet az asztalon.
És padlózatán a háznak
Megtalálod lábam nyomát.
És te hugom, ki maradsz itt,
Vedd át a háznak kulcsait.“

Az ifjú pár elmenetekor a lány szülői kiadják az ágyat, melyet a menyasszony házatól nem szekéren, hanem férfiak rúdakon viszik a vőlegényhez; a fiatal pár a jegykendő végeit kezökbe fogván, indul a leány házatól két nászasszony s férfiak kíséretében.

A vőlegény házánál a két nászasszony az asztalhoz ül és lakmározik, ezután pedig eltávozik; a menyasszony férje vendégeinél marad s igyekszik azokat mulattatni. Mielőtt azonban azt tenné, mindjárt beléptekor azonnal meghinti a fiatal párt a vőlegény anyja komlóval és búzával, annak jeléül, hogy hiányt sohase szenvedjenek. A menyasszony kalácsot ad anyósának és megcsókolja szíve táját. Azután az asztalhoz ül a menyasszony s egy figyermeket vesz fel karjaira. kit azon óhajtással nyújtanak neki, hogy először is fia születésék; a piruló leány a gyermeknek két kalácsot és egy szalagot szokott ajándékolni adni.

Reggel a menyecske a szoba seprésével kezdi új háztartását, mely alkalommal a vőlegény, némi

öszöntzésül, néhány krajcárt vet a szemét közé,
mit a menyecske szépen felszed és zsebre rak. Majd
a menyasszony házabeli vendégeit szülőit várják,
kik nem sokáig váratnak magokra, mert már
messziről hallatják zajos érkezésüket és ily dalt:

„Nyom után, nyom után
Keresd gyermekedet;
Ha majd megtalálod
Nagy lesz az örömed.

Hogyne akadnék rá,
Ne ismerném nyomát,
Midőn én neveltem
Szerelmem zálogát.

Egész nap dolgoztam
Reggeltől éjjelig,
Hogy híven ápoljam
Viruló életét.

Hej szeretett lányom,
Megyek hozzád, megyek;
S hogy boldogul élhess,
Ajándékot viszek.

Hej ha tudná szegény,
Hogy szülei jönnek,
Megaranyozná a
Hídat s ösvényeket.“

Erre ívás következik, mert a nászasszonyok
és vendégek folyvást jönnek-mennek s násznép-
ben nincs fogatkozás.

Egy hét múlva a menyecske szülei házá-
nál utólakomát tartanak s ezzel a lakodalmat és nász-
ünnepélyt véglegesen befejezik.

Ezek a lakodalmi szokások vidékenként változnak s a dalok is különbözők.

A *makovícai* kisoroszoknál pl. a lakodalom így folyik le:

A leányok és menyecskék, midőn valahol a jegyváltás megtörténik, különböző dalokat énekelnek: pl. a vőlegény anyjára:

Az öreg búzát tisztogatott,
Jó menyért Istenhez buzgón fohászkodott,
Hogy legyen varrónő és ügyes takácsné,
Hogy Jancsi ingére madárkát himezzen.

A vőlegényre:

Mihály négy lovat tisztogat,
Feleségért készül,
Ifjú feleségért
A piros Annáért.

Gyuri négy lovat tisztogat,
Ilya párnákat igazgat,
Készíti, készíti,
De nem tudja kinek,
A Gyuri azt mondja,
Hogy az majd neki lesz.

A menyasszonyra:

Az asztalnál ül a leány.
Mint egy virágzó rózsaszál,
Fekete szeme kisírva,
Változott az ő világa.

Miért sírsz és miért bánkódol,
Ugyan mi fáj úgy tenéked?

Azért a zöld koszorumért,
Mert te tölem már elvetted.

Miért nem sírattad akkor,
Amikor tőled elvettem,
Nem sírattam, mert gondoltam,
Hogy csak tréfát üzesz velem.

Mikor már az esküvőre viszik a menyasszonyt,
a nászasszonyok így énekelnek:

Ülj fel velünk, ülj fel,
És még mondj valamit,
Legalább egy szócskát,
Anyám Isten veled.

Esküvő után a vőfény szétfonja a menyasszony haját és a zsinórokat, amelyekkel haja össze volt kötve, darabokra tépi és odadobja, ahol a lányok szoktak állani ha a menyasszonynak van nővére, akkor az is eltesz egy darabot.

A menyasszony aztán azzal a vászondarabbal, amelyik a templomban volt rajta, a koszorúslányt háromszor megüti, hogy egy éven belül az is férjhez menjen.

Esküvő után a nászasszonyok azt éneklék:

A templomba csak egy,
A templomból kettő,
Öreg édesanyám,
Tied mind a kettő.

Vagy:

A templomba elment,
Mint viruló rózsza,

S a templomból haza,
Mint zöldelő fűszál.

Esküvő után a menyasszony házána! nagy lakoma van, rendesen az egész falú ott van. Senki se megy üres kézzel, minden asszony visz egy tál búzát, vagy árpát és rajta egy néhány tojást, vagy egy egy csuporka vaját. A leányt hajnalban viszik haza, de az úton, ha pláne messze laknak, nagyon sok pálinkát kell kiosztogatni, mert az úton sövénybe dugott karókkal elállják az emberek az útjukat és addig nem térnek ki az útból, míg pálinkát nem kapnak, és ez többször ismétlődik. Néha már egészen kivirrad, de ők mégis lámpásokkal mennek, mert kinevetnék őket, hogy még lámpásuk sincs, persze, ha már egészen világos van, akkor mindenki beléjük köt, hogy vigyázzanak, menjenek lámpásokkal a lovak előtt, mert nem látni az utat, még kifordulnak.

A vőlegény anyja kifordított kocsisban (ködmön, báránybőr gunya) várja őket és a lánytól ezt kérdezi:

Mit hoztál menyem?

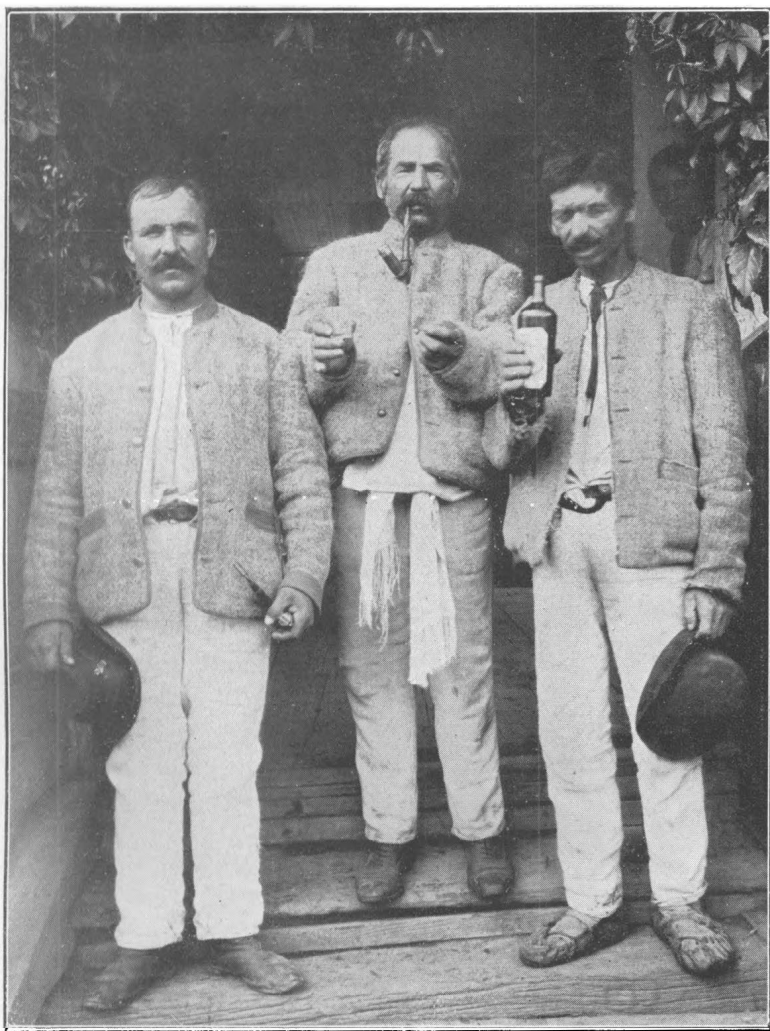
Mire a lány így felel:

Szerencsét, egészséget és Isten áldást.

Ezután az asszony megcsókolja a menyét és bevezeti a szobába, de arra vigyáz, hogy a lány ne menjen a sût elé és bele-nézve csendesesen el ne mondja ezt a mondókát:

Hloboka tam jamicska,

Ne zmisztila bi szí ja tam moja mamicska.
persze, egyik lány sem mer még csak rá se nézni a kemencére, nehogy ráfogják, hogy belenézett és esetleg átkozzák, mert azt tartják, hogy akkor az anyós nem fog sokáig élni.

Lakodalmas ruthén férfiak. Ung-m.

Délután a padláson bekontyozzák a menyasszonyt és éneklík:

Mikor menyecskét kontyoztunk,
Tyukok a padról repültek,
Ej tyukok a padról repültek.

Kontyozás után következik a menyasszonyi tánc.

Tánc után mennek „do mitya“, mosdani, vagyis a menyecske a férjét egy kis kendőcskénél fogva levezeti az árokhoz és ott a vőfély a bottal, melynek csákány alakú fogantyúja van, vizet csepegtet a tenyerére és a menyecske megmosdík, azután egy kupa vizet merít és megint visszavezeti a férjét és a vizet is magával viszi. Otthon összejárja az egész épületet és a kupából meghintí egy vízes szalmacsutokkal az egész házat.

Este jönnek a menyecske rokonai és komái, az u. n. „pridánákra“ (befejező lakoma).

A lakoma alatt a vendégek pénzt raknak össze a menyecskének. A lakoma végén a menyecske fején egy nagy kenyeret hoz be, az ugynevezett „valecet“ amely cukorral, virággal mogyoróval, mézes-kalácscsal van feldíszítve és abból vág egy darabot és még két rőf patyolatot is ad a férje rokonainak, a közelebbiek többet is kapnak. Ha van a vőlegénynek lánytestvére is, annak szép uj pántlikát ajándékoz. A menyecske az összegyűlt pénz egy részét a gazdaságba adja, többit pedig elteszi.

HALÁLOZÁS.

A nép nem fél annyira a haláltól, mint például az értelmiség. Ezért az orosz a legcsekélyebb rosz-

szullét esetén is rögtön papért küld, hogy meggyóntassa és meg áldoztassa a beteget. Az utolsó kenetet azonban csak annak adják fel, akít már menthetetlennek tartanak. Az utolsó kenet feladásánál keleti szertartás szerint a pap egyik imád-sága közben a kántor a beteg fején tartja a kinyitott evangéliumos könyvet. Ha azon a lapon, ahol a könyv kinyílt, sok a vörös betű, jele, hogy a beteg felépül, — ha pedig kevés van, vagy éppen nincs vörös betű a kinyitott lapon, a beteg halála kétségbevonhatatlan. Ugyszintén bizonyosra veszik a beteg kimulását, ha szombaton betegszik meg.

Ha a halál közeledtét sejtik, szentelt égő gyertyát adnak a szenvedő kezébe, ha pedig soká tart a halállal vívódás, a beteget a szoba közepére, a mestergerenda alá fektetik azt hívén, hogy itt szenvedései hamar véget érnek. A gyermek és a nő halottat asszonyok, a halott férfit pedig idősebb férfiak mossák meg s öltöztetik föl. Rendes ünneplő ruhába öltöztetik az elhunytat, lábára fehér vagy fekete perkálból készült harisnyát huznak s ha férfi a halott, uj kalapját, sőt a pipáját is mellé teszik. Az elhalt gyermek fejére bőrvény koszorút fűznek, kezébe pedig vékony kis viaszgyertyát, helyelközzel meg piros tojást adnak. A gyermeket az asztalra, a felnőtt halottat pedig ládára terítik ki a fal mellett s egy lepedővel letakarják. A városokhoz közel eső helyeken már a boltból vásárolt szemfödelet is használnak. A családfő, vagy ha ez halt el, ennek legöregebb atyafia rendezi a temetést. A temetésrendező a halottnak fiu gyermekeivel együtt, míg a temetés meg nem történt, mindenféle hajadonfővel jár a gyászjelzésesül. A keleti egyház azt kívánja, hogy a halott mellett éjszaka a szent Dávid zsoltárait olvassák vagy

énekeljék. Ezt a tiszta orosz ajku tájakon oly pontosan teljesítik, hogy még az egynapos csecsemő koporsójánál is olvastatnak zsoltárt. (Pszáltíra).

Ily zsoltárolvasásra igen készségesen és nagy számmal gyűl a nép apraja-nagyja, mivel a szüneteket, amiket a zsoltár olvasás vagy éneklés közt tartanak, mulattató s jellemző játékokkal töltik ki.

Némely helyen az a szokás, hogy napközben a lelkész az evangéliumokat olvassa a halott mellett.

A koporsót leginkább gyalultatlan bükk, tölgy vagy fenyő deszkából tákolják össze, s annak egyedüli díszítése a korommal tetejére mázolt kereszt. A sírgödört csak a temetés napján ássák meg, mivel nézetük szerint, ha a sír gödör egy éjen át üresen áll, a családban csakhamar halálozás következik be.

Szeretik, ha a temetés mennél fényesebb más szóval hosszabb ideig tartó legyen s hogy a lelkész a halott fölött búcsóztatót mondjon. A beszéd mondás és búcsúztatás különösen Máramarosban dívik, hol még a gyermekeket is búcsúztatva temetik.

Mikor a halottat kifelé viszik a szobából, a koporsót három ízben odaütik a szobának a pítvar ajtónak az alsó küszöbéhez, hogy a halott lelke haza ne járjon.

A temetés alatt az udvaron az atyafiak a koporsó körül térdepelve imádkoznak.

A keleti egyház szertartásához képest a temetésen az evangélium felolvasása s a búcsúztató befejezése után az elhunyt egyéntől való búcsúzás jeléül megcsókolják a pap kezében tartott keresztet, meg kerülük a koporsót s keresztet vetnek rája.

Ha családfő hal el, a temetés szertartásai elvégztével, mielőtt a temetőbe indulnának, két

asszony a koporsó két oldalára áll s a koporsó alatt egymásnak háromszor nyújt át egy csomagot, melyben só és ételnemű u. m. zab, gabona, buza, tengeri s efféle van. Ezt a sót aztán a marhának adják, hogy ne pusztuljon el a gazdája után, míg az ételneműt a vetőmag közé elegyítik, hogy meggátolják annak elfajzását. Sok helyütt a gazda temetése idején szabadon bocsátják a szarvasmarhát, hogy kár ne essék benne. Máramarosban helyenként szokták a temetés után a szegényeknek főképen pedig az özvegyeknek és árváknak egy egy borjut, juhot, kecskét vagy süldőt ajándékozni a halott lelkiüdvéért

A koporsó legtöbb helyen földetlenül vagy egy fehér vászon lepedővel betakarva áll az udvaron és csupán Máramaros egyes tájékán szokás a koporsót értékes és háznál gyártott pokróccal földni be, mely a temetés után a papé lesz.

Bereg megye felső vidékén a hajadonokat nem engedik a temetésre menni, azt híven, hogy aza leány, ki a temetésen jelen van, pártában marad.

Másutt meg a legközelebbi rokkonok nem kísérik ki a temetőbe a halottat. De ahol kikísérik ott ingők alá felülről egy marék földet dobnak a sírról, hogy könnyebben felejtsek el a halottat.

Hegyes-völgyes és patakokkal keresztül-kasul szelt vidéken lakván az oroszok, a halottat a temetőbe még nyáron is szánkán viszik ki. A síkon lakóknál bizonyára a velük szomszédos magyarok példájára a legény halottat leányok, a leány halottat pedig legények viszik a végső nyugvóhelyére. Ugocsában a fiuk, kivált a legények sírájára apró fehér lobogót tűznek.

A temetést követi az elengedhetetlen tor (komásnya), melyet azonban vidékenként más-más módon tartanak meg.

Vannak községek, hol a torra csak azokat hívják meg, kik a temetésnél mint sírások koporsó készítői, halott-, kereszt-, és zászlóvivők teljesítették szolgálatot. Más helyeken meg a temetésen jelen voltak mindnyájan hivatalosak a torra s így elsősorban a lelkész, a kántor, a harangozó kiktől aztán igen rossz néven veszik, ha a meghívást nem fogadják el. A hegyes völgyes vidéken elszórt falvakban, hol sokszor másfél órányi távolságra esik a temető a halottasháztól, mindjárt a temetés után ülik meg a tort, olyformán, hogy csak a tor megtartása után viszik a halottat a temetőbe.

A felnőtt halottakért rendszerint minden évben szolgáltatnak legalább egy gyászmisét, de az alatt, míg a halott a teritőn fekszik, elengedhetetlennek tartják a legtöbb helyen egy misét fogadni. A jobbmóduak különben a temetést követő harmadik kilencedik és negyvenedik napon nemcsak misét, hanem parasztászt szolgáltatnak az elhunytért. A parasztász nem egyéb, mint egy a temetéshez hasonló gyászszertartás, melyet a pap vagy a templomban, vagy a sírnál, vagy pedig a háznál végez.

Parasztászt igen sokszor végeztetnek Máramaros, Ugocsa és Bereg megyében misével vagy anélkül az elhaltért. A parasztászt a vidéki szokáshoz képest három, hét vagy kilenc cipó felett végzik, mikhez járul egy tál cukorban főtt buza, melyet felül egy főtt szilvából és dióbélből csinált kereszt díszít. A kenyerek a papot és kántort illetik, míg a főtt búzából minden jelenlevő kap egy kanállal.

Ha a pap a halottas udvarból távozva visszanéz, vagy ha a sír beszentelésénél abba hőszenen tekint, szerintök annak a jele, hogy abból a családból nemsokára újra meghal valaki.

Hogy a községben minél ritkább legyen a halálozás, az új papot délelőtt iparkodnak a faluba behozni.

RÓMAISATURNÁLIÁK NYOMAIA MAGYAR OROSZOKNÁL.

Amint föntebb is említettük az oroszok a halott virrasztásnál a zsoltárolvasás vagy éneklés közti szüneteket sajátos és jellemző játékokkal töltik ki.

Ezek a játékok nem egyebek, mint késő ivadéka a régi római saturnáliáknak s bár kissé ízetlenek, érdekességük el nem tagadható, annyira, hogy érdemesnek tartjuk azokból néhányat Zsatkovics K. György gyűjtése nyomán közölni. Ime :

„Az udvaron felöltöztetnek egy férfit vén aszszonynak, egyet pedig vén embernek ; hogy púpos legyen, egy csomó szénát kötnek a gubája alá, széles gatyaszárait pedig alul összekötik és szalmával tömik ki. Fejére szalmacsutakkal díszített, kifordított sapkát tesznek, korommal bekent csepüből szakált és bajuszt ragasztanak az arcára, derekát pedig szalmakötéllel kötik át. Az öregek közül az asszony guzsalyt tart a kezében, erre a szobába igyekeznek jutni, be, de a nagy tolongásban valamelyik férfi bottal ütögeti az öregek lábait s mintha kutyákat hajtana kifelé, folyton kiabálja : „Csiba, mars ki !“ Végre lassan, reszketve, a szoba közepére érnek s a vén ember az asztalnál ülökhöz fordulva így szól : „Becsületes emberek ! fogadjanak be bennünket éjszakára.“ Erre kérdik tőle : „Hová való vagy ?

Feketepataokban születtem, Neugassfalván laktam, most pedig Cokiházára megyek.

Van-e utleveled ?

Van, ott van az öregemnél. Most egy darab papírt vesz el a vén asszonytól, és az asztalhoz menve mondja : „kántor uram, olvassa el azt az utlevelet.“ A kántor a jelenlevő férfiak egyikére, ki elmésségéről ismeretes, mutatva felel : Ez az én íródeákom, hadd olvassa ő el.“ Átvéve a vén embertől a papírost, a megjelölt férfi arról mindenféle nevetető és humoros dolgokat olvas le, mint pl. „Ez az írás egy grammatika, olvasta azt a pap és a püspök és abban az van írva, hogy te öreg kutyafi, vagy stb.“ Elolvastván az elolvasandókat, az öregek a körülállók kérésére táncolni kezdenek. A tánc befejeztével elkezdik az öreg embert nógatni : „no öreg, jer a kemencére melegedni.“ Az öreg erre a kemencére igyekszik feljutni, de a fiatalság több ízben visszarántja. Mikor végre sikerült a kemencére feljutni, kiválasztanak mellé egy egy férfit és két suhancot, kezébe adnak egy tört fazékat, melyben szénből készült festék és ecset helett egy darab forgács van. Erre az öreghez kiválasztott férfi megállapítja gondolatban hogy melyik aszonynak vagy leánynak melyik férfi vagy fiu lesz párja és az összeállítást úgy csinálja, hogy az minél meglepőbb és így nevetségesebb legyen t. i. csunyához szépet, fiatalhoz öreget, esetleg parasztlegényhez cigányasszonyt stb. választ. Most az illető férfi botjával a mestergerendára ütve mondja : „Öreg, mennydörög, vess magadra keresztet!“ Az öreg így vet magára keresztet : „Az atyának, a kapunak az én üstököm aranyból van.“ A férfi kérdi :

Mit sütsz ott öreg ?

Gúnárt.

Miért nem sült még meg ?

Mert nem folyik a zsír belőle ?

Mikor fog a zsír folyni?

Mikor ez és ez azt és azt megcsókolja — feleli az öreg, kinek az illető férfi egy általa kiválasztott pár nevét sugja meg. Miután pedig a komikusan összeválasztott pár ritkán hajlandó összecsókolózni, — az öreg elkiáltja magát: „ne bosszantsátok az öreget“. Erre a két kiválasztott suhanc az öreg elé hurcolja a megnevezett párt és az öreg a vonkodó félt bekeni a szénből készült festékekkel. Ha pedig félve a bekenéstől, összecsókolóznak, akkor az öreg ilyforma szerencsekívánatokkal üdvözli őket: „Ugy cselekedjete, hogy holnap a templom előtt levő hársfa mellett a láncot zörgessétek. Ugy szeressétek egymást, hogy szüntelen verekedjete, Olyan jó dolgokat legyen, hogy a falra másszatok, Olyanok legyetek, mint a karácsonyi börtben az erdő. Oly jó dolgokat legyen, hogy egymásnak a szemét vájjátok ki, stb.“ Mig az öreg ember így mókázik, a suhancok el-ellopják tőle az öreg asszonyt és a festékes csuprot. Megtalálva hosszas keresés után az asszonyát, nézni kezdi azt és mondja: „most öreg napjaidra már nem szeretsz. Látom fiatalabbak után jár az eszed. A megtalált festékes csuporból sorra keni a jelenlevőket, kiabálva: „káfás, káfás!“ vagyis „kac, kac!“; mintha a gúnárra leselkedő macskát hajtáná el felé. Mikor már az öreg megelégette a dolgot, egy intésre kiszökik a szobából az öreg asszony és utána maga is.

Egy másik kedvelt és divatos játék a virasztásnál a következő. A szoba közepére húzott hosszú székre egy suhanczot fektetnek le és leterítik lepedővel. Ez a halott. Egy férfit felöltöztetnek asszonynak, ki is, mint a halott felesége odaáll a ravatalhoz s elkezdí férjét síratni és síratás közben ilyformán ad kifejezést bánatának: „Meghalt

és csak azt sajnálom, hogy egy véka paszulyt evett meg. Ne menj a holt teste mellett, mert abban nincs más csak gonoszság, ha föltámad, karót ragad és mindnyájatokat lecsépel," stb. ilyféle. Ezután a jelenlevők tanakodni kezdenek, hogy a papért kellene menni, hadd jöjjön már temetni. E közben kint az udvarban egy élceiről és tréfáiról ismert férfit papnak öltöztetnek föl oly formán, hogy elől és hátul egy—egy kötöt kötnek a nyakában, kezébe pedig madzagokra kötött bögrét adnak füstölő gyanánt, melyben izzó parázson kóczot égetnek. Bejövén a papnak öltözött ember humorisztikus temetést kezd végezni. Így pl. az evangélium helyett ilyformán beszél: „mikor a patak mentén fölfelé, megtaláltam a pap reverendáját. Fölveszem magamra a reverendát, és nézek alá és föl, magam is gondolom, belőlem is lenne pap, ha felvennék magamra egy reverendát stb. „Ezután prédikálni kezd a halott fölött ilyformán: „Mindig járt-kelt, otthon keveset volt. A templomot nem látogatta, mert mikor a templomba kellett volna menni, ő a feleségére lármázott, hogy enni főzzön neki, aztán rágyújtott a pipára, elment a korcsmába és csak onnét a templomba. A templomban az Isten igéjét nem hallja, mert részeg és szűnyokál. Most az angyalok sírnak mellett, mert a gonosz lelkek egy—egy keresztény lelket ragadnak el tőlük. Rögtön jönnek a tisztátlan szellemek, magokkal viszik a lelkét s a pokolba kísérik. A pokolban szüntelenül egy szekéren követ fog szállítani, de úgy, hogy a hegynek menve az ördögök benyüggözik mind a négy szekérekereket, míg a hegyről jöve szétnyüggözik. Mikor a követ fogja szállítani, az ördögök vasvillával fogják ütni—szurni stb.“ Erre a két férfi felkapja a széket, mintha kifelé akarnák a halottat vinni, de,

ha az hirtelen le nem ugrik a földreborítják“. ^{1.)})

ÜNNEPI SZOKÁSOK.

Az orosz nép élete annyira összeforrott valóságával, hogy a polgári életben is az egyházi élet tartja szem előtt s annak nagyobb ünnepnapjai képezik reá nézve számításaiban, gazdálkodásában stb. a kiinduló pontot.

Az ünnepnapok száma igen jelentékeny, összesen 22 olyan ünnepe van a gör. kath. egyháznak, amit hivatalosan meg kell ülni. — Ezenkívül rendkívül sok a kisebb és csak a nép által ünnepelt ünnepnapok száma.

Az ünnepek közül leginkább a Vízkereszt, Husvét, és Karácsony érdemelnek említést abból a szempontból, mint amelyeknek megünneplése sajátos és elbeszélésre érdemes szokások között történik.

VIZKERESZT.

Január 6-án van a *Vízkereszt napja* (vodoscsi), midőn a vízszentelés történik. Ez vagy a templomban, vagy, ha lehet, a folyónál megy végbe. A megelőző nap épen olyan, mint a szent este, de megkülönböztetéseül „babim vccsur“ (vén aszony estéje) a neve. Ha az ünnepies vízszentelés a folyó vagy patak partján történik, amit Jordánra menésnek hínak, szentelés után a megszentelt vízben a legtöbben megmosdanak, mert

1.) V. ö. még részletesebben : Dr. Sztripszky Hiador. Halottasházi játékok Máramarosban. *Erdélyi Múzeum* 1909. évf. (dr. Gr. Krek : *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, Craz, 1887.

azt hiszik, hogy az új évben erősek és kivált a bőrbajoktól mentek lesznek. A vízszenteléshez minden családtól hoznak egy korsó vagy egy üveg vizet, melyet aztán otthon féltve és szorgosan őriznek és szükség esetén használnak.

Vízkereszt napján vagy az utánna való napokon sok helyütt a pap sorra járja a falut s a lakóházat és a melléképületeket meghintí szentelt vízzel. Ez alkalommal a hívek, kik ezt igen jó néven veszik, életnemüvel, gombával, dióval, mogyoróval, tojással szösszel vagy pénzzel igyekeznek kipótolni a papot és kíséretét a fáradságért.

Ez ünnep éjszakája egyike azon időpontoknak mikor a kuruzslók babonás működésüknek pl. az állatok szaporaságára, a tehenek bőtejelésére menve a legtöbb eredményt tulajdonítanak.

Ha Vízkereszt napján kemény hideg van, jó termést vár az orosz.

Sáros, Szepes és Felsőzeplénben vízkeresztkor a 12—15 éves fiúk. fűzfa vesszőt vágnak s vacsora után házról—házra járnak énekelni.

A legidősebb először bekiabál az ablakon :

„Gazd uram megengedi-e, hogy vigadozzunk“

Mire a bentlévők ezt felelik :

„Csak vigadjatok“.

Erre rákezdik :

Három király jött napkelet felől,

Hogy hódoljanak ő népek előtt,

Fényes csillag száll az égből

Gazd urunkat ébreszté fel,

Keljen, keljen házigazda,

Udvarában nagy öröm van,

Nagy öröm van s Isten írgalma.

Már tehénkéi mind meg borjztak,

És magának egytől—egyig kis ökröt hoztak,

Az ökröcskéeknek arany szarvuk van,

Pénzt hoznak magának gazda uram.

Aztán jön a „víncsuvalás“, a jó kívánság:

Hogy annyi fiúk legyen,
Mint libán a toll,
Hogy annyi lányok legyen,
Mint rostán a lyuk.
Hogy annyi ökrük legyen,
Mint erdön a tölgy,
Hogy annyi borjúcskájuk legyen.
Mint házon a zsup.

A szobából kivisznek nekik egy kis zabot, a fiúk pedig a fűzfavesszőből adnak kettőt—hármat, amelyekkel néhol még jól ki is kapnak. Néhol úgy is kitesznek velük, hogy a tál aljára vizet öntenek és csak a tetejére tesznek zabot, a víz azután az egész úton csorog a zsákból

HÚSVÉT.

A közelgő húsvéti ünnepre minden jobbmódú gazda vagy konventióos cseléd búzáat szerez s annak lisztjéből font kalácsot készített, melyet pászkának nevez. ¹ Ezt még a legeggyűbb cseléd is megköveteli s annak elmaradásaért fájdalmasan panaszkodik. Ez ősi népszokás adja meg a húsvétnek valódi zománczát, mely nélkül az talán ünnepnek sem tekintetnék; s ezt talán némi takarékoszágra, szerzési igyekezetre is serkenti a szegény munkásosztályt, senki sem akarván családját kalács és zsírosabb, jobb falat nélkül e nagy napokon (velíki denj) hagyni. Csakugyan a karácsonynak

¹ Lásd Lehoczky T. „Beregvármegye monographiája 243.

is a lakmározás a köz népnél a fényoldala, ama bűverő mely a szent estét hő vágyának céljául tüzi ki s melyet egész éven át emleget. A húsvéti velik denyről különösen azt tartja az orosz, hogy akkor egész évre jól kell lagnia. „Tot deny kol; tulykó jisztí, any na csílej rok.“ Nagypénteken a szent sírhoz járván ünnepi ruhában zarándokolni, a kalácsot csak másnap süti meg; ugyanekkor fest tojást, főz sódart s tehetsége szerint látja el magát különféle nyalánksággal s jó élelemmel a bekövetkezendő ünnepre, melyet 40 napi szigorú böjt előzött meg.

Húsvét vasárnapján reggel még a szegényebb sorsú házi nő is, kalácsot, sódart, vajat, szalonnát, füstölt kolbászt, tormát, tojást, hagymát, sőt, üvegcsében pálinkát rak be egy nagy kosárba s azzal útbaigazítja tisztára öltözött családját, vagy maga viszi a templom elé, hol az a kis mise végén beszenteltetik, az éneklész s néhol az egyházi feljogosítva lévén, minden kosárból egy—két tojást maga részére vagy a pap számára is kivenni.

A felvidéki fiók—községekből viradat előtt indul meg, kocsin, lovon vagy gyalog a karaván a szomszéd falú egyházába, útközben, ha sötét, faszövétnekeket lobogtatva; a templom elé érven, térdelve várják a pászkák megszentelését, melynek végeztével mintha kergetnék, szalad a böjtunta népség haza, mindenki első óhajtván lenni, ki az otthon sovárogra váró övéinek megvigye nemcsak a megszentelt zsíros falatokat, hanem az ősrégi keresztényi üdvözlést is, mely a két szóban foglaltatik: „Chrisztusz voszkresz“ (Krisztus feltámadt), melyre azután pünkösdig ez az álló felelet: „Voisztynu voszkresz“ (Valóban feltámadt). Így az asztalra helyeztetvén a pászkával telt kosár,

rövid ima után, a házi gazda pálinkával, a nő pedig ennivalóval kínálja, meg a család tagjait és szolgálait. És fölösleges mondani, hogy a szertartás után a kosár tartalmát csakhamar olymódon fogyasztják el, hogy sokan a túlevésnek áldozataivá válnak . . . Valóban, a megelőző hosszú böjtöt különösen a vallásához hűn ragaszkodó orosz nép, oly lelkiismeretesen szokta megtartani, hogy legnagyobb bűnnek tartja annak megszegését; gondosan tartózkodik még a tej, tojás és vaj evéstől is megelégszik száraz tengeri lepénnyel, sült burgonyával és nyers hagymával fűszerezett savanyú káposztával; miért is nem csuda, ha a soká nélkülözött jó zsíros ételből nem tudnak egyhamar és könnyen jóllakni, a torkosságá gyönyöreivel eltelni.

A sódar és szalonna bőrét, vagy a tojás héját s egyáltalán a megszentelt ételnek semmi legkisebb maradványát nem dobálják el, a szemét közé keverni meg épen bűnnek tartják. A jobbmódúak elégetik a szentelt étkek maradványát, a szegényebb nép egy része szintén ezt teszi, de a nagyobb része nem. Gondosan összegyűjtve minden legkisebb maradványt, vízre viszik, hol nem dobják bele, hanem figyelmesen bele-teszik. Némelyek csak azért, mert így látták szülőiktől is, mások már tudják az okát is. Ugyanis az a hagyomány tartja fenn magát, hogy ott, hol a víz (patak vagy folyó) a tengerbe ér, egy keresztény nép lakik mely azonban annyira el van vágva a világtól, hogy semmit sem tud arról ami itt történik; még a húsvét napját sem tudja, mert olyan szegény, nép, hogy papja síncs, aki megmondaná. A víz leviszi tehát a szentelt étel maradványait s a távol nép ebből, főleg pedig a nagyszámú tojás-héjból tudja meg, hogy itt a húsvét. (Ehhez né-

míleg hasonló szokás van a podoliai kisoroszek között is, ott a távolszakadt népet „rachmann“-oknak nevezik.) A három ünnepnapon minden orosz tartózkodik a legcsekélyebb munkától is; sőt azon is megbotránkoznak, ha más vallású ember dolgozik az ő húsvétjukon. Ez ünnep alatt történik a legtöbb ismerkedés az ifjú nép között e húsvét után van a legtöbb lakodalom.

Húsvét hétfőn hétfőn még alig virrad meg, már is jelentkeznek a leányos házaknál rózsavízzel telt üvegcsékkel ellátott kisebb-nagyobb fiúk, kik azután, némi viszonzás fejében, szépen sorra meglocsolnak minden női teremtményt, a vén anyókatól kezdve le az anya ölében sírányozó kisdedig; míg künn azalatt a férfi cselédek és legények kissé pityósan, ugyancsak áztatják a leányokat állításuk szerint azért is, hogy meg ne rühesedjenek; s valóban ki e napon a meglocsolásban nem részesült, aggódik egész éven át e miatt.“

KARÁCSONY.

A családok legkedveltebb ünnepe a karácsony.¹ A szegény oroszok is óhajtvá várják a szent estét, mert akkor végződik be a karácsonyt megelőző negyvennapos böjtüjük, melyet bizony a legjámorabb lelkű is megunhat, ha hozzá is szokott a sok böjtöléshez, lévén kényszerítve vallásilag a hétfői és pénteki böjten felül évenként 124 napot böjtöléssel eltölteni.

A szent estén szalmával terítik a ház földjét, s azon mindenki, még az elaggott, 90 éves ős is, egyszer-kétszer végig hengereg, hogy dereká-

1. V. ö. Lehoczky T. Beregvárm., mon 241. lap.)

ból a jövő évi csömör a szalmába szálljon. Ezután egy erre készített zab-kévét veres övvel átkötve, behoznak a szobába s azt felfelé állítva az asztalra igazítják; e kévét ünnepélyes komolysággal a gazda hozza be, ki e közben kívánja gyermekeinek és családjának, hogy ahány zabszem van a kévében, az Isten annyi bárányt, juhot, tehenet, ökröt, félasztagos zabkereszteket adjon jövőre. E kévére, melyet királynak neveznek, vacsorakor minden tag az első pohárból három csepp pálinkát önt. E mellett széna van s annyi vereshagyma, ahány a háztagja.

Ezután egy eleven borjút vagy juhot hoznak be, mely minden főtt vagy sült ételből ízlel egy-két kanálnyi ezt polázníknak (bemászónak) nevezik, annak jeléül, hogy a szerencse az állattal jöjjön be a családba. Majd istállóba megy a gazda s ott telelő marhákkal sőt nyulat. Ilyenkor, úgy tartják, hogy a barom, különösen a tehén megszólal s emberi hangon elpanaszolja, hogy a gazda miként bánt vele az elmúlt éven át. Sok ember, hitők szerint, kilesi az ily megszólalást, azonban ki a hallott szavakat tovább adná s a hallottakat kibeszelné, rögtön megnémulna, miért is a titkot a világért sem árulja el.

Ez este a gazdasszony a malom garatjáról lopni szokott egy maroknyi zabot, s ezt gubája újján át szórja a tyukoknak, hogy böven tojjanak, s hogy tojás tyukja tojásait jól kiköltse, ráül a szoba padlájára. Később a gazda a férfi ruhába öltözött nejével gyümölcsös-kertbe megy a fákat megíjeszteni; mi abból áll, hogy azokat felemelt fejszével fenyegeti s megütlegeli; mire az asszony nevében kéréli a gazdát s igéri, hogy ezentúl jók lesznek s böven fognak teremni.

Majd a házat babbal (paszuly) veti körül a

nő, hogy az inláz babra hágva, nyakát szegje s ez egész éven ne ártson a családnak, s hogy e félelmetes kórt a háztól még inkább eltávolítsák, egész éjjel világítanak és virrasztanak, azon hiedelemben lévén, hogy e kór csak az alvókat támadhatja meg.

Estebédre mézes pálinkát isznak, borsót, paszulyt, gombát, mákos kalácsot, esznek s kissé nyugodni ledőlnek; éjjeli harangozásra azonban felugornak s a templomba sietnek, hol sokan a nagy buzgóságban derekasan horkolnak. Az éj beálltával a gazdasszony kamrájában anyaszült meztelenre vetkezik s egy tál paszulyt kezébe ragadva, a házat körülfutja, hogy ez által a hajlék egész éven át tűz, jég és víztől ment legyen. Majd felveszi legszebb ruháját s ha férjhez menendő leánya van, azt mésvízzel megmosdatja, hogy ezáltal mielőbb férjet csaljon neki. A méhtartó házínő minden kasba annyi szor fúj belé, a hány rajt kíván belőle a nyárra, mint ő azután madzagra kötött csomókkal szokott megjegyezni. Éjfélkor mindenki vizet merít, mert ez akkor „arany víz.”

Az orosz hajadon leány, kinek esze különben már a férjhez menetelen jár, hogy megtudhassa, azon évben leteszi-e a pártát, a karácsonyi éjféli mise után, hátra nem nézve megy egyedül haza s egyenesen a fatartó helyre, honnan egy nyaláb fát olvasatlanul vevén fel ölébe, azt hátrafelé menve beviszi a tűzhelyhez, hol megolvassa s a hasábok páros vagy páratlan voltáról jövődől magának a párt vagy további magányt.

Karácsonytól vízkeresztig tilos a fonás, mert különben a juhok megbolondulván, forognának mint az orsók.

Városokban s népesebb községekben szokás,

hogy fiúkból egyes csoportok alakulnak, felöltöznek, angyalnak, püspöknek, királyoknak s pásztoroknak s így a Krisztus születésére vonatkozó jeleneteket rimes versekben előadva s énekelve bejárják a vagyonosabb házakat, karácsony estéjén pedig póznára feltűzött gyertyával megvilágított csillaggal járnak az ablakok alá énekelni.

A magyar orosz azt tartja, hogy karácsony ünnepén, mely január 6-ára esik, hite szilárdságát jelzőleg, nagy hidegnek kell lenni. Erre célzólag „tverda vjera“ azaz „kemény hit“ szokta ilyenkor mondani.

Karácsony este még a vacsora előtt majdnem minden gazda ember annyi bobálykát vesz elő, ahány állatja van (csak a szarvasmarhák, a lovak és a juhok jönnek számításba) és minden egyes bobálykába tesz egy csipkerózsa termést. Amint már ezzel elkészült, elmegy az istállóba és mindegyik tehénnek, lónak, juhnak a szájába tesz egy-egy bobálykát. Megjegyzendő, hogy amíg ezt végzi, imát mond. Amint már minden állatnak kiadta a maga részét, kilép az istállóból és a kezébe veszi a már előre odahelyezett csomó szalmát és a szobába viszi. A szobába lépve a következőket mondja :

„Dicsőség Jézus Krisztusnak! Kivánom mindnyájatoknak ezen szent vigilián, hogy az Ur Isten engedje ezt szerencsésen eltöltenetek — s a következőt megértenetek — nagyobb bőségben, nyugodtabban, gyarapodva, kisebb bűnökben, nagyobb örömben, Isten kegyelmében s hozzá még szerencsét, egészséget, bőséges Isten-áldást s mindazt, amit csak magatok kívántok a jó Istentől — adja meg az Isten.

A szobában levők erre azt mondják: „Adj Isten.“ Ezzel a szobába lépő leteszi a szalmát a

földre és szétteregeti s az ott marad egészen a karácsony másodnapjáig. Az alatt, amíg a gazda az istállóban jár, a gazdasszony a magtárban a gabona minden neméből, a hüvelyes veteményből kukoricából, lenből, kenderből, egy-egy marokkal vesz és a magával kozott vékába teszi. Amint a szobába ér, az egészet az asztalra teszi szalmát tesz rá és az egészet egy terítővel takarja le. Ilyen előzmények után következik a vacsora. A gazda minden ételből először a már odakészített sajtára vesz egy keveset és csak azután fog hozzá a család az evéshez. Vacsora alatt mindnyájan a falra néznek, vajjon nincs-e valamelyiknek kettős árnyéka és ha van, akkor az illető meg fog halni.

A vacsora után meg imádkoznak és kártyázni kezdenek. Ez eltart egész éjfélig, míg a templomba nem mennek.

A karácsony másodnapján reggel kiviszik a szalmát a szobából és köteleket fonnak belőle. Azután kimennek a kertbe és minden gyümölcsfára kötnek egyet, hogy sok gyümölcsöt hozzon a következő évben.

SZENT JÁNOS ÉJE.

„Szent János születése napjának előestéjén (július hó 5.¹), melyet a verchovínai oroszok, kétségtelenül valamely pogány Istentől, „kupalo“-nak neveznek, az ifjuság összegyűlve egy magas hegy ormán, nagy tüzet rak, a koszorúk és csengőkkel feldíszített juhokat és szarvasmarha csordát ide tereli, friss virágokból koszorút fon s a leá-

1. Lehoczky T. Beregvárm. mon. 246. 1.

nyok kört képezve, a tűz körül vigan lejtének; e közben a marhák száját kinyítják, hogy azokba a tűz világítson; mi által azok egy korlyuk nevű szájbetegségtől megőriztetnek. A leányok virágokkal díszítve, énekelve s egymást kézen fogva táncolják körül a lángokat, míg azok, kik csak mint nézők szerepelnek, a tüzet élesztik s fakalapácsokkal megvizesített kötáblára tett izzószénre ütnek s ez által a pisztoly-lövéshez hasonló durranást okoznak. Ha a tűz három napig sem alszik el, jó aratást és sok lakodalmat remélnek. Az ez alkalommal elzengeni szokott dal következő:

Világos szent János,
Éjszakád világos,
Míg előtted leszek,
Tiszteletet teszek.
Addig légy világos
Azután homályos.

Hajtogassuk
A cseresznye ágát,
Mert most éli
A legszebb világát.
Tépek leveléből . . .
Szeretőm színéből.“

JÁNOSNAPI SZOKÁS SÁROS- ÉS SZEPES VÁRMEGYÉKBEN.

A leányok este a múlt évi szentelt fűvekkel végigmennék a falun, hogy összehívják a többi leányokat legényeket és így énekelnek:

Jertek lányok szobotkára,
Süssünk egy fekete macskát,
Míg a lányok összegyűltek,
Fiúk széttépték a macskát.

Kimennek a mezőre és egyenként kezdik rakni a tűzre a fűvet, ezenkívül még szalmát, meg száraz galyakat is hoznak, hogy a tűz tovább égjen.

A lányok megint énekelni kezdenek és minden lánynak választanak egy legényt.

Keleten a kis patakban
Vízét ivott két galambka,
Ittak, ittak és elszálltak,
S leültek egy liliomra.
Elkezdtek ott beszélgetni,
Elvenniök kit kellene,
Itt van (a legény vezetékneve) szép legényke
És a (leány vezetékneve) szép leányka,
Össze kéne adni őket,
S ajánlani az Istennek.
Az Istennek, a kegyesnek,
S Jancsikának a fehérnek,
Kemencére tették őket.
Aztán harminc gyermekök lett,
Két kötője (Mariskának),
Jó lesz majd pelenkának.
És (Andrásnak) két gatyája,
Jó leszén kötő pántlikának.
Jánosnapra, Jancsi napra,
(Vanyó) nadrágját eltépte,
És te (Zsúzska) ne nevesd ki
Fogd a tűt és varrd be neki.

Ének közben a lányok a tűzön keresztül-ugrálnak.

Ez a határozottan pogány eredetű szokás jóformán csak itt-ott él már a ruthének (kisoroszok) között. A németek (Johannis Feuer) líhvánok, finnek, mongolok mythológiája is beszél róla. Sőt a régi rómaiak is ismerték. Ovidius (Fastes VIII.) írja magáról, hogy ő is háromszor ugrotta át a tüzet.

BŐJT, PARASZTILLEM ÉS MÁS SZOKÁSOK.

Az orosz nép az egyházsabta böjtöket igen szigorúan tartja meg, sőt még azokon felül is böjtöl. A keleti egyház fegyelme szerint böjtölni kell minden szerdán és pénteken, kivéve a Karácsonytól Vízkeresztig terjedő időszakot, továbbá a nagy böjtött megelőző harmadik hetet, valamint a Husvétot és pünkösdött követő heteket, melyekben szerdán és pénteken is szabad a zsiros eledeleket fogyasztani. E kivételes hetek neve „herezi” vagy „zaszpűlnica.” A rendes heti böjtökön kívül van az u. n. négyidőszaki böjt u. m. a nagy böjt (velíkoe hovínye), mely teljes hét hétig tart, azután a Péter-Pál-böjt (Petruska), mely a pünkösd után való vasárnaptól Péter-Pál-napig terjed s annál hosszabb, mennél korábban van a Husvét így pl. 1888-ban csak kilenc napig tartott ellenben 1892-ben huszonnyolc napig; — továbbá a Boldogasszony böjtje, aug. 1-től-18-ig; és végre a karácsonyi böjt nov. 15-től dec. 25-ig, tehát 40 napig. Ezen kívül a János fővétele, a kereszt fölmagasztaltatása napján és a vízkeresztet első napján szintén szigorú böjtöt rendel az egyház.

A böjtöt legszigorúbban tartják azok, akik távol laknak más vallásuaktól. Legszigorúbban tartják a négy időszaki böjt közül a nagy böjtöt

Sárosmegyei ruthének.

utána meg a Mária böjtöt, s leglazábban a Péter-Pál-böjtöt, mert a legnehezebb munkák idejére eső Péter-Pál böjtök azok az ételneműek, mikkel böjtölni szoktak, u. m. Krumpli, káposzta, paszuly, gyümölcs, már elfogytak illetve még nem élvezhetők. Azért mondja a közmondás: „Kolo Petra, malo dusa tepla, a kolo Matki neje mi i. hadki“ azaz: Péter táján alig meleg a lelkem, Mária körül nincs semmi gondom. Más szóval: Péter Pál táján nincs mit enni, Mária táján azonban már mindenféle főzelék bőségesen. A karácsonyi böjtöt ritkán tartják meg egészen, hanem többnyire csak András, vagy éppen Miklós napjától kezdve.

A keleti egyház kétféle böjtöt különböztet meg, u. m. az egyszerű megtartóztatást, a midőn napjában háromszor szabad böjtös eledelt enni és a szigorú értelemben vett böjtöt, a mikor napjában csupán egy ízben szabad étkezni, de akkor is csak főtelen azaz száraz vagy sült böjti ételeket. A keleti egyház fegyelme a vajas és tejes eledelt nem tartja böjtösöknek. A nép úgy osztja be magának, hogy böjtös időszakban hétfőn, szerdán meg pénteken csak egyszer étkezik, míg a többi napon kétszer vagy háromszor. A böjti időn kívül eső szerdai és pénteki napokon szintén három ízben eszik böjtös ételt; sokan pénteken soha sem esznek egyszerűenél többször.

Habár hétfő nem böjtnap az egyház meg hagyása szerint, mégis nagyon sokan megböjtölik e napot is.

Aszigoru böjt napja in az egyetl en egyszerű étkezés délutan három óra tájban történik, kivéve a Karácsony és Vízkereszt előtt való estéket, midőn csak nap nyugta után esznek. Vannak, kik Nagy csütörtök estéjétől Husvétig, azaz a pászka megszen-

teléséig mit sem vesznek magokhoz, Böjt idején a férfiak nagy része a pálinkaivástól is tartózkodik, sőt némelyek a pipázástól is. Egy neme a böjtnek az is, hogy sokan ünnep- és vasárnap a nagy mise után való ideig sem nem esznek, sem nem dohányoznak. Ámbár az egyház a 60 ven tul haladt egyéneket, a beteget, az áldott állapotú és szoptató asszonyt fölmenti a böjt alól, mindazáltal igen gyér az az eset, hogy e fölmentéssel éljenek, sőt sokszor a lelkésznek összes rábeszélő tehetségét kell érvényesítenie, hogy egy beteget tej vagy tojásétel elköltésére rábirjon, annyira szigorúan ragaszkodik a nép a böjtre vonatkozó egyházi törvény pontos megtartásához.

PARASZTILLEM.

Az orosz parasztnak ép úgy meg van a maga „illik, — nem illik”-je mint a civilizált uriembereknek. Igaz, hogy az orosz ílemtanának nincs oly sok szakasza, mint az urinak, de az is kétségtelen, hogy e kevés szakaszhoz szigorubban ragaszkodik, mint az urak a magukéhoz. A magyar-orosz, nép beszédbeli sajátságát a kedveskedésben találjuk meg, mit az által ér el, hogy lehetőleg minden szót kicsinyít, sőt még, amí más nyelvekben lehetetlen, az igéket is kicsinyített alakban használja. Az illendőség megkívánja, sőt megköveteli, hogy az ember, kivált ha urral beszél, trivialis, illetlen szót kineejtsen a száján és és undort gerjesztő dolgot ne említsen. De ha azt egyáltalában nem kerülheti ki, teljes tisztelettel s alaposan kövesse meg az illetőt. E szabály megtartásában sokan azután a nevetségig mennek. Így pl. az illendőséget szemelőtt tartó orosz a

dísznót sohasem dísznónak, sertésnek, (szvenya) hanem szarvatlan állatnak (bezrona) s ekkor is megköveti a vele beszéllőt. Ha pedig mulhatatlanul kénytelen trivialis dolgot említeni, különösen mások otromba kifejezéseinek szóról-szóra idézése alkalmával akkor a megkövetés ugyyszólván egész litániából áll. Így pl. ha a papja előtt kell ily szót kiejtenie, ilyen formán kezd: „Megkövetem az Ön szentelt fejét a fénylő napot, a szent Péter asztalát s a mai szent vasárnapot, ez ezt és ezt mondotta. „A paraszt illetlen egyik szakasza értelmében a nászok, de különösen a komák nem tegezhetik egymást, ha a komasági vagy más viszony megkötése előtt mind benső barátok és barátnők tegezték is egymást. Ugyancsak az illetlen terén a házba lépő egyén nemcsak jó egészséget kíván az ottieőknek, hanem köszöntéshez hozzá kell azt tenni: „maguknak, kik meg vannak keresztelve“ (van krescsinim.)

Ugyszintén ha halottat emleget valaki az illendőség úgy hozzá magával, hogy a halott hītsorsosa volt a beszélőnek tegye hozzá a halott nevéhez : legyen bűnei megbocsátva“ (procsün be.) De ha más vallású vagy igen gonosz életű halottat említ valaki, akkor azt mondja a halott neve után : „vajha ne álmodnék felőle az ember“ (ne sznív biszja). Ha valaki akkor lép be a házba, amikor ott étkeznek, az étkező legidősebbje tartozik a vendéget az étkezéshez hívni eszavakkal : „Kérjük az ebédhez (vagy vacsorához vagy reggelihez“.) E meghívás elmulasztása a legnagyobb sértés a vendégre nézve, kit azonban ugyanezen illendőségtudás arra kötelez, hogy a meghívást a világért se fogadja el, hanem a szavakkal köszönje meg : „Köszönöm az Ur Isten nevében vacsoráljanak) ebédeljenek vagy regge-

lizzenek,) Adja Isten egészségükre! A vendég marasztásra vagy az étellel kínálásra nézve ez az illendősegtudomány azt állítja föl szabályul; hogy a házigazda részéről becsületbeli dolog a vendéget tartóztatni, vagy a házi asszony részéről az étellel megkínálni, — de viszont a tisztesség úgy hozza magával, hogy a vendég ne maradjon, illetve ne vegyen a kínált ételből.

A kedveskedő kifejezésekben a magyar orosz kifogyhatatlan. A gyermekeket különösen szeretettel nevezi „halacszkájának (ribko tnoj, a felnőtteket „neborák és nebohá“ (szegény), „kalyika“ (kol-dus) néven, de e szóknak nem valódi, hanem inkább részvétet és szeretetet kifejező jelentésében.

A mily gyakran használja a magyar orosz a kicsinyítő szavakat kedveskedésből, ép oly gyakran használja a nagyító szavakat és nem annyira valamely személy vagy tárgy nagyságának, mind inkább esetleg, idomtalan voltának jelzésére. Így pl. fiu = chlopec, fiucska = chlopcsík, esetleg nagy fiu = chlopcsiscse. Vagy: fa derevó, fácska = derevce, esetlen idomtalan nagy fa dereviscsa. Az elemi csapások közül az orosz csak a jégesőtől és a marhavésztől fél, mivel az árvíztől lakóhelye magasságánál fogva nem kell tartania s mivel másrészt a tűzvész az egymástól fél vagy egész kilométernyire fekvő házakban nem nagy pusztítást tehet. A sűrűn összeépített házakból álló faluban ha tűz üt ki, a tűzhöz közel lakó azzal vélik megmenteni házukat a tűztől, hogy a ház asszonya meztelenül egy szítát forgatva kezében háromszor körülfutja a házat. Tűzvész alkalmával nem szeretik, ha a pap az utcán mutatkozik, mivel szerintök a pap maga után vonja a tüzet. A jégeső ellen nézetők szerint a legfőbb s legjobb ovószó a harangozás, miért is jaj a ha-

rangozónak, ha látva tornyosodó felhőket elmulasztja félreveri a harangokat. Ha a jégeső a harangozás ellenére is megindul, akkor a kenyérsütő lapátokat dugják be nyelőkkel a sövénybe, hogy a jég kárt ne csináljon.

Parásztász. Már föntebb szó volt arról, hogy hellyel—közel a háznál végeztetik a parasztászt, azaz egy gyász szertartást a halottakért. Ha a parasztász vagy a vízszentelés a háznál megy végbe, az mindig eszem—iszommal van kapcsolatban s azt a nép „gyíló“-nak (dolog) nevezi. Ily alkalomra meghívják a falu összes személyeit kik a pappal, kántorral és harangozóval együtt esznek, isznak, míg a család, a rokonok és az előkelő vendégek csak azután ülnek az asztalhoz, mikor már fel kelt a pap a koldusokkal attól. Van rá eset, hogy ily alkalommal ötször is terítenek minden terítéshez 20—25-en ülnek le. Itt és ott különösen Máramarosban az a szokás, hogy a házszentelést, ha fogadalomból intézték, sötét hajnalban végezzék, a mikor még sem ember sem állat nem mozog. Az ilyen időt azon hit-ből kívánják, hogy ily foganatosabb lesz a szentelés. Egyébb íránt van vidék különösen Bereg-, Ugocsa- s Máramarosmegyékben, hol a jobbmódú gazdák minden évben egy meghatározott napon nemcsak parasztászt végeztetnek a háznál, jobblétre szenderült rokonaikért, hanem egyuttal vizet illetőleg házat is szenteltetnek.

Névnapi üdvözlés. Ha valakinek névnapja van, társai korán reggel fölkeresik és „magasztalják“ (velicsájut); a mi abból áll, hogy háromszor jó magasra fölemelik a földtől. E megtiszteltetésért köteles az illető ünnepelt egyén pálinkával busásan megvendégszolgálni a tisztelgőket.

Áldomás. Hasonlóképp „magasztalják“ az ujon-

nan választott tisztviselőt és előjárót is, még pedig nemcsak a világít, hanem helyel-közel az egyházit is. Az orosz ember ha valahol vendég, elvárja, hogy nagyon de nagyon kínálják az étellel és itallal. Ha ezt nem teszik, gyakorta megtörténik, hogy a ruthén ember éhesen távozik a vendégségből, mert hát nem kínálták elég szaporán és álhatatosan.

Ez okból gyakorta megesik, hogy a mulatságból távozó orosz ember arra a kérdésre: Milyen volt a lakoma? azt feleli: A lakoma csak meglett volna de nem volt, a ki kínálkozzék.

ZENE TÁNC.

Az orosz nép szereti a zenét és táncot is. A zenét rendesen saját fiai szolgáltatják, mivel kivált a közép és felső zónában alig van helyiség, amelyben két—három zeneértő különösen hegedülni tudó ember ne találkozna. Ezek ugyan távolról sem közelítik meg a cigány muzsikusokat, ezért ám teljesen kielégíti a nép szerény kíváncsiságait a zene terén sőt a „Kolomejkák“ a cigány se játszana el különben, mint az orosz népzeneészek. Egyébiránt az ő zenekaruk többnyire csak két tagból áll, az egyik a primás, a másik a kontrás és csak igen ritkán bővül ki egy harmadik taggal az az a bőgőssel. S annyira kedvelik e zenét, hogy midőn a felső zónások az alföldre munkálkodni lerándulnak, minden csoportnak van egy hegedűse ki nemcsak a pihenő helyeken hanem utközben is hegedüli a „Kolomejkát“ a társaság felvidítésára.

A havasi legelők esténként a bükk vagy fenyőkéregből készült, sokszor két—három méter

hosszu pásztorkürtök mélabus dallamától zengenek.

A zenekedveléssel együtt jár természetesen a tánc szeretete is. Azért nem is csodálkozhatunk mikor gyakran ötventől hatvan éves embereket is láttunk táncra perdülni. Az oroszország divatos nemzeti tánca a „Kolomejka“, melyet azért neveznek így, mert a hasonló nevű népdal dallamára lejtí. Ez a tánc abból áll, hogy a táncos földre szegzett szemmel, egy helyben állva járja a zene ütemének megfelelően a „Kolomejkát“, hol lassabban, hol gyorsabban előre és hátra, jobbra és balra hányva lábait, míg két kezét a csípején tartja. A táncosnő szintén csípőre tett kezekkel s a táncosra szegzet tekintetével körbe típeg táncosa körül. Ha megáll, táncosa tapsal ad jelt, hogy folytassa a típegést, míg végre táncosa derékon megölelve párját jobbra—balra, idestova való hajlongással folytatják s bevégzik a lejtést. Egyszerre rendesen csak egy pár lejt míg a többi körbe állva várja, míg rájuk kerül a sor. Ezt a táncot azonban ma már csak Máramarosban lejtik, míg a közép és alsó zónában már inkább a csárdás járja, még pedig, mennél közelebb laktak a magyar lakossághoz, annál ügyesebben és szabatosabban,

Bár az orosz szereti a táncot, mégis aránylag keveset táncol, mivel a lagzikon kívül alig van arra alkalma.

Az oroszország közt ugyanis, kivéven a tótokkal, magyarokkal meg a városokkal szomszédos helyeket, nincs divatban az u. n. vasárnapi táncmulatság. Leföllyebb a farsangon szokott egy pár vasárnap estén táncra gyűlni, a fiatalság valamely magán házhoz. Az ily mulatságnak a neve, „farsangi.“

BUCSUJÁRÁS.

Ugy vallási, mint néprajzi szempontokból nem lesz érdektelen oroszaink bucsujárásáról külön is megemlékezni.

A vallásos hitnek és buzgóságnak oly elmaradhatatlan külső megnyilvánulásai ezek a bucsujárások, a melyeket a magyar oroszok sok századokon át sértetlen meggyőződéssel ápoltak s valószínűleg ezután is ápolni fognak.

Legnevezetesebb bucsujáró helyek: Máriapócs, Csernekhegy, Kisberezna, Bíkszád, Laborcéd (Kásznibród), Litény stb.

Lehoczky Tivadar, a magyar oroszok kiváló ethnographusának nyomán közöljük az oroszok bucsujárásának leírását, amint azt a maga őse eredetiségében megfigyelte.

„Közelegvén a bucsujárás ideje, mi leginkább nyári időben szokott lenni azok, kik valamely rejtett bűn következtében, vagy azok is, kik a bűnt megsejgik, mi a rutén meggyőződés szerint, egyike a legnagyobb bűnöknek, dorbézoló s kicsapongó életet folytatván, a templomot s imádkozást elhanyagolják, vagy más módon magukat a kárhozatra érdemülteknek tartván, lelkiismereti furdalást s ennek folytán bűnbocsánatra nagy szükségét érznek; valamint a fiatalabb nemzedék, serdülő ifjak és hajadonok s menyecskék, kik szórakozásnak, világlátási alkalomnak tekintik a zarándoklást s a városba, például augusztus hó 28-án (ő-naptár szerint 15-én) Nagyboldogasszony ünnepén a Munkács közelében fekvő csernekhegyi monostorba vagy a miszticzei bíkszádi. husztbaranyai, kisbereznai, krasznabródi zárdákba vagy mi ezeknél még sokkal érdekesebb, a Szabolcs-megye közepén fekvő pócsi híres, csodatevő Mária

templomba való ellátogatást tervezik, mindenké-
előtt azon tanakodnak, hogy a menethez szüksé-
ges költség fedezéséről közös kasszáról gondos-
kodjanak. Mert jól tudják, hogy ha illően s a
községet meg nem szégyenítő módon akarnak a
bucsujárásban részt venni, az erszényt sok alka-
lommal, majd minden helységben, a melyen át
kell haladniok, ki kellet nyitniok.

Ugyanis az ily pénzből díjazzák mindjárt a
helybeli lelkészt is, ha a zarándokcsapat kívánja,
hogy ott egyházi szeröltönyben, kiharangozás mel-
lett a falu határán álló feszületig ünnepélyesen
kikísérje s ott megáldván útnak eressze, míg ő
családjával együtt külön kocsin indul s csak a
bucsujárás helyén találkozik ismét hiveivel. Az,
hogy a lelkész gyalog vezesse az áhitatos mene-
tet végig, nagyon sokba kerülne s így azt most
már a bucsusok nem is kívánják, jöllehet egykor
mint a jámbor juhnyáj követték velük együtt gya-
logló pásztorukat . . . További költséget és ki-
adást okoz az is, hogy az útközben eső helysé-
gekben, ha kívánják, hogy harangozással fogad-
tassanak az áthaladó idegen bucsusok, befuttatnak
előre egy gyors lábú súhancot, ki letevéen a kellő
díjat, intézkedik, hogy a menetet a faluba érke-
ztekor harangozás üdvözlje; mert annak elmu-
lasztása miatt a szomszéd s más nem fukarkodó
falusiaktól később gúnyolódást és szemrehányást
kellene szenvedniök. S a bucsuhelyen misét is
szokás mondatni, mi szintén fizetést igényel, va-
lamint az egy vagy hármas-szálú gyertyák s egyéb
közös adományok megkerítése és felajánlása is,
mi bizony szintén pénzbe kerül.

Midőn így a kellő összeget összegyűjtötték s
a várva-várt bucsujárás napja nagy készülődések
után végre felvirrad, a falu népe, mely a menet-

ben részt kíván venni, legszebb, tisztára mosott ruhájába öltözködik.

Összegyűlnek a templom előtt, misét hallgatnak, annak végeztével a legtermetesebb hajadon kiemeli a padról a cífrán esztergályozott, másfél méter hosszú nyelű feszületet, mely fehér, kék és vörös színre van festve s melyre arasznyi széles organtínsávokat kötnek, melyeknek szélei és végei veres pamutrojtokkal díszítvék. Ezzel kivonul a templom csarnokából, kísérve a többi hívektől, míg a pap karingben s kettőságú kis feszülettel kezében elől halad ; a harang csilingel az alacsony fatoronyban s a kifelé tóduló ájtatos nép hétszer vetve keresztet homlokára s mellére, szép melódiába olvadva éneklí s tizszer is megismétli : „Hoszpodí pomíluj . . . hoszpodí pomí-i-luj !“

A határkeresztnél azután megáll a lelkész a rövid ima után megáldván híveit, a kántorral, kurátorral s más előkelőbb s éltesebb gazdákkal, kik már nem kívánnak a fárasztó búcsújárásban részt venni, visszaindul, míg a bucsusok tovább mennek, a férfiak hajadonfővel s egy kis ideig még folytatják a szent éneket, különösen azt, mely a szűz Mária kultuszára vonatkozik s melynek refrénje ez : „O Mária mílosztíva, oroduj za nász !“ Magyarul : O kegyessége s Mária, könyörögj éretünk !

Igy megy azután a mi rajunk az ország határszélétől, a Beszkid-hegység alól tovább hegyenvölgyön. Ha odaér, egyes kereszttekhez, melyek itt palaköböl vagy fából díszesen kifaragva az országút mentén állanak, míg a falu jóval fentebb a hegy ormán fekszik s így alulról jóformán nem is látszik, megállnak, a keresztet hordozó hajadon szerepéhez képest háromszor meghajtja a feszületet, a bucsusok letérdepelnek s keresztvetés köz-

ben földre borulnak, homlokukkal érintvén azt s ismételve a keresztvetéseket, felkelnek, majd pihenendők, leülnek a gyepre, az út árkába vagy a szétszórta heverő ködúcokra, melyeket ég tudja, mikor sodort a mezőre a felhőszakadás; majd nemsokára felcíhelődnek és tovább haladnak.

Ha útközben községhez közelednek, a zarándokcsapat ismét megkezdí az éneklést s így vonul a templom elé. míg az előre küldött suhanc felhívására és díjízítésére megkondulnak a torony harangjai s azok hangjai mellett nyomulnak fel a templom cintermébe. Itt hasonló áhítatosságok közt, kissé imádkozván, rövid pihenés végett letelepednek, a kerítés és templom falára támasztják hátukat s üldögélnek; a férfiak s rezesorrú babák közül nem egy irigyen sandítván a templommal szemben emelkedő fehér falazatú korcsmára, melynek tornácáról oly csábítóan integet a fenyőgallyakból font koszorú, melynek közepéből egy kis palack lóg. Ezt most még igénybe venni, tiszta lelkiismeretük nem engedi; mert hiszen éppen nem kiengesztelésére járnak a bucsut s így még erősen ellentállanak a kísértésnek s inkább szomjasan tovább bandukolnak.

Estalkonyat után hűvösen a már szélesedni kezdő völgyön áthalad a karaván, mely itt-ott az egyes elágazó völgyekből érkező hasonló csoportokkal találkozik. Egymást az előlvívó kereszt vagy zászló meghajtásával üdvözlík s amennyiben egyesülni nem szoktak, egymást szépen elhagyva vagy megkerülve, tovább mennek. A messzi Verckovínából jövők mégis előnyösebbnek látják, hogy az immár beköszöntött éjt nyugalomra használják s így vagy a szabadban, valamely szent forrás (Szvjata-Kernicza közelében, vagy patak mellett, lombos fák és bokrok közt leheverednek; s ha

éppen valamely falu templománál vagy a helység szélén megtelepedtek, miután az iszaktól s tarisznyájukból kiszedett lepényből, hagymából vagy retekéből jól falatoztak a forrás édes vagy savanyú vizéből jót ittak, gubájukba bújnak s csakhamar nagyokat horkolva néhány óráig édesdeden alusznak.

Reggel nyújtózkodva, ásítózva, szemeiket ökleikkel dörzsölve, ébredveznek s felszedelőzködnek. Egyik-másik meg is mozdít s szájába vett vagy a patakból markával meritett vízzel, míg a legtöbben fölöslegesnek találják ezt s tovább indulnak. Így érnek dél tájban Munkács közelébe, hol rendbeszedődnek s magashangú énekléssel végigvonulnak a hosszú utcán, fel a piacra, hol a római katolikus kopott templom cífra keresztje előtt ismétlik a megszokott ájtatos hódolatokat; majd megszólalnak előleges intézkedés folytán a mellékutcában álló gör. kath. templom tornyában a harangok s a menet énekelve oda tart. A Verhovina vadtajairól idekerült zarándokok nem kis meglepetéssel és irigykedéssel nézik a város különböző irányából beözönlő közeli és távoli vidékekről való búcsús csoportokat, melyeknek népei ő náluk cífrább, rangosabb egyénekből áll; mert a Munkács körüli sík talajon és termékenyebb, enyhébb éghajlatú előhegységen lakó rutének mind ruházatukban, mind egyéb viseletükben s szokásaikban immár láthatólag különböznek az ősi, beszkidhegyvidéki hitsorsosaiktól.

Nem csoda tehát, ha amazok megbámulják nemcsak a szép tarka kendőkkel és atlasz szalagokkal jobban feldíszított magas keresztjeiket és zászlóikat, hanem a pipacszerűen veres szoknyában s ily előkötőben s ujjasban lépdelő lányokat is. Mások színes, zöld, kék vagy éppen sárga szoknyát viselnek, melyek azonban mind

alól kirívó sávokkal vannak díszítve; a virágos, cifra, cafrangos kendőt viselő fehér-piros ábrázatú ifjú nők is hajadonok hajából atlasz pántlikák csüngenek, ellenkezően az ő szőke varkocsaikba font veres pamutzsíneggel, melyek arasznúi rojtban végződnek. Irigyelve nézik a piros vagy fekete kordován csizmákat, melyek úgy elütnek az ő otromba bocskoraiktól; hát még a férfi népséget, mely sötétkék vagy fekete posztóból készült s fényes gombokkal, pakfong pitykékkal kicifrázott ujjast, vagy ily mellényt, magyar nadrágot, vagy éppen gyolcs gatyát és ráncos csizmát s darútollal vagy bokrétával ékített pörgekalapot visel s kik a csoportban az előmondónak bariton vagy sipító hangon előadott verseit szépen eléneklík. Így szintén az orosz templom felé tartanak, hol azután a megérkezett számos csoportok az egész cintermet elfoglalják s nagy buzgólkodás és hódolás után otthoniasan a gyepen letelepednek, hol sokan az éjt is töltik. Mások, így a mi hegyvidéki zarándokaink is, csakhamar fölkerekednek s a Latorcza-hídon, Oroszvégen s Klastromfalván át a helység felett emelkedő Csernekhegyen álló nagy emeletes monostor felé tartanak, melynek bádoggal fedett temploma a bucsujárásnak célpontjául szolgál.

Jámbor atyafiaink itt már minden tért elfoglalva találnak; mert jöllehet az ünnepnap voltaképpen csak holnap lesz, már is beözönlík a sok nép. Csapatunk csak nehezen tud átvergődni a mézeskalácsosok sátrai, a tavernák, dínnyés és gyümölcsös szekerek és azok körül sürgő-forgó s jövő-menő emberek sokasága közt; s természetes, hogy ilyenkor a bucsuhelytől megihletett s az áhítat legmagasabb fokára szállott buzgóságuk dacára sem oly élénk s összhangzó énekők, milyen

előbb volt, midőn lelküket, figyelmüket mi sem zavarta. Így mégis felvergődnek, valahogy a nagy sokaságon át a monostor lejtőjére, énekelve befurakodnak a templom kerítésébe s végre magába a Szentegyházba, hol megtevéen a szertartásos tempókat, számtalan kereszttvetést, földreborulást, a poros talaj csókolását a homokkal való érintését, végre önelégülten kifelé igyekszenek s itt nagyot sóhajtvá s kinyújtódzva szabadabban körültekintenek s a további teendők után értekeznek.

E közben sietve közeledik egy szakállas papféle egyéniség, kihez csakhamar a mi embereink tódulnak, kezeit csókokkal elárasztják, sőt a nainak leányok és nőcskék még a tőgáját is szájukhoz illesztik; kiről azonban későbben megtudják, hogy az így megtisztelt egyéniség voltaképen nem is felszentelt pap, hanem csak szolgaféle fráter, ki most a templomba azért siet, hogy az oda hordott bucsuáldozatokat, gyertya, mézes-báb s egyéb adományokat kosárba szedje össze.

Miután a mi verchovínai zarándok-csapatunk is megtette a kellő intézkedést a misemondás, áldozati ajándék s egyéb lelki szükségletekre nézve, lefordulnak a sziklás lejtőről az alatta folyó Latorcza partjára, melynek hepehupás gyepjét százas nyárfák árnyékolják s hol szintén dinnyével, szilvával, s egyéb gyümölccsel megterhelt szekerek s más csemegeárúsok állanak. Itt azután szabad folyást engednek nyaláunksági vágyuknak s jóllaknak vörös szilvával és dinnyével vagy más gyümölccsel.

Majd véget érven a bucsu-ünnepély és ajtosság, megkezdődik a nép oszlása. Az egyes falubeliek ismét csoportokba összeverődnek, a nyalka leányzó vagy legény ismét kezébe veszi a keresztet és zászlót, melyet a nagymise a templom

külső falához támasztott s a harangok folytonos zúgása és csílingelése közt megindulnak oly módon, hogy egyik csoport a másikat húsz-harminc lépésnyi közben követi; azonban valamennyi más-más zsolozsmát énekel, egyik előmondó után, másik a nélkül. Az így támadó ének zavarban minden csoport azon van, hogy a legmagasabb hangskálát elérje s a másikat éneklésben felülmulja, mi azután a város utcáin szokatlan látványt és jeleneteket okoz.

A város utcáit ellepő zarándokok végre gyorsabban mint jöttek, egymás után elvonulnak. Kűnn könnyebben haladnak, mert iszakjukból nagyobbára elfogyott az elemózsia, melynek helyébe most néhány ugorkát és az összerakott gubát dömöckölték, fárasztó lévén azt a nagy hőségben vállukon hordani. Menetközben immár nem kísérik őket a templomok harangjai, de ők sem énekelnek többé oly szaporán és kítartóan, ha koronkint fel is hangzik a nagy porfellegetben, melyet felvernek, O Mária mé loszt éva, oroduj ezt nasz ! . . .“

BABONA, BETEGEK GYÓGYÍTÁSA STB-

Az orosz nép életében a valláshoz és vallási szertartásokhoz való türhetetlen ragaszkodás mellett csaknem ugyanoly szerepet játszanak a babonás szertartások. Annyira második természetévé vált ez az oroszoknak, hogy ezek nélkül életét egyhangulag találná és ezek teremtenék állításuk és meggyőződésük szerint mindennapi életükben némi változatosságot. A babonás szokások és szertartásokon kívül a bűbajos kuruzslás, igézés, varázslás, ráolvasás, füstölés, rálehelés, öntés, megköpés

stb. még ma is napirenden vannak az orosz népnél.

Se szeri, se száma ezeknek a babonás szokásoknak és szertartásoknak, azért csak néhányat fogunk közülük ismertetni.

Sajnos, hogy a legtöbb babona még ma is a betegek gyógyításánál történik, e téren különösen a javas asszonyok fejtenek ki nagy tevékenységet, ae akad sok ilyen gyógyító a férfiak között is, akiknek azután még nagyobb a tekintélyük mint a javas asszonyoké.

Ha kis gyermeknek görcsei vannak, leteszik a pusztta földre, beborítják egy teknővel s a szülők a teknő két oldalán térdre állva erősítik, hogy a gyermek az övék. Ezt azért cselekszik, mert balhiedelmük szerint a gonosz lélek bántja a gyereket s el akarja vinni tőlük.

Ha fiugyermek a beteg és baját nem tudják orvosolni, akkor a szülők fogadást tesznek, hogy ha fiuk meggyógyul és felserdül, csak árva lányt vesz el feleségül. Az ily gyereket, ha megél „prodan,, (= eladott) néven nevezik. Majdnem minden helyiségben található egy ilyen.

A gyöngye gyermekét szénamurvából vagy hanyabolyból készült fürdőben fürösztik. A felnőtt beteget különféle háziszerekkel gyógyítják. Az első és legfőbb orvosság a pálinka, melyet külsőleg vagy belsőleg minden betegnél alkalmaznak. Az aszkórost ebzsirral itatják és ebhussal etetik. A székrekedésben szenvedővel petrezselyem főzetet itatnak, míg a bujakórost baromfi trágyából készült száraz fürdőben izzasztják. A sárgaságot úgy gyógyítják, hogy aki először veszi észre a betegben a bajt, hirtelen és váratlanul szembeköpi a beteget. Ha ez nem használ, akkor a betegnek szarkahust adnak enni és viaszból készült pohárból itatják.

Hellyel közel megkérlik a papot, hogy cseppentsen egy párszor fájós szemökbe bérmaolajat. A gyógyvizeket (kvasz) is felkeresik, ha közelben kaphatják, de azokat csak külsőleg használják. Ha valaki fürdőt akar használni, előbb utána jár, hogy melyik forrás vize válik neki javára. Ezt úgy tudja meg, hogy megméri a kiszemelt források vizét. A vízmérés kétféle módon történhetik. Egyik mód az, hogy a kiszemelt források mindenikéből megtöltenek este egy-egy kis csuprot színültig s reggelig állani hagyják. A melyik csuprocskából a víz kissé kiömlött, annak a forrásnak a vize használ majd a betegnek. A mérés másik módja abból áll, hogy egy tálba vizet töltenek s a tál ellentétes oldalaira annyi darabka kenyeret tesznek, ahány forrás közül akarnak választani, de megjelölik az egyes darab kenyérszeleteket a kiválasztott források vizével. Most egy cérnára fűzött tűt tartanak hegyével lefelé a tál közepe táján úgy, hogy az majdnem érintse a vizet. Pár perc múlva a tű hajlani kezd a tál egyik vagy másik oldala felé s úgy megmutatja, melyik forrás válik gyógyulására a betegnek.

Ha nem tudják a betegséget felismerni, akkor abban a hitben élnek, hogy az illetőt alá öntötték. Ez az aláöntés abból áll, hogy valaki meg akarván betegségétől szabadulni, miséhez való buzakenyérkéből (proszfora), szentelt buzából harangkötél darabból főzetet csinál s azzal leönti magát, de úgy, hogy a főzet egy részét újra felfogja a csuporba. Most az így fölfogott főzetet csuprostól az utca közepére hajtja azon hitben, hogy aki először abba lép, arra megy át a betegség.

Különben, ha valakit a szél ütött meg, vagy nehéz nyavalyája vagy delíriuma vagyon, — akkor azt valami hírneves kuruzslóhoz viszik leöntés

véget. E leöntés (obmivanja) úgy megy végbe, hogy a késő esti órákban, mikor már minden lepihent a háznál a kuruzsló kinyitja a lakószobának a pitvarra nyíló ajtaját s a beteget úgy ülteti egy székre a szoba közepén, hogy arca a nyitott ajtó felé essék. Most a kuruzsló egy szentelt gyertya viaszkját veszi elő s azt a tűzön felolvasztva egy hideg vízzel telt s idáig még használatlan új cserépfazékba önti s az öntés által támadt alakzatból a betegség szülő okát igyekszik kitalálni. Ezt hétszer cselekszi meg s ugyanannyiszor a csuprot a beteg egy-egy testrészéhez tartja pl. a fejhez, a válakhoz, a térdekhez, a két könyökhöz. A viaszék hetetszeri beöntése, illetőleg a csupporral való hetedizbeli érintés után a beteg beléköp a csuporba. Most a kuruzsló a szenvedőt folyóvízhez vezetí s azt meztelenre vetkeztetve a vízbe lépteti, erre a kuruzsló e szavakkal: Uram Jézus Krisztus vidd el N. N. szolgálodnak vagy ha a beteg egyén nő: szolgálodnak a nyavalyáját az Atyának Fiúnak és a szent Léleknek nevében Ámen!“ Fejére önti a csupor tartalmát, a csuport meg úgy hajítja a vízbe, hogy az összetörjön, mert ha nem törik szét, az annyit jelent, hogy ez a gyógyításmód nem fog használni. Súlyos beteget vagy jární még nem bíró gyermeket nem visz a folyóvízhez a kuruzsló hanem a szobában egy tekenőben állítva önti le és a tekenő tartalmát visszaöntve a csuporba csak ezt viszi és dobja a folyóvízbe.

Ha pedig valakinek egyik vagy másik végtagja megbénul, akkor azt hiszik, hogy az a bénult lábú ember csillaghullásba (zvizdípad) lépett belé. A nép hitte szerint ugyanis a csillagok kocsonyánemű anyag alakjában hullanak le a földre s aki ily anyagba lép bele, okvetlenül bénulást kap valamely végtagjába.

E két utóbbi esetben maguk nem fognak hozzá a gyógyításhoz, hanem egy nagyobb hírű kuruzslót keresnek föl minő majdnem minden megyében akad.

A kuruzsló az említett két bajt, úgyszintén a nehéz kórt is leöntéssel orvosolja, olyformán, hogy bizonyos és csak ő előtte ismeretes anyagokból főzetet készít s azzal bűbajos szavak kíséretében leönti a beteget.

Ha valaki hirtelen lesz rosszul, akkor némely tájékon (mint Mármarosban) a harangokat mosásuk le, másutt pedig a sírokra mennek. Az első esetben egy ahhoz értő — többnyire férfi — egy csupor vizet a harangokhoz megy fel s úgy mossa azokat, hogy a víz vissza hulljon a csuporba. Erre a templom küszöbéről szedett port hint a vízbe, azzal megmossa s megitatja a beteget. A másik gyógyítás mód pedig az, hogy egy hozzáértő — ez esetben asszony — kimegy a temetőben s ott kilenc síron egy-egy marék földet vesz s azt otthon egy csupor vízben szétmossa s vele a szenvedőt megitatja s leönti.

Hogy e két gyógyítás sikeres legyen mulhatatlanul szükséges, hogy a harangmosást s a sírföld szedését senki meg ne lássa; azért ezt a két dolgot a késő éjszakai órákban igyekeznek véghezvinni.

Ma kacs és soká tartó baj esetén fordulnak csak orvoshoz és a paphoz. Ez utóbbival miséztetnek, vizet vagy házat szenteltetnek a beteg felgyógyulásáért.

„Az orosz,¹ főleg a nő, ha valakivel megtorlás reménye nélkül meghasonlík és érzékenyen becsületében, szívében vagy vagyonában megsértetik, boszujában elátkozza ellenesét s hogy átka annál hathatósabb legyen, kibőjtöli, azaz: kilenc vasárnapon tartozkodik minden ételtől és italtól s az ablaknál meggyújtott gyertyánál imádkozik rá.

¹ L. Lehocky „Beregvárm. monographiája 255 l.

A varázs és kuruzsláshoz sorozható a jövődőlés is, az oroszok nagy tiszteletet és bizalmat helyeznek a jós hírében álló emberekben, ha azok csak mint koldusok jelennek is meg.

András napján vízzel telt csuporba olvasztott ólmot önteni, arra való, hogy alakjaiból a jövőt kimagyarázni lehessen. Ezzel leginkább a pártától menekülni vágyó hajadonok szeretnek mulatni, kik leendő férjeiket husvét előtti fürdés alkalmával is megpillanthatják a vízben, ha abba szótlanul megmosdanak. Ugyancsak e nap éjjelén az eladó leány kedvesétől titkon egy lábravalót elcsenvén s kezében egy maroknyi kendermagot vevén azzal az utcára vagy kertbe megy s ott elvetvén a kendermagot, azt a lábravalóval mintegy beboronálja. miközben nagy áhitattal fohászkodik Szent Antalhoz így: „O Andriju, Andriju, konoplyi na tyá sziju; Daj Bozse znati, Szkim budu jich brati?“ Oh Andrásom, Andrásom, rád vetem kender magom; Add megtudnom Isten, hogy kívül szedem?)

Ha a varju vagy holló károg, azt szokták rá óvszerül mondani: Kár a fejedre;“ hogy propau bisz (vesznél el) s egyszersmind feléje köp jelentőség teljesen. Így, ha valamely nyavalyáról vagy veszedelemről megemlékeznek vagy beszélgetnek, minden rossz akaratú célzás elmellőzése tekintetéből hozzá teszik: köhöz vagy kutyához legyen mérve! Különösen pedig a nehéz kórság kifejezését ez ájtatos fohással kísérik: „A szent kereszt veszítse el.“

Az orosz pór nagyon hisz a lidércben, melyet majd vérszopó vampírnak, majd oly természetfeletti állatnak képzel, mely a legszűkebb nyíláson át is benyomulhat; azt is hiszi, hogy a gömbölyű kis tyuktojásból, ha az a hónalja alatt kiköltetnék lidérc szülemenék. A házat érő csapásokat szint-

Kis-orsz öreg asszony. Alsó-Vereczke.

ugy ily lidércnek tulajdonítja, mint azt, ha jól folynak dolgai; azért szokták oly emberről, ki gyarapodik mondani, hogy lidérce van. Nem kétkednek abban sem, hogy ily lidérc vagy vampír az eltemetett rosszlelkű ember hullájába rejtőzik, miért is sokszor a sirt felbontják s a hullát még megcsonkítják. Pedig az orosz fél a kísértetektől, főkép ha éjjel járnia kell; de ilyenkor a kísértet s más váratlan meglepetés ellen úgy segít magán, hogy gubáját vagy más öltönyét kifordítva veszi fel s kalapját vagy süvegét is visszásan nyomja fejében; ekkép felszerelve azt hiszi, hogy tőle ijed meg a kísértet és eltávozik.

Az orosz rendkívül fél a boszorkányoktól is, kik, hite szerint képesek öt természetfeletti bűverővel megrontani. Fent a Verchovinán, Ábránkánál a völgyben az utmentében mutatnak egy halmot, mely alatt egy ily boszorkány a tatárok idejéből porlanék; miért is minden arra menő a sirra egy követ, vagy gallyat szokott dobni. Még a forgószélben is boszorkányt képzelnek, s ily légáramlatba e miatt kést vagy követ szoktak dobni, hogy abban a gonosz szellemet megöljék. A monda szerint egy fuvaros, ki kését ily forgószélbe ütötte, több napi járás után messze az alföldön találta meg ismét azt egy oly házban, hova nyugodni betért, s melyben egy megsebesített vén asszony az ágyon nyögött, kinek testében e kés megakadt volt.

Az orosz por ha körmeit vágja, a hulladékot kebelébe ejti, azért, hogy ha majd egykor megkérdeztetnék a tulvilágon az iránt, hová tette körmei nyíretjét, alaposan felelni tudjon. Lenyírt haját pedig azért rejtí el jól, hogy azt a madár fészkébe ne vigye, különben a főfájától meg nem menekülne.

NÉPHIEDELMEK.

Igen érdekesek azok a néphiedelmek, amelyek Mármaros vármegye „Nagyság“ völgyi magyar orosz nép között vannak elterjedve. Rendkívül jellemző a nép műveltségére, felfogására s azért alább ismertetjük, amint azokat Zsureh Antal az Ethnographia 1895. évi számában közétette.

„Ha az éj bekövetkezik, a magyar-oroszország azt állítja, hogy a nap a tengerbe süllyed. A holdat pedig a nap fiánk mondják.

A mocsáros helyeken lévő lánglobbanásokról azt hiszik, hogy ott a pénz tüze villan föl és hogy ezt a pénzt az ördögök tolják tova a föld alatt egy nagy üstben állítják, hogy ilyen lánglobbanások, Szent-György éjszakáján igen gyakoriak. Ha a lobbanó helyre ráleshet valaki, és ha a föld alatt tova guruló üstöt egy földbe szurt nyárrsal valaki megállítaná, sok aranyra tenne szert és, nagyon meggazdagodhatnék. Azt is mondják azonban, hogy erre óriási erő és bátorság szükséges és hogy a vasnyársat nagyon hirtelen kell szurni a földbe, mert az ördögök, mihelyt neszt vesznek a szurásnak, az üstöt rögtön tovább gurítják. Egyesekről azt is állítják, hogy ily módon gazdagodtak volna meg. Erősen hiszik, hogy az ily vagyon nem állandó és hogy a harmadik unokánál megsemmisül.

A tyuk első tojását sem nem használják el, sem kotló alá nem teszik, mert ha kikél, lédérc lesz belőle, mi sok pénzt hozhat ugyan az ördögök segédelmével, de annak az embernek aki a pénzt használja, sem testén, sem lelkén nincs Isten áldása. Az ily tojást a háztól arccal elfordulva átadják a házon.

Ha nagy felhők tornyosulnak az égen, haran-

goztatnak, de nem azért, hogy a harang hangja szétverje a fellegeket; hanem azért, mert azon nézetben vannak, hogy az a szent, kinek nevét a harang viseli, megvédi a határt a jégesőtől.

Vizkereszt után egy hétig nem szabad sujkolni a vízen mert a menkö lecsapások gyakoriak lesznek. A menykő felől azt hiszik, hogy az egy tüzes nyíl alaku vas, azért perzsel mindent utjában és hogy a menykőnek Isten nem azt a rendeltetést adta, hogy embereket és növényeket pusztítson, hanem, hogy a pokolból a földre jött embereket csábító ördögöt üldözze. Ha a menkö lecsap, a föld alatt bujkáló ördögökre irányul, de utjában nem kimél semmi élőlényt, sem embert sem állatot. Akít a villám megüt, azt a fentiekből kifolyólag nagyon bűnösnek tartják; mert Isten a pokolból kiszabaduló sátánt csak a bűnös emberhez engedi közeledni. Azt állítják, hogy az a fa amelyikben a villám becsap, több gyümölcsöt nem is hoz. A villámtól sujtott égő házak egyesek szerint vízzel el nem olthatók, csak édes tejjel.

A szívárvány (oroszul: tuba vagy veszelka) szerintük vizet iszik és azért esik eső. Aki ott lenne a torkánál, sok mindent láthatna. A fűvet kézzel tépni nem szabad, mert sok eső fog esni. Egy némelyik helyen ha nagy eső esik szénvonót, lapátot és élével fölfelé állított baltát szoktak állítani az udvarra, hogy az eső ne essék. Nehéz időben virág vasárnap megáldott galyakat, berkét égetnek a tűzön.

A meteor hullását menyország ketté nyílásának vélik, aki ezt látja szerencsés ember lehet, mert amit kér, Isten megadja. Egyszer egy ember egy véka pénzt akart kérni s ő e helyett azt találta mondani, hogy oly nagyságu fejet adjon neki az Isten, mint egy véka s feje tüstént oly

nagy lett, úgy hogy nem tudta behuzni az ablakon. Némelyek kisebb meteor hullásról azt hiszik, hogy ember égő gyertyája esett le a földre; mert szerintük minden embernek egy gyertyája ég az egekben, mely mikor az embernek meg kell halni, a földre hullva kialszik. Mások meg az ily meteorhullást gonosz szellemnek vélik s ha esni látják, ezt mondják: „da szta loktyüv da zmlýi“ (száz ökölnyre a földbe.)

A bocskort sohasem szabad az asztalra tenni, vagy a baltát vállon hozni be a szobába, mert az veszekedést jelent.

Vasat lelni, vagy vaspatkót fölvenni az uton; szegénység.

A szárnyas egérről azt mondják, hogy úgy keletkezett a házi egérből, hogy a husvéti felszentelt pászka morzsáját ette meg s ettől nőtt szárnya.

Rossz bajosokról azt hiszik, hogy az ördög (biisicza: e fogalom nőnemű ördögöt jelent) közelítette meg és háborgatja. A köszvényesekről azt szokták mondani, hogy valamibe bele gázolt. Hiszik azt is, hogy a tehén tejét elviszik boszorkányok. Ha a házigazda istállója elébe szent György éjjelén a szarvasmarha öl elé boronát és töviseket nem rak s ha valamivel körül nem hinti tehene fekvő helyét: a borszorkányok elszedhetik tejét. Egyesek védelmi szempontból sok hagymával is szokták bedörzsölni a tehén tögyét. Aki ezt meg nem teszi annak istállójában egy meztelen boszorkány macska képében behuzodik, és levág egy kötél darabját annak a tehénnek köteléből, melynek tejét elakarná vinni és e kötél darabkát ott hon a saját tehene köteléhez köti. Ezután harmadnap tejet hozat az illető helyről, bekeni saját tehene tögyét vele és azt a kötél darabkát is, mit így háromszor ismétli. Megjegyzendő ha a gazda

ezen intézkedéseket megtette, vagy ha az adott tejet megsózza és egy darab kenyeret dob bele, a boszorkány nem boldogul. Ezért szokás a tejet mielőtt elvinnék a háztól megsózni. Ugy is szokás a tejet elvinni, hogy azon híd alá, melyen a csorda átmegy Szent-György napján sót ásnak be. Ha a csorda háromszor átmegy a hídon, a sót kiveszi s tehenével megeteti: ekkor sok teje lesz. A tej elvételt nagy bűnnek tartják. Egyesek szerint a kutyáktól is elvehető a tej.

A hegyek keletkezéséről az beszélük, hogy mikor az ördög a földön járt s innen elkergették, ő bebújt a földbe s mérgében fölnyomta hátával a föld kérgét. Így keletkezett a hegy. Ezért nem is terem ugy minden a hegyeken, mint a síkságon.

Nem kevésbbé költő az a naív elbeszélés, amely szerint Isten és ördög együtt teremtték a földet a tengerből hozott fővénnel. Az ördög nem akarta, hogy egyenletesen szorják el a síkföldek és hegyek magvát s ezért darázsnek változottan megcsípte az Ur kezét, Az Ur ijedten bocsátá ki markából a sok hegymagot s ez épen Máramaros területére pottyant le. Ezért van Máramarosban egy rakáson annyi havas és hegység.

A tatárjárás emlékei is élnek a népben. A tatárokról azt hiszik, hogy szörnyetegek voltak és hogy embereket faltak fel.

Beszélük, hogy mikor az Ur Isten jólétet osztott a népek között, hogy igazságos legyen az eljárás, elküldte a magyart, az orosz és a zsidót aludni s azt az ígéretet tette, hogy aki hamarabb fölkel és megjelenik előtte, azé lesz a jólét. Csakugyan úgy is történt: elmentek mind hárman aludni, hanem a magyar csak tetette magát, de nem aludt; reggel felkelt korán és elment az Urhoz. Az Ur adott szavát teljesítve a következő

szavakkal eresztette el a magyart: Látom te magyarm nem vagy rest, hamar jöttél, te megkapod a legnagyobb jólétet: menj a kövér alföldre, az tiéd lesz örökre élvezd áldásait! A hogy a magyar elment, fölébredt az orosz. Midőn megláta, hogy nincs a magyar, fejét vakarva ő is elsietett. Uram eljöttem a jólét után. „Elkéstél kedves oroszom“ — mond az Isten — „sajnálalak, de a jólétet már a magyarnak adtam, hanem hogy ne légy földönfutó, ide teszlek a hegyek közé, legyenek a hegyek tied! Az oroszoknak ez nem tetszett s azt mondta: „Na eztán szép dolog!“ Az Ur e szavakkal bocsátá el: Ha dolog van az eszedben, örökös dolgozással és erős munkával keresed a kenyeredet!“ Ezóta van úgy, hogy az orosz úgy dolgozik mint a barom. Végre nagy sopánkodással az Ur elé érkezett a zsidó is és kérte a jólétet, de az Isten vissza utasította és azt mondta, hogy ez már a magyaré. A zsidó kérte a hegyeket, hogy fával fog gseftelni, de az Ur azt mondta: az pedig már az oroszé. Erre a zsidó reá vágta, hogy micsoda csalás az. No hát ha csalás, mehatsz és örökösen csalással keresd kenyeredet!“ mondá az Isten. Ez idő óta van úgy, hogy a magyar jólétben van, az orosz munkával és a zsidó csalással keresi kenyerét.

Később a magyar újból elment az Istenhez, hogy neki fája nem lesz; de az Ur azzal bocsátá el: te adj az oroszoknak kenyeret, ő adjon neked fát. A magyar belenyugodva eltávozott s ez idő óta az orosz a magyart fával és a magyar az oroszot buzával tarja, illetve segíti.

Mikor Krisztus a földön járt a buzakalász földig ért és nem volt a pusztá szalma. Egy ízben azt vette észre Krisztus, hogy a nép csak a tejet, a szebb szemeket csípi le; a többit pedig

tiszteletlen helyekre dobálja. Kezébe fogott ezért egy kalászt s letépve öt hatodát az mondá: „ezt az egy hatodot a kutyának hagyom.“ Azóta oly kicsi a kalász és nagyon vétkezik az, ki kutyáját éheztetí.“

VIII.

A MAI „RUTHÉN ÜGYEK“.

A magyar-oroszok minden iránya rövid ismertetése ekként befejezván, meg kell emlékeznünk néhány szóval azokról a dolgokról is, a melyek az u. n. ruthén kérdés megoldását érintik és a közéletben nap-nap mellett felszínen vannak és tárgyalatnak.

l Ezek: a naptáregyesítés, schizmatikus mozgalom, az amerikai kivándorlás és hatásai, a zsidók és kazárok, végül a hegyvidéki akció.

Mi ezeknek a kérdéseknek csak a lényegét és jelentőségét fogjuk ezuttal érinteni, mert nagyon természetes, hogy ezek gyors elintézése és megoldása nem várható, mert mindannyian gondos megvizsgálást, előkészítést és tárgyalást igényelnek, miután ezek a kérdések fognak eztán a magyar orosz nép további életére és alakulására leginkább befolyjni.

Éppen ezért több, talán ellentétes véleményt is közölni fogunk avégből, hogy a fölvetett kérdések lehetőleg minden oldalról megvilágíttassanak.

NAPTÁREGYESÍTÉS.

Tudvalevő, hogy a latin egyház már századokkal előbb a Gergely naptár használatára tért át,

míg a keleti vagyis görög egyház állandóan a Julián naptár használatánál maradt meg.

Oroszaink ünnepeiket szintén a Julián naptár szerint számítják s ülik meg s bár régóta van szőnyegen az ugynevezett naptár egyesítés kérdése, e tekintetben a helyzet még mindig változatlan.

Igen érdekesen adja elő a görög szertartásu ünnepek kérdésének s így a naptár egyesítés történetét is Hodinka Antal „A munkácsi gör.kath. püspökség története“ című művében a mint következők:

„A görög szertartásu ünnepek és ünneplésüknek a története nemcsak vallási, hanem politikai és gazdasági szempontokból is felköltheti az érdeklődésünket. Mert a görög szertartásuak ünnepei nem voltak rendezve, azaz nem volt meghatározva, mely ünnepek festa fori s melyek festa chori azaz szabad munkanapok. Továbbá a görög szertartásuak az álló ünnepeket 10—13 nappal később ünnepelték, mint az ország többi lakói, mozgó ünnepeikre nézve pedig, mivel ezek husvét után igazodnak, azt pedig nem egy időben tartották, a görög és a többi szertartásuak öt hét is lehet a különbség.

Az ünnepek ezen nagy számu és ilyen különülése a földesúrakra nézve görög szertartásu jobbagyaik robot kötelezettsége szempontjából nem lehetett közömbös. Erre való tekintettel már I. Lipót kimondotta a munkácsi püspökség papjainak adott 1692. évi augusztus 23-án kelt kiváltságlevelében, hogy „megkívánjuk, hogy úgy a mozgó, mint az artikulált ünnepeket az egyesült görög szertartásuak is akkor ünnepeljék, mikor a latinok, hogy az urak és a jobbagyok között, azok részéről a szokott munka követelése, emezek részéről annak teljesítése körül elkerültessék a zavar és a terhelés“.

Ez lévén az első intézkedés az ünnepek mikor való ünneplése tárgyában, az előző időkről nem szólhatunk, de már ebből a rendelkezésből is látszik, hogy e kérdésben előzőleg is volt már zavar. S ha tudjuk, mint panaszkodnak utóbb is a földesurak és jobbágyok egymásra az ünnepek miatt, bizvást föltehetjük, hogy e kérdés már 1692 előtt zavarokra adott okot és alkalmat. Nemcsak nem érdektelen tehát a kérdés, sőt azt hiszem *szolgálatot teszünk vele a hazai görög katolikusoknak* ha a magyarországi ruthének egyháztörténetének a keretében e mindenképen odatartozó tárgynak a történetét 1692. óta rövidesen elmondjuk, mert bár a robot ideje el is múlt, az ünneplés kérdése ma is napirenden van.

A kérdés történetét Bizanczi püspök is 1720-ban a kancelláriához e tárgyban intézett folyamodványában csak Lipót idézett rendelkezése óta említi. Szerinte Lipót azt a záradékot mint kívánságot vette fel a kiváltságlevélbe, nem pedig mint parancsot és rendeletet. A földesurak azonban — írja a kancelláriának — ezt a kívánatosnak felvett intézkedést parancsnak és rendeletnek vették és magyarázták s e felfogás folytán az együttünneplést annyira követelték, hogy a kérdés az 1715-i országgyűlésen is megfordult.

A görög szertartásuak azonban nem fogadták meg a királynak az együttünneplésre kifejezett óhaját, hanem továbbra is ragaszkodtak a szokott külön ünnepléshez. Ennélfogva azon urak — panaszoja tovább Bizanczi püspök — a királyi levélben levő többi kiváltságokat is érvényteleneknek állították és sem földeket nem hasítottak ki a parochiák, templomok és iskolák részére, sem azt nem engedték meg, hogy a papok a többi kiváltságokat élvezzék.

A dolog annyira ment, hogy amikor Bizanczi, megkapván 1720 augusztus III. Károlytól az 1692-i kiváltságok megerősítését, úgy azonban, hogy az együtt ünneplésre vonatkozó intézkedést kihagyták belőle, az új kiváltságlevelet a megyében kiakarta hirdettetni, a megye gyűléseken jelen volt urak alig akartak a dologba belemenni. Bizanczi tehát a fent említett folyamodvánnyal a kancelláriához folyamodott, előadván, hogy az együttünneplés nem tőlük, jobbára tudatlan és jobbágy népségtől függ, mert

1. mindaddig ők sem fogadhatják el a Gergely-naptárt, amíg a lengyelországi egyesültek nem teszik, már csak az onnét behozott szerkönyvek miatt sem, amelyekre rá vannak utalva, azok pedig a régi naptár szerint vannak szerkesztve és összeállítva ;

2. ha ők el is fogadnák, ezen elfogadás következtében a legnagyobb egyenetlenség jönne létre közöttük és az említett lengyelországi egyesültek között;

3. a hazai szakadárok olyan fegyvert nyernének vele, hogy az egyesülésük sohasem volna többé remélhető, s végül

4. a Gergely-féle naptár behozatala a tudatlan nép között bizonynyára zavargásokat támasztana.

Mindezeknél fogva arra kérte a kancelláriákat, hagyják meg őket régi szokásukban, dacára az 1592.-i záradéknak.

A kancellária nehogy felbolygassa az ügyet, ezúttal nem is tett semmit. De mikor 1748-ban Olsavszky püspök a folyamodványt csaknem szó szerint megismételte, mindössze azzal toldván meg Bizanczi érveit, hogy e szokás több mint száz év óta áll fenn, a királynő 1748, szeptember 12-én utasította a helytartó tanácsot, hallgassa meg e

tárgyra nézve azon megyéket, amelyekben görög szertartású nép lakik.

E nyilatkozásra felhívott megyék közül Bereg 1752. május 4.-én, Zemplén május 10.-én és Ugocsa május 15.-én küldték be véleményüket.

A legenyhébben válaszolt Beregmegye, azt fellevélve, hogy a görög szertartásúakat a latinok ünnepein nem kényszerítik munkára, noha ők olyankor dolgoznak maguknak. Ha kötelezővé tennék, hogy a görög szertartásúak a saját ünnepeiken kívül a latinokat is megtartsák, akkor egészében annyit ünnepelnének, hogy munkához sem jutnának. Nagyon óhajtandó volna, ha rálehetne őket szorítani, hogy a saját ünnepeikkel felhagyva, csak a latinokat tartsák.

Zemplén erősebben válaszol. A törvény alatt, úgymond amely előírja, hogy akik vásár- és ünnepnapokon dologra szorítják a görög szertartásúakat, büntetendők, csak a latinok ünnepei s csak ezek megsértői értendők. A földesurak nem is kötelezhetők, hogy a görög szertartású jobbágyakat görög ünnepeken ne dolgoztassák, mert a ruthének ünnepeinek a megtartására semmiféleképen ne dolgoztassák, mert a ruthének ünnepeinek a megtartására semmiféle törvény sem kötelezi őket, s mert ilyképen kettős ünnepeket kellene ülniök. A kötelező ünnepek benne vannak a dekretálisokban. Köztük sok olyan is van, amelyeket a görög szertartás nem ismer, például szent Adalbert napja, Úrnapja, stb. Véleményt nem ad, de kéri a Felséget, találjon valamely módot a kettős ünneplésből származó botrányok megszüntetésére.

A legmérgesebb, de leghatározottabb is a kis Ugocsa. Azt véli ugyanis, hogy a földesurak nem kényszeríthetők arra, hogy tekintetbe vegyék a

görög szertartású ünnepeket, mert nem is ismerik őket. „Egyik ünnepsorozat ünneplését meg kell törni. Mindkét szertartású ünnepeket ülni nem lehetséges.“

Ebben az ugocsaí véleményben van legjobban kifejezve a kérdés nehézsége. Mindkét rendű, latin és görög ünnepet megülni lehetetlen. A jobbágyok görög szertartásúak lévén, az urak meg latinok, mikor ezeknek volt ünnepek nem dolgoztathatták a jobbágyokat, mikor megdolgoztathatták volna, a jobbágyok ünnepeltek. Bármelyiket hagyják is el azonban, az a megye bevallása szerint „festifragium.“

Ehhez természetesen szükséges Róma beleegyezése. Róma pedig Erdődy egri püspök információjára, aki viszont már a Fenessy-féle emlékiratban kifejtve, találta az ügyet, még 1718. június 20-án kelt dekretumának első pontjában kimondotta volt, hogy „a görögök a latinokkal együtt tartoznak ünnepelni.“ Rómának ez ellen a mind máig vizsgálata ellen határozata ellen történtek Bizanczi és Olsavszky felszólalásai, de — a világi fórum előtt.

Végre is a királynő az 1773-ban Bécsben zsinatra rendelt három görög püspöknek — mivel ő — bizonyára az 1748. 1761 és 1761-i szakadár mozgalmakra való tekintettel — beleegyezett, hogy a görög szertartásúak ne kényszeríttessenek a latinokkal együtt ünnepelni, viszont azonban kívánta, hogy a görög ünnepek száma 15—16-ban állapíttassék meg, utasításul adta, hogy e 16 ünnepre nézve állapodjanak meg, amit ezek meg is tettek. Erre Herzán püspök, a rota audírota, utasítást kapott, eszközölje ki a pápa hozzájárulását az ünnepek ezen redukálásába. Herzán el is járt a megbízatásban s Kaunitz 1775. ápr. 25-iki felter-

jesztésével együtt bemutatta a királynőnek a három pápai brevét is, melyeket a pápa ez ügyben kibocsájtott, u. n. 1-et a királynőnek, 2-öt a püspökhöz. Az eként dekretált ünnepek jegyzékét Bacsinszky püspök 1775-ben közölte papságával.“

Ujabbban ¹ 1814-ben Ferenc király felhívta az összes görög egyesült püspököket, hogy az új naptárt fogadják el. A felhívott püspökök kitértek a kérdés érdeme elől, és azt felelték, hogy csak amaz esetben tehetnek eleget a király intióinak, ha a nem egyesült görög szertartásuakat is kötelezni fogja az új időszámítás elfogadására. Ezzel az ügy ismét lekerült a napirendről. Az 1840-es években a Jelenkor című hírlap mellékletében a Társalkodó-ban Duchnovics Sándor és Lychovics Vazul szellőztették a naptáregyesítés kérdését, de fellépésük inkább csak szemléleti és csillagászati elmezúztatás volt és nem lehetett cél tudatos törekvésnek nevezni. A naptár egyesítés kérdését 1870-ben a zempléni gör. kath. klerus és híveik által S. A. Újhelyben tartott nagy-gyűlés által megpendítve, Pankovics István akkori munkácsi püspök tette ténylegessé. Sikere nem volt, mert nem annyira egyházi, mint inkább nemzeti-ségi tekinteteből ellene voltak mindazok, kik Pankovics püspöknek a sz. Bazil—társulat megbénítására tett működését nem tudták és nem akarták megbocsátani. Legkivált Máramarosban határozottan izgatták intelligens emberek a népet a naptáregyesítés ellen. Az egész szerfelett izgalmassá vált ügyet megszüntette Pankovics 1874-ben bekövetkezett halála.“

Ujabb hangok a naptáregyesítés mellett a múlt század 90-es éveiben keletkeztek.

1. Lás T. Melles Emil. Naptáregyesítés tanulmányát.

1898. évben Melles Emil „Naptáregyesítés” című alatt részletes tanulmányt tett közzé arról, „hogyan lehetne és kellene a gör. szert. katolikus egyház által használt kronológiát helyettesíteni.”

E tanulmány alapján, melyet a budapesti tudományegyetem hittudományi kara felülbírált és helyesnek talált, minden felszólítás nélkül a munkácsi egyházmegye kerületei tömegesen kijelentették hozzájárulásukat és Firczák Gyula munkácsi püspököt nem szüntek meg kérni, hogy álljon a mozgalom élére. Firczák püspök 1899. évi október 3-án 7540. szám alatt kelt körlevelében fölhevítte a klérust, hogy az őszi koronákon a kérdést tárgyalják. Az összes kerületek hozzájárultak és fölterjesztésükben kérik a püspököt, hogy ez ügyben mielőbb a római szentszékhez fordulni kegyeskedjék.

Sajnos, e beterjesztett jegyzőkönyvek semmi eredményt nem hoztak létre.

A naptáregyesítés kérdésében eddig csak a budapesti gör. kath. magyar hítközség ért el eredményt, amennyiben 1909. év szeptember hó 1 napjától kezdve pápai engedéllyel áttért a Gergely féle naptár használatára s az ünnepeket azóta e naptár szerint üli meg.

A budapesti magyar görög katolikusok naptáregyesítése a vidéken a várt visszhangot nem adta meg.

Egyik igen buzgó támogatója volt a naptáregyesítésnek néhai Vályi János eperjesi püspök, akinek az volt a nézete, hogy a kérdés már teljesen érett a megoldásra és szerinte azt királyi elhatározás alapján kellene elrendelni, ami tekintve az apostoli király személyének szentségét és nagy

1. Lásd, Katholiku Szemles 1902. 797 lap.

tekintélyét (a gör. kath. egyházban primus episcopus) nagyobb hullámok nélkül történhetne meg.

Melles Emil idézett tanulmányában többi között következőképen ír :

„A kegyelet emlegetése, az ősi institúciók tisztelete sem követelheti a naptáregyesítés elhalasztását. Ily tekintetből még a legjogosultabb és legszükségesebb reform ellen is lehetne beszélni. Kímerné mondani, hogy a latinok és mindazok, kik az új naptárt elfogadták, megsértették a kegyeletet. Egy oly nagyobb társulatnál, mint az egyház, az ősök tiszteletét nem azok érdemlik, kik előttünk éltek-egy két századdal, hanem azok, kik az egyház intézményeinek kifejlesztésében, egyszóval az alapítás munkájában működtek közre.

A görög egyház atyái hozták a niceai zsinat határozatait. Kiknek tartozunk tehát több tisztelettel ? Azoknak-e, kik elfogultságukban csakhogy ellent mondhassanak, még a megismert jobbat is elutasították maguktól ? vagy Szent Miklósnak, Sz. nagy Vazulnak, isteni tudományú Sz. Gergelynek, Sz. Athanáz alexandriai pátriárkának, kik a kelet tündöklő csillagai, a görög egyház kiváló oszlopai ! ?

És mégis a külön naptár miatt, mi görög szertartásúak nem tartjuk meg ősatyáink törvényeit, latinok jobban tisztelik az ő intenciójukat mint mi, kik őket elsősorban magunkéiknak szeretjük tartani.

A niceiai zsinat kimondta, hogy husvétot és a többi ünnepeket egyszerre kell tartania minden keresztény egyháznak. Ne legyünk tehát következtelenek, és miután biztosan tudjuk, hogy a mi időszámításunk hibás, javítsuk ki naptárunk hibáit,

fogadjuk el azt az időszámítást, melyet az egész tudományos világ egyedül helyesnek ismert el és így tegyünk eleget szent atyáink szándékának, tartsuk egyszerre ünnepeinket a többi keresztényekkel.“

A naptáregyesítés keresztülvitele azon fordul meg, hogy mennyire sikerül a nép idevonatkozó konservatív felfogását, lelki és érzelmi világának felzavarása nélkül megváltoztatni?

Ez pedig nehéz és fontos kérdés és nagy tá-píntatot igényel.

Épen ebből a szempontból kifolyólag érde-mesnek találjuk egy gör. kath. lelkésznek a nap-táregyesítésről mondott véleményét közölni.

Az illető így ír :¹

A naptáregyesítés lelkes szószólói mindnyájan e tonusban írnak : Naptáregyesítés jöjjön el a te országod ! Szóval a naptáregyesítéstől várnak minden szépet, minden jót, népünk boldogulását, ezer bajai orvoslását.

Feleslegesnek tartom hangsúlyozni, hogy a naptáregyesítés hasznosságát, szükségességét elv-ben föltétlenül elismerem.

De gyakorlati szempontból nem tartom a kér-dést oly égetően sürgősnek és nagyfontosságúnak, hogy érdemes volna behozatalával kihívni népünk ellenszenvét és az ebből keletkezhető bonyodal-mak kiszámíthatatlan esélyeit.

Az ezen kérdésben elrendelt népszavazás meg-mutatta, hogy a ruthén nép nagyon iskolázatlan még ahhoz, hogy e kérdésben csak egy kissé is

¹ L. Görög Kath. Szemle 1912 évi 19. A naptáregyesítéshez. Dolinay Péter.

engedje magát meggyőzni. Ugy, hogy meggyőződés helyett a papság iránt jó adag kétkedés és bizalmatlanság üledett le híveink lelkére, kik pislogó fényű lelki világuknál megható konoksággal törekedtek védeni veszélyeztetettnek vélt ősi hitöket.

Tény, hogy a naptáregyesítésbe a ruthén nép semmi szín alatt sem akar belemenni.

Aki nem hajlandó ezt elismerni, legyen kegyes híveinket ellenkező felfogásra hangolni — de ne az íróasztalnál — s ha sikerül munkája, nyilvánosan fogok mea—culpázni.

De nagyon jól ismerem a máramarosi, ugocsaí és bereg ruthénség gondolat- és érzelmvilágát, életfelfogását és szörszálhasogatásig menő konzervatívizmusát minden, de leginkább vallási téren; tudom, hogy a mostani generáció önszántából semmi szín alatt sem fogadja el a naptáregyesítést, ha pedig mégis felülről elrendeltetnék, a legnagyobb kellemetlenségek és zavarok keletkeznének e miatt.

Kinek áll érdekében felízgatni a népet s szembeállítani püspökével, papjaival?

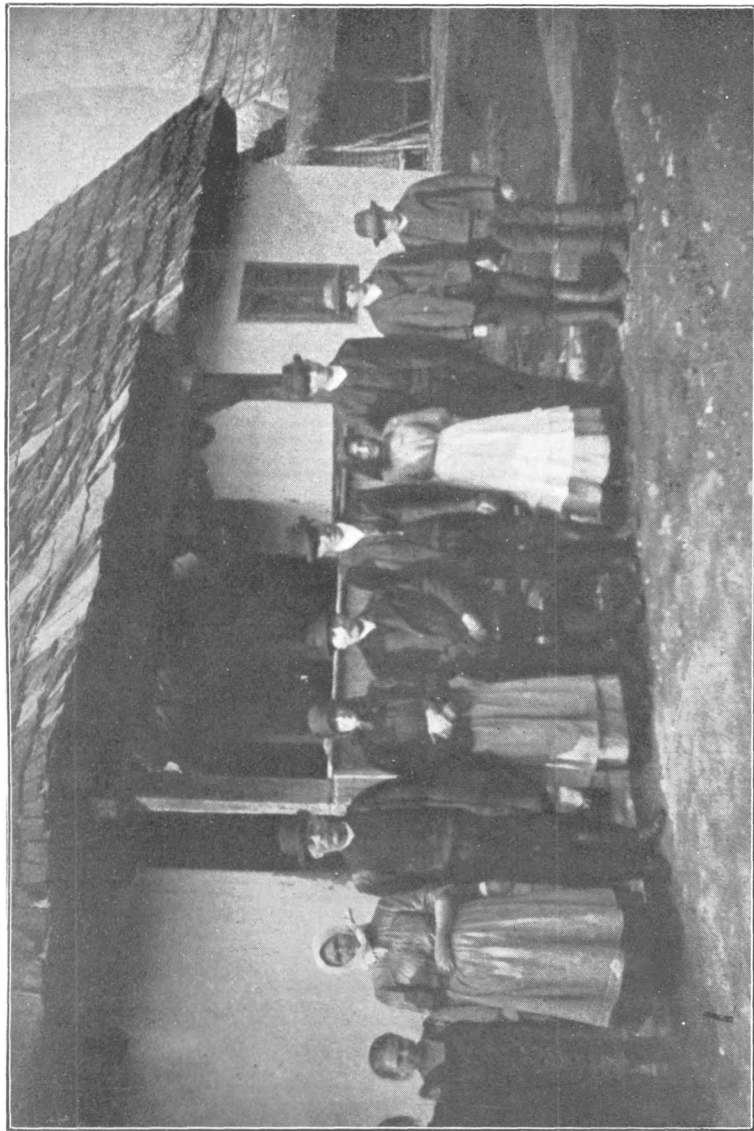
Miért?

Megéri-e a naptáregyesítés előnye azt az áldozatot? Nem elég nehéz-e a papság helyzete így is? Nem öt teszik-e felelőssé mindenért, talán még az áprilisi havasesőért is?

Nem uraim, fejjel nem megyünk neki a falnak! Nevetséges aratókat hívni a földre, mely még ki sem zöldült. A természetben nincs ugrás! Habent omnia tempus! Tegyük a naptáregyesítést 10—15 évre ad acta. Addigra vannak fontosabb, sürgősebb teendőink.

Avagy analfabetta nincs már híveink között?

Olvasóköraink vannak s virágzanak?

Alsó-beregi kis-oroszok.

Szerveztük-e és fentartsuk-e a népszövetséget?
Értünk-e el valami eredményt az alkoholizmus elleni küzdelemben?

Ha mindezen téren már mindent megtettünk, akkor majd elővesszük a naptáregyesítés kérdését is, talán több sikerrel, mint mostan. Addigra talán kezeink alatt új generáció nő fel, melynek gondolkozása világosabb, észjárása pedig distingváltaq íéletű lesz. Csak a fokozatos fejlődés elvét ne feledjük soha. Kezdjük az elemi iskolákban a munkát, Fogjunk hozzá a hittan pontos, alapos tanításához, a fősulyt az értelemre fektetve, mert kicsi tanítványaink közül nem az válik jobb hívőnké, aki gyorsabban tudja elhadarni a Tízparancsolatot, hanem akinek öntudatosabb lesz vallási felfogása. Megrögzött részegeseket nem tudunk a legjobb akarattal sem jobb utra téríteni, de az iskolásokkal könnyen megutáltathatjuk a pálinkát. Nehéz koponyájú vén anyókáknak beszélhetünk a babona ellen, de a 7—12 éves leánykák derültebb lelki világánál örökre nevetségessé tehetjük e bünt. Szóval neveljünk öntudatos hitű, józan világfelfogású, értelmes hívőket, kiket sokkal könnyebb lesz fegyelmezní, vezényelni, elszánt, lelkes csapattá tömöríteni, mert maguk befogják látni, hogy hitők és anyagi boldogulásuk ellenségeinek fondorlatait csakis a papság és a nép föltétlen egyetértésén alapuló kölcsönös bizalom teheti hatástalanná.“

SCHISMATIKUS MOZGALMAK A MAGYAR OROSZOK KÖZT.

Valamint a nyugati és keleti egyházaknak egymástól való elszakadása valláselvi okok, dogmabeli

különbségek czime alatt történt : azonképen a nyugati egyházzal újból egyesült keletiek visszatérése, más szóval uniója a dolog természete szerint szintén a dogmatikai kérdések mezében jött létre.

Igy a magyar oroszok is, az 1649-ben létesült egyházi unió alkalmával, az egyházi tanokat illetőleg a következő kérdések rendezésével egyesültek újból a nyugoti egyházzal : hiszik a szentléleknek nem csak az atyától, hanem a fiútól is származását, hiszik továbbá a purgatóriumot is; elismerik a római pápa egyházfőnökségét, *egye-bekben a keleti egyház többi tanui és egyházfegyelve továbbra is teljes érvényben marad náluk*; némi különbség azzal állott elő, hogy az unióisták püspökhatósági szervezete saját püspökeik vezetése alatt a latin szertartásnak mintájára lett megállapítva.

Az egyházi unió megkötése óta történtek azonban itt-ott újból kísérletek a schismára való visszatérésre, de eredménytelenül, Mielőtt a mai schismatikus iránya vallása mozgalmak iamertetésére rátérnénk, előbb meg kell világítanunk a kérdés eredetét és szülőökát : az *uniót*.

Hodinka Antal a magyar oroszok egyháztörténete e kiváló művelőjének e részbeni fejtegetései ¹. a következőleg szólnak :

„Hogy ruthéneink egyesülését helyesen ítélhessük meg s méltányolni képesek legyünk, mindenekelőtt össze kell hasonlítanunk a Rómával egyesült szakadárok egyesülésével, hogy láthassuk s megállapíthassuk van-e s mi bennök a közös, s van-e ruthéneink egyesülésében valamelyes sa-

1. V. 6. Hodinka Antal L. A munkácsi gör. kath. püspökség tört. 252.

játos vonás? A keleti egyházak elszakadása szorosán véve természetesen vallási, dogmatikai terén történt. De ha e nagy és e keleti egyházakra nézve oly vészes következményű esemény okait tanulmányozzuk, rájövünk, hogy a vallási szakadást nemcsak a dogmatika terén támadt s egész a elszakadásig fejlett különbségre kell visszavinnünk, hanem az alapját a keleti és a nyugati világ között levő ellentétben kell keresünk és szomorúan konstataálnunk, hogy a vallási szakadás előidézésébe és létrehozásába igen nagy mértékben belejátszottak nem vallási ügyek is. Épp így áll a dolog a szakadóroknak Rómával való egyesülésénél is. Sajnos itt is azt találjuk, hogy a szakadórokat az egyesülésnél nem tisztán a vallás egység helyreállításának a vágya vezérli, nem egyedül és kizárólag vallási okok, hanem a legtöbbször az egyesülésből remélt előnyök bírják reá az illetőket a megszakadt közönség visszaállítására. Jól tudom és érzem az eddigi egyesüléseket bizonyos fokig önzősi váddal sújtó és meggyanúsító ezen állításomnak a súlyát, de hivatkozom annak igazolására először is arra, hogy az egyesülés eddig legfőképpen az idegen államokban lévő particularis szakadár egyházak kísérlették meg, 1595-ben a lengyelországi ruthén érseki egyház, a török birodalom lévő patriarchatusok közül az antióchiái, az alexandriái; másodszor arra a tényre, hogy az így visszaállított hitegység ismét megszűnt, mihelyt az egyesüléstől remélt és várt előnyök nem következtek be. Sőt magának az egész keleti egyháznak 1274-i lyóni, de még inkább az 1439-i florenci uniójának a létrejöttére sem épen csak a hitegység visszaállítása azaz tisztán vallási okok gyakoroltak befolyást s idéztek elő, hanem talán épp oly mértékben egyéb körülmények. Szóval a

két egyház vallási egyesülésének nemcsak a lelkek üdvözlése a rugója, nem tisztán a hitegység visszaállításának az óhaja, a vágya, tehát ideális cél, hanem a velejáró haszon és előny is. Így volt az Lengyelországban, ahol a király is a rendek már egyesült görög szertartású püspökökkel szemben közjogilag egészen másként jártak el, mint a mikor még szakadárak voltak. S az unió fen is állott míg a caesaropapismus nagyobb előnyökkel nem kecsegtette őket.

Épen ezért nem tudott az unió hazaiszakadár szerbjeink körében tért hódítani, mivel ezek a hazai szakadárak között anyagilag a legjobban állottak, a hitegység visszaállítása pedig magában véve nem csábította őket.

Hazai ruthéneinknél sem volt az unió önczél, hanem csak eszköz a szabadulásra. Ez az a közös vonás, amely minden egyesülésnél megvan s így természetesen a hazai ruthének egyesülésénél is. Az egyesülés maga, annak a megtörténte és lefolyása már az illető, szakadárságból egyesülésre lépő nép számarányához és művelődési fokához képest mindenütt más és más. A műveltebb több előnyt tud ezen a réven biztosítani. Így a lengyelországi ruthének Rómával szemben is megtudták védeni a jogaikat. Hogy egyebet ne említsünk, csak arra az 1665-i római információkban elismert tényre hivatkozunk, hogy ottan a püspöki székeket a suffragán püspökök ajánlatára a metropola töltötte be. Az oláhok egyesülése sem hozott számukra annyi küzdelmet, mint a ruthéneknek. Az ő püspökségük eredete a szabályoknak csöppel sem megfelelőbb és az apostoli leszármazás, küldetés javadalmazás semmivel sem világosabb, mint a munkácsi püspöké volt, az uniójuk még sem veszélyeztette annak a létét úgy

mint munkáciét. Az övekre nem mondták Rómában, hogy légből kapott „névleges“. Sőt bár az uniójuk 60 évvel később történt, mint a ruténeké a fogarasi püspökséget mégis megkapták már 1720-ban, míg a munkácsit csak 1771-ben kanonizálták. A ruténeknek továbbra is küzdeniök kellett a munkácsi várurakkal, továbbá Rómával, mely egyszerűen tagadta a püspökség létezését, a királlyal aki nem volt tisztában, a Szilveszter-bulla felhatalmazása alapján avagy királyi teljhatalomból illeti-e a kinevezési jog, s végül egri püspökökkel, aki a LV. Lateráni zsinat 9 fejezete alapján a munkácsi görög szertartású felszentelt püspököt joghatóságra nézve a latin szertartású főesperesek állásáig szorította le.

Ezek az összes egyesülések közös és elütő vonásai adják meg az egyes egyesüléseknek általános egyháztörténeti szempontból vett fontosságát és az érdekességét. Azonfelül, mióta az 1648-i nagyszombati zsinaton megjelent Partén püspök és társai kérelmére a gyűlésen megjelent zsinati atyák őket és velők a munkácsi püspökség összes egyesült híveit jóakarattal a magyarországi latin egyház testvéri kebelére ölelték, a mely kapcsolat az egri püspökkel támadt ellentét idejét leszámítva azóta sem szűnt meg, a hazai rutének uniója a magyar egyháztörténelen körébe is beletartozik. Végül a hazai rutének saját egyháztörténetének a munkácsi püspökség multjának egyik legérdekesebb fejezetét alkotja. Hiszen az akkor lerakott s azóta megerősödött alapelveken épült fel s nyugszik ma is az egyházmegye s egész vallási mibenléte, mint az épület évszázados, erős oszlopain.

Ez a nagy gyökeres, átalakulásokat célzó, súlyos változásokkal járt esemény nem máról-holnapra állott elő.

A változásnak is annál mélyebben fekvő okai kellett, hogy lettek legyen, mentől tovább kellett viselniök azok nyomásait, melyekből egyuttal e változás bekövetkezését annál bizonyosabban kell előre látnunk, mentől tarthatatlanabbak e változást megelőző állapotok.

Az egész unióról oly kevés adatunk van, hogy az egyesülés lefolyásáról mindmáig sem vagyunk teljesen tisztában.

Az eddigi írók nem is terjeszkednek ki annak sem okaira, sem következményeire. Nem láttak benne egyebet, vallási mozgalomnál, pedig épen ez az oldala lép legkevésbé előtérbe, jelölül annak, hogy az egyesülésnek ezenkívül, más társadalmi, politikai és gazdasági céljai, okai és következményei voltak, hogy ez nem pusztán és tisztán vallási mozgalom, hanem sokkal szélesebb rétegű átalakulás volt.

A nép alig vett az unióról eleinte tudomást. Az ő helyzetére nézve alig is várhatott valamint tőle. A római katolikus jobbágy sorsán sem könnyített a vallás, miért segített s miben segíthetett volna az övé. Sőt a nép kitartva földesurai mellett ellentétbe került papjaival, akiknek a számára az egyesülés meghozta az immunitást, a parochiális földeket s ezzel a földesúri hatalom alól való felszabadulást.

Mert míg az egyesüléssel a püspökök is, a papok is, eltekintve mindentől, főleg az anyagiak terén nagyot nyertek az előbbi állapotokhoz képest, addig a nép alig érezte a római egyházzal való egyesülés következményeit, amennyiben reá nézve az egyesülés alig járt valamelyes anyagi előnyökkel. Az egyesülés valláserkölcsei, szellemi oldalát a nép jóformán nem értette. Az óhíthez való ragaszkodás, amely Barkóczy szerint benne

van a görög szertartásuk vérében, a görög egyház különben is híres maradiságáról, ő konservatízmusáról, itt-ott pl. 1761-ben Máramarosban 1765-ben Dorogon felkelésre készítette a népet. A viszony a nép és földesurai között, nem változott, bár a XVI. század arannyal bővelkedő rutén parasztja mind szegényebb jobbágyá lett, de hitét, ragaszkodását földesuraihoz megőrizte, elannyira, hogy Rákóczy fejedelem pl. az egyesülés után is a leghűségesebb népének tartotta őket, s Károly, aki a papságnak 1712-ben újra kiadta az 1692-i kiváltság levelet s 1707-ben Hodermarszki útján felszólította a népet, szakadjon el Rákóczytól, 1720-ban véresre verette a fejedelem emlékét őrző vcreczkei jobbágyokat. A nép és a papság közötti viszony ugyanis az egyesülés révén alaposan megváltozott, addig a pap is jobbágy volt, ki a maga jobbágy telkén élve, már csak ennél fogva is közel állott a néphez. Egyházi telekre jutva, kiemelkedett a népből. De egyuttal elmozdíthatóbb is lett, könnyebben kerülhetett egészen idegen parochiára. Azonfelül tanultabb is. Mindez pedig a papság emelkedését, de ép oly mértékben a papság és a nép nagyobb elkülönítését, egymástól való távolodását jelentette.“

Hodinka ezen történeti előadásnak előre bocsátása után, mely az unió multjáról, okairól és következményeiről hiteles tájékoztatást nyújt, felvethetjük most már azt a kérdést is, mik lehetnek ma az okai a magyar oroszok közt, — eddigelé ugyan még csak elvétve felmerülő schismatikus irányu vallási mozgalmaknak?

Legáltalánosabban az a nézet van elterjedve, hogy a schismára való áttérési hajlandóságot a következő okok idézik elő: a párbér és stóla rendezetlensége, a népnek a hitközségek s felekezeti

iskolákkal szempen fennálló nagy mértékű anyagi kötelezettsége, továbbá a kivándorlás útján Amerikában felszívott nagy-orosz orthodox egyházi felfogásra való könnyen hajlás, amit a nagy orosz néppel való közeli nyelvrokonság s a vallási hasonlatosság felhasználásával az amerikai pánszláv propaganda felkeltett, s előmozdítani igyekezett, végül pedig a magyar oroszoknak makacs ragaszkodása mindazon egyházfejedelmi külsőségekhez, amelyek a nagyoroszok egyházával közösek.

Az elősorolt okokat célszerű külön-külön is figyelemre méltatni.

Bármily korlátolt kulturai fejlettségű s elmaradt legyen is a magyar orosz, azt okvetlenül jól tudja, hogy nincsen olyan vallásfelekezet, amely tagjaitól anyagi megadóztatást ne kívánna, ettől az orosz nemcsak hogy nem irtózik, de azt vallása egyik oly járulékának tartja, amely nélkül azt el sem képzei. Ez talán szokatlan kijelentésnek látszik, de aki ismeri a görög kath. vallást, annak szertartásait s az oroszoknak rendkívül nagy vallásosságát, az be fogja látni annak igazságát. Az oroszok vallási szükségleteit nem elégitik ki az általános isteni tiszteletek, amelyeken mindenki tetszés szerint vehet részt, hanem igénybe veszi azokat az apró s meglehetősen nagy számban lévő szertartásokat is, amelyeket külön kell megfizetnie. Ezt egyaránt megteszi a vagyonosabb kis gazda, mint az utolsó napszámos, mert ősidőktől fogva vallásához tartozó meggyőződése az, hogy csak úgy végez Istennek tetsző dolgot, ha magát apróbb szertartásokkal és imádságokkal is kiszolgálztatja s a mi fő, azokat díjazza is, mert e nélkül, t. i. felajánlott áldozat nélkül, az nem hatékony.

Hasonló elbírálás alá esik a papi párber is.

Bizonyos, hogy a párbért az orosz, különösen anyagi züllésének utolsó évtizedei óta igen nehezen s nagy megerőltetéssel fizeti, de legtöbbször megfizeti s ezen áldozathoz hozzá szokott. A papnak stóla járandósága pedig oly természetes, hogy azt az oroszok közül soha senki sem kifogásolta, annál kevésbé, mert az orosz önmaga is meghatározhatja azt, hogy végzendő szertartások milyen mértékben, minő dísszel s így minő árban teljesítenek. E tekintetben csak arról lehet szó, hogy a stóla díj általában igen magasan van megállapítva.

Nagyobb és jelentékenyebb teher hárul azonban a népre azon anyagi hozzájárulásokkal, amelyek mint a hitközségek és felekezeti iskolák fenntartásával járó dologi kiadások jelentkeznek s állandóan fennállanak.

Mindezen elősorolt anyagi vonatkozású viszonyok azonban még mindig nem indokolják eléggé azt, hogy a nép között a schizmatikus törekvések tápot nyerjenek s vallásváltoztatásra alkalmat szolgáltassanak: mert ha ez tényleg úgy lenne, akkor az amugy is nagy szegénység behatása alatt, a mozgalom elsősorban szociálistikus jellegűnek mutatkoznék.

A baj valódi oka és forrása, a fenti történeti reflexiók után indulva s azoknak végső eredményeit a fenforgó körülmények figyelembe vételével a mai időkre is elfogadva és megállapítva, az: hogy a magyar orosz nép és papság közötti űr sajnos, még mindig igen nagy.

Az unióra tért papság párját ritkító módon előrehaladt; műveltségben, tekintélyben azt a helyet foglalta el, amely őt méltán megilleti, nemzetiségi jellegét pedig úgyszólván teljesen elvesztette, magyarrá vált nyelvben, szívben és lélekben.

A mai magyar orosz papok oly előkelő theologiai és civil tudással bírnak, amely őket elsőrendű vezető szerepre képesíti.

Ezzel szemben, az idők folyamán jobbgáyi állapotából felszabadult orosz, bár minden irányban socialis szabadságot is nyert, azt nem érvényesítheti, nem élhet vele, mert kulturátlansága csaknem oly alacsony fokon van ma, mint az unió idejében volt.

Ily állapotban kivándorolván Amerikába, ott az orosz orthodox propoganda csábításai könnyen eltévelyítik s haza kerülván az itteni helyzettel elégedetlen lesz s alkalom adtán a schismafelé tekintget.

A dologban csak az az öröndetes, hogy ezek a schizmatikus jellegű mozgalmak csak szórványosak s egyelőre komoly veszély jellegevel nem bírnak és pedig azért nem, mert nélkülözik a hitelvi belső meggyőződés erejét, lévén az orosz paraszt vallási gyakorlásának szabályozására teljesen közömbös az a néhány s fentebb ismertett dogmatikus tétel, melyek körül az unió megkötése történt.

A schismának tehát belső vallási okai dacára, hogy tulajdonképen ezek kellene képezzék a kérdés lényegét, döntő jelentőséggel és sullyal nem bírnak; ebből a szempontból tekintve a schizmatikus törekvéseket, azok könnyen elimínálhatók lesznek a néhány félre vezetett és a elégedetlenségre hajló csoport köréből is, különösen, ha a papság hivatását még áldozatok árán is igyekezni fog minden irányban betölteni.

A görög katholikus papság a közte és a gondozása alatt lévő nép közt fennálló kulturális nagy úr dacára pedig kötelességeit törekszik pontosan teljesíteni, kivándorol az oroszszal Amerikába s

ott anyagilag és kulturailag együttesen megerősödve, mindinkább a közös megértés felé eveznek.

Legutóljára hagytuk azt az okot, amely jelentőségére nézve a legkisebbnek látszik, mégis a legnagyobb sullyal bír, ez: a magyar oroszoknak szívós ragaszkodása minden egyházfegyelmi különbségekhez, amelyek a nagyoroszok egyházával közösök.

Oroszoink t. i. rendületlenül ragaszkodnak szertartásaikhoz, egyházi énekeikhez, azok dallamához, templomi berendezéseik és felszereléseikhez stb., amint ezeket ősidőktől fogva megszokták. Ezek pedig a nagy oroszokéval közösek. De itt aztán le kell szögeznünk azt a tényt, hogy ez a ragaszkodás kizárólag a keleti egyház konservatív jellegének a folyománya. Mi sem bizonyítja jobban ennek az állításnak igazságát mint az, hogy ez a kimondhatatlan ragaszkodás a jelzett különbségekhez épp úgy meg van a hajdúmegyei magyar ajku görög katolikus népnél is, ezt a töszgyökeres magyar népet pedig bajosan lehet pánszláv szimpátiákkal megvádolni.

Ezeknek a kérdéseknek megbolygatása tudva-levően a magyar népnél is — amely pedig liturgiáját ma már saját anyanyelvén végzi, — veszélyekkel járna, s ez a megzavarás itt is könnyen felébreszthetné a schismára való hajlamot. *Amikor tehát minden látható ok és alkalom nélkül, legtöbbnyire érdektelen, külső tényezők, pusztán az ujítási vágya és helytelen téren alkalmazni akaró asszimilálási törekvések folytán ezeketa való-lási külsőségeket meybolygatni célozzák, — nem jól cselekszenek.*

Mert egyfelől meghagyni a népet a legteljesebb kulturátlanságban, szegénységben és a babonák tengerében, másfelől pedig hozzányulni és meg-

zavarni becsületes naív költői lelkének külső nyilvánulásait, nem előre látó cselekedet!

Valamint a gyermekkor mese és ábránd világa, az öntudat ébredésével és növekvésével mindinkább elveszti virágos himporát: éppúgy a néprétegek fejlődése és előhaladása is csak természetes uton történhetik meg.

Oroszaink vallási világának előbbrevitele és javítása első sorban is tűrhető kulturális viszonyokat igényel, és ha ezek bekövetkeznek, csak akkor lehet szó indokolt reformokról, de akkor is főfeladat kell hogy legyen a valláshoz tapadt babonák lecsapolása. Ha ez megtörténik s a talaj termővé válik, lehet csak szó sikeres újításokról.

A magyar-oroszok közt nagymértékben létező babonák s más rokon nemű dolgoknak ezen szűk ismertetés körében aránylag terjedelmes módon való közreadásával sem volt egyéb célunk mint az, hogy lássák az érdekelt tényezők is, hogy az orosz nép lelki életét minden egyéb más baj mellett, a babonaság oly békókban tartja, amelyeket a nép javának előmozdítása érdekében továbbra is nem lehet fentartani.

Egyébként a magyar oroszország egyeteme rendőletlenül kitart az egyházi unió mellett.

Most pedig az alábbiakban közlünk néhány szemelvényt a schisma keletkezésének okai és megszüntetésének eszközeiről. Ezek a nézet nyilvánítások részében szintén elősegíteni fogják fogják a kérdés tisztázását.

Papp Antal munkácsi püspök a sízmáról főpásztori mélyrelátással és apostoli bölcseséggel a következőket mondja egyik pásztorlevélben:

„A mi egyházmegyénk hívei — annyi balsors és keserű megaláztatás között is — mindeddig megőrizték hegyományos buzgóságukat, eddig

állandóan hiven ragaszkodtak a kath. egyházhoz és féltve őrzött kincsünkhöz: szép szertartásunkhoz. Székhelyemen nem régi a gyászos schisma utolsó nyomai is megszűntek s az egykori szakadár hitközség egyházi épületei helyén diadalmasan emelkedik fel Anyaszentegyházunk lelkes előharcosainak, Szent-Nagy-Bazil fiainak középiskolái internátussal egybekötött rendháza és ime! — Most legujabban némely vidékeken sajnálatos zavarok veszedelmes vallási és társadalmi mozgalmak terjednek, amelyek ragadozó farkasok módjára elakarják rabolni Krisztusnak sziklaszilárd oszlopától és erősségétől, az egyedül üdvözítő hatholikus Egyháztól. Idegen hatalomtól támogatott vakmerő izgatók járják be északkeleti Magyarországot, soha be nem váltható vallás- és hazaellenes jelszavakkal, hamis ígéretekkel ámtíják a mi felvidéki népünket és azon vannak, hogy ezt szent hitétől és atyáitól örökölt honszeretetétől eltántorítsák. Gazdasággal, boldogsággal, jólétte kecsektetik a téves útra vezetett híveket, de azért, hogy megrontsák és hithagyásba döntsék őket.

Egyházmegyénk néhány hitközsége meg van fertőztetve, a buzgó nép lelkében megingott az igaz hit — és mi okból? Elismerem: nagy részt amiatt, mert egyes helyeken híveik értelmi kiskorúságát, nyomasztó anyagi helyzetét és akarat gyengeségét céltudatos álnoksággal, titkon dolgozó vallási és politikai kalandorok saját önző céljaikra használták ki. Azt is megengedem, hogy e mozgalomnak mélyreható szociális okai is vannak s a kizsákmányolt nép szegénysége nagyban megkönnyítette hitrontók ádáz gyűlölettől táplált munkáját.

De, midőn egyházmegyém buzgó papjainak áldásos tevékenysége előtt tisztelettel hajlom meg,

ugyanekkor kénytelen vagyok kijelenteni azon meggyőződésemet, hogy ezen, szörványosan bár, de mégis veszélyesen fellépő szímatikus mozgalom elterjedését nagyrészt az illető lelkészek, vagy elődeik kötelesség mulasztásai, visszaélései a néppel gyakorolt hideg, szeretetlen bánásmódja idézték elő.

Krisztusban kedvelt Testvéreink és Fiaim! Az emberek főleg a szenvedés és megalázás nehéz napjaiban gyakran felkeresik a lelkipásztoraikat s tőlük vigaszt, szeretetet, segítséget kérnek. Ha a lelkész nem vigasztalja meg, hanem ridegen elutasítja magától a szenvedőt, holott könnyen segíthetne rajtuk, ha a szegény esdeklése nála süket fülekre, érzéktelen szívre talál, akkor a lelkipásztor elveszti hívei bizalmát és ezt az egyház elleneségei szerzik meg, hogy e fegyvert a lelkek eltévelyítésére, erkölcsi és anyagi megrontására használják fel.

Óva intem és kérem mindnyájukat, Krisztusban kedves Testvéreim és Fiaim! Állandóan tartásuk emlékezetükben a szeretet apostolának az Apokalypsisban foglalt eme szavat: „Szeplőteleneknek kell lenniök azoknak, akik Isten trónja előtt állanak.“ Legyenek példás tiszta életűek híven végezzék kötelességeiket legyenek fáradhatatlanok híveik Krisztus szelleme szerinti felvilágosításában, megszentelésében és megerősítésében, legyenek híveikhez nyájasak, tehetségükhöz mértten segítsenek rajtuk és akkor Isten segítségével ez a veszélyes áramlat lassankint megszűnik.“

Egy fővárosi publicista¹ helyszíni tanulmányai alapjai a többi között következőket írja;

¹ A skisma mozgalom Magyarországon. Bud. Napló 1912. okt. 12 Urai Dezső.

„A SKIZMA MOZGALOM SZÜLETÉSE.”

A skizmamozgalom — vallja az Egyház — régi keletű és nem annyira vallási, mint politikai mozgalom. Elharapozott egész Bereg- és Máramaros vármegyékben. A két vármegye népe, amely vallása, faja, nyelve szerint rokon az oroszszal, kezdett húzni a görögkeleti, azaz ortodox valláshoz. A mozgalom eredete egyrészt, az átmenet nélküli magyarosításra, másrészt a hihetetlenül rossz megélhetési viszonyokra vezethető vissza. A néppel mostohán bánnak a hatóságok és a magyar érzelmű görögkatolikus papság tehetetlenül áll szemben ezzel.

Elsősorban: a ruthén népnek nincsen földje. Másodsorban: a közigazgatási tisztviselők nem az idevaló nép fiaí, nem értik a népet és kemény intézkedéseikkel szinte kikergetik a ruthént az országból Oroszországba és Amerikába. Harmadsorban: az erőszakos és átmenet nélküli magyarosítás vadítja a parasztot és hajtja ki az országból.

— A mi népünk jámbor — mondja az Egyház — de a mostoha viszonyok a bűnre kényszerítik. Ezeket a bűnöket a közigazgatási hatóságok és a bíróságok nagyon keményen torolják meg, amit viszont a ruthén paraszt üldözésnek, elnyomatásnak és igazságtalanságnak érez és dühében kivándorol.

Beregben és Máramaros vármegyében továbbá hirtelen elszaporodtak az állami iskolák, amelyekből száműzték az orosz nyelvet. Még a vallásitanításnál is mellőzik az orosz nyelvet és így előáll az a helyzet, hogy a fiú nem érti meg az apa imáját. A templomban. az orosz nyelvű istentiszteleteken a ruthén gyermekek némák, amí rend-

kívül felbőszíti az öregeket. A ruthén paraszt sehol sem érzi a szeretetet, nem csoda tehát ha a hatalmas Atyuska felő fordul, attól várva sorsának jobbra fordulását.

A MOZGALOM TERJEDÉSE.

A mozgalom most már magából táplálkozik — mondja az Egyház. — Nem vallási, hanem politikai faktorok szítják. A nép kimegy Amerikába, ahol Oroszország agitátorokat tart, akik missziók keretében csábítják az embereket. Elhítetik az elkeseredésében fogékony néppel, hogy minden másképpen lesz, ha az ortodox valláshoz pártol és Atyuskát vallja a legfőbb urnak a vallásban. Az ekként megtérítet emberek közül sokan visszatérnek és megyéikben térítgetik a hívőket. Elhítetik az emberekkel, hogy az új vallásban nem kell fizetni se a papot, se a tanítót, sőt néhány váratlan rubelben beköszönthet az áldás. A nép, amely itt, Magyarországon csak szenvedett és nyomorgott, hisz ezeknek a visszatérteknek és tömegesen jelenti be kilépését az egyházból.

Ez az egyik módja a mozgalom terjedésének. Terjed azután a skizma agitáció útján is. Az oroszok nem maguk közül küldenek agitátorokat, hanem a falubelieket bízzák meg a térítéssel. A hatóságok el is fogtak néhány agitátort és elkoboztak egy csomó russofíl röpiratot. Persze nehéz az üldözés, mert az agitátorok nagyon ravaszkos és nem érintkeznek közvetlenül Oroszországgal. Ők is, a határszéli nép is Bukovinába járnak bucsura. Látogatják a szucsavai zárdát, a hosavai zárdát. Itt találkozik az agitátor az orosz megbízóval, a nép pedig a Bukovinában sűrűn

található skizmatikusokkal. Ilyen uton jönnek be a kievi imakönyvek és az orosz röpiratok. A papság mindent megtesz a baj lokalizálására, de a hatóságok merev viselkedése nem engedi elaludni a tüzet.

AZ ADVENTIEK.

— Figyeltük a mozgalmat — mondja az Egyház — és néha segítségül hívtuk a közigazgatási hatóságokat is. Miután ezek rendkívüli szigorral jártak el, az agitátorok ügyes fogással éltek. A népet nem térítették többé az ortodox vallásra, hanem kieszelték a szakadásnak egy középső stációját, az adventi mozgalmat. Szombatos szektát alapítottak és az erre való belépésre hívták fel a ruthéneket. Ezzel szabadultak a hatóság üldözésétől és mégis elérték a céljukat, mert ebben a szektában sikeresen előkészítették a talajt a teljes elválásra. Elhárították maguktól az orosz agitáció gyanuját, valójában pedig mégis üzték az agitációt. Ugyanazok a ceremóniák jártak, mint az ortodox vallásban csak a vasárnap helyett a szombatot ülték meg. Az agitátorok, mint a szekta fejei szerepeltek és egyházi funkciókat is végeztek. Olyan mérveket öltött ez a mozgalom, hogy egész falvak elpároltak a görög katolikus lelkészektől, nem hívták se keresztlőre, se temetésre és nem fizettek párbert.

Persze a papságnak nehéz a helyzete — mondja az Egyház — mert különös viszonyban van a néppel. A pap nemcsak pap, hanem ember is, akinek élni kell. És ebben a törekvésében összeütközésbe jő a néppel, amelyre súlyos teherként nehezedik a papnak fizetendő párbert és teljesítendő napszám. Ha a népnek nincsen semmije, miből szállítson be két métermázsa gabonát párbert fejé-

ben és hogyan arasson a papnak, amikor ugyanabban az időben másfelé szerződött aratónak? Ez keserves helyzet, de a papnak is élni kell.

Ebben a kérdésben értekezletre gyűltek össze a görögkatolikus papok és néhány fölolvadás után tanácskoztak.

Végezték pedig a következőket:

Váltsa meg az állam a párbért és a napszámot, hogy a pap ne surlódjék a néppel. A népnek nincs megélhetése, fizesse tehát az állam a párbért és a napszámot, fizesse teljes összegben vagy részben. Garantálja esetleg azt a differenciát, amelyet a hívők nem szolgáltatnak be. A parasztot ezután csak mérsékelten szorítanak és fizetne, amennyit fizetni akar, a többit pótolja az állam. Így nem kellene csendőrrel és végrehajtóval dolgozni.

Elhatározta továbbá a papság, hogy kérelmezni fogja a korcsmáknak vásár-, ünnepnapon való bezárását.

Kérelmezi az állami iskolákban a ruthén nyelvű olvasás megengedését.

Kérelmezi a nép megélhetésének állami támogatását, a földbirtokok való jutást és a háziipar fejlesztését.

Kérelmezi, hogy a papságnak hely jusson a vármegyei bizottságokban, amelyekből eddig formálisan kiszorították.

Elhatározták kulturális intézmények, olvasókörök, antialkoholista egyesületek létesítését.

Eddig beszélt a papság.

Most beszél a világi hatóság:

A SKIZMA MOZGALOM — MÁS VILÁGI- TÁSBAN.

A skizma mozgalom — mondja a hatóság —

nem annyira politikai, mint vallási mozgalom. A hatóság lelkiismeretesen megfigyelte az összes idevezető szálakat, a postát, a vasuti állomásokat de sohasem tudott fölfedezni olyant, ami a politikai izgatást érzékeltetne. A viszonyokban sem lehetett felfedezni a skizma megszületésének az okát. Ezt egyrészt tisztán az oroszokkal való szimpátia hozta létre, másrészt az a körülmény, hogy a papság súlyos teherként nehezedik a nyomorult lakosságra. Az orosz szimpátia természetes: a ruthén nyelvben, fajban, érzésben, vallásban huz az oroszhoz és amikor a görög katolikus papság le akarta verni ezt az érzést, a nép dacosan annál jobban huzott az oroszhoz. Ugyanekkor észreveték azt is, hogy a papság mekkora teher a nyakukon és ez növelte a szabadulási kívánságot.

Földje, az igaz, nincs a ruthén népnek, de a kormány ebben az irányban mindet megtett. A kormány a hegyvidéki kirendeltség útján például hozzásegítette a lucskai népet 2000 hold földhöz a Schönborn-féle uradalomból, de a skizma-mozgalom még sem lankadt. El-el csöndesedett de mindannyiszor lobot vetett, valahányszor egy-egy pap a hatóságot arra kényszerítette, hogy a néppel szemben szigoruan járjon el.

Ha a hatóság keményen bánt a néppel, ez is csak a papságra vezethető vissza. A papság, hogy hatalmon maradjon, minduntalan följelentésekkel élt és a legteljesebb szigort követelte azokkal szemben, akik érdekei ellen vétettek. Természetes, hogy az érdeksértést mindenkor nemzetelleni sérelemnek állította be és így a hatóságot némileg megtévesztette. Tény, hogy a pártatlan bíróság a legtöbb esetben fölmentette az eljárás alá fogottakat. Az üldözés következtében az elkeseredés nőttön-nőtt és a mozgalom nagy arányokat öltött. A mozgalom

keletkezése a papság agresszív viselkedésében keresendő.

Az állami iskolák éppenséggel nem böszíteték a népet, mert ilyen úton megszabadult egy tehertől, a tanítói fizetéstől. A nyelvét sem féltette, mert megmaradtak felekezeti iskolái is. A gyermek tehát ezután is megtanulta az imáit. Annyi bizonyos, hogy az állami iskolákban a pap nem volt akkora ur, mint a felekezetiben.

AZ OROSZ BEFOLYÁS.

A skizma mozgalom — ismétli a hatóság — tisztán vallási. Se politikai agitátornak, se orosz pénznek sohasem jöttünk a nyomára. Hogy mennyire nincs errefelé titkos orosz pénz, azt a legjobban bizonyítja, hogy az egyik faluban a skizmatikusok egy kis, olcsó ortodox kápolnát akartak építeni és nem volt rávaló pénzük. A S. . . féle földet se tudták volna kifizetni. A magyar kormány pótolta a hiányt államsegély formájában és most évenként törleszgetik a gazdák. Oroszországból jött agitátort mindössze egyet fogtunk el és az is — ide való ember volt.

Volt dolgunk a — papok följelentése folytán — még néhány emberrel. de ezekre nem lehetett ráhuzni semmiféle paragrafust. Elkoboztunk cyrillbetűs imakönyveket, lapokat és röpcédulákat is. Az imakönyvekről kisült, hogy a püspök és a kormány által megengedett imakönyvek. a nyomtatványok és lapokról ugyanez derült ki. A lap a „Negyila“ (Vasárnap) volt, amelyet a kormány támogat, hogy a ruthén népet a magyarságnak megnyerje.

Mindezekbe az eljárásokba a papság panaszai és följelentései ugrattak be.

Az amerikai térítés igaz, csakhogy ez is papok ellen irányul. A néppel elhítetik, hogy új válásában megszabadul a súlyos anyagi terhertől, amit a pap jelent. A papság ezen a ponton belekeverni az államot, holott, ha erről szó van a térítetésnél, az szintén csak a papok által követelt szigorúság szülte elkeseredés folyamánya.

— Mit tehetünk, — panaszkodik a hatóság — ha valamelyik pap följelentéssel fordul hozzánk? El kell járnunk és a végén rendszerint kisé, hogy hiába vexáltuk a népet. Már most persze az is megesik, hogy valóban elkövetett kihágásokért és bűnökért megbüntetjük a ruthént, mire a tapasztaltak után ő ezt igazságtalan üldözésnek veszi és ránk is megharagszik.

A HATÓSÁG JÁRJON EL.

— A pap állandóan ezzel fordul hozzánk — mondja a hatóság — hogy „járjunk el.“

Mindenkor lobot vet a skizma-mozgalom, valahányszor a pap által követelt szigorúsággal járunk el. A nép nem tudja fizetni a papot és menekül más hitre. A pap nem engedi. Erre a nép megtagadja a párbért, mire megint rendőrhöz folyamodik a pap és így gördül tovább ez a lavína.“

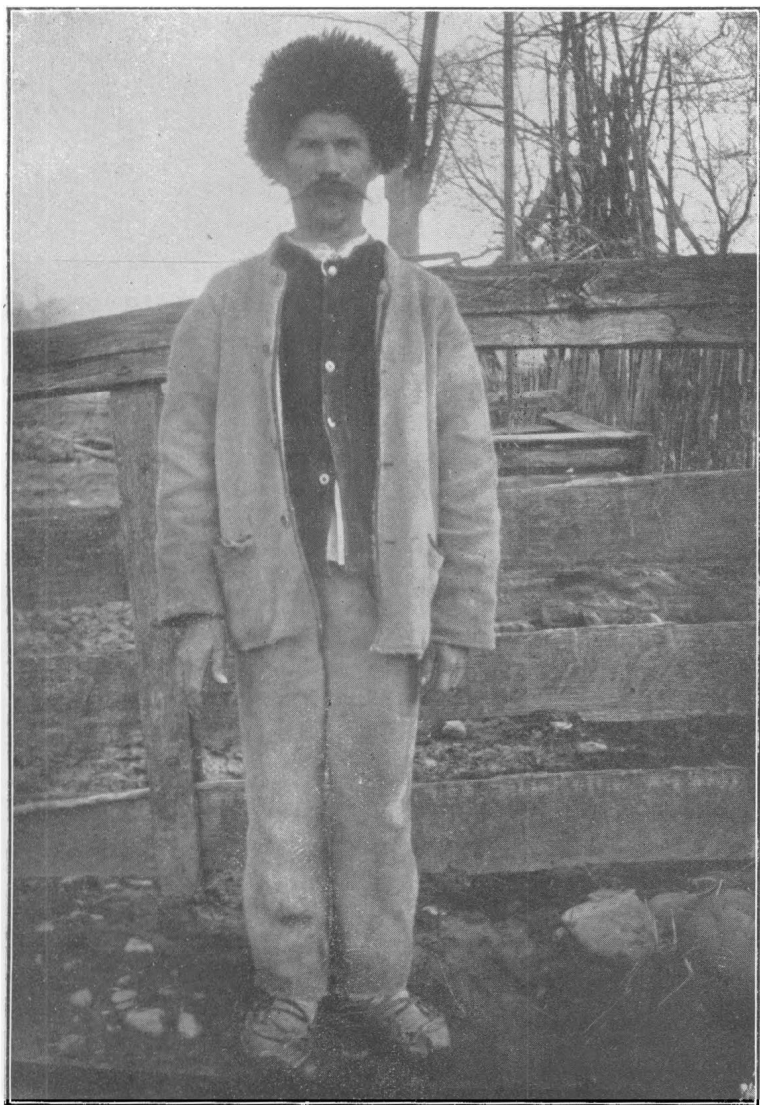
Egyik legfontosbb tényezőnek mutatkozik a népnevelés alapos, észszerű felkarolása, fejlesztése, írja a máramarosi papság a munkácsi püspökhöz intézett memorandumában. Az iskolák szellemi élete eddig sem adhatott okot arra, hogy akár egyházi, akár állami szempontból nagyobb kifogás alá esnék, sőt mondhatni, hogy e tekintetben úgy a lelkészek, mint tanítók hagyományszerűleg híven teljesítették kötelemeiket mindkét irányban.

¹ Közöltük ezt az értékes fejtegetést, anélkül azonban, hogy az abban foglaltakat teljesen elfogadnánk. A tények majd rá fognak világítani egyik-másik tarthatatlan szempontra. — Szerző.

Az országos törvény, nevezetesen az 1907. évi XXVII. t.-c. szelleme s minden követelménye értelmében — immár a törvény iránt odaadó tisztelet tanuságaként külsőleg is kifogástalanok az iskolák. De míg az országos törvénnyel szemben hazafias érzelmekkel és kötelesség érzettel karoljuk fel a népnevelés ügyét, addig épen e mozgalom közepette látjuk szükségét annak is, hogy népünkkel az iskola útján is még közvetlenebbül kell foglalkoznunk, vagyis anyanyelve s vallásának rítusa tekintetében több gondot, több időt kell fordítanunk a törvény nemzeti szellemének legkisebb sérelme nélkül. Bennünk, kik a magyar nemzeti irodalom emlőin nőttünk fel s kiknek igazi vágya, hogy a népet a nemzeti szellem szárnyain emeljük, él a hit és a bizalom. hogy miután a legintenzívebb munkánkat is csak sorvasztani, az eredményeket csak kisebbiteni tudná az, ha népünk mind ama szellemi világát, mely bölcsője körül szövődött s kísérte ki élete útjára, mellőznök, elhanyagolnok a szeretetteljes, sőt megértő közledeccsel a hazafias szellemmel együtt a nemzeti nyelvet is hamarabb s biztosabban vihetjük be otthonába.

De míg ez a dolog természetesen a papság s tanítóink hivatását érinti, melynek eleget tenni mindenképen törekszünk is, addig nagyon kiemelkedik az a teendőnk is, mely a nép anyanyelve, vallásának és szertartásának ismerete tekintetében az állami iskolákban is működési tért kíván. Törvényeink szelleme nem lehet rideg, sőt legnemesebb célját is kulturális haladás paedagógiai utain láthatja csak elérhetőnek.

S mikor mi ezen gondolatban kizárólag csak az ellensúlyozó erőt — tekintve a schizma támadásai modorát — véljük feltalálni hisszük, hogy

Kis-orosz férfi. Máramaros-megye.

önzetlenül hazafias törekvéseink megértést s így méltánylást is váltunk ki.“

A schimatisz mozgalomra vonatkozóan közöltük az előadottakban a különböző felfogásakat és álláspontokat. A tapasztalatokból mielőbb kiderül, hogy melyik ezek közül a legigazabb úgy a keletkezési okokra mint az orvoslásra nézve.

AZ AMERIKAI KIVÁNDORLÁS ÉS HATÁSAI AZ OROSZ NÉPRE.

A néhány évtizeddel ezelőtt az északkeleten lakó törökök között megkezdődött amerikai kivándorlás rövidesen áttért a szomszédos magyar orosz népre is és mihamar nagyarányúvá fejlődött.

A kivándorlás óriási mérvű az összes ruthénlakta vidékekben. A Galíciával való közvetlen szomszédosság nagyban megkönnyíti az utlevél nélkül való kivándorlást Szepes, Sáros és Zemplén vármegyékben. Vásár, bucsú stb. mind igen jó alkalom arra, hogy a határon átjussanak. Vannak ruthén községek, ahol a szó szoros értelmében minden épkezláb ember megjárta Amerikát, némelyikük több ízben is. A kivándorlás iránya az Egyesült államok, de szétszórtan Amerika minden részében vannak ruthének, még Argentínában is.

A magyar oroszok kivándorlásának okai ugyanazok, amelyek ennek a népnek elszegényedését általában előidézték, ezek pedig: a föld és legelő, valamint kereseti források hiánya, továbbá az, hogy gazdasági szociális nevelést nem kapnak az arra illetékes vezetőktől. Ilyen állapotok között azután nagymérvben csábították őket a kivándor-

lásra; az Amerikában elért magas munkabérek. A kivándorlás hatásairól valósággal köteteket lehetne írni. Főbb hatásait a következőkben összegezzük:

A kivándorlás mint a többi hazai népeknél, úgy az oroszoknál is általában kedvező gazdasági változást idéz elő s anyagilag előnyösnek mondható. Sok orosz család menekül meg nemcsak a végpusztulástól, hanem jövő existenciáját is biztosítja; igen jelentékeny az a pénzösszeg, amit az orosz nép Amerikában szerez vagy haza küld. Anyagi tekintetben tehát a kivándorlás föltétlenül előnyös a ruthénségre nézve, amely ott a magyar munkásnál is jobban érvényesül, mert egyrészt kitartó és a nélkülözésekhez hozzáedzett, másrészt pedig az angol nyelvet gyorsan elsajátítja. Az amerikai pénz teszi lehetővé, hogy ruthénségünk itt minden megvásárolható földet megvásárolni igyekszik. Sajnos azonban, hogy a mai parcellázási rendszer mellett csak harmad vagy negyed kézből jutt hozzá s így aránylagos értékénél jóval túlfizeti. Egy 1600 öles holdért 1000—1200 koronát is fizetnek Felsőzemplénben. A kivándorlás óta rendesebb és hygiénikusabb házat épít s tisztességesebben ruházkodik e nép s már nem látni uton-utfélen (mint 30—40 évvel ezelőtt) félmeztelen ruthén gyermekeket. A ruthén munkás érvényesülése néha a mi viszonyainkhoz mérten hihetetlen anyagi pozícióhoz juttatja egyiküket, másikat, a mi volóságosan csábító hatással van az itthon maradtokra.

A kivándorlás ezen anyagi előnyökön kívül eddigi elzárt helyzetéből teljesen kiemeli az orosz s régi élet és világnézetét alaposan megváltoztatja. Nincs is még más oly nemzetiség a hazában, amelyre a kivándorlás oly átalakító és igazán nevelő

hatással bírna, mint hazai oroszainkra. Mindenekelőtt *olvasni* tanul meg odakinn, amit idehaza nem tehetett meg, s azután öntudatos *embernek* érzi magát!

Erkölcsei tekintetben már nem mondható ily kedvezőnek a kivándorlás hatása. Igaz ugyan, hogy a kivándorlás a nép általános művelődési színvonalát emelte. s bizonyos jogérzéklet is nevelt bele, de szigorú erkölcsi felfogását is megglazította. Az éveken át egymástól távol élő házastársak között sokszor csökken a házastársi hűség, s a belőle származó bajokat nem egy családi tragédia is követi, bár a ruthén a csapásokkal szemben meglehetősen türelmes.

Sokszor még új világnézettel is jön haza a kivándorló s dicséri Amerika nagy szabadságát, tetszik neki, hogy ott az érintkezésben is mindenki egyenlő, hogy kevesebb az adó, s nem kell katonáskodni. Sok kivándorló; aki huzamosabb ideig szívtá Amerika levegőjét — itthon nehezen törődik bele a szántóvető foglalkozásba s vagy visszamegy, vagy hanyagul munkálja földjét. Az amerikai vasárnapi korcsma tilalom határozottan nevelő hatással van ruthénjeinkre — nem egy megtanul vasárnaponként írni-olvasni (amire különben a levélírás miatt is nagy szüksége van) vagy pedig egyesületeiben szórakozik. Csodálatos dolog, hogy míg idehaza jóformán semmiféle társadalmi szervezkedésben nem élnek (még a népszövetséget stb. sem ismerik) Amerikában pedig nemcsak otthonosak egyesületeikben, hanem azokat fel is virágoztatják. Valószínűleg az egytűvé tartozás érzete — s az önsegélyezési szervezkedés is nagyban elősegíti tömörülésüket. Ezt a szociális értékű tulajdonságot idehaza is erősen föl kellene karolniok az illetékes tényezőknek a ruthénség erkölcsi és anyagi javára.

Ez ez amerikai átalakító hatás az, amely minden téren forduló pontja lesz jövőben oroszaink életének, e mellett az államérdekek szempontjából is elsőrangú jelentőséggel bír.

Bátran állíthatjuk, hogy a nap-nap mellett felmerülő „ruthén kérdések” nagy részének megoldása Amerikában fog kezdődni s itthon befejeződni.

Először is kétségtelen, hogy az Amerikában szervezett vagyon igen nagy mértékben fog a nép gazdasági helyreállításához járulni, anyagilag megerősödve, tisztultabb gazdasági fogalmakkal és látókörrrel kerül haza az orosz s itthon már nem fog többé azon az ósdi csapáson haladni, amelyről eddig semmi áron sem akart letérni, s gazdasági tevékenysége intenzívebb és productívabb lesz.

Gazdaságilag és kulturailag ekként felvilágosítva, s megerősödve, a jövőben azokkal a kérdésekkel is fog foglalkozni, az orosz, amelyek eddig kevéssé vagy egyáltalában nem érintették s érdekelték.

A magyar orosz nép t. i. a múltban izolált egyéni és nemzetiségi helyzetében alig vett tudomást a külvilágról és saját ügyeinek előbbre vitelével sem igen törődött.

Ma már más a helyzet! Az orosz kezd kivetközni ösi, elmaradt s elfogult egyéniségéből s figyelmet fordít a körülötte történő eseményekre is!

Különösen azok az események érdeklik őt Amerikában, amelyek első sorban vallását, azután nemzetiségét érintik!

A „Szojedinenie” név alatt létesült s mintegy 30.000 fizető tagot számláló egyesület a legteljesebb mértékben gondozza az Amerikában élő magyar oroszok e nemű igényeit.

A vallási kérdésről már fentebb szözlöttünk!

Most a politikai vonatkozású, nemzetiségi dolgokról kell röviden megemlékeznünk.

A magyar orosz nép tulajdonképpen csak Amerikában tér faji öntudatára s különálló nemzetiségi jellegének megismerésére, mert otthon nem tartja magát másnak, mint orosz vagy ruthén ajkú magyar állampolgárnak, akinek soha eszébe sem jutott az, hogy külön nemzetiség számba vételessék a haza határain belül.

Az Amerikába kivándorolt orosz nép már külön álló nemzetiségi öntudattal tér vissza a hazába.

Ennek a magyarázata pedig igen egyszerű. Otthon a földrajzi fekvés teljesen izolálja az oroszokat a Kárpátokon túl lakó testvéreitől, mert egész élete és működése a vízválasztó hegyeken innen terjed, a folyókon lefelé, be az országba s nem a határok felé s azokon túl! Ez a helyzet hosszú évszázadokon át annyira megszokottá vált, hogy azon változtatni s kifelé gravitálni soha meg sem kísérelte az orosz.

Hanem, miután Amerikában sokszor évekig együtt van külföldi kis-orosz testvéreivel, akikkel való érintkezés akarva nem akarva hatással van rá. És ezen nem lehet csodálkozni, mert az el sem képzelhető; hogy a kulturálatlan, naív, anyagilag s szellemileg a maga lábán járni nem tudó magyar orosz, Amerikában az orosz-barát vagy ukrainista mozgalmak szelétől érintve ne legyen.

Más megint az a kérdés, hogy ennek az érintésnek a hatása tartós-e s általában, hogy azok állandó befogadására képes-e s hajlandó-e az orosz nép?

Mielőtt erre válaszolnánk, első sorban is tisztában kell lennünk ezeknek a ható tényezőknek jelentőségével és természetével.

A kis orosz nép tudvalevően három politikai

államalakulat keretében van elhelyezve. Déloroszországban, Galícia és Bukovinában és Magyarországon.

Az oroszországi kis-oroszokat a hatalmas orosz állam annyira elkülönítette, hogy azoknak külön egyedi fejlődéséről sokaig szó sem lehetett s csak a japán háborúk óta beállott alkotmányos időktől indult erős nemzetiségű iránnyal a fejlődésnek.

A Galiciában és Bukovinában lakó osztrák alattvaló kis oroszok vagy ruthének a halicsi különálló ruthén fejedelemségek megszűnte után oly inferiorus helyzetbe jutottak, hogy a múlt század utolsó évtizedében, amikor sorsuk jobbrafordult, mintegy álomból ébredve, legelőször faji és nemzeti hovatartozásuk fölött vizsgálódtak, s vitatkoztak. Sokan közülök Galiciában sem törekszenek különálló nemzetiségi jellegre, hanem a nagy-orosz nép kiegészítő részeinek tartván magukat, kulturális s minden egyéb existenciájukat a nagy orosz vagy ehhez némilég hasonló nyelv ápolásával, a nagy orosz nemzethez kötik, ezek az úgynevezeti russofilek. Másik nagyobb részük ellenben a Déloroszországban, Ukrajnában, nemzetiségi eszméltre tért kis orosz népnek az első időkben galíciai exponenseivé lettek, később pedig a Dél-oroszországi kis oroszoknak féken tartása és nyomása következtében ezen mozgalomnak vezetői és zászlóvivőivé váltak. Ez az úgynevezett *ukrainista mozgalom*, amelynek bevallott célja, hogy a kis oroszok a kedvező politikai viszonyok beálltával mindnyájan egyesüljenek s miután számuk elég tekintélyes, — 35 millió — Ukrajna név alatt különálló államma alakuljanak.

Ezek az ideák, az egyébként csendes és nyugodt kis orosz népet felizgatták s Európaszerte ismert állandó mozgolódás és nyughatatlanság fész-

kévé tették. Az ukráinista ideálok szülőhelye: Déloroszország, második fejlődési pontja Galícia és Bukovina s végre az előharcoknak színhelye s a hadvezetőség egy részének székhelye: Amerika, ahol már belátni a részletesen kidolgozott haditervbe, amelyből az alvezérek már sokat végrehajtás alá vettek, s itt-ott sikerrel is.

Oroszaink tehát Amerikában vagy a pánszláv érzelmű ruszofilek vagy a klerikálisoktól vezetett ukráinisták izgatásainak vannak kitéve s ezek támadásai ellen alig védekezhetnek, sőt már eddig is, egyik vagy másik áramlat magába zárta volna őket, ha lelkipásztoraik ébersége és buzgalma nem állott volna mellettük. Mert amily tekintélyes számban vannak oroszaink Amerikában, ép oly jelentékeny számú hazai görög katolikus lelkész is vándorolt ki velük, akik valóságos missziót teljesítenek a vallás és hazaszeretet ápolása terén. Működésüknek azonban sajnos, ma a többi között az a legszámottevőbb nehézsége és akadály, hogy ottani egyházi főhatóságuk sem mentes ezektől a politikai izű mozgalmaktól. Ez a főhatóság ma az ukráinistáknak kedvez, de felválthatja ezt rövidesen egy — orosz barát regíme s így népünk is okvetlenül vagy az egyik vagy a másik irányhoz fog csatlakozni.

Részletes tájékoztatást nyújt az ukráinismus s az amerikai magyar orosz nép jelenlegi helyzete felől az alábbi közlemény¹:

„Az Északamerikai egyesült Államokban élő görög katolikus magyarok folyton panaszkodnak, hogy keserves az életük, mióta ortínicsei Ortinszky Sztór István személyében három évvel ezelőtt püspököt kaptak. Panaszuk főleg abban

1. P. Hírlap 1910. évi 25. szám. Az ukráinismus és Ortinszky püspök.

csúcsosodik ki, hogy Ortinszky nem vetve számot magyar híveinek évszázados szokásaival és nemzeti érzésével, zsarnoki módon azt kívánja tőlük, hogy tagadják meg magyar hagyományait és az új világban szegődjenek érzésben és meggyőződésben azon zászló alá, melyet Lembergben tűztek ki és melynek harcosai e dalt éneklik: Scse Vikraína ne vmerlá . . . , vagyis magyarul: Még Ukrajna nem halt meg . . .

Az ukraínizmus ma már éppen olyan jelentős politikai mozgalom, amínő volt az „Italia irredenta“ Olaszország egyesítése előtt. Az ukraínizmus gyűjtőfogalma alá tartoznak mindazon rutének, helyes névvel megjelölve, amint ők magukat nevezik: kis-oroszok, akik öntudatra ébredtek, hogy származásra, nyelvre, testalkatra, vérvérsékletre, politikai multra, jövő szereplésre nézve a nagy oroszoktól és mindenféle más szláv néptől egészen külön önálló népfajt képeznek és elég számosan vannak arra nézve, hogy a politikai viszonyok változásával Oroszországtól elszakadjanak és egyesülve bukovinai, galíciai és magyarországi vérrokonaikkal, hatalmas államtestet alkossanak közép Európában. Az ukraínisták által kiadott hivatalos térkép szerint ezen államhoz tartoznának Magyarországból; Eperjes, Ungvár, Máramarossziget nagyobb városokkal az összes ruténlakta vármegyéink. Ausztriából kihalásnak Krakón alul az egész Galiciát és az egész Bukovinát. Oroszországban a kezdővonalat a Visztula alkotja. A határok északon: Varsó, Grodnó, Csernigov, Kurszk, Voronezs, Szaratov a Volga mellett, innen kelet felé egyenes irányban Uralszk városig az Ural mellett. Sőt ezenfelül az orenburgi kormányzóság az a része, ahol az urali kozákok laknak. Délen le a Kaukázus északi lejtőjéig, a

fekete és azovi tenger partvidéke, a krími félsziget egészen Odessza városig. Csinos terület. Összesen harminc millió ember. Hogy lesz-e ebből a birodalomból valaha valami, ki tudná azt megmondani. De az tény, hogy az ukraínista mozgalom erősödőben van. Az orosz államférfiak ettől félnek legjobban az összes felforgató áramlatok közül. Annyira félnek, hogy Galiciából bármi néven nevezendő ukraínista irodalmi terméket be nem engednek és ha valamely ukraínista vezér Oroszországba utazik, hát a cár hivatalnokainak van rá gondjuk, hogy ez visszatérjen mielőbb hazájába. Oroszország ugyanis a legutolsó negyven esztendő alatt mindent elkövetett, hogy a kis-oroszokat elnyomja és anyanyelvüket velük elfeledtesse. Ujságnak, könyvnek, sőt még a bibliának sem volt szabad megjelennie kis-orosz nyelven. A legutolsó kis-orosz tudóst, Dragomirovot, a kievi egyetemen a kis-orosz irodalom tanárát, az orosz kormány 1876-ban egyszerűen száműzte. Hogy pedig a végső szál is elszakadjon, mely a kis-oroszokat Rómával és a szomszéd Galiciával összekötötte, az orosz hatalom erőszakkal megsemmisítette a pápa alá tartozó katolikus püspökségeket és ezekből orthodox vallású egyházkerületeket alkotott, melyeknek püspökeit kizárólag a cár nevezte ki. A hivatalos Oroszország tehát elérte célját: legmentesen elzárta nyugoti és déli kormányzásokban lakó kis-oroszokat a külvilágtól. És később a mindenható Pobjedonoszcev, a szent szinódus főügyésze, örömmel dörzsölte a kezét, hogy a kis-orosz nép csak volt, megsemmisült, hogy teljesen beolvadjon a moszkovitákba.

De az öröm korái volt. A kis-orosz nép nem halt meg és ma már erősen döngeti a duma ajtaját, hogy adják vissza régi szabadságukat, hogy

művelhesse nyelvét és önkormányzatban éljen. Erre pedig a legerősebb impulzust Lembergől kapja. Hogy Galiciában miért erősödhetett meg ennyire a kis-orosz nemzeti érzés, ennek oka valószínű háttérrel bír.

A múlt század második felében Oroszország oly erős befolyást gyakorolt a gácsországi kis-oroszokra, hogy attól lehetett tartani, hogy az egész kis-oroszország sutba dobja a Rómával kötött szent unió alapján álló görög-katholikus vallást és áttér az orthodoxiára, vagyis az orosz cár vallását fogadja el és Moszkva lesz előtte a szent város. Abban az időben különösen a 30-as években e titokban folyó, de mégis kitudódott veszedelmes mozgalom miatt az osztrák ügyészség sok politikai pört támasztott. E pörökben főleg a papság volt kompromittálva. Nemcsak a világi, hanem a szerzetes papság is. Tudvalevő dolog, hogy olyan elhagyatott népnél, minő a gácsországi kis-orosz nép, a papságnak, de főleg a szerzetes papságnak határtalan befolyása van. Hanem e szerzetesek, akik a szent Bazil-rendhez tartoznak, csak abban tűntek ki, hogy nagy moszkophilek voltak, de tudomány és erkölcs tekintetében nagyon alacsony színvonalon állottak. Rémitő alkoholisták voltak. Ha pedig államellenes politikai üzemek és erkölcsi botlásaik miatt égett talpuk alatt a föld, úgy vonták ki magukat a büntetés alól, hogy búcsút mondtak szülőföldjüknek, és egyszerűen átszöktek Oroszországba, hol tárt karokkal fogadták őket, mint mártírokat és gazdagon ellátták őket mindennel. E türhetetlen állapotnak véget akarván vetni az osztrák politikusok, azt tanácsolták az uralkodónak, hogy reformáltassa a szent Bazil-rendet, mert ha e rendből egyházas szellemű és szigorú életű szerzetes papok kerülnek

ki, akik hűek Rómához, akkor ezeknek hatása érezhető lesz a világi papságra és az egész népre, és elmúlik az Oroszországgal való kacérkodás. Erre az uralkodó szigorúan elrendelte, hogy az elzúllott Bazil-rendet reformálják meg a jezsuiták. De a reform nehezen ment. Az új növendékek megszökdöstek, nem bírták ki a szigorú fegyelmet. De a császár akarata győzött. Az új papok egyházas szelleműek voltak, klasszikus képzettségűek, anyanyelvükön kívül latinul, németül, franciául, angolul tudók európai műveltségűek.

De amely percben megvalósul a reform, megszületett az ukrainizmus. Az egyház új harcosai így szóltak a néphez :

— Mít vonzódtok ti Oroszországhoz? hiszen megsemmisítette nyelveteket, vallástokat. Ti nem Moszkvából származtok. A ti ősi hazátok a sziklás Ukrajna, onnan vonultak le őseink a déli orosz síkra Galíciába, Bukovinába, Magyarországba. És ha van még bennetek önérzet, akkor arra fogtok törekedni, hogy az összetartás érzete átjárja fajrokonainkat, akik más országokban laknak, Ukrajnec vagy édes barátom és nem kapac. (Kapacnak hívják a moszkovitákat hosszú szakálluk miatt. Cap = kecske.)

A néptömeg legerősebb ösztönére, az önfenntartásra való hivatkozás új érat teremtett. Megkezdődött az ukrainista propaganda. Az osztrák kormány két kézzel támogatta. A lengyelek örültek, hogy erős bástyát nyertek Oroszország ellen. Ma már nem örülnek, mert az ukrainisták osztozkodni akarnak a politikai hatalomban és Galíciát ketté akarják választani. Folyik a koncert a harc. Az ukrainistáknak napilapjuk, középiskoláik, bírodalmi képviselőik vannak. Oly nagy bennük a különállási törekvés, hogy az össz-szláv gyűléseken soha részt

nem vesznek, mert Oroszország elnyomja a kis-oroszokat, de az ukrainizmus átragadt és terjed Oroszországra is, különösen a szerencsétlen japáni háború óta. A dumában 26 kis-orosz képviselőül, akik népüknek elemi és középiskolákat, egyetemet, vallásszabadságot sürgetnek. Főleg az utóbbtól fáznak Szentpétervárott. Már többször megtörtént, hogy valamelyik galíciai reformált szent Bazil-rendű szerzetes felkereste a szent szinódust és felajánlotta szolgálatát, hogy a hajdani lengyel királyság területén a római katolicizmus javára fellépett vallásváltoztatást a szláv szertartású görög katolikus vallás javára fogja irányítani. Az ilyen ajánlatokat mindig elutasítják, mert félnek, hogy e példát követni fogja a cár jogara alatt élő 26 millió kis-orosz. Inkább legyen az a pár százezer ember, — mondja a szinódus, — római katolikus és csatlakozzék a lengyelekhez, de a többi orosz maradjon meg a cár vallása mellett. De ha Galíciából irányzott vallási propaganda szünetel is, annál jobban működik a politikai irredentizmus. Déli Oroszország tele van titkos társulatokkal és senki sem óhajtja jobban a ácrizmus bukását mint ezek. Tagjaik forradalmi szelleműek, szervezett szocialisták, részben anarchisták.

Ezekből az ukrainistákból való Ortinszky amerikai ruthén püspök.

Ma még úgy áll a dolog, hogy kintlevő népünkön lehet segíteni. Mert a nép nagy tömege, jóllehet Ortinszky már megnyert magának egyeseket papjaink közül, kiket korántsem a meggyőzés, hanem a létfenntartás ösztöne kényszerített e gyengeségre, — kítart az ukrainizmus elleni harcban. A harc tehát megindult azzal a célzattal, hogy a magyar-ruthének Magyarországból külön püspököket kapjanak, Ortinszky pedig maradjon meg

az ukraínistáknak. Ha pedig nem sikerül e vállalkozás, akkor nincs kizárva, hogy ruthéneink tömegesen kilépnek a katolikus egyházból, mert az orosz vallási propaganda, mely Amerikában rendkívül erős, már is kivetette rájuk a hálót, mondván: Lássátok, mit csinál veletek Róma, semmire sem becsül titeket. Térjete vissza régi hitetekhez, az orthodox valláshoz és akkor az orosz cár megvéd benneteket Ortinszky és Róma ellen.“

Az ukraínizmus céljai és törekvései a magyar-orosz népre nézve eddigelé teljesen idegenek lévén, Amerikában sem volt oka a magyar-orosz népnek arra, hogy ezen törekvésekkel szembe szálljon s kirendelt főpapjától is elforduljon. Az ukraínizmus elleni ellenszenv leginkább abban keresendő, hogy a galíciai megreformált szent Bazíliarend a galíciai gör. kath. ruthén egyháztartományokban a keleti egyház évszázados szokásait, sőt szertartásait nagyon megváltoztatta, sőt nem egy esetben a lényegben is módosította. Ezeket akarják az ukraínisták az Amerikában élő magyar oroszok között is érvényre emelni.

A római Curia „Ea semper“ bullája szintén ezeken a nyomokon haladván, mélyen belevágott a Magyarországból Amerikába került orosz nép vallási életébe és százados szokásaiba. Az, hogy a bérmlás Amerikában ne a lelkész, hanem a püspök által végeztessék, s lehetőleg mindenütt nőtlen papok alkalmaztassanak stb. egyaránt mélyen érintette a magyar-orosz papságot is, amely Magyarországra ezer év óta bántatlanul él keleti egyházfegyelmében.

Innen eredt a nagy ellenszenv és idegen mozgalom az ukraínizmus és az ukraínista püspök ellen. A magyar-orosz nép sehogysem tud bele-

törödni abba, hogy ősi típusu egyházi dallamaít elhagyja, s az előtte ellenszenves és idegenszerű orgona szót vigye be templomaiba.

A magyar-orosz népnek minden politikai vonatkozástól ment vallási érzéseire vonatkozó ősi konservatimizmusa ma még megdönthetetlen, s így az ukraínisták egyelőre aligha fognak segédcsoportokat találhatni magyarhoni testvéreikben.

Mindent el kell tehát követni arra, hogy a magyar orosz nép faji jellege s egyházi viszonyai a külföldi hatásoktól megóvassék s lehetőleg izoláltassék, mert csak az ősi hazai keretében találhatja meg a magyar orosz nép minden irányu boldogulását.

A ZSIDÓK, KAZÁROK.

A magyar oroszok vagy rutének dolgainak minden iránya ismertetéséről lévén szó, lehetetlen mellőzni azt a viszonyt, a melyben az orosz nép a zsidósággal van.

Tudva levő, hogy az oroszok lakta vidék fő gócpontját képezi a zsidóknak hazánkban s így e tájakon nemcsak a városok, pl. Munkács, hanem falvak is akadnak, hol számuk a többi lakosság számát felülmúlja. Minthogy pedig a zsidók csak korcsmatartással, szatócskodással s elsősorban pénzkölcsönzéssel foglalkoznak (kivéven Munkácsot, hol majdnem mindenféle foglalkozású iparos is van köztük, és több helyiséget, melyekben cipész zsidó is találkozók, sőt földművelő is, — könnyen érthető, hogy a néppel folytonos és a legbelsőbb érintkezésben állanak. Az orosz ember a zsidót szíve teljességéből megveti, utálja. Ha egy zsidó meghal, az orosz ember nem azt mondja, hogy

meghalt ez s ez a zsidó, hanem egész brutálisan azt mondja rá, hogy megdöglött és már finomabb tónusnak a jele, ha még úgy nyilatkozik felőle, hogy : elhullott. E megvetést a zsidó iránt azal is kifejezi az orosz, hogy a papja vagy más uri ember előtt nem említ zsidót anélkül, hogy azt ne mondaná : követem alásan ! Ugyancsak a megvető lenézés folytán az orosz ember ritkán magázza még a legidősebb s leggazdagabb zsidót is. Erre nézve jeles például szolgálhat a következő megtörtént anekdota : Egy dúsgazdag zsidó megparancsolta cselédeknek, hogy őt, kivált idegenek előtt, nagyságosurnak szólítsák. Bizonyos alkalommal egy előkelő tisztviselő szállott be éjszakára a zsidóhoz. Ez fitogtatni akarván uraságát előtt, beszóllítja az öreg juhászt s kérdi tőle : „Mit csinálnak a juhok, Fedor ! ?

— Fekszenek nagyságos uram ! — válaszolá a juhász.

Pár perc múlva újból beszóllítja a juhászt s ismét az alábbi kérdést intézi hozzá. Mire az türelmét veszve egész gorombán oda szól :

— Mondtam már, te bolond Jordán, hogy fekszenek.

A zsidóról beszélve a káta mögött az orosz soha nem nevezi a nevén, hanem csak ilyenteképpen : a Jordán, a Fáraó, a Juda !

No de annyira megveti az orosz a zsidót, épp annyira nem tud élni nélküle s minden ügyében hozzáfordul pénzért vagy tanácsért. Fontosabb lépést alig tesz addig az orosz, míg ki nem kéri a zsidó tanácsát. E különös és majdnem kimagyarázhatatlan viszony folytán a szegény ember teljesen a zsidó hatalmába kerül, mert a zsidó, jobban mondva a bevándorolt kazár, jól érti a módját, hogyan kell az egyenes lelkű és jóhízemű embert

mézes—mázos szóval behálózni. Kölcsönre szorul az orosz ember : azt azonnal csak is a zsidónál kaphat, kinem okvetetlenkedik a kölcsön adásánál holmi alakiságokkal, mint a városi pénzüzetek, de ahelyett úgy tudja biztosítani követelését, mint egy pénzüzet sem. Ebből aztán könnyen kimagyarázható, hogy alig van 2—3 olyan gazda a helyiségben ki egyik másik zsidónak kisebb vagy nagyobb összeggel ne volna adósa s így annak lekötelezettje. Az uzsoratórvény életbe lépte óta a kazár már nem szívesen ad kölcsön pénzt, tudva, hogy a törvényes kamaton felül szedné a kamatot, könnyen elveszthetné tőkét is, — törvényes kamatra pedig a pénzt kiadni a legrosszabb üzletnek tartja. Mit csinál hát a kazár, hogy pénze jól kamatozzék ? Kettőt. Vagy szatócsüzletet nyit, amikor is legtöbb esetben terményekért vásárolja meg tőle az orosz a szükséges sőt, dohányt, petróleumot, lisztet, bocskort s egyebet, mivel csak ez esetben adja meg a befektetett tőke a legnagyobb százalékot. Egy kis csomó dohánynak pl. 8 fillér az ára; ha kész pénzzel fizetné meg a vevő a dohány árát, igen kevés jövedelmet hajtana a dohányárulás; de ha készpénz helyet tojást, paszulyt, zabot vagy tengerít viszen a vásárló, akkor a jövedelem busás, mert pl. egy kis csomó dohányt csak 4 tojásért ad a kazár míg ő e 4 tojásért a tojáskereskedőtől 16, sőt 20 fillért is kap.

Ha a szatócskodásra nem nyílik tere, vagy ha azt csak lassan jövedelmező foglalkozásnak véli a kazár, akkor a feles marhaüzlethez fog, a mint mellelleg minden zsidó folytat.

Az orosz paraszt ha nincs marhája — de van takarmánya — a kazárhoz fordul, aki a marhát megveszi neki. Megveszi pedig azzal a feltétel-

lel, hogy a feles marhát a zsidó akkor adhatja el, mikor a jószágnek a legjobb ára van. Ha tehát egy 40 koronás bornyút adott oda a zsidó a parasztnak s ha azt egy év múlva eladják s kapnak érte pl. 80 koronát, a zsidó először is kivészi az összegből a 40 koronát, mint vételárat, a nyereséget pedig megfélezi a paraszttal, bár ez, kinek 4 vagy 5 szekér szénáját fogyasztotta el 24—30 korona értékben egy éven át a bornyú, legtöbbször annyit kölcsönzött a zsidótól időközben a reménybeli nyereségre, hogy abból neki nemcsak semmi nem jut, hanem még adósan maradt a zsidónak. Most már a zsidó egy pl. 80 koronás tehenet vesz felébe a paraszt számára, de azt már természetesen nem 80 korona értékben adja a földművesnek, hanem a 80 koronából és az adósságból keletkezett összegben. S ez így megy aztán évek során át mindaddig míg a paraszt tartozása jókora összegre nem szaporodott, a mikor aztán a zsidó többé nem akar fölös marhát venni neki, hanem a tartozásáért bepereli s a legtöbbször fizetni nem tudó adós birtokát elárverezteti s kéz alatt maga potom áron megveszi.

Nagyobb összeget kölcsön venni az orosz ember nem szokott, de a zsidó sem szeret adni, mert ez nagy kockázattal jár. Legjobban szeret a zsidó 4,10,20 koronát adni kölcsön, a midőn az adós két korona után egy hétre 2 vagy sokszor 4 fillért fizet kamatban oly formán, hogy a kamatot tartozik minden héten pontosan lefizetni. Ha pedig néhány hétig nem fizet, akkor úgy számolnak le, hogy a hátralékos kamatot is a tőkéhez csatolják s ezentúl az így megnagyobbodott tőke után fizeti az adós a kamatot. Minthogy pedig az ilyenén leszámolás elég gyakran történik, nem fogunk csodálkozni, hallván hogy ez vagy

amaz a kazár tíz évvel az előtt 100 koronával kezdett üzérkedni s ma már 2000 koronán felül van követelése a falubelieken.

Aki csak néminemüképen is ismerős az orosz vidékek közép és felső zónájának viszonyaival, nem fogja tulzásnak tartani ha azt hallja, hogy itt a gazdák keze közt levő szarvasmarhának háromötöd része feles, s így azon sem ütközik meg, hogy a terméketlen sílány vidéken alig van helyiség, melyben ne lenne ha nem 2, 3. de legalább egy olyan zsidó, ki fiatal korát rongyszedéssel vagy ügynökösködéssel töltötte s aki ma tíz hús ezreknek sőt többnek a tulajdonosa.

Nem egészen lehet azt mondani, hogy e szomorú helyzetnek a nép élhetetlensége vagy tudatlansága az oka, — mert az ilyen visszaélések ellen az uzoratorvény sem védheti meg a ruhént. Igaz a törvény megvan, de a paraszt nem veszi annak hasznát, mert e szegény vidéken a zsidón kívül sokáig nem volt senki, aki őt szorult helyzetében egyszer-másszor is kisegítette volna s így ha az orosz valamikor a törvényhez fordult volna oltalomért, talán megszabadulna egyelőre adósságától, de többé egy fillér hitele sem lett volna egy zsidónál sem s így valósággal a véginségnek nézett volna elé. Ez tagadhatatlanul igen szomorú tulajdonképeni szülő okok és mozgató erejök a kazárságnak természetében van.

Ha elolvassuk Mezey Ferencznek a budapesti Chevre Kadisa szent egylet ügyészének a Bánóczy József szerkesztésében megjelenő Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyvében a kazárokról megjelent jellemzését, tisztán láthatjuk a helyzetet.

Mezey többi között így ír :

„Az ország északi vidékein egyes falvakban, sőt mezővárosokban alig látni más embert, mint

rongyokban lézengő zsidókat . . . Ott áll a boltajtónál várja a vendéget, aki tengeriért pálinkát viszen, tojásért ecetet cserél. Van, aki kapadohnyának föstje mellett nézi a napot, várja a szerencsét, vagy bujja a talmudot, melyből elszígeztelt értelme sokat sejt, de kevesett tud. Az asszonyok a nagy gyerekáldás alatt nyöszörgnek, sok közöttük az olyan, a ki lomhán ténfereg, szomszédol itt is, ott is, míg a kis paszulyához a berántani valót összeszerzi. Hiába ha nem tanulnak semmit hasznos munkára nem kapatták őket.

Volt idő, mikor az asszonyok kapálni jártak, a férfiak kis köves földjüket felszántották. De ma már ez ritkábban esik meg. A csodarabbik üldözöbe vették a paraszti munkát. Azt, hogy az am-haäre (földet művelő) nem lehet jámbor s Istennek kedves ember, szószerint magyarázzák. Nem a tudatlanra, hanem a föld népére vonatkoztatják.

Megvetést hirdetnek a mesteremberek ellen. Vallják és hirdetik mind e mai napig, hogy bizalmatlansági votum az Isten ellen, ha valaki dolog után jár. Az üdvösség csak a talmud bűvárlásában és rabbik tiszteletében áll. Ezért sűrűn látni, hogy mikor a munka dandárja van, nyolczan-tizen is összebujnak egy szekéren, fiatalja, öregje és mennek a csodatevő rabbikhoz, hogy lessék ajkaikról az ígét, mely legtöbbször csak titokzatos nyöszörgés és gyermekeiktől elvont filléreiken megváltják náluk a csodás boldogság hamis ígervényét.“

„A kazár gyereket öt esztendő korában sokszor még előbb, hóhér kézbe adják. A lengyel-zsidó tanítónál durvább emberi lény alig akad Isten földjén, kerekég alatt. Halgasson el a kivételekre sandalító szemforgatás. Irtani kell ezt a

gyommot. A mi rossz reáragadt szegény hitfeleinkre, az mind tőlük eredt, a mi vakbuzgalom él közöttük, annak a magját mind Galícia földjéről hurcolták be hozánk, csodával üzérkedő rabbijaik, embernyúzó tanítóik. A lengyel tanítók vadok, kegyetlenek. A zsidó-alfabétán kezdve végig verik, furfanggal kinozzák a reájuk bízott ártatlan gyermekeket egész addig, míg valamely jesíba karjaiba menekülnek.

E lelketlen és a kezökbe folyó tandíjak hátraléka miatt dühöngő vadállatok, kora hajnaltól késő estig üldözik a szegény gyermekeket. Ritka nap, hogy a lengyelzsidó vért nem lásson Mogyorófabottal, pipaszárakkal hasogatják fel a gyenge testet és ha kínzó szerszámai összetörnek, akkor pofozással, hajhúzással, de kiváltképen csipésekkel érvényesíti pedagógiáját. Nincs ebben egy szemernyi tulzás sem.“ Vagy másutt:

A chajderekről. „Kabola—Csárda községben voltam. A 6—8 éves gyermekek naponta hajnali 4 órakor mennek a zugiskolába. Ott kinozza őket a lengyel 7-ig. Ekkor elvégzik a reggeli imát, sietnek haza, kapnak egy kis tejet, vagy malét és fél 8-kor már ott szoronganak az állami iskolában. Itt tízig maradnak. Innen megint mennek a chajderbe, így hívják a zugiskolát. Itt maradnak délig. Félkettőkor már megint az állami iskolába vannak, a hol 4-ig maradnak. Az előadás befejeztével ismét a zugiskolába mennek, hivatalos nyelven a „vallás-tanítóhoz.“ A helyiséget, amelyben a galíciai egész napon át eregeti a füstöt, pizskos lámpaféle világítja meg. A háttérben ülő gyerekek gubbasztanak, jaj nekik, ha elszundíkálnak, vagy a szöveget nem helyesen recitálják. Az est, vagy pirkadó hajnal csendjét ilyenkor velőtrázó jajgatás szakítja meg. Naponta 15 órán

át vannak járomba ezek a szegény gyermekek s a chajdereken 9—10 óráig öldösik ki a gyermeklélekből a jót, amit az anyatermészet beléje öntött.“

Hogy az a népfaj kulturálatlan, bigott és fanatikus magatartása rettenetes püsztitásokat vitt véghez a magyar orosz népen. Közismeretes, s hogy mily nagy erkölcsi hátrányokat okoz a hazafias, művelt magyar zsidóságnak az is tudva van. Ezeknek a kazároknak más magyarázatuk van a lelkiismeretre, mint az európai gondolkozású normális embereknek ez tehát, valamint észrevétlenül való besuranásuk, és folytonos áramlásuk Galícia felől *legnagyobb oka az oroszok nyomorának !*

A HEGYVIDÉKI GAZDASÁGI AKCIÓ.

A magyar oroszok anyagi és szellemi igen nagy hátramaradása, a föld és legelő, valamint elegendő kereseti források hiánya a teljes elzültségig juttatta a népet.

Az időnként fellépő inség immár állandóvá lett s ha nem jő gyors segítség, a nyomor hihetetlen arányokat öltötte a népet a végpusztulásra juttatta volna.

Legsürgősebb állami beavatkozás vált tehát szükségessé, s a földművelési kormány, 14 év előtt széleskörű népfelsegítési gazdasági akciót indított, amelynek célja a hegyvidéki lakosság lábra állítása és megerősítése volt. Bár az akció működése és eredményei az orosz népre rendkívül jótékony hatásuk s nem egy irányban fényes eredményük voltak, mégis igen sok a tennivaló, s a feladatoknak egész sora maradt fenn még hosszú idők programjául.

A földművelési miniszter a hegyvidéki gazdasági akció legutóbbi évi általános működéséről szerkeztett jelentésében a következőket mondja:

„Az akció megindításakor teljesen földnélkül lévő lakosság ebbeli igényeit jelenleg 20.657 k. hold 576 négyszögölnyi állambérleti földterület elégíti ki, melynek területéből 1—3—5 holdas parcellákban 66 község 3063 kiskgazdájú részesül minimális bérösszeg ellenében. Az olcsó bért az által sikerült elérni, hogy a föld tulajdonosától az állam az egész területet vette bérbe. E mellett az akció támogatása folytan mintegy 6000 kat. hold jutott örök tulajdonul a kiskgazdák, illetve a községek részére.

A hitel és a terményuzsora megakadályozása céljából hitelszövetkezetek és hitelszövetkezeti áruraktárak létesítettek, melyek közül az előbbiek a nép hiteligényeit méltányos módon kielégítve, az utóbbiak pedig egészséges versenyt támasztva leg-hatékonyabb eszköznek bizonyultak a mindkét rendszerű uzsora megszüntetésére.

Ma már a hegyvidéken 143 a kirendeltség által létesített hitelszövetkezetek és 77 hitelszövetkezeti áruraktár működik. A hitelszövetkezeteknek 35.819 tagja van, összesen 2.577,580 korona értékű jegyzett üzletrésszel, melyre az év végéig 1,392,654 korona 37 fillért fizettek be, 1,591,556 korona 94 fillér takarékbetéttel, a tagjaik javára kizárólag gyümölcsöző befektetésekre folyósított kölcsönök összértéke pedig meghaladja a 6 millió koronát.

Az áruraktárak bruttó bevétele összforgalma az 1909. évben már 1,863,245 koronát tesz ki.

Annak kizárása céljából, hogy a tudatlan nép a roszhíszemű elemek részéről a csalárd jogügyletekkel vagyonából ki ne legyen forgatható, in-

gyenes jogsegélyek nyújtása szerveztetett, mely abban áll, hogy az e célból jelentkező kizgazdák részére díjazott ügyvédek teljesen díjmentesen adják meg a szükséges jogi tanácsot bármiféle peres és perenkívüli ügyben.

Az állattenyésztés fejlesztése érdekében eszközölt importálások s az importált állatok kedvezményes árban való kiosztása e tekintetben is meghozta a kívánt eredményt, ami 7282 kat. hold kiterjedésű állambérleti havasokra felhajtott mintegy 4600 drb. állatlétszám jobb minőségén és javultabb küllemén látható.

A juh-, baromfi-, nyúl-, sertésenyésztést hasonlóképen tenyészegyedek kedvezményes árban való kiosztása által fejlesztetett, e mellett a méh-, rák-, és haltenyésztés fejlesztése érdekében is történtek lépések.

Az állattenyésztés létalapját megfelelő legelő- és rétterületek képezvén, legelőtisztítási és rétfeljavítási munkálatok tétettek folyamatba, hogy a lakosság állatállománya nyáron a tisztítás folytán nagyobbodó legelőterületeken fejlődhessék, télen pedig a rétek termőképességének javításával elért s mesterségesen fokozott takarmánymennyiséggel még jobban legyen istállózható.

Az improduktív ökörnevelés helyett az üszőnevelési kedv fokozására az üszőállomány ingyenes legeltetésével és üsződíjazások rendezésével igyekezett a kirendeltség hatni.

A lótenyésztés fejlesztése érdekében állami mének utaltattak át a kirendeltség tartásába, melyek az állami fedezettési állomásoktól távol eső községekben nyervén elhelyezést az ottani lakosságot jobb lóanyag nevelésére képesítették.

Az elmaradt gazdálkodási rendszer megváltoztatása érdekében mintagazdaságok szerveztettek,

melyek követendő például szolgálnak az egész környék lakosságának a szemléltető módon tárják fel a szemlélők előtt az okszerű gazdálkodásnak az elavult régies gazdálkodási mód feletti előnyeit s bizonyítják annak nagyobb jövedelmezőségét.

A gazdasági ismeretek terjesztése érdekében az alsó vereczkei m. kir. hegyvidéki gazd. telep működik, amellyel kapcsolatos tejgazdasági szakiskolában ma már évenként 24 hegyvidéki ifjú nyerhet államköltségen teljes kiképzést az általános gazdasági ismeretekben, különösebben pedig a vaj- és sajtgyártásban és tejkezelésben. Az évről-évre más és más községekben tartott népies téli gazdasági előadások is nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a nép őseitől öröklött konzervatívismusából engedett. Itt kell megemlíteni, hogy a helyesebb gazdálkodási rendszer bevezetése és meghonosítása céljából a lakosság jóminőségű és olcsó vetőmagvakkal évről-évre ellátott s hogy a modernebb gazdasági gépek kedvezményes áron kiosztásában részesült.

A kereseti alkalmak szaporítása céljából bevezetett munkásközvetítés évenként 7—8 ezer hegyvidéki munkást, — mint a vidék fölös munkarejét — helyezett el alföldi gazdaságokban s tette lehetővé ezen munkásoknak évenként mintegy 4—500.000 korona munkabérijövedelem megszerzését.

A kereseti alkalmak megteremtésében s a nép munkához való szoktatásában különösen a házi ipar támogatására irányuló akció vette ki részét, melynek eredményeként ma már a házi ipar minden ágát felölelő különféle szövetkezetekben évenként mintegy 3400 kiskgazdát lehet a tél folyama alatt foglalkoztatni, kiknek összkeresete az évi 203,000 koronát meghaladja.

Ezen működésnek eredményeképpen a lakosság engedett bizalmatlanságából, bár nem oly mértékben, mint ez kívánatos volna, s ma már önként jelentkezik igényeinek kielégítésére s a saját boldogulását előmozdító intézményeknek meghonosítása végett, holott kezdetben a segítő akció erre irányuló ténykedéseit s támogató jobbát a legridegebben visszautasította.“

* * *

Ilyen hát az a kép, amelyet becsületes orosz polgártársainkról ma festhetünk.

Gyenge a szó, az írás annak feltüntetésére, hogy milyen országpusztító, nemzetgyengítő viszszafejlődésben sínylenek a magyar oroszok!

Az az országrész, amely közül ezredéven át táplálta a haza leghívebb őrszemeinek áldozatrakész csapatát, — megmozdult, az őrszemek kidülöfélben, — megrítkulva!

Lehetetlen, hogy a hazai földnek ez a megmozdulása, megrengése, ne érintené a haza többi részeit s annak minden más polgárát! . . .

Röviden, de igaz és természetű vonásokban ismertettük a magyar oroszokat, és hacsak néhány olvasónk akad, aki sorainktól kíváncsivá téve, az oroszok dolgait a helyszínén is megnézegetné, célját ez a könyv már elérte. Meg vagyunk ugyanis győződve, hogy a további érdeklődés felkeltésében, ebben a valóságos embermentő munkában az olyan érdeklődő olvasó a maga részét egy eszmével, egy ötlettel okvetlenül kívenni fogja.

Mert az bizonyos, hogy csakis közös erővel és munkával érhetjük el azokat a célokat, amelyek egyoldalú intézkedésekkel — jöjjenek azok

bármily nagyhatalmú helyről is — meg nem valósíthatók.

Nép, társadalom és állam együttesen beállított munkája változtathatja csak meg a mai sínylődő és minden irányban veszélyes helyzetet.

Hogy pedig ez a nagy, megváltó munka mielőbb vegye kezdetét, álljunk össze egy szívvel-lélekkel és állítsuk fel a tömegkultúra fejlesztésére legalkalmasabb kereteket. Szövetkezzünk s alakítsuk meg a derék kisorosz népünk szellemi és anyagi érdekeinek előmozdítására a régóta szükséges s tovább már nem nélkülözhető *Kárpátalji közművelődési egyletet!*

STATISZTIKAI VÁZLATOK A MAGYAR-OROSZOKRÓL.

Magyarország összes polgári népessége az 1900. évi népszámlálás¹ adatai szerint: 16.712.000. Ebből *magyar-orosz, ruthén*: 429.447. A polgári népességben 2.5⁰/₀, az értelmiség keresők közt pedig 0.4⁰/₀-ot tesznek a ruthének.

FOGLALKOZÁS.

Az ország² 137.808.4 húsz éven felüli önálló férfi földbirtokos közül 508.75 azaz 3.7⁰/₀ *ruthén*.

A húsz éven felüli önálló férfi iparosok és kereskedők összes száma 77.5—75, ebből *ruthén*: (iparigazolvánnyal és segéddel dolgozó) 724, iparigazolvány és segédek nélkül 376. Önálló kereskedő: 145.

1. Az 1910. évi népszámlálás adatai még feldolgozva nincsenek.

2. V. ö. Ráczy Gyula. Huszadik század 1909. március.

TANÜGY.

Irní olvasni tudás. Száz ruthén lakos közül az 1900. évi népszámlálás adatai szerint írni olvasni tudott férfi 17.7, nő 11.4, általában 14.5.

Az iskolába be nem írt ruthén tankötelesek száma 1909. évben 33.117 (7.7⁰/₀).

Az 1908/9. tanévben¹ 66 ruthén nyelvű elemi iskolában 42.244 tanuló volt 72 tanítóval.

Ugyancsak ebben a tanévben vizsgálatot tett gymnásiumokban és reáliskolákban 80; tanító és tanítónőképzőkben 77, egyetemek, akadémiák, általában felső tanintézetekben 6 ruthén tanuló; ezen tanintézetekben 5 ruthén tanár tanított.

Ruthén nyelvű lap kettő van: Az Ungvárt megjelenő „Nauka” és a Budapesten kiadott „Negyila.”

„FÜGGELEK.”

MAGYAR LITURGIA.

E munka keretében a magyarországi kis-orosz nép ismertetéséről volt szó, s így természetes, hogy e leírásokba a magyar liturgiát, mint kizárólag magyar vonatkozású dolgot bele nem szőhettük. — S ha e függelékben mégis bizonyos kapcsolatban e munka tárgyával röviden szólunk a magyar liturgiáról, csak azoknak a magasabb szempontoknak akarunk szolgálatot tenni, amelyek a magyar nemzeti érdekek előmozdítását érdeklik.

Magyarország görög katolikus vallású lakosai közül ugyanis eddigelé csak a kis-oroszok, ruthének rokonszenveznek a magyar liturgia kérdésével, nemcsak a keleti egyház szelleméből, hanem hazafias érzelmeikből is kifolyólag, minél-

1. L. M. Statisztikai Évkönyv 1909. évf. 380. 396—8, 403 lap.

fogva a „Nemzetiségi Ismertető Könyvtár“ keretében ezt a helyet tartottuk a legalkalmasabbnak arra, hogy a magyar liturgiával is röviden foglalkozzunk, mert jóllehet a magyar liturgia-par excellence tözsgyökeres magyar ügyet képez, nincs kizárva, sőt egyenesen kívánatosnak és szükségesnek mutatkozik, hogy ez a kérdés a jövőben a meglevő rokon talajokkal is kapcsolatban hozassék és erős-bíttessék.

A magyar és orosznyelvű görög katolikusok évszázadokon keresztül egymás szomszédságában, sőt egymás között is vegyesen éltek, egybeforrvá a közös édes haza és közös hit iránti tántoríthatatlan szeretetben és ragaszkodásban. S amikor a magyarság ma, politikai és társadalmi hegemoniája teljes birtokában, elveszett, jobban mondva elkallódott, régi jogait egyházi téren is érvényesíti; ez csak természetes, — másfelől pedig csak a legnagyobb dicsérettel és elismeréssel jegyezhető fel az is, hogy a magyarságot ebben a törekvésben, bár idegen ajkú, de hazafias ruthén hitsorsosai is támogatni kívánják.

Mert, hogy a ruthén hívők sokasága s az egyházi férfiak nagyszámu szívvel-lélekkel támogatják a magyar liturgia ügyét, azt már rég és kétségsbe vonhatatlanul megállapíthattuk!

A közös hit és hazaszeretet nagy asszimiláló és alkotó ereje, az északkeleti Kárpátok felföldjén lakó idegen ajkú, de hazafias népelem körében a magyarság jövőjére nézve oly örömdetes perspektívát mutat, amely úgy az egyházi mint az állami érdekekre nézve elsőrendű fontossággal és jelentőséggel bír.

Ezekből a szempontokból idéztük fel tehát ez ismertető munkával kapcsolatban a magyar litur-

gia ügyét s nem akarunk mást mondani az alábbi rövid vázlatban ez alkalommal csupán azt, amit hivatott férfiak, mint régen hitelesen megállapított történeti tényeket egybegyűjtöttek s a szóban lévő kérdés tárgyalásánál több ízben reprodukálták.

Részünkről a kitűzött nagyjelentőségű és hazafias célokat tartva szemelött, csak azt kívánjuk még kinyilvánítani: *hogy a magyar liturgia kérdése, az ország minden fajú, hazafias s a keleti egyházhoz tartozó honpolgára számára a megismerés, megértés és egybeforradás felsőbbrendű céljai érdekében nyitva kell hogy álljon.*

Miként már fentebb említettük, a keleti egyház fegyelme megengedi, hogy a liturgia a nép nyelvén végeztesse. — Ezzel a keleti egyház egyébként minden más téren elfoglalt conservatív álláspontja mellett, oly engedékenységről, sőt lehet mondani szabadelvüsről tesz tanúságot, amely ezáltal a keleti egyházat ősidők óta szilárd alapokra fektette, és állandóságát biztosította. A keleti egyházban ugyanis minden hívő nemcsak vallását, hitét, hanem nemzetiségét és nyelvét is ápolja.

Amikor tehát a keleti kereszténységnek egy része a katolikus illetőleg nyugoti egyházzal újból egyesült, Róma az illető a nemzeti nyelveknek egy némelyikét canonisálta, illetőleg oltárnyelvvé emelte.

Az idők folyamán azonban még több más nemzet görög hitű lakosságának egy része is áttért az Unióra anélkül, hogy nemzeti nyelve oltárnyelvvé emeltetett volna.

Igy a magyar nemzetnek a keleti egyházhoz tartozó hívei is elhagyták az orthodoxiát, de anélkül, hogy a nemzeti nyelv, a magyar, a keleti egyház továbbá is érvényben hagyott fegyelme-

nek és szellemének megfelelően liturgikus nyelvvé tétetett volna.

A magyarok sokáig a szomszéd szláv, illetőleg ruthén és román egyházak tagjaiul maradtak, s azok liturgikus nyelvét gyakorolták. Míg végre a keleti egyház szellemével harmonikusan kifejlett nemzeti öntudat ezen gyakorlaton, teljes érvényű jogainak tudatában hatalmas rést ütött s a magyar liturgikus nyelv használatának alapjait megvetette.

A görög szert. katolikus magyarok 1900 évben XIII Leó pápa elé két görög szertartású katolikus püspök vezetése alatt országos zárandoklattal járultak s ez alkalommal emlékiratot nyújtottak át a magyar liturgikus nyelvnek canonisálása érdekében.

Nagy mulasztást követnénk el, ha ezt az emlékiratot — mely a kérdést minden oldalról classicus módon megvilágítja s a magyarországi görög egyház multjába rendkívül érdekes bepillantást enged, — egyes részeiben alább nem közölnénk.

„A görög szertartású magyarság a szent Unió előtt.

Hogy hazánkban görög szertartású magyarok minden időben voltak s hogy azok az isteni szolgálatokban a magyar nyelvvel minden valószínűség szerint kezdettől fogva éltek, azt Szentséged előtt részint a régmult időkből reánk maradt írott forrásokból, részint a nemzedékről nemzedékre szállott hagyományokból mély alázattal ilyképen bizonyíthatjuk :

Hartvík regensburgi püspök Szent István királyunk életleírásában beszéli, hogy Géza fejedelem paroncsolatba tette, hogy „minden keresztényt, aki országába jön, vendégszeretettel és biztatással kell fogadni.“

Ez a biztatás és a keresztény vallás szabad gyakorlatának kíváltsága azon időben egyaránt szólott a külön—külön szertartással bíró, de akkor még hitegységben levő latin és görög egyháznak, mikor a hittérítés apostoli munkájában a magyar nemzet földjén összetalálkoztak.

Noha első tekintetre úgy látszott, hogy a görög egyház a térítésre kínálkozó magyar nép elhódításában előnnyel fog bírni a latin felett, mert ennek holt nyelvével szemben amaz az istentiszteletben a nemzet élőnyelvét használhatta, mégis éppen görög forrásokból azt a tényt merítjük, hogy e feltevésnek az ellenkezője valósult.

Egy, csak újabban felismert, egykorúnak mondható görög feljegyzés melynek sajnos csak egy XIV. századbéli fordítása maradt reánk, említi, hogy „mielőtt a görög püspökök a paenok országába bejöhettek és őket az írás szavaival megoktathatták volna . . . a görögök birodalmát sok rázkódás és félelem érte, mi miatt a paeon népet hamarjában nem tudták megerősíteni a hitben, főleg azért sem, mert saját nyelvükön írott könyveik nem voltak. A latinok a görögök e tétlenségét észrevevén, Rómából felkerekedtek és a magyaroknak nevezett paeonokat könyveikkel és írással hitükre térítették.”

A nemzet zöme így módon a latin egyház kebelébe tért s a görög egyháznak az élőnyelv közvetlenségében rejlő előnye nem érvényesült. Ime, ezeréves példa és azóta folyton fennálló tanulság, hogy a holt nyelvet használó latin egyháznak nincs oka félnie a saját nyelvével élő görög egyháztól.

A görög hittérítőknek ezen most említett tétlensége dacára, a görög egyház is hódított magának Magyarhonban némi területet, fényes bizo-

nyitékául a latin térítőtestvérek nemes türelmes-ségének.

Bíboros Konstantín császár, Teophanes és Skylitres, kik azon idők történetét írták, beszélők, hogy két magyar vezér Konstantinápolyban a görög vallásra tért s hogy Hierotheus nevű szerzetes ugyanakkor Magyarország részére püspökké szenteltetett, de ő az országba be sem jött, hanem Viddinben maradt. Pár év múlva egy harmadik magyar vezér Ajtony keresztelkedett meg Viddinben a görög szertartás szerint. Sőt a Szent Gellért csanádi püspökről szóló legenda azt is mondja, hogy Ajtony vezér a saját székhelyén a Tiszán túl fekvő Marosvárott ker. Szent János tiszteletére kolostort építtetett, Viddinből hozott „apátot helyezvén bele görög szerzetesekkel az ő törvényük és szertartásuk szerint.”

Ez a Tiszán túl fekvő vidék lett mindenkorra a görög szertartású magyarság otthonává. A századok hosszú folyamán sűrűn egymásra következő csapások megakadályozták ugyan e szertartást a terjeszkedésben, de soha semmi vész végleg ki nem irtotta.

Szent István király Veszprém mellett maga is építtetett görög szerzetesnők részére kolostort, a görög nyelven írt alapítólevél szavai szerint, a saját, a neje, a gyermekei és az egész haza üdvére.

Utódai közül I. Endre királyunk (1046—1061) közvetlenül a schizma előtt emeltette Visegrád közelében a Szent Andrásnak szentelt szentendrei kolostort görög szerzetesek részére.

Igaz, hogy mindezen görög szertartású férfi és női kolostorok a szakadást csak néhány évtizeddel éltek túl s a XII. században száz vagy másfélszáz éves fenállás után megszűntek, de ezen elég hosszú időre terjedő fennállásukkal két tény bizonyíta-

nak. Először azt, hogy a magyar kereszténység első századaiban hazánkban görög szertartásu magyarság is volt, másodszor azt, hogy e szertartás követői már akkor sem a görög, annál kevésbbé a szláv, hanem a saját magyar anyanyelvüket használták szertartási nyelvül.

E vélekedést erősíti azon körülmény is, hogy midőn Kálmán királyunk (1095—1114) Szent Istvának a veszprémi női kolostor javára adott alapító levelét az eredeti görög szövegből át akarta íratni, Simon pécsi püspökön kívül az egész ország területén nem találkozott görögül értő ember. Miből ésszerűen lehet következtetni, hogy a görög szertartásu kolostorok, a hazánkba hozott első görög szerzetesek kihalása után, többé már nem Görögországból kapták s 1054 után onnan nem is kaphatták a tagjaikat, hanem a szerzetesek mindaddig, amig kolostoraik fennállottak, szükségképen a magyar haza fiaiból kerültek ki. S hogy e szerzetesek ezután nem az előttük ismeretlen és a keleti egyház fegyelme szerint őket nem is kötelező görög nyelven, hanem a saját magyar nyelvükön végezték a szertartásokat, az azon okból is valószínű, mert a görög egyháznak, amint előbb kifejtettük, a magyarok megtérítése alkalmával sem volt saját nyelvén írott elegendő számú könyve.

A magyar nyelvű könyvirodalomnak a XIV. század előtti időkből általában alig birjuk valami emlékét most. A többi nyelvemlékekkel együtt nyoma veszett a görög szertartásu magyar szent könyveknek is, de a mi megmaradt belőlük, mint például legrégibb nyelvemlékünk a „Halotti beszéd“, az ekteniaszerű záradékával és egész tartalmával nagyon emlékeztet a görög szerkönyvekre.

I. Endre királyunk uralkodásának a vége felé

1054-ben szakadt reánk a kárhozatos schizma, a melynek keserű emlékét mindig szívfájdalommal fogjuk gyászolni.

Elődeink egy része az Apostoli Szentszékhez hű maradt, de a megyés püspökök gondatlansága miatt ez a jobb rész is lassankint züllésnek indult.

A nagyobb rész áldozatul eset a schizmának. Ezekkel szemben királyaink, apostoli hivatásukhoz képest, sokszor erőteljesebb rendszabályokhoz is nyúltak, hogy a schizmatikus görög szertartás terjedésének gátat vessenek. S hogy e szertartást a schizma után végleg ki nem irtották, ez csak úgy magyarázható, hogy e szertartás követői tiszta magyarok voltak, akik iránt az egy vérből származott királyok kiméletet kívántak tanusítani.

Ily körülmények között a szakadástól a tatárjárásig (1054—1241) terjedő időközben is elég nyomát találjuk a görög szertartású magyaroknak. Ezen időközben alapította Radó Nádor a szávaszent-demeteri görög apátságot és kikötötte, hogy ott görögök, magyarok és szlávok végezzék a szent szolgálatokat.

Most is a Tisza, a Szamos, a Körös és a Maros folyók mellékén tartotta magát a görög szertartású magyarság és pedig a tatárdulásig minden telepítéstől menten a maga ősi tisztaságában.

Imre királyunk (1196—1202.) szóba is hozta III. Incze pápa előtt, hogy kívánatos és üdvös volna ezeket a görög szerzetes egyházakat (ecclesiae monachorum), a melyek nagy területen, minden függés nélkül püspöki joghatóságot is gyakoroltak, egy különálló és közvetlenül az Apostoli Széktől függő püspökségbe beosztani.

A király előterjesztése kinem, deríthető okokból eredmény nélkül maradt ugyan, de a görög szertartású magyarságra nézve mégis rendkívüli fontos-

ságú intézkedést szült. Mert az 1215. évi lateráni zsinat utasította a latin szertartású püspököket, hogy a Tí-sza mentén levő görög szertartású magyar egyház-
zekba igazhitű papokat küldjenek, akik azoknak anyanyelvén végezzék az egyházi szolgálatokat, hogy őket a szakadarságtól elvonják.

Ime tehát a lateráni szent zsinat a Szentlélek Isten bölcsesége által vezetve, oly határozatot hozott, a melylyel a mi őseinknek a görög szertartású magyarok anyanyelvének az egyházi szolgálatokban régóta dívott használatát jóváhagyta és szentesítette.

A tatárok pusztítása alatt országunk egyik része sem szenvedett anyit, mint a Tiszántúli vidék, ahol görög szertartású magyar őseink laktak.

„Magyarországot a tatárok legnagyobb részben elpusztították — írja IV. Béla királyunk Szentséged boldog emlékezetű elődéhez IV. Incze pápához — s különféle hitetlenek, keletről a ruthének, kunok és brodníkok, délről a bosnyák és bolgár eretnekek sövényként övezték körül.“

És ebben rejlett a görög szertartású magyarság nagy veszedelem. A mongolok dúhe elől a hegyekbe menekült görög szertartású magyarok visszatértek ugyan előbbi lakóhelyükre, a Tisza folyó vidékére, de az elpusztult, elnéptelenedett magyar vármegyékbe időközben szláv nemzetiségű népcsaládok telepedtek meg, akik magukkal hozták szláv nyelvű templomi könyveiket s velük a magyar szertartási nyelvnek versenytársat állítottak.

Növelte az egyházi magyar nyelv veszedelemét az, hogy az Árpádház kihalása után idegen vérbeli királyok ültek a magyar tronra, akik a magyar nyelv iránt nemcsak kíméletet nem tanusí tottak, hanem a szegényebb sorsú honfoglaló magyarokat — s a görög szertartású magyarok zöme ezekhez tartozott — a betodult alacsonyabb rendű vendég népséggel együtt a jobbágyok sorsáraszorították le.

Emiatt a vetélytársat nyert egyházi magyar nyelv a hasonvallású idegenek között nemcsak nem hodíthatott, hanem pangásnak is indult.

Az oláhok már Nagy Lajos királyunk idejében oly nagy számmal voltak Erdélyben és a Tisza folyó vidékén, ott ahol kezdet óta görög szertartású magyarok laktak, hogy Drág és Balk fivérek, a későbbi Drágfi család ősei, a máramarosmegyei Körtvélyesen Szent-Mihálynak szentelt kolostort alapítottak és 1391-ben Antal konstantinápolyi patriarchától kieszközölték, hogy annak apátja egy nagy terület felett püspöki joghatóságot gyakorolhasson.

Vízont az ország északkeleti részein lakó ruthének részére ugyanebben az időben Tódor podóliai herceg alapította a Munkács város mellett fekvő Csernek hegyen a máig is meglévő Sz. Bazilrendi monostort, amely később magvává lett a munkácsi görög katolikus püspökségnek.

S a míg az oláh és ruthén nyelvű keleti szertartásúak oly módon egyházilag berendezkedtek, a görög szertartású magyarság szervezetlenül és rendezetlenül maradt.

A mohácsi vész három részre osztotta országunkat; a török hódoltságra, az uralkodó Habsburg-ház területére és az erdélyi fejedelemségre.

A görög szertartású magyarok otthona, a Tiszántúli vidék, fel egész Debreczenig a törökök kezébe jutott; hogy ez ismét mily veszedelmére vált a magyar kereszténységnek, azt Szentséged bölcsesége előtt nem szükséges részleteznünk.

Végül az utolsó veszteséget a Kalvin és Luther által indított hitújító mozgalomtól kellett elszenvednünk, amely futó tűzként terjedt el és épen magyarajkú testvéreink között vert legerősebb gyökeret. Az újítók és a nép magyar nyelvén végez-

ték az egyházi szolgálatot, tehát saját érdekükből ugyanazon alapot foglalták le, amelyen a görög szertartású magyar egyház oly sok balszerencse között is évszázadokon keresztül fentartotta magát

E sorvasztó korszakból csak az szolgált némi javunkra, hogy Bocskay István erdélyi fejedelem 1605-ben mintegy 9000 hajdúnak személyenként nemességet adományozott és őket Hajdu-Dorogh, Hajdu-Nánás, Kálló, Hadház, Varjas, Vámos-Pécs, Vid és Böszörmény községekkel ajándékozta meg. Ezek a hajdúk görög szertartású tősgyökeres magyarok voltak, amit a fenmaradt hadi katalógusok, úgyszintén a céheknek és adóhivataloknak betűsoros névjegyzékei eléggé bizonyítanak. A reformatió ezen hajdúk között is nagy hódítást tett ugyan, de nagyrészüket a mai napig megmaradt most már katolikus hiténél, élükön Hajdú-Dorogh városával, amely most is erős vára a görög egyháznak, a protestantismusnak közelfekvő fő székhelyével, Debrecennel szemben.

Időközben a görög szertartású magyarság joghatósági beosztása is változáson ment keresztül. A körtvélyesi apátság 1588. körül megszűnt s ennek következtében a Királyhágon inneni oláhokkal együtt a görög szertartású magyarok is a munkácsi ruthén püspök joghatósága alá jutottak.

De e ténnyel megszűnt a ruthén püspökség ilyenmő karaktere; és tényleg azt látjuk, hogy míg azelőtt a munkácsi püspökök az *Episcopus Ruthenorum* címét használták, addig a görög szertartású magyarság csatlakozása után Gregorovics II. János (1627—1633,) püspök magát már: „Munkácsiensis, Máramarosiensis nec non totius Hungariae orthodoxi ritus graeci Episcopus“-uk írja, később pedig a már unitus Petrovics Parthén püspök a „Munkácsiensis, Krasnobrodensis nec

non totius terrae hungaricae episcopus“ címével él.

Sőt, noha a korábbi munkácsi püspökök sorából csak háromnak a családi neve maradt reánk, e három között 1597-ből ott találjuk Szentmiklóssy Ulászló püspököt, akiről magyar hangzású neve után fel lehet tenni, hogy az ó-hitű magyar családok gyermeke volt.

A fentebbiekben csakis a Királyhágón inneni, azon görög szertartású magyarság történetét vázoltuk, amely programmunkhoz csatlakozott. Vannak azonban történeti nyomok, amelyek igazolják, hogy az erdélyi részekben is, különösen pedig a székelyek közt már a Szent-Unió megkötése előtt minden időben volt görög szertartású magyarság. Ilyen pl. az, hogy maga a Konstantinápolyban megkeresztelkedett két vezér egyike Gyula, fejedelme volt Erdélynek s történetíróink egy részének állítása szerint a ő leánya Sarolta volt az, ki, mint Géza fejedelem neje, életet adott Szent István királyunknak. Ilyen történeti adat az is, hogy II. Endre királyunk uralkodása alatt a milkói püspök 1226. körül levelet intézett a székely „dékánok“-hoz, (ad Decanos Sicularum.) de ezek már az ellen is tiltakoztak, hogy „archipresbyter“ helyett „dékánoknak“ neveztesenek. Ilyen adat az is, hogy midőn Zsigmond király 1435-ben hadat vezetett Erdélyben a hussziták és schizmatikusok ellen, ez utóbbiaknak a három éven át folyt hadakozásban Nagy Antal, Nagy Pál és Kardos János, tehát székely nemes férfiak voltak vezéreik. Megemlítjük még azt is, hogy hagyományaink szerint a későbbi Bocskai-féle hajduk leginkább azon székely „darabontok“-ból toboroztattak, akik előbb a székely nemesség harmadik rendjét képezték, de Zápolya János Zsigmond erdélyi fejedelem által jobbágy-ságra vettettek.

Messzire vezetne, ha bővebben óhajtanánk Szentséged előtt részletezni mindazon méltánytalanságokat és erőszakosságokat, amelyek görög szertartású magyar elődeinket a más vallású főurak részéről, az ő-hít mellett való megmaradás miatt érték; csupán azt említjük meg, hogy a munkácsi várkapitány Tharaszovics püspökünket két ízben is fogságra vetette. Egyáltalában a XVII. század igazi martyrium volt a a őseinknek.

A sok szenvedés és üldöztetés között, mint egykor a tékozló fiúnak, úgy a mi jobbainknak is eszükbe jutott a hálátlanul elhagyott szülői ház, amelyektől elszakadva inségbe jutottak, hogy évszázadokon át bűnhődjék meggondolatlan tettüket.

A nyomorban és a kiállott szenvedésekben a mindenható Istennek a kezét ismerték meg és legfőbb óhajuk volt, a jóságos Istent kiengesztelni és az évszázados pártütést elhagyva, annak üdvözítő egyházába visszatérni.

És az Ur kegyelme valóban megengedte, hogy a Szent-Unió 1649-ben létrejöjjön, amikor is a ruthének, továbbá Szatmár, Ugocsa, Máramaros és Szilágy megyék román lakossága és a görög szertartású magyarok zöme, vagyis az akkori munkácsi egyházmegye összes hívő népe belépett a katolikus egyház áldást hozó közösségébe. Ugyanezt tették 1700-ban az erdélyi románok, valamint az ugyanottani óhítú magyarok, amiért legyen dicsőség, tisztelet és hála az egyvalóságú és feloszthatatlan Szentháromságnak, az Atyának Fiúnak és a Szentléleknek, most és örökön örökké!

A GÖRÖG KATHOLIKUS MAGYARSÁG A SZENT UNIO UTÁN.

Noha őseinknek a szent Unió előtti története

a régmúlt idők homálya és a történeti bizonyítékok fogyatékosága miatt teljes világításba nem helyezhető, mégis azzal a hittel kecsektetjük magunkat, hogy Szentséged lábai elé helyezett jelen alázatos feliratunk előbbi szakaszában sikerült nekünk a lehetőségig beigazolni azt, hogy a görög szertartású magyarság hazánkban nem újabb keletű, hanem hogy az a magyarok földjén a kereszténység felvétele óta mindenkor otthonos volt.

Szükséges volt ezt beigazolnunk azért, mert azok, akik ügyünkkel nem rokonszenveznek, hamar a görög szertartású katolikus magyarság mai létezését nem tagadhatják, legalább azt igyekeznek elhíttetni, hogy mi nem vagyunk mások, mint elmagyarosodott ruthének. Ezért úgy vélekednek, hogy kérelmünk nem jogos, mert az Anyaszentegyház nem lehet arra hivatva, hogy állandóságra szánt intézményeit az idők, a fajok és a nyelvek változása szerint idomítsa.

Az ugyan kétségtelen, hogy úgy a honfoglalás idejében, mint a későbbi idők folyamán sok szláv nemzetiségű egyén és család vegyült közénk, akik azután köztünk a dolgok rendes útján magyarokká lettek, de viszont — amint kimutattuk — az sem kevésbé kétségtelen, *hogy ruthének még alig voltak Magyarországon, amikor őseink már követték a görög szertartást.*

Ezek előrebocsájtása után engedje meg Szentséged, kegyelmesen, hogy az alábbiakban folytathassuk a görög szertartású magyarság vázlatos történetének elbeszélését a szent Unió, megkötése után.

Az 1649-ik évben véglegesen megkötött szent Unióban, az Apostoli Szentszék kegyes volt hozzájárulni ahhoz, hogy mi a görög rítust továbbra is szabadon használhassuk.

A görög rituális és fegyelmi kánonok szerint pedig az Istentisztelet mindenütt olyan nyelven végeztetik, amelyet a hívők megértenek.

Ismerjük mi és mélyen tiszteljük, Szentséges Atyánk! a latin szertartású egyháznak azon tanítását, hogy a változásnak többé ki nem tett holt nyelv a szent szertartások végzésére felette alkalmas, de emellett viszont azt is tudjuk, *hogy valamennyi keleti szertartású népnek közfelfogása és évezredek meggyőződése az, hogy a katolikus Anyaszentegyháznak keleti szertartásai a nemzetek élő nyelvén is végezhetők és végzendők.* Ennek a felfogásnak hódolunk mi is, Szentségednek hű és engedelmes gyermekei, görög szertartású katolikus magyarok; és e felfogást megerősítette bennünk az Apostoli Szentszéknek azon kegye is, melyet 1700-ban az erdélyi románok szent Uniójánál tanúsított, akadálytalanul tért engedve a román élő nyelven való Istentiszteletnek.

A görög katolíhus magyarság vallási és nemzeti öntudatának a felébredésére maga a szent Unió adta meg az első lökést. Amint elődeink a római katolikus magyar hittestvérekkel újra érintkezésbe és lelki közösségbe jutottak, olvasták a nagy Pázmány iratait, Káldy bibliáját, remek termékei magyar egyházi irodalomnak és népéneknek, zúgolodni kezdtek az általuk nem értett szláv nyelv ellen és sokan voltak, akik hosszú ideig Tokaj városába jártak gyónni, az ottani görög templomba, melynek schizmatikus lelkésze görög nyelven végezte ugyan a misét, de magyar nyelven tartatta a szent énekeket.

A görög keleti szakadárak köztünk a szent Uniót megrontani kívánván, izgató papokat küldtek hiveink közé, kik a nép magyar nyelvén prédikáltak és végezték a különféle szertartásokat, sőt

nyomtatásban is kiadták az Evangeliumit, az Epistolákat és a Szentek életét s e könyvek élére az izgatásnak felismerhető szándékával idézték is Szent Márk evangelistának, úgyszintén Szent Pál apostolnak mindazon szavait, amelyekben a nép által érthető nyelven rendeli hirdetni az Isten igéjét.

Nem sokkal későbben Popovits János görög keleti lelkész magyarra fordította és ugyancsak a törbe ejté szándékával népünk közé szórta a görög Synopsist.

A szakadárok ezen izgatásainak ellensúlyozására a munkácsi megyés püspökök kénytelenek voltak a magyar hívek között a magyar szertartási nyelvnek mindinkább tért engedni, s tették ezt azon apostoli és üdvös célzattal, hogy a mi fegyelmünk szerint ezen nem lényegbe vágó igények kielégítésével megmenthessék a főresz, a lényegest, az igaz hitet.

Már a XVII. század vége felé De Camillis József püspökünk (1690—1706.) alapítványt tett a munkácsi papnevelő intézetben, a görög katolikus magyar ifjak nevelésére. Magyar vidékeinken magyarul prédikáltatott és magyarul énekeltetett híveinek és rokona Izaías által, ki maga is több görög éneket lefordított magyarra, kilátásba helyezte a magyar szent misét is, ha a görög szertartású katolikus magyarok híven kitartanak a szent Unió mellett.

Olsavszky M. Mihály püspökünk (1743—1767.) a folyton izgató görög keletiek ellen 1761-ben Szathmár-Németi szabad királyi városba zsínatot hívott egybe, amelyen a szerfelett nagyszámmal egybegyűlt híveket csak magyar szent beszéddel tudta a szent Unióval megbékéltetni.

Ugyanő és utódai, hogy a katolikus óhitű

magyarságot az igaz hitnek mindenkorra biztosításá, a máig is virágzó máriapócsi zárdának az alapjait vetették meg, amelyet később Rácz Demeter, egy vagyonos és nemes hajdú a saját költségén fejezett be. Mint a magyar gróf Károlyi család jószágigazgatója, ugyanő rábírta a grófi családot, hogy a máriapócsi kolostort gazdag javadalommal is ellássa.

Boldog emlékü Mária Terézia királynőnk uralkodása alatt a munkácsi püspökség, amely a körtvélyesi apátság megszűnése óta — mint láttuk — többféle nemzetiséget foglalt magában és amelynek püspökei, csak mint az egrí latin szertartású püspökök helynökei gyakorolták a joghatóságot, az Apostoli Szentszék által törvényesen kanonizáltatván, Ungvárra helyeztetett át.

Ugyane püspökségből időközben kihasítottak a nagyváradi, utóbb az eperjesi, végül a Szamosújvári egyházmegyék. E beosztás által a görög hatholikus románok külön váltak a görög katholikus ruthénektől, a görög katholikus magyarság ügye azonban ismét rendezetlenül maradt. Szét daraboltatott az a különböző püspökségek területein úgy, hogy sehol se képezzen többséget és egyik egyházmegyének se kölcsönözhesen karakterizáló magyar jellet.

Ebből az időből származik az a mai napig is meglevő felírás, amelyet a Mária Terézia által újjaépített makói görög katholikus templomban találunk s amelyben az ottani görög katholikus lakosok, mint „A mindenkor hív magyar G (örög) R (itusu) K (atholikus) hívek“ hálálkodnak a királynőnek, s mint olyanok, kik a „tiszta görög szertartású hit mellett kezdettől fogva tántoríthatatlanul kitarítottak.“

Az 1792. évi magyar országgyűlés a protestáns egyházakat újabb törvényekkel erősítette meg

és a görög keleti egyházat is bevett vallásnak nyilvánította ki.

A görög katolikus magyarságnak tehát újabb oka támadt, az ily módon megerősödött schizmatikus egyházak izgatásaitól félni. Indokolt volt a félelem a protestantizmustól is amelynek főhelyei: Debreczen és Sáros-Patak a görög katolikus magyarság által lakott területen voltak. Védekezésében nem lehetett más fegyvere, mint az, amellyel támadtatott: a magyar nyelv.

Egyes fordítók már 1795 előtt akadtak, Így maga Bacsinszky András, 1772-től 1809-ig mint munkácsi püspök, még mint hajdú-doroghi lelkész több éneklet lefordított és énekeltetett magyar nyelven. Kricsfalussy György, ungvári tanár magyarra fordította Aranyszájú Szent János miséjét és Bacsinszky András püspököt 1795-ben, a nevenapján azzal ajándékozta meg. Ezen időtáiban már lelkészeink körében is a szláv nyelv ismerete annyira kiveszőben volt, hogy Bacsinszky András püspök 1797. évi március 14-én kelt 71. számú körlevelében maga panaszkodik, „hogy lelkészeinknek az iskolából kikerülő és papai pályára készülő fiai szlávul sem olvasni nem tudnak, sem a szertartási részletek éneklésében szokásos hangokat nem ismerik.”

Kurcsay Mihály előbb gálszécsi, később sátoralja-újhelye lelkész, majd 1804-től 1811-ig kanonok, szintén lefordította magyarra a szent misét. Bacsinszky András utóda Pócsi Elek püspök is támogatta a hívek kíváncsiságának megfelelően az egyházi magyar nyelvet s ily előzmények folyamánya volt, hogy 1840-ben, úgy a lelki, mint a gyakorlati élet követeléseinek a kényszerítő hatása alatt, a magyar vidékek görög katolikus lelkészei közül többen miséztek már teljesen magyarul.

Az 1860-as években Roskovics Ignác hajdúböszörményi lelkész, később székesegyházi nagyprépost adta ki „Ó-hítű imádságos és énekes könyv“ című magyar munkáját. Popovics Vazul munkácsi püspök pedig Hajdú-Dorog város nemes közönségének 1863. évi május 22-én tartott gyűléséből hozzá intézett felíratára megígérte a magyar szertartás behozatalát, míhelyt a fordítások a censurán keresztül mennek s ellenük hitani szempontból kifogás nem lesz.

Ezzel összefüggésben áll ugyancsak Popovics püspöknek 1863. évi november 11-én 4125, szám alatt az esperesekhez és lelkészekhez szóló következő rendelete.

„Mínthogy akadt olyan egyén, aki nem átalott országprímásunk előtt vádat emelni, mintha papjaink már az egész liturgiát magyar nyelven végeznék ; ennél fogva minden gyanú elhárítása végett Kedveltségedett oda utasítom, hogy a szent liturgiák további intézkedésig vagyis addig, míg ennek magyar fordítása az illetékes hatóságtól hitelesítve nem lesz s innen ki nem adatik, saját részéről kizárólag az egyházi szláv nyelven végezze. Mi mellett egyúttal értesítem Kedveltségedet, hogy azon helyeken, ahol a szükség kívánja, a szent Evangelium, úgyszintén az áldozás előtti ima : „Hiszem Uram és vallom stb.“ Kedveltséged részéről, az énekek pedig a nép és kántor részéről magyar nyelven mondhatók.“

A görög katolikus magyarság további törekvéseire biztatólag hatott a balázsfalvai román érsekségnek a felállítása. A még most is élő nemzedéknek a szeméi előtt ment végbe egy élő nyelvet használó érdekségnek a létesítése; nem lehet tehát Szentséges Atyánk! rajta megütközni, ha ez a tény mozgalmunk akkori vezetőjét, Hajdú-Do-

rogh városát arra ösztönözte, hogy azon elv szerint: „quod uni justum, alteri aequum,” 1866-ban az apostoli királyhoz, a kancelláriához, országunk kercegprimásához és országgyűléséhez járuljon, a magyar szertartás biztosításául *egy görög katólikus magyar püspökségnek a felállítását kérve.*

Ezen kérelem érdekében 1868. évi ápril. hó 16-án Hajdu-Dorogon országos kongresszus tartott, amelyen 51 hitközség csatlakozott e kíváncsiakhoz s annak további fejlesztésére egy végrehajtó helyi bizottságot küldött ki.

A kongresszusból kelt feliratoknak az eredménye volt, hogy Ő császári és Apostoli királyi Fensége, dicsően uralkodó kegyelmes királyunk 1873 évi szeptember hó 17-én kelt legfelsőbb elhatározásával megengedni méltóztatott, hogy Hajdu-dorogon a magyar ajkú görög katólikusok részére vidéki püspöki helynökség állíttassék fel.

A kinevezett püspöki helynök egy bizottsággal, amely a latin, a görög, a ó-szláv és a magyar nyelvekben egyaránt jártas papokból állott, akiket a munkácsi és eperjesi püspökségek szentszékei küldtek ki, magyarra fordítottak a Missálékat és egyéb szertartási könyveket, amelyek azután a következő sorrendben jelentek meg: 1882-ben „Aranyszájú Szent János liturgiája“, 1883-ban „Egyházt Szerkönyv“, (Euchologion,) 1890-ben „Szent Nagy Bazil liturgiája“ és végül 1892-ben „a Görög szertartású általános egyházi énekkönyv.“

Szertartási könyveinknek most érintett lefordítása után a liturgia ügye, eltekintve némely parlamentári felszólalástól, nyilvánosan nem tárgyalatott.

Az ország ezredével fennállásának ünneplése idején 1896. év nyarán történt, hogy a hajdu-do-

roghí végrehajtó-bizottság kedvezményezésére Budapesten, az egyetemi templomban, ünnepélyes magyar nyelvű Istentiszteletet tartatott.

Habár ezen eljárás megfelelt a magyar vidéken fennálló Istentiszteleti gyakorlatnak, a fővárosi közönség előtt újdonságánál, szokatlanságánál, valamint a magyarellenes külföldi sajtónak hozzáfűzött gyűlölködő magyarázatainál fogva, ez mégis nagy felűnést keltett.

Nem csodálkozhatunk, hogy a jelzett ünnepély az Apostoli Szentszék tudomására hozatván, maga után vonta ugyanazon 1896. év október havában a Si Congr. Officii ismeretes tiltó rendeletét, amit eléggé megmagyaráz az a körülmény, hogy szerkönyveink az Apostoli szék által jóváhagyva még nincsenek.

De a S. Congr. Officii decretuma egyben hatalmas intő szózatul szolgált a magyarajkú gör. kath. hívő népnek, hogy most már a magasztos és nagy cél szolgálatában tömegesen csoportosulva, annyi évtizeden át vajúdó ügyüket lelkesen, egész erejükből felkarolják és Anyaszentegyház törvényei és szelleme által parancsolt eszközökkel egyedül illetékes legfőbb pásztoruk, Szentséged elé terjesszék.

Ezt az utat zarándokoljuk most, meghatottságból és reményekkel eltelve, meghatottakká az a nagy hatalom tesz bennünket, amelyet az Ur Jézustól Szentséged nyert, reményt pedig az a nagy kegyesség önt belénk, amelyet a kérelmező Szent-ségedtől nyernek.

*   *   *

A magyar liturgikus nyelvnek oltárnyelvvé leendő emelésének előmozdítására alakított orszá-

gos bizottság a kérdést állandóan napirenden tartja s egyelőre magyar nyelvnek minden vonalon való teljes érvényesülését nem sikerült elérnie, mégis éppen e sorok írása közben a magyar-görög katolíhus világot érdeklően, óriási jelentőségű esemény történt. A római szentszék ugyanis az apostoli magyar király kezdeményezésére hozzájárult *egy magyar görög katolikus püspökség* felállításához. amely már a közel jövőben tényleg is meg fog történni.

A felállítandó új görög katolikus magyar püspökség keletkezésének történetét a hivatalos megállapítások nyomán a következőkben ismer-tetjük.

Magyarországon van görög katolikus ruthén, görög katolikus román, görög keleti szerb és görög keleti román egyház; tehát minden nemzetiségnek van nemzeti egyháza, csak éppen a magyarnak nincs. Ennek az állapotnak a következménye az, hogy a nemzetiségek között élő görög katolikus és görög keleti vallású magyar ajkú hívők román pap befolyása és román felekezeti iskolába nyert oktatás folytán lassankint el románosodtak. A magyarságnak a románok jávára évről—évre történt eme számbeli vesztesége arra készítette a magyar ajkú görög katolikus hívőket, hogy veszélyeztetett magyarságuk védelmére önálló egyházi szervezetet, külön püspökséget követeljenek, vagyis, hogy ők is részesüljenek oly jogokban, a milyeneknekben részesülnek a románok, a rutének stb. E célból mozgalom indult meg még 1863-ban, a mikor Hajdúdorog város közönsége a magyar liturgia engedelmzése iránt a munkácsí püspökhöz fordult. A püspök megígérte, hogy a római pápa engedelmét ki fogja eszközölni, de lépései nem jártak sikerrel.

A hívők erre 1866-ban egy magyar görög katolikus püspökség fölállítására irányítottak. Kérelmüket előterjesztették a felségének, a primásnak, a királyi udvari kancelláriának, majd a képviselőháznak is. Ennek sem lévén eredménye. 1868-ban ügyük előmozdítása érdekében egyetemes országos gyűlésre gyűltek össze. E mozgalom eredménye egy Hajdudorogon 1873-ban felállított püspöki vikáriátus volt. E vikáriátus azonban nem terjedt ki az összes magyar ajkú görög katolikusra, hanem csupán a munkácsi egyházmege harminchárom egyházközségére.

1881-ben a püspökség fölállítására irányított erővel teljes mozgalom indult meg, még pedig nemcsak minden törvényhatósága részéről is, melyek az országgyűlés útján igyekeztek a püspökség fölállítását elnyerni.

Az akkori kormány a felség elé terjesztvén az ügyet a felség elhatározása következtében tárgyalást indított az illetékes püspökségekkel és érsekségekkel, meghallgatván egyúttal a tudományegyetem hitani karát is. Minthogy e mozgalom nem vezetett sikerre, a kérdés lekerült a napirendről, míg 1896-ban ismét újabb mozgalom indult meg. A képviselőházban interpelláció tétetett, majd a kormánynál, a képviselőháznál járt küldöttségek útján kérték a püspökség felállítását.

A hívők e lépései hasonlóképen nem jártak sikerrel, noha azokat csaknem az összes törvényhatóságok újólág támogatták. 1900-ban a hívők zarándokuttra keltek Rómába s ott kérték legalább a magyar liturgia használatának megengedését. ismét hasztalanul.

A mostani kormány, tekintve, hogy Magyarországon több, mint 250.000-nyi görögkatolikus vallású magyarajkú hívő van, egyrészt a magyar

s másajku hívők között folyton ismétlődő sűrlődások megszüntetése céljából, melyek különösen a Hajduság némely plébániáiban koronkint odáig fokozódtak, hogy a hívők egy része a református hitre való áttérés gondolatával is foglalkozott, a kormányt, arra indította, hogy ő felségénél az új püspökség létesítésére vonatkozó engedelem megadását kérje. Ő felsége ehhez beleegyezését legkegyelmesebben megadván, a kormány a szentszéknél e felhatalmazás alapján a szükséges lépéseket megtette, miután az új püspökség feállítását az egész magyar püspöki kar is, két román görögkatholikus püspök kivételével, a hitélet emelése céljából is szükségesnek ítélte s ezt a kérelmet a Szentszéknél támogatta.

A Hajdudorog székhelylyel felállítandó új püspökséget a jelenlegi görög-katholikus püspökségekből kihasítandó plébániákból alakítják. Az eperjesi görög-katholikus ruthén egyházmegyéből 70, a nagyváradi görög-katolikus román egyházmegyéből 44, a szamosujvári görög-katolikus román egyházmegyéből 4 plébániát hasítanak ki. Az új püspökség az esztergomi egyházmegye fenhatósága alá tartozó budapesti plébániával együtt 120 plébániából alakul. Oly plébániákból alakul az új püspökség, amelyek híveinek tulnyomó része magyar ajku és csupán csekély kisebbsége rutén vagy román.

A fölállítandó püspökség liturgikus nyelve nem lesz magyar, hanem ó-görög, mert a Szentszék ujabban élő nyelvet liturgikus nyelvé nem enged meg. Ellenben a tulajdonképeni isteni tiszteletnek többi része, még pedig az egyházi énekek, a respnzoriumok és a prédikációk, valamint a kereszteleési és temetési szertartások magyar nyelven fognak tartatni.

Az új-görög szertartású görög-katholikus püspökséggel kapcsolatosan külön vikáriátus föllállítását is tervezik. Ennek területe a négy székely, tehát magyar vármegyére terjed ki. Az itt élő magyarajkú görög-katholikus hívőket ugyanis az aloláhosodás veszedelme e leginkább fenyegette, mert a plébániák a balázsfalvi román görög-katholikus érsekség egyházi fenhatósága alá tartozván. lelki pásztoraik a balázsfalvi görög-katholikus román szemináriumból kerültek ki, akik elrománosítani igyekeztek a székelyeket.

A vikáriátus föllállításával e négy székely vármegye görög-katholikus vallású magyar lakosságát kiveszik a balázsfalvi román érsekség fönnhatósága alól s a hajdudorogi új püspökség fönnhatósága alá helyezik s így megmentik az eloláhosodás veszedelmétől, mert lelkészi karát a dorogi szemináriumban nevelt lelkészekkel fogják pótolni.

A vikáriátusban 35 plébánia lesz, 19.495 hívővel, akik közül 16.845 a magyarul beszélő. Ebből is látható, hogy elenyésző a román kisebbség, amely a vikáriátusba kerül.

Kétségtelen, hogy míg egyfelől az új magyar-görög katolikus püspökség a magyarság érdekeinek hathatós védelmezője és előmozdítója lesz, addig másfelől ez is bizonyossa vehető, hogy az *ó-görög liturgikus* nyelv még igen sok és különféle érdeknek lesz ütköző pontja, s valószínűleg elveti csiráját az *önálló magyar nemzeti görög katolikus és görög keleti egyházak felállítására irányuló törekvéseknek.*

Hogy e vallási kérdések minő megoldását hordja magában az idők méhe, azt nem tudhatjuk, de már most is sejtenünk lehet, hogy hazánk körülbelől ütköző és áthidalási helye lesz *kelet*

és nyugot nemcsak vallási, hanem társadalmi, sőt politikai különbségeinek is. És míg a kifejezésedés folyamata befejezést nem nyer, ezek a kérdések a közéletet nem csekély hullámszásban fogják tartani.

*   *   *

Aki figyelemmel olvasta eddigi sorainkat, meggyőződhetett arról, hogy a tárgyilagosságtól el nem térve, úgy a multat, mint a jelent érdeklően teljesen elkerültük a subjectiv nézetek előtérbe helyezését és a személyi cultust; jöllehet a kegyelet, érdemek elismerése és az önkénytelen megnyilatkozásra vágyó hazafias szempontok, nem egy esetben ezt kedves feladatunkká, sőt kötelességünké tette volna. De egyenesen hálátlanság volna, ha a magyarországi görög-katholikus népnek a közelmultban nagy szerepet vívő három kimagasló alakjáról meg nem emlékeznénk, — akik közül sajnos, kettő e sorok írása közben költözött el az élők sorából. Ez a három férfiú: néhai dr. *Vályi János* eperjesi püspök, néhai dr. *Firczák Gyula* munkácsi püspök és *Szabó Jenő* főrendiházi tag.

Néhai *Vályi János* egyike volt a legpuritánab, tegjótékonyabb, tudós egyházfejedelmeknek, méltó késői utódja a keresziénység első századaiban élt egyházatyáknak, aki a vallási meggyőződést és a hazaszeretetet tündöklő módon egyesítette magában. Ő volt az, aki 1900. évben a magyar görög-katholikusok zarándok csapatát XII. Leó pápa elé vezette.

Mély gyászba és síralomba borult a görög-katholikus egyház Vályi püspöknek halálával.

Ugyszólván szó szerint kellene megismételnünk

a fenti jellemzést, amit a görög szertartásuak másik főpapjáról, a munkácsi ősi egyházmegye szintén most elhunyt nagynevű püspökéről : néhai dr. *Firczák Gyuláról* írhatunk. Párját ritkító az a tevékenység, fáradhatatlan buzgalom és valóságos apostoli munka, amit Firczák püspök anyagilag és szellemileg oly hátramaradt magyar orosz nép megmentése és minden irányú fejlődésének előmozdítása érdekében két évtized óta kifejtett. A történelem bizonyára tanúságot fog tenni arról, hogy Firczák működése az egyházmegyében korzakot alkotó volt.

Méltó világi társa e két egyházfejedelemnek Szabó Jenő főrendiházi tag. Az a határtalan lelkesedés, páratlan agotatorius tevékenység s mégis előkelő színvonal, csak oly férfiaknak lehet tulajdona, akik egyéni kvalitásaik nagysága mellett oly hithűséggel és hazaszeretettel⁸ rendelkeznek, mint Szabó Jenő.

Működését, fáradhatatlan munkásságát nem kell részleteznünk, ez nemcsak a magyar görög katolikusok, hanem az egész ország előtt ismeretes. Neve tisztelt és becsült mindenütt.

Mint a görög katolikus magyarok országos bizottságának elnöke még sok oly fontos feladatot van hivatva megoldani, amely feladatok és célok nélküle el nem képzelhetők, nevétől el nem választhatók.

Szabó Jenőnek elévülhetetlen érdemei nemcsak a múltba, hanem a jövőbe is bevilágítanak s az a márványtábla, amelyet hitsorsosai a budapesti magyar görög katolikus szentegyházban hálájuk és tiszteletük jeléül felállítottak, csak szerény kiinduló pontja annak a fénysugárnak, amely Szabó Jenő nevét a magyar görög katolikus világban jövőben is beragyogni fogja.

Amily nagy csapás volt a magyarországi görög-katholikus egyházra két nagynevű püspökének egyidőben történt elhalálózása, ép oly nagy reményekre jogosít az egyik már kinevezett utód, az új munkácsi püspök: Papp Antal. Az isteni gondviselés bölcs intézkedésével kiegyenlítette a halál okozta katasztrófát, a további élet fejlődés követelményeivel.

Papp Antal munkácsi püspök egyénisége méltán beillik a ruthén nép és a magyar görög-katholikusok életfolyásának jelenlegi nagy, korszakot alkotó s történelminek mondható változásába. Oly kiváló ember és főpapi erényekkel és képességekkel van az új munkácsi püspök felruházva, melyek csak a leghívatottabb vezérek tulajdonai. A szegény elhagyatott ruthén nép s az egész görög-katholikus világ bizva-bizik tehát új püspökében s általa jövő életének kedvező módon való átalakulásában!

TARTALOM:

Előszó.	9—11
Bevezetés.	12—15
I. Az oroszok faja, száma és lakóhelye.	16—19
II. Az orosz nép általános jellemzése és felosztása.	20—26
A sárosi, zempléni és szepesi kis-oroszok.	27—35
III. Az oroszok történelme és beszármazása mai lakóhelyükre.	36—54
IV. Az oroszok vallási és egyházi viszonyai.	55—64
V. KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTOK.	65—109
Tanügy.	
Irodalom és művészet.	
Kossuth Lajos a magyar-orosz népköltészetben.	
VI. KÖZGAZDASÁGI ÁLLAPOTOK.	110—127
Földművelés.	
Állattenyésztés.	
Juhtenyésztés.	
Gyümölcsstermelés.	
Méhészet.	
Vadászat.	
Ipar-kereskedelem és egyéb kereseti források.	
VII. NÉPRAJZ.	128—145
Külső arculat.	
Lakóház.	
Butorzat.	
Ruházat.	
Táplálkozás.	
Közegészségügy.	
A huculokról.	

NÉPSZOKÁSOK.	146—213
Születések.	
Házasság és nász szokások.	
Halálozás.	
Római saturnáliák nyomai a magyar oroszoknál. Ünnepi szokások. Vízkereszt. Husvét. Karácsony. Szent János éje. János napi szokás Sáros és Szepes vármegyékben. Böjt, parasztillem és más szokások. Zene, tánc Bucsujárás. Babona, betegek gyógyítása stb. Néphiedelmek.	
VIII. A MAI „RUTHÉN ÜGYEK.”	214—271
Naptáregyesítés.	
Schismatikus mozgalmak a magyar oroszok közt.	
Az amerikai kivándorlás és hatásai az orosz népre.	
A zsidók, kazárok. A hegyvidéki gazdasági akció.	
IX. STATISZTIKAI VÁZLATOK a magyar oroszokról.	272
FÜGGELÉK: Magyar liturgia.	273

